

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KASİDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ
ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ**

HASSAN ALZYOUT

(11723003)

TEZ DANIŞMANLARI

Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU

Yrd. Doç. Dr. SADIK YAZAR

İSTANBUL

2013

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KASİDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN
HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

HASSAN ALZYOUT

(11723003)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 15/03/2013

Tezin Savunulduğu Tarih: 11/04/2013

Tez Oy Birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanları:	1. Prof. Dr.Cihan OKUYUCU	.....
	2. Yard. Doç. Dr. Sadık YAZAR	.....
Jüri Üyeleri:	3. Prof. Dr. Yakup ÇELİK	.....
	4. Yard. Doç.Dr. Hayrullah KAHYA	.....
	5. Yard. Doç. Dr. Neslihan KARAKUŞ	.....

İSTANBUL
MART 2013

ÖZ

KASÎDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

Hassan ALZYOUT

Mart/2013

Arap mutasavvıflardan İbnü'n-Nahvî'nin vefatından yaklaşık beş yüzyıl sonra yazılmış olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli şerhini inceleyerek onun özelliklerini ve kıymetini ortaya koymayı hedefleyen çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı, tasavvufi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi hakkında genel bilgi verilerek üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî'nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra çalışmamızın konusu olan Münferice şerhi değerlendirilmiş, onun şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü de adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak okunmuştur.

Anahtar kelimeler: İbnü'n-Nahvî, Kasîde-i Münferice, Ankaravî, Şerh, Hikem-i Münderice.

ABSTRACT

"KASIDA-I MUNFARIJA AND ISMAIL ANKARAVI'S HIKAM-I MUNDERIJA FI SHARHI'L-MUNFARIJA"

Hassan ALZAYOUT

March /2013

The purpose of our this work is to demonstrate the value and properties of *Ismail Ankaravi's* commentary named *Hikam-i Mundarija fi Sharhi'l-Munferija* written nearly five centuries after the death of *Ibnu'n-Nahvi* , who was amongst the Arab sufis/mystics. It consists of three chapters and a conclusion .

In 1st chapter of the thesis, the life, mystical personality and works of *Ibnu'n-Nahvi*, who is author of the text on which the above mentioned commentary is written, have been discussed. Then by giving general information about the *Kasida-I Munfarijah* which is source text for the commentary, the works done on it and its place in classical Turkish Literature has been discussed. In 2nd chapter the life and works of *Ankaravi* the author of above mentioned commentary have been discussed briefly. Then the commentary of *Munfarijah*, which is actual topic/subject of our work, has been evaluated, his method has been emphasized and categorization of sources used has been done.

The 3rd chapter of our work comprises of the actual text of the said commentary converted from Arabic script to the Latin script. The copy of the text present in Sulemania Library, Nuruosmaniye section with reference no (4039/1) has been adopted as base for reading.

Key Words: İbnu'n-Nahvî, Munfarija, Ankaravî, Commentary, Hikam-i Mundarija.

ÖNSÖZ

“Kasîde-i Münferice ve İsmâîl Ankaravî'nin Hikem-i Munderice fi Şerhi'l-Münferice'si” isimli çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgilerin verildiği bir giriş bölümü ile başlayan tezin birinci bölümünde, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi hakkında genel bilgi verilerek üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutularak ele alınmıştır.

İkinci bölümde, bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî'nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra çalışmamızın konusu olan Münferice şerhi değerlendirilmiş, onun şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü de adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil eder. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak okunmuştur.

Bu vesileyle gerek ders sürecinde gerek tez çalışmam esnasında sonsuz teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, bana karşı sabırlı ve hoşgörülü davranıp destek olan muhterem hocam Prof. Dr. Cihan okuyucu'ya kalbî teşekkürlerimi sunmayı bir vefa borcu olarak görüyorum. Hem konu seçiminde hem de çalışmam boyunca kıymetli zamanlarını bana ayıran, tezin her sayfasında çalışmalarından ve düşüncelerinden faydalandığım sayın Yard. Doç. Dr. Sadık Yazar hocama içten şükranlarımı sunuyorum. Metinde geçen Farsça ibareleri Arapça'ya çeviren Yarmouk Üniversitesi'ndeki Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü başkanı, Fars dili ve edebiyatı Anabilim dalı öğretim üyesi olan Doç. Dr. Nour M. A. Alqudah'a minnettarım. Bunun yanında bölüme geldiğim ilk günden beri değerli vaktini esirgemeyen, sayesinde eski edebiyatı alanına girdiğim ve yetişmemde büyük katkıları olan Yrd. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım hocama da teşekkür ederim. Ayrıca üzerimde emeği geçen Prof. Dr. Yakup Çelik, Doç. Dr. Aynur Koçak ve Yard. Doç. Dr. Sevim Yılmaz hocalarıma, çalışma süresince bana maddi ve manevi destek olup sıkıntılara ortak olan canım babama, aileme ve kıymetli arkadaşlarım Reda Hamada, Saleh Jaradat ve Rabba Rababa ve adını saymadığım dostlarıma, bana güzel Türkçe'yi öğreten başta Duygu Ak Başoğul hanıma olmak üzere TÖMER İstanbul şubesindeki bütün öğretmenlerime teşekkür etmeyi bir vazife addederim. Ebedî istirahatgâhinde olan ve hayattaki bütün başarılarımı şahsındaki yüksek karaktere borçlu olduğum canım annemi rahmetle ve özlemlerle anıyor, Rabbim rahmetini ondan esirgemesin, mekanını inşaallah cennet kılsın diye dua ediyor, niyaz ediyorum.

Hassan ALZYOUT

İstanbul, 2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TEZ ONAY SAYFASI	
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. İBNÜ'N-NAHVÎ VE KASİDE-İ MÜNFERİCE'Sİ	3
2.1. İbnü'n-Nahvî	3
2.1.1. Hayatı	3
2.1.2. Tasavvufî Kişiliği	8
2.1.3. Eserleri.....	9
2.2. el-Kasîdetü'l-Münferice	10
2.2.1. Genel Bilgiler	10
2.2.2. Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar	13
2.2.2.1. Şerhler	13
2.2.2.2. Tahmisler	15
2.2.2.3. Muarazalar	17
2.2.2.4. Taştîrler	18
2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Kaside-i Münferice....	19
2.2.3.1. Üzerinde Yapılan Türkçe Şerhler	19
2.2.3.2. Türkçe Tercümeleleri	26
2.2.3.3. Türkçe Tahmisleri	28
3. İSMÂİL ANKARAVÎ VE HİKEM-İ MÜNFERİCE FÎ ŞERHİ'LMÜNFERİCE'Sİ	29
3.1. İsmail Ankaravî	29

3.1.1. Hayatı	29
3.1.2. Eserleri.....	31
3.2. Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice	34
3.2.1. Genel Bilgiler	34
3.2.2. Şerh Metodu	36
3.2.3. Yararlanılan Kaynaklar	44
3.2.4. Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice'nin Nüshaları	52
4. METİN	56
5. SONUÇ	189
KAYNAKÇA	192
ÖZGEÇMİŞ	203

KISALTMALAR

age. :	adı geçen eser.
b. :	ibn
Bkz. :	bakınız
bs :	baskı
c :	cilt
çev :	çeviren
D.E.Ü :	Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
diğ :	diğerleri
haz :	hazırlayan
Hz :	hazret
ist :	istinsah tarihi
ktp. :	kütüphane
ö :	ölüm
s. :	Sayfa
S :	Sayı
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
thk :	tahkik eden
vr :	varak

GİRİŞ

XIII. yüzyılın sonlarına doğru başlayıp XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşan Türkçe şerh yazımı XVII. yüzyılda daha geniş sahadaki metinler etrafında ve daha fazla şârih tarafından gelişmesini sürdürmüştür. Birçok meşhur Arapça kaside de bu şerh yazımına kaynaklık etmiştir; Kasîde-i Bürde başta olmak üzere, *Kâsîde-i Bânet Su'âd*, *Kasîde-i Münferice*, *Kasîde-i Tantarâniyye*, *Kasîde-i Hamriyye*, *Kaside-i Tâiyye* ve *Kasîde-i Nûniyye-i Büstî* bu kasidelerden bazılarıdır.

XVII. yüzyılın Mevlevîler arasında en fazla telif faaliyetinde bulunup velûd sûfilerden olan İsmail Ankaravî, üç Arapça edebî esere şerh yazmıştır. Ankaravî'nin şerh ettiği bu edebî Arapça eserlerden biri de İbnü'n-Nahvî'nin *Münferice* adlı kasidesidir.

Bu çalışma, İbnü'n-Nahvî'nin vefatından yaklaşık beş yüzyıl sonra yazılmış olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli şerhini inceleyerek onun özelliklerini ve kıymetini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Üç bölüm ve sonuçtan müteşekkil olan tez; çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında bilgilerin verildiği bir giriş bölümü ile başlamaktadır.

Bu giriş bölümünün ardından gelen ve “İbnü'n-nahvî ve kaside-i münferice'si” başlığını taşıyan birinci bölümü, İbnü'n-Nahvî'nin hayatı ve kişiliği ile el-kasîdetü'l-münferice olmak üzere iki alt bölüme taksim edilerek, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından da şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi, hakkında genel bilgi verilerek, üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutularak ele alınmıştır.

“İsmail Ankaravî ve Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'si” başlıklı ikinci bölümünü, “İsmail Ankaravî” ve “Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice” olmak üzere iki alt bölüme ayrılarak bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî'nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra da çalışmamıza konu olan

Münferice şerhi değendirilmiştir. Bu bağlamda; şârihin eserinde takip ettiği şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlandığı kaynaklar gruplandırarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak (ist. 1040, 33 vr) okunmuştur. Metinde geçen âyetlerin, Diyanet İşleri Mealine dayanarak Türkçe karşılıkları dipnot şeklinde verildiği gibi metindeki hadis-i şerifler, Arapça ve Farsça beyitlerin Türkçe karşılıkları dipnot şeklinde verilmiştir. Bunların dışında Arapça ve Farsça ibareler de çevirilmiştir. Tercüme esnasında yararlanılan kaynaklar –internet siteleri hariç- yerinde belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde de, varılan en önemli neticelere yer verilmiştir.

2. İBNÜ'N-NAHVÎ VE KASÎDE-İ MÜNFERİCE'Sİ

2.1. İbnü'n-Nahvî

2.1.1. Hayatı:

Edebiyatçı ve şair, dilci ve nahivci, fakîh, kelâmcı ve mutasavvıflardan biri olan İbnü'n-Nahvî hakkında yazılmış hâl tercümelerinin çoğu, onun tam adının Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî olup künyesinin Ebü'l-Fadl olduğunda fakat İbnü'n-Nahvî adıyla tanındığında ittifak etmektedir¹.

İbnü'n-Nahvî, Güneybatı Tûnus'ta bir şehir olan Tevzer'de dünyaya gelmiştir. Eserleri elimizde olan tarihçiler ve tabakat alimleri bu konuda ittifak ederken İbnü'l-Ebbâr (658/1259) “Kayravânî” ifadesini kullanarak onun Kayravân'da doğduğunu söylemektedir². Bu yüzden, yeni dönem Arap edebiyatı tarihi araştırmacısı Ömer Ferrûh'un “*Târîhü'l-Edebi'l-Arabî*” adındaki eserinde

---

¹ Bkz. Yusuf İbnü'z-Zeyyat Tadelî (ö: 628/1230), **et-Teşevvüf ila Ricali't-Tasavvuf**, thk. Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2007), 78; Celâlüddîn es-Suyûtî (ö: 911/1505), **Bugyetü'l-Vuat fî Tabakati'l-Lugaviyyin ve'n-Nühat**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, 2. bs (Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979), c.2, s.362; Ahmed Baba et-Tinbüktî (ö: 1036/1627), **Neylü'l-İbtihac bi-Tatrizi'd-Dibâc**, thk. Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2004), c.2, s.319; Hacı Halife Katib Çelebî (ö:1067/1657), **Keşfü'z-Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun**, tsh: M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Bagdât: Dârü'l-Müsennâ, 1941), c. 2. s.1346; Hayreddin Zirikli, (ö:1396/1976), **el-A'lâm**, 15. bs.(Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 2002), c.8. s.247.

² Muhammed İbnü'l-Ebbar (ö: 658/1259), **et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla**, thk. Abdü's-Selâm el-Herrâs (Lübnân: Dârü'l-fikir, 1995), c.4, s.225.

İbnü'n-Nahvî'nin doğum yeri olarak Kayravân göstermesinin³ İbnü'l-Ebbâr'ın o ifadesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Eski kaynaklarda İbnü'n-Nahvî'nin doğum tarihi verilmemiş, ancak İbnü'l-Ebbâr, onun Hicri takvimine göre 513 (1119) senesinin Muharrem ayında öldüğünü söyledikten sonra İbnü'r-Remmâme'den rivayet edilen şu sözü aktarmış: “Vefat ettiği gün onun Muhammed adlı oğluna yaşı hakkında sordum. Bunun üzerine “seksen sene” diye cevap vermiş”⁴. Ahmed Baba et-Tinbükti de bu konu ile ilgili “o, hicri takvimine göre 513 senesinin Muharrem ayında seksen yaşındayken vefat etmiştir” ifadesini kullanmıştır⁵. Bu rivayetlere göre yeni kaynaklarda onun doğum tarihi, milâdî olarak 1041 tarihine tekabül eden 433 olarak verilmektedir⁶.

Kaynaklarda İbnü'n-Nahvî ailesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Buna göre bu ailenin Tevzer'in normal ailelerinden biri olduğu düşünülebilir. Yalnız onun, nahivci oğlu anlamına gelen “İbnü'n-Nahvî” adıyla tanındığından hareketle babasının nahivci olduğunu ve aslında bunun için bu adıyla tanındığını söylemek mümkündür⁷.

İbnü'n-Nahvi, öğrenimine Tevzer'de başladı. Tevzer'in önde gelen şair, fıkıhçı ve hadis âlimlerinden biri olan Ebû Zekeriyâ Abdullâh b. Muhammed eş-Şakratisî'den öğrenim gördüğü rivayet edilmektedir⁸. Ardından Tunus'un

³Bkz. Ömer Farrûh, **Târîh'l-Edebi'l-Arabî** (Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin), c.5, 106.

⁴ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.226.

⁵ et-Tinbükti, **age**, c.2, S.320.

⁶ Bkz. Zirikli, **age**, c.8. s.247; Ömer Kehhale, **Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye** (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna), c.13,s.334; Farrûh, **age**, .5, 106.

⁷Arap kaynaklarında şairimizin “İbnü'n-Nahvî” adıyla tanınmasının sebebine dair herhangi bir kayda rastlanmazken bazı Türk araştırmacılar onun bu adıyla tanınmasının sebebinin, derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesi olduğunu ileri sürmüşler. Bkz. İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, “İbnü'n-Nahvî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.21 (İstanbul:2000): 163; Yahya Suzan, **Arap şairinde Muhammes ve Tahmis**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 63. Eğer “İbnü'n-Nahvî” değil de “en-Nahvî” olarak bilinseydi, bahsi geçen araştırmacıların yorumları doğru olabilirdi. Bunun yanında; kendisi hakkında bilgi veren kaynakların çoğunda onun nahivden ziyade usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okuttuğuna dair çok sayıda rivayetler bulunurken nahiv ilmini okuttuğunu sadece Suyûtî rivayet etmektedir. Bu da onun “İbnü'n-Nahvî” diye bilinmesinin, yukarıda bahsedildiği gibi derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesiyle ilgili olmadığını teyit eder.

⁸ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s. 225, 226; et-Tinbükti , **age**, c.2, s.320.

şehirlerinden olan Safâkus'a⁹ giderek “el-Lahmî” adıyla tanınan Alî b. Muhammed er-Raba'î'nin derslerine devam edip bu şahsın “*et-Tabsire*” adlı kitâbını istinsâh etmiş ve ondan *Sahîhü'l-Buhârî* 'yi rivayet etmiştir¹⁰. Bazı kaynaklar onun Abdullâh el-Mâzinî'den de öğrenim gördüğünü söylerken¹¹ bazı kaynaklarda her ikisinin (İbnü'n-Nahvî ve el-Mâzinî) el-Lahmî'den öğrenim gördükleri ifade edilmiştir.¹² Safâkus'ta ayrıca Abdülcelîl er-Rabaî ve el-Mâlikî'den de ders almıştır¹³.

Tahsilini tamamladıktan sonra Tevzer'e dönmüş. Bir süre sonra oradan çıkıp Sicilmâse'ye göçmüş. Oraya gelince İbn Abdülmelik Camii'nde usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okutmuştur¹⁴. Rivayete göre, bir gün ders okuturken, Sicilmâse'nin reislerinden biri olan Abdullah b. Bessâm ona uğramış ve “ Bu adam hangi ilim okutuyor” diye sorduğunda; “Usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okutuyor.” diye cevap verilmiş. Bunun üzerine “Bu adam bize bilmediğimiz ilimler getirecektir.” deyip camiden çıkarılmasına emir vermiştir. Bunun üzerine oradan çıkıp Fâs'a gitmiştir¹⁵. Orada Ebû İshâk Şîrâzi'nin *el-Lüma' fi İlmi'l-Usul* adlı eserini okutmuştur¹⁶.

Fas'ın sultanı olan Alî b. Yusuf b. Taşfin döneminin fakihlerinin icmasıyla Gazâlî'nin kitaplarını yakma emrini verdiğinde¹⁷ onun bu kararına karşı gelip Gazâlî'nin tarafını tutarak sultana yazı gönderdiği, Ramazan ayında otuza böldüğü *İhyâ'yı* her gün bir kısmını okumak suretiyle hatmettiği rivayet edilmektedir¹⁸. Orada bir süre kaldıktan sonra şehrin kadısı İbn Debbûs tarafından şehirden

⁹ Ömer Farrûh, İsmail Durmuş ve Hüseyin Elmalı İbnü'n-Nahvî'nin Safâkus'a değil de Kayravân'a gittiğini söylemektedirler. Bu görüşün ortaya çıkmasının sebebi, muhtemelen el-Lahmî'nin aslen Kayravânlı olmasıdır. Bkz. Farrûh, **age**, c.5, 106; Durmuş, Elmalı, **age**, 163. Oysa bu kişi aslen Kayravânlı olmasına rağmen Safâkus'ta oturmuştur. Bkz. Ebü'l-Fazl İyaz Kadi İyaz (544/1149), **Tertübü'l-Medarik ve Takribü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Malik**, thk. Saîd Arabî, 1.baskı (Fâs:Matbat Fâdile,1983), c.8, s.109; Zirikli, **age**, c.4. S.328.

¹⁰ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,225, 226; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.319,320.

¹¹ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,225; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.320.

¹² Bkz. Kadi İyaz, **age**, c.8, s.109.

¹³ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s. 226; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

¹⁴ Bkz. Alâuddîn el-Busravî (ö.905/1500), **es-Serîretü'l-Münze'ice li-Şarhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**, thk. Muhammed Sâlmân, 1.bs (küfrü's-şeyh: el-'ilim ve'l-îmân li'n-neşr ve't-tevzî, 2010), 40.

¹⁵ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 80.

¹⁶ Bkz. et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

¹⁷ Bu olay hakkında bilgi almak için Bkz. Şemseddin Zehebi (ö.748/1348), **Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-a'lâm**, thk. Ömer Tedmuri, 1.bs (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1987), c.36. s.445,446.

¹⁸ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.321.

uzaklaştırıldığı kaydedilir¹⁹. Bu uzaklaştırmanın onun usûl’l-fıkıh, usûl’d-dîn ve kelâm ilimlerini okutması sebebiyle olması kuvvetle muhtemeldir.²⁰

Bunun için Fâs’ı bırakıp Benî Hammâd kalesine yerleşmiş, orada zühd hayatı yaşamaya başlamıştır²¹. Oradan akrabalarını ziyaret etmek üzere Tevzer’e gidip geldiği zaman Tevzer’in eski caminin yakınlarındaki Derâhim’de kalırdı. Nitekim günümüzde bu yer, Ebu’l-Fadl’ın halveti (inziva yeri) anlamına gelen “halvetü Ebi’l-Fadl” olarak bilinmektedir²². Oradan da hacca gitmek üzere yola çıkmıştır. Çalışmamızın metin bölümünde görüleceği üzere bu yolculuk ile ilgili İsmail el-Ankaravî (1041/1728) bir olay anlatmaktadır²³. Bu yolculuk esnasında Mısır’ı ziyaret ettiği de anlaşılmaktadır. Sonraları onun Mısır özlemini dile getirdiği:

أين مصر، وأين سكان مصر
بيننا شقة النوى والبعد
حدثاني عن نيل مصر فإني
منذ فارقته إلى الماء صاد

“Nerede Mısır! Nerede Mısır’ın sakinleri! Aramızda çok çok uzun mesafeler vardır.

Ey arkadaşlarım! Bana Mısır’ın Nîl’inden haber verin; çünkü ben oradan ayrıldıktan sonra kanmadım suya, hala susuzum ...” mısralarıyla başlayan, Mısır’a ve Mısır halkına duyduğu özlemi, oradan ve onlardan ayrılmanın dayanılmaz acısını dile getirdiği, Nîl kenârındaki çardaklardan birinin onun için Dicle ve Bağdat’tan daha iyi olduğunu ifade ettiği şiirine bakılırsa Mısır’da uzun süre kaldığı anlaşılmaktadır²⁴.

¹⁹ Bkz. İbnü’z-Zeyyat Tadelî, **age**, 80; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.321.

²⁰ İbnü’n-Nahvî’nin yaşadığı devirde Fas çevresinde kelâm ilmiyle uğraşanların tekfir edilmesi, hatta Gazali’nin kitaplarının yakılması ve Fas çevresinin sultanı olan Alî b. Yûsuf b. Taşfin’in kelamcılara karşı şiddetli düşmanlığıyla bilinmesi (Zehebi, **age**, c.36. s.445,446) bizi bu düşünceye götüren sebeplerdir.

²¹ Bkz. İbnü’z-Zeyyat Tadelî, **age**, 82; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

²² Bkz. el-Busravî, **age**, 20.

²³ (2b. vr)

²⁴ Hüseyin Elmalî, “İbnü’n-Nahvî, el-Kasîdetü’l-Münferice’si ve tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15 (2000): 39.

Usûl'd-dîn ilmine vakıf ve ictihâda eğilimli bir fakih olduğu söylenen İbnü'n-Nahvî'nin hadisçi olduğu ve Ebû Cafer b. Hakem'den hadis rivayet ettiği; öte taraftan Ebû İmrân Mûsâ b. Hammâd es-Sanhacî'nin de İbnü'n-Nahvî'den hadis rivayet ettiği kaydedilir²⁵.

İbnü'n-Nahvî, devrinin öyle önemli ve değer verilen alimlerinden biridir ki, kendisiyle aynı dönemde yaşamış kimi hemşehrilerinin kendisinin muasırı olan el-Gazâlî'ye ilim ve amel bakımından denk geldiğini söyleyerek onunla iftihar ettiklerine dair rivayetler bulunmaktadır²⁶.

Hayatı boyunca kendisini ilme ve ders okutmaya verdiği fakat ders okutma karşılığında ücret almayıp Tevzer'deki çiftçiliğinin geliriyle geçindiği söylenen²⁷ İbnü'n-Nahvî'den birkaç seçkin âlim ders okumuştur. Fâs müftüsü ve İbnü'r-Remmâme adıyla tanınmış olan Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî²⁸, iki kardeş ve fakih olan Ebû Bekir b. Mahlûf b. Halefüllâh ve Muhammed b. Mahlûf b. Halefüllâh²⁹ ve Ebû Muhammed Abdullâh b. Süleymân b. Mansûr et-Tâhertî³⁰ bu seçkin âlimlerdendir.

Kaynaklar onun keramet sahibi olduğunu gösteren haberlere yer vermektedir. Ayrıca bu kaynaklarda onun bazı şiirlerine de rastlanmaktadır³¹.

Yukarıda da ifade edildiği gibi İbnü'n-Nahvî hicri takvimine göre 513 senesinin Muharrem ayında (Nisan/Mayıs 1119) seksen yaşındayken Hammâd kalesinde vefat etmiş ve orada da defnedilmiştir³².

---

²⁵ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,226.

²⁶ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.323.

²⁷ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 81; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320; el-Busravî, **age**, 19, 20.

²⁸ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.323.

²⁹ et-Tinbükti, **age**, c.2, S.323.

³⁰ es-Suyûtî, **age**, c.2, s.362.

³¹ Bkz. el-İmâd el-Esfahânî el-Kâtib (ö:597/1201), **Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-Asr**: kısmu şu'arâ'l-Mağrib, thk. Muhammed el-Merzûkî ve diğ (Tünüs: ed-dârü't-Tünüsüyye li'n-neşr, 1986), c.1, s.325,326; İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78-83.; es-Suyûtî, **age**, c.2, s.362; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.319-32.

³² et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

2.1.2. Tasavvufî kişiliği:

Elimizdeki gerek eski gerek yeni kaynakların hemen hepsi İbnü'n-Nahvi'nin mutasavvıflardan biri olduğunda ittifak ettiği halde onun tasavvufî kişiliği ele almamaktadır. Fakat bu kaynaklarda, onun hakkında anlatılan rivayetler – az bile olsa- ve haller tasavvuf ehli arasında sık sık rastlanan şeylerdir.

İbnü'Nahvî'nin sufi düşüncesinin temelini oluşturan zühd yaşamının Hammâd kalesinde başladığı daha önce zikredilmişti. Bunun yanında, hakkındaki rivayetlere baktığımız zaman, kendisiyle Rabbi arasında onun saf ve temiz bir alaka bulunduğu; tertemiz bir ahlakî yaşamı sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Mesela Kâdî İyâz onun hakkında şöyle diyor: “İlim ve fazilet ehlinden olup, Allâh'tan çok korkardı. kim olursa olsun hiç kimseden hiçbir şey kabul etmezdi”³³. Yusuf İbnü'z-Zeyyat Tadelî onun ahlakını şu sözlerle anlatır: “İlim ve fazilet ehlinden, selef-i sâlih'in itikadî yolunda bir kişiydi”³⁴. Ebü'l-Kâsım b. el-Melcûm el-Fâsî onun hakkında; “Kaleye geldiği zaman dünyâ lezzetlerinden uzak durmaya ve kalın yün ipliğinden yapılan elbise giyinmeye başladı, dizlerine kadar bir cüppe giyinirdi”³⁵ demektedir. el-Fahrî onu; “İlim sahibi, duası kabul olan, fasih konuşan bir hoca idi”³⁶ diye vasıflamıştır.

Şairi, tasavvuf ile nitelendiren başka hususiyet, “Gaybet” yani kendinden geçmek suretiyle tezahür eden vecd ve aşk gibi duygulardır. Nitekim kaynaklar onun çoğu zaman Hakk'ın huzurunda bulunduğunu kaydetmektedir³⁷. İbnü'n-Nahvî'nin Hakk'ın huzurunda olmasının ifade edilmesiyle kendinden geçtiği kastedilmektedir. Çünkü kendinden geçmeksizin Hakk'ın huzurunda olmak mümkün değildir.

Bunun yanında hakkında anlatılan şu hikâye, onun bu “Gaybet” halinde yanındaki herhangi bir kimsenin ya da şeyin farkında olmadığını gösteriyor: “Bir

³³ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

³⁴ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78.

³⁵ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

³⁶ el-Busravî, **age**, 20.

³⁷ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

gün, evine misafir gelip konaklamış. Geceleyin namaz kılarken etrafında sesler yüksek olup gürültü artmaya başlamış. Bunun üzerine misafir bir oğluna; “Hocanın zihnini meşgul etmiyor musunuz böyle?” diye sorduğunda oğul misafire şöyle cevap vermiş: “O namaza daldığı zaman bu gürültünün hiç mi hiç farkında olmaz.” Misafir bu cevabı duyunca inanmadığını ifade eder şekilde şaşırduğunda, oğul namaz esnasında kandili alıp Ebü'l-Fadl'ın gözlerine yaklaştırmış. Ancak o, bunu hiç hissetmemiştir ”³⁸.

İşte onun bu vecd ve aşk hali, başta Mevlanâ Celâleddîn er-Rûmî olmak üzere duyarlı ve ince rûhlu mutasavvıflar arasında sık sık rastlanan hallerdir. Ancak İbnü'n-Nahvî ile kendinden sonra gelen diğer mutasavvıflar arasındaki fark; İbnü'n-Nahvî'nin kendine ait bu rûhî tecrübeleri yazıya aktarmaması, buna karşın kendisinden sonra gelenlerin ise bu duygularını yazıya geçirmeleridir. İbnü'n-Nahvî bu ruhi tecrübelerini yazmamasını, şairin devrinde tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneğinin henüz ortaya çıkmamasında aramak gerekir. Nitekim bu geleneğin izlerinin, İbnü'n-Nahvî'nin çağdaşı olan el-Gazâlî'nin *el-Munkiz mine 'd-Dalâl* adlı eserinde henüz ve kısmî bir şekilde görünmeye başladığının tespit edilmesi³⁹ de bunu teyit eder.

2.1.3. Eserleri:

İbn'n-Nahvî'yi ele alan elimizdeki bazı eski kaynaklar, onun Münferice kasîdesinin dışında eserlere sahip olduğunu ifade etmektedir⁴⁰; ancak bu eserler ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yeni kaynaklar ise, el-Kasîdetü'l-Münferice'nin dışında onun şu iki eserinin adını vermektedir:

³⁸ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, *age*, 78; et-Tinbükti, *age*, c.2, s.321.

³⁹ Bkz. Necdet Tosun, *Aziz Mahmûd Hüdâyi'nin Tecelliyât isimli eseri ve tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneği*, Üsküdar Belediyesi Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyi Sempozyumu. İstanbul, Türkiye, s.224.

⁴⁰ İbnü'l-Ebbar, *age*, c.4, s.226; et-Tinbükti, *age*, c.2, s.320.

- a. **Vasiyyet:** İlk defa Brockelmann tarafından tespit edilip bir nüshasının Berlin, No:3981'da bulunduğu söylenen⁴¹ bu eseri hakkında bilgi verilmemektedir.
- b. **ed-Dîbâcü'l-Müneşşer ve'l-Minhâcü'l-Mu'aşşer:** DîA'da bahsi geçen bu eserin İbnü'n-Nahvî'nin, hocası Ebû Zekeriyâ eş-Şakratisî'nin kasidesine yazdığı uzun bir *ta'şîr* olduğu bildirilirken⁴² günümüze ulaşan herhangi bir nüshasından bahsedilmemektedir.

2.2.el-Kasîdetü'l-Münferice

2.2.1. Genel Bilgiler:

Tâcüddîn es-Sübkî tarafından *el-Ferec Ba'de's-Şidde*" adı verilen bu kaside⁴³ daha ziyade *el-Münferice* adıyla tanınmıştır.

Başta İsmail el-Ankaravî olmak üzere şarihlerin ve tabakat âlimlerin çoğu, bu manzûmeyi İbnü'n-Nahvî'ye nisbet etmişlerdir. Bununla beraber Tâcüddîn es-Sübkî onu Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Endelüsî el-Kureşî'ye (ö:590/1194) nispet etmektedir⁴⁴. Ayrıca Brockelmann, bazılarının el-Gazâlî'ye

⁴¹ Brockelmann, *age*, c.5, s.111.

⁴² Bkz. Durmuş, Elmalı, *age*, 164.

⁴³ Bkz. Tâcü'd-Dîn es-Sübkî (ö:771/1370), *Tabakâtü's-Şâfi'iyye el-Kübrâ*, thk. Mahmûd et-Tanâhî ve Abdülfettâh el-Hilû (kâhire:Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964), c.8,s.60.

⁴⁴ Bkz.. es-Sübkî, *age*, c.8,s.60.

(ö:505/1194) nispet ettiğini ifade eder.⁴⁵ Brockelmann'ın bu kaydını teyit etmek için araştırma yaptığımızda bazı kaynaklarda Gazâlî'nin

”الشَّدَّةُ أودتْ بالمُهْجِ   ياربِّ فَعَجَّلْ بالفَرْجِ

“Şiddet canları helak etti. Ey Rabbim, ferâhlık ve rahatlık vermekte acele et” diye başlayan bir şiiriyle karşılaşmaktayız⁴⁶. Matla beytinden de anlaşılacağı üzere bu kaside, çalışmamıza konu olan İbnü'n-Nahvî'nin kasidesinden farklı bir kasidedir. Aynı konuyu işlediğinden olsa gerek bu kaside de *el-Münferice* diye bilinmiştir. Bu durumda hem İbnü'n-Nahvî hem de el-Gazâlî'nin *Münferice* diye bilinen iki ayrı kaside yazdıkları anlaşılmaktadır. Hatta bu iki kasidenin birisinin, diğer kasideye nazire olarak yazıldığı kanaatindeyiz.

İbnü'n-Nahvî'nin bu şiirini kaleme alma sebebi hakkında, neredeyse tüm şerhlerinin girişinde yer verilen şu hikâye rivayet edilir: Şair, Tevzer dışındayken zorbalar tarafından malının gasp edilidiğinin haberini alması üzerine bu kasideyi nazmetmiştir. Kaside nazmedildikten sonra, malını gasp eden kimse o gece rüyasında, birisinin süngü ile üzerine yürüdüğünü ve “Falancının malını geri ver; yoksa seni öldüreceğim” diye tehdit ettiğini görmüştür. Bunun üzerine korkuyla uykudan uyanıp gasb ettiği malı iade etmiştir⁴⁷.

Allâh'a teslimiyetini dile getiren bu kaside büyük bir üne kavuşmuş. Sıkıntılı ve kederli insanların viridi haline gelmiştir⁴⁸. Es-Sübkî'nin ifade ettiğine göre, bu kasidenin İsm-i A'zam'ı ihtivâ ettiğine, bunun için bu kasideyi dua olarak okuyan kimsenin duasının mutlaka kabul olacağına inanılmaktaydı. Bu bilgilere ek olarak Sübkî, babasının da zorluk esnasında bu kasideyi okuduğunu bildirir⁴⁹. Bunun yanında İsmail el-Ankaravî (1041/1728), insanların bazılarının bu kaside hakkında şunları söylediklerini nakletmektedir: “Bu kasidenin endişeleri ve ızdırapları giderdiği tecrübeyle sabittir ve bu kaside gamları ve üzüntüleri defetmekte büyük bir

⁴⁵ Bkz.. es-Sübkî, *age*, c.8,s.60; Brockelmann, *age*, c.5, s.112.

⁴⁶ Bkz.. el-Busravî, *age*, 86-89; Zekeriyâ el-Ensârî eş-Şâfi'î (ö:925H), *el-Münfericetân li'bni'n-Nahvî ve el-Gazâlî*,thk. Abdülmecîd Diyâb (Kâhire: dârü'l-Fadîle), 151-155.

⁴⁷ es-Sübkî, *age*, c.8,s.60; el-Busravî, *age*, 42; Katib Çelebî, *age*, c. 2. s.1346.

⁴⁸ Durmuş, Elmalı, *age*, 163.

⁴⁹ Bkz. es-Sübkî, *age*, c.8,s.60.

iksirdir. Her hangi bir kişi bununla dua etmişe, mutlaka duası – yuce Allah'ın izniyle- kabul edilmiştir”⁵⁰.

Muhtelif nüshalarına göre 40 ile 50 beyit arasında değişen, şiirde çok az kullanılan ve “feilün” tef'ilesinin sekiz defa tekrârından oluşan Habeb/Mütedârek Bahri üzerine yazılan bu kaside, anlam itibarıyla kolay anlaşılıp bütün halkın zevkine uygun içerik taşımaktadır. Terkipleri çok kolay olup zaman zaman zayıf bir hal aldığı de görölmektedir⁵¹.

İbnü'n-Nahvî, Kasidesine;

اَشْتَدِّي اَزْمَةً تَنْفَرِجُ   فَا اَدْنٰ لَيْكِ بِالْبَلَجِ

(Ey sıkıntı, şiddetlen ki ferahlayasın, kuşkusuz senin karanlık gecen aydınlık sabahın gelişini bildirmiştir) beytiyle başlamaktadır. Devamla karanlıkları da aydınlatan yıldızların olduğundan bahsedip, güneş karanlığı ortadan kaldırıncaya kadar o yıldızların ortalığı aydınlattığını ifade ederek, böylece keder ve sıkıntılarının da bir çıkış yolu olduğuna, bir kurtuluşu olduğuna dikkat çekmiştir. Daha sonra, Allâh'ın ihsanlarının sınırsızlığını, insanın O'na yönelince her türlü sıkıntıdan kurtulacağını, her şeyin O'nun kudret elinde olduğunu ifadeyle insanın bu dünyadaki davranışlarına göre; ya aşağıların aşağısına, ya da en yüksek mertebelere yükselebileceğine dikkat çekmiştir. İyi kötü her şeyin O'nun hükmüyle olduğunu, insanın Allâh'ın hidâyetine koşması ve salih amel işlemesi gerektiğini, Allâh'a itaatın sonucunun güzelliğini gibi bilirtip gece namazı kılıp Kur'ân'ın manasını iyice anlamak için tekrar tekrar okumayı tavsiye etmesi gibi nasihatlerle sürdüğü kasidesini salat ve selâmle bitirir.

⁵⁰ (3a.vr)

⁵¹ Ferrûh, *age*, c.5, 107.

2.2.2. Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar:

Yazıldığı dönemden itibaren birçok şair tarafından kendisine taşîr, tahmis ve nazireler yazılan bu kaside birçok şarih tarafından Arapça olarak şerh edilmiştir.

2.2.2.1. Şerhler:

Bu kaside çok sayıda âlim tarafından ilgi görüp üzerinde Arapça şerihler yapılmıştır⁵²:

- 1- Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân en-Nakavisî el-Bicâ'î (810/1407), **el-Envârü'l-Münbelice fî Besti Esrâri'l-Münferice**⁵³.
- 2- Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Vehrânî (843/1439), **Şerhü'l-Münferice**⁵⁴.
- 3- İbn Zâğû adıyla tanınan Ahmed b. Muhemmed b. Abdurrahmân (845/1441), **Şerhü'l-Münferice**.
- 4- Yahyâ b. Zekerriyyâ el-Mıkarri (847/1443), **Fethu Müferrici'l-Küreb**.
- 5- İbrâhîm ez-Zevâvî el-Kustantînî (857/1453), **Şerhü'l-Münferice**.
- 6- Cezâyirli fıkıhçi olan Ebû Zeyd b. Abdirrahmân es-Se'âlibî (875/1470), **Şerhü'l-Münferice**.
- 7- Dimaşklı fakihçi olan Abdürrahmân b. el-Aynî (894/1488), **Şerhü'l-Münferice**.

---

⁵² Alâuddîn el-Busrevî'nin *es-Serîretü'l-Müze'ice li-Şerhi'l-Kasîdeti'l-Münferice* adlı şerhini tahkik eden Muhammed Saleman birçok katalog ve kütüphaneyi tarayarak Münferice'nin Arapça şerhlerini tespit etmiştir. Biz de bundan yararlanarak listemizi oluşturduk. Bkz. Alâuddîn el-Busravî, **age**, 21-25.

⁵³ Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerhlerin en basit ve meşhuru olan bu şerhin girişinde İbnü'n-Nahvî'nin biyografisine de yer verilmiştir.

⁵⁴ Bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye (No:19462)'de bulunmaktadır.

- 8- Muhammed b. Muhammed ed-diclî (948/1540), **El-levâmi'ü'l-Behice fî Basti Esrârî'l-Münferice**⁵⁵ .
- 9- Abdürrahmân b. Hasan eş-Şâfi'î, **el-Envâru'l-Behice fî Zuhûri Künûzi'l-Münferice**.
- 10- el-Basravî ed-Dimeşkî adıyla tanınan Alâuddîn Alî b. Yûsuf el-Âtikî (905/1499), **es-Serîretü'l-Münze'ice li Şerhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**⁵⁶ .
- 11- Muhammed b. Halîl el-Busravî, **Şerhü'l-Münferice**⁵⁷
- 12- Muhammed b. Gâzî el-Osmânî el-Miknâsî (919/1513), **Şerhü'l-Münferice**.
- 13- Ubeydullâh b. Muhammed b. Yakûb (936/153), **Şerhü'l-Münferice**.
- 14- Ahmed b. Abdirrahmân el-Halvetî el-Kürdî (947/1540), **el-Münarice fî Şerhi'l-Münferice**⁵⁸ .
- 15- Ebû Yahyâ Zekeriyâ el-Ensârî, (926/1519), **el-Azvâ'u'l-Behice fî Basti Esrârî'l-Münferice**.
- 16- Mutasavvıflardan biri olan Yûsuf Ebü'l-Mahâsin (1013/1604), **Şerhü'l-Münferice**.
- 17- Mustafâ b. el-Kâdî Mahmûd, **Şerhü'l-Münferice**⁵⁹
- 18- Cezâyirli Muhammed b. Ahmed b. Kâsım el-Bûnî (1116/1704), **Şerhü'l-Münferice**.
- 19- Dımaşklı İsmâil b. Abdilbâkî el-Yâzıcî (1121/1709), **et-Ta'likatü'l-Vefiyye li Şerhi'l-Münfericeti'l-Cîmiyye**⁶⁰ .

---

⁵⁵ Mekke'de yazılan bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye'de bulunmaktadır.

⁵⁶ Muhammed Sâlmân tarafından tahkik edilip Mısır'da 2010 yılında basılan basılan bu şerhin girişinde İbnü'n-Nahvî'nin biyografisine yer verilmiştir.

⁵⁷ 890/1485 yılında onu bitirmiştir.

⁵⁸ Bu şerh Dımaşk'taki el-Mektebetü'z-Zâhiriyye, (No: 5241 ve 9848)'de bulunmaktadır.

⁵⁹ 1639 yılında tamamlanan bu şerh İstanbul'daki Köprülü Kütüphânesi (No: 2/1607)'da bulunmaktadır.

- 20- Mısırlı Ahmed el-Uskâtî (1159/1741), **Şerhü'l-Münferice.**
- 21- Dımaşklı Mustafa el-Bekrî es-Siddîkî (1162/1751), **el-İbtihâlâtü's-Sâmiye.**
- 22- İbnü Acîbe diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî (1224/1809) **Şerhü'l-Münferice.**
- 23- Ahmed b. Âbidîn (1305/1889), **Şerhü'l-Münferice.**
- 24- Ahmed el-Halevânî (1308/1890), **Şerhü'l-Münferice.**
- 25- Cezâyirli el-Kâsım eş-Şerîf el-Hyrânî (1308/1890), **“Şerhü'l-Münferice”**
- 26- Mısır âlimlerinden olan Abdurrahmân eş-Şerkâvî (1315/1897), **Şerhü'l-Münferice.**
- 27- Ebû Alî Hüseyin el-Efrânî (1339/1910), **Şerhü'l-Münferice.**
- 28- Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Kittânî (1341/1922), **Şerhü'l-Münferice.**
- 29- Abdullâh b. Abdülazîz es-Sûfî, **el-Mün'arice ale'l-Münferice.**⁶¹
- 30- Hasanîn Mahlûf (1990), **Şerhü's-Sudûri'l-Harice fî Şerhi'l-Münferice**⁶².

2.2.2.2. Tahmisler:

Münferice kasidesinin Arapça birçok tahmisi bulunmaktadır. Bunlardan şunları zikretmekle yetinmekteyiz:

1. Abdullâh b. Na'îm el-Hazramî (636/1239)'nin tahmisi: bu tahmisin tamamına *Unvânu'd-Dirâye* adlı kitapta rastlanmaktadır⁶³.

⁶⁰ Bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye 2/324 numarada bulunmaktadır.

⁶¹ Mısır'da 1914 yılında basılmıştır.

⁶² Bu eser Kahire'de bir kaç defa basılmıştır

2. Muhammed b. Hübeyş el-Mürsî (679/1280), **el-Urâbetü'l-Merziyye fî Tahmisi'l-Kasîdeti'n-Nahviyye**.⁶⁴
3. İbnü'ş-Şebbât et-Tevzerî (684/1282), **'Ucâletü'r-Reviyye fî Tesmîti'l-Kasîdeti'l-Nahviyye**: İngiltere müzesi 1393 numarada bulunduğu söylenmektedir⁶⁵.
4. Ömer b. İsa b. Nasr el-Kûsî (721/1321)'nin tahmisi⁶⁶.
5. Takiyyüddîn Abdullâh b. Muhemmed el-Hanefî (778/1376)'nin tahmisi.⁶⁷
6. Ahmed b. Süleymân el-Yemenî (882/1467)'nin tahmisi.⁶⁸
7. İbn Melîk (917/1511)'in tahmisi: Brockelmann bu tahminin (Berlin:7640; İskenderiyye, Fünûn, 187, No:2; Vatikân 3/1184, No:8)'de bulunduğunu haber vermektedir⁶⁹.
8. Muhemmed es-Sağîr Davûd (1137/1725)'un tahmisi.⁷⁰
9. Ahmed b. Âmir b. Abdülvehhâb et-Ta'zî (ö ??)'nin tahmisi: bilinen tek yazma nüshasının (Bodliyan, No: 7641)'de bulunduğu söylenmektedir⁷¹.
10. **el-La'âli'ü'l-Mübahrace fî Tahmîsi'l-Münferice**: Brockelmann, Sellâm b. Ömer el-Müzâhî'nin bu başlık altında el-Kasidetü'l-Münferice'nin sekiz adet tahmisini bir araya getirdiğini, bu eserin

---

⁶³ Ebü'l-Abbâs el-Gabrîni (ö:714), **Unvânu'd-Dirâyefîmen Urife mine'l-Ulemâ fi'l-Mi'eti's-Sâbika bicâye**, thk. Adil Nüveyhiz, 2.bs (Beyrût: Dârül-ufukî'l-cedîde, 1979),326-332.

⁶⁴ Bkz. el-Busravî, **age**, 29.

⁶⁵ Bkz. **age**.

⁶⁶ Bkz. **age**, 30.

⁶⁷ Bkz. **age**, 29.

⁶⁸ Bkz. **age**.

⁶⁹ Brockelmann, **age**, c.5, s.113.

⁷⁰ Bkz. el-Busravî, **age**, 29.

⁷¹ Brockelmann, **age**, c.5, s.113.

bilinen bir yazma nüshası Berlîn 7642 numarada bulunduğunu söylemektedir⁷².

11. Ebû Bekr b. Hamsîn (ö:??)'nin Tahmisi: (İskoryal, 2/1393, No:4)'de bulunmaktadır⁷³.
12. Ebû Abdullâh Muhammed b. Na'îm (ö:??)'in Tahmisi: (İskoryal, 2/1393, No:6)'de bulunmaktadır⁷⁴.
13. Ömer b. Abdullâh el-Kuraşî (ö:??)'nin tahmisi: (Carîr 2003, No:9; Birîl, 2/1148)'de bulunmaktadır⁷⁵.
14. Harputlu Abdülhamîd b. el-Hacc Hamdî (1320/1902)'nin tahmisi⁷⁶.

2.2.2.3. Muarazalar:

Muaraza, bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı şekil, vezin, kafiye ve redifle şiir yazılmasına denir⁷⁷. Bu kasideye birçok şair tarafından yazılan muarazalardan şu örneklerle yetiniyoruz:

1. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Rüstüm b. Keylân Şâh (621/1224)'in muarazası⁷⁸
2. İbnü'l-Fâriz (632/1235)'in muarazası: İsmail Ankaravî, Münferice şerhinde İbnü'l-Fâriz'in Kasîde-i Cîmiyye'si Münferice kasidesine nazire olarak yazdığını söylemektedir. Bu konuda şöyle der: “ve bu kasideye nazîre olan Cîmiyyesinde dir ki (بيت):

⁷² age, c.5, s.113-114.

⁷³ age, c.5, s. 114.

⁷⁴ age.

⁷⁵ Age.

⁷⁶ Bkz. Elmalî, age, 49.

⁷⁷ Ahmet eş-Şâyib, *Târîhü'n-Nekâ'iz fi'ş-ş-ri'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, 2. bs (Beyrût: Dârül-kütübi'l-'ilmiyye, 1999), 7.

⁷⁸ Bkz. el-Busravî, age, 27.

”أصبحتُ فيك كما أمسيتُ مُكتئِبًا ولم أفلُ جَزَعًا: يا أزمَةُ انفرج⁷⁹.

(Ben, senin için kederli olarak akşamladığım gibi kederli sabahladım.

Fakat sabırsızlanıp “ey sıkıntı, ferahla” hiç demedim)

3. Alâuddîn b. İsmâîl b. Yûsuf el-Kûnavî et-Tebrîzî (729/1329)’nin muarazası⁸⁰.
4. Abdülğani en-Nâblusî (1143/1730)’nin muarazası: bu muarazanın tek nüshası (Berlîn: 7654, No:1)’de bulunmaktadır⁸¹.
5. el-Kutb el-Bekrî diye bilinen Mustafâ b. Kemâlüddîn b. Alî el-Bekrî (1162/1749)’nin muarazası: bu muaraza’nin iki nüshası Berlîn:5651-7652 numaralarda bulunmaktadır.⁸²
6. Nakşebendî tarîkatının şeyhi olan Bahâuddîn b. Hâlid en-Nakşebendî (1242/1842)’nin muarazası⁸³.
7. Mahmûd Bayram et-Tûnusî (1310/1893)’nin muarazası⁸⁴.

2.2.2.4. Taştîrler:

- **et-Tuhfetü’l-Behice fî Tazmîni’l-Münferice:** Ebü’l-Fadl Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb ed-Dîmeşkî (905/1499)’nin eseridir. Bu eserin adı şerhler arasında zikredilmişti. Çünkü yazar şair, hem Münferice’yi taştîr etmiş hem de onu şerh etmiştir. Bu eserin bilinen yazma nüshası Berlin : 7463 numarada bulunmaktadır⁸⁵.

⁷⁹ Bkz. (4b. vr).

⁸⁰ Bkz. el-Busravî, **age**, 27.

⁸¹ Brockelmann, **age**, c.5, s. 114.

⁸² **Age**.

⁸³ Bkz. el-Busravî, **age**, 28.

⁸⁴ Bkz. **age**.

⁸⁵ Bkz. Brockelmann, **age**, c.5, s. 113; el-Busravî, **age**, 22.

Ayrıca, Brockelmann, Hüseyin b. As'ad el-Hüseynî ed-Dahitân adlı bir şahsın bu kasideyi Farsça'ya tercüme ettiğini, söz konusu tercümenin Cûta kütüphanesinde 9 numarada bulunduğunu söylemektedir⁸⁶.

2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Kasîde-i Münferice:

Yazıldığı dönemden itibaren Arap edebiyatında çok önemli bir yer kazanan bu kaside klasik Türk edebiyatında da çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim kendisine Türkçe bir tahmis yazılan bu kaside manzum olarak Türkçeye tercüme edilmiş ve birçok şarih tarafından Türkçe olarak şerh edilip en çok şerh edilen kasidelerden biri olmuştur. Bu bölümde bu şerhler, tercümelere ve tahmisten söz edilerek Münferice'nin klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutmaya çalışılmaktadır.

2.2.3.1. Üzerinde Yapılan Türkçe Şerhler⁸⁷:

1. Le'âlî, Ahmed b. Mustafa, (ö. 1563), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Daha ziyade şerh ve tercümeleri ile bilinen Le'âlî mahlaslı Ahmed b. Mustafâ'nın Münferice kasidesine Türkçe şerh yazdığı haber verilmektedir⁸⁸.

---

⁸⁶ Brockelmann, *age*, c.5, s.113.

⁸⁷ Sadık Yazar birçok katalog ve kütüphaneyi tarayarak Türkçe şerhleri tespit edip hakkında detaylı bilgi vermiştir. Biz de bu bölümü hazırlarken büyük oranda onun çalışmasında yer alan Kasîde-i Münferice şerh ve tercümelerini konu eden bölümden yararlandık. Bkz. Sadık Yazar, **Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında Tercüme ve şerh geleneği**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 562-571.

⁸⁸ Ali Rıza Karabulut, **Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça Arapça Yazmalar** (Kayseri, Mektebe Yayınları, 1995), 31.

2. Yahyâ b. Abdullâh (XVII. yüzyıl –I. Ahmed devri-), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Şarih, şerhine kısa bir hamdele ve salvele ile başlar. Adını zikrettikten sonra, eser yazarlar arasına girip hayırla anılmak maksadıyla Münferice’yi şerh ettiğini belirtir. Ardından da kaynak metnin yazarı, yazılış sebebi ve faziletleri hakkında kısaca bilgi verir. Daha sonra bahsi geçen kasideyi şerh etme sebebini açıklayan Yahyâ b. Abdullâh, verdiği bilgilere göre kendisine verilen bir mansıba vâlîlerden biri engel olunca sıkıntı içine düşmüştür. Bu halde “*bâ’is-i infirâc-ı gumûm ve’l-âlâm*” olmak maksadıyla bahsi geçen kasideyi şerh eder.

Bu girişten sonra kaynak metni beyit beyit şerh etmeye başlayan şârih, şerh edeceği beyti kaydettikten sonra, geniş açıklamalarla beyti şerh etmeye çalışır. Bunu yaparken birçok ayet ve hadislere yer veren şârih, yer yer konudan uzaklaşmaktadır.

Yahyâ b. Abdullâh eserinin hâtîme bölümünde şerhini 7 Zilhicce 1009/1600’da tamamladığını da ifade etmektedir.

(Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa 1035 numaradadır. Eserin bir diğer nüshası da Tire Necip Paşa Ktp. 402 numarada bulunmaktadır).

3. Abdullâh b. Hayreddîn Bergamavî (ö. 1617), **Şerh-i Kasîdetü’l-Münferice:**

Sadık Yazar bu eser ile ilgili şunları söylemektedir:

“İzâhu’l-Meknûn’da kadı olduğu söylenen Bergamalı Abdullâh’ın Kasîde-i Münferice’ye Türkçe bir şerh yazdığı söylenmektedir. Ancak araştırmalarımız sırasında bu ismin yer aldığı bir şerh ile karşılaşılmamıştır. Aşağıda şârihi belirsiz olarak değerlendiren Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4166/4 numaradaki Münferice şerhi kütüphaneye kaydında bu zata atfedilmişse de tarafımızdan

yapılan inceleme neticesinde bahsi geçen nüshada bu isme dair bir bilgi bulunmamıştır”⁸⁹

4. Hüseyin b. Rüstem ? (XVII. yüzyıl – Hâfız Ahmed Paşa devri-), **Şerh-i Kasîde-i Münferice**

Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası görülen bu şerhin çoğu nüshasında müellifin adı kaydedilmemiştir. Ancak aynı eserin Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1402 numaradaki nüshasında müellif olarak Hüseyin b. Rüstem ismi çok açık bir şekilde kaydedilmiştir. Bununla birlikte bu şerhin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY 2342 numarada bulunan nüshasında ise müellifin adı Nahîfî olarak kaydedilmiştir.

Şerhin başındaki dibaceden anlaşıldığına göre, Hâfız Ahmed Paşa’nın hac maksadıyla Mısır’a uğraması üzerine, şarihten bu kasideyi Türkçe şerh etmesini istemesi üzerine kaleme alınmıştır. İbnü’n-Nahvî’nin kısa tercüme-i hâli ve kasidesini yazma sebebinin açıklanışından sonra bahsi geçen kasidenin vezni ve faziletleri hakkında bilgi verilir.

Söz konusu şerhte, kaynak metin beyit beyit şerh edilirken her beytin şerhi “*el-lügat*”, “*el-İ’râb*” ve “*el-Ma’nâ*” şeklindeki üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde beyitteki kelimeler; okunuşları, sarftaki yerleri ve sözlük anlamları bakımından tahlil edilir. İkinci bölümde kelimelerin cümle içindeki konumları, aldıkları harekeler ve bunların sebepleri anlatılır. Üçüncü bölümde ise önce, kaynak beyitteki anlam derli toplu bir şekilde Türkçeye aktarıldıktan sonra, burada kastedilmek istenen anlam uzun uzun açıklanır. Bu açıklama esnasında, şarihin yoğun olarak ayet, hadis, kelâm-ı kibâr ve muhtelif şairlerden şiirler alıntılıdığı görülmektedir. Alıntılanan şiirler içinde şarihin kendisine ait olan beyit veya kıt’alar da bulunmaktadır.

---

⁸⁹ Bkz. Yazar, *age*, 563.

5. Rüsûhî, İsmâîl b. Ahmed Ankaravî (ö.1631), **Hikemü'l-Münderice fî Şerhi'l-Münferice:**

Tezimizin asıl konusunu oluşturan bu şerh, ayrı bir bölümde değendirilecektir.

6. (Şârihi belirsiz, IV. Murâd devri-), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Nüshası Süleymaniye Ktp. Laleli 3657 numarada 128b-137a arasında bulunan bu şerh, Arapça olan bir girişle başlar. Adını vermeyen şârih bu bölümde önce kısa bir hamdele ve salvele bölümüne yer verir; ardından da IV. Murâd'ı (Sultân Murâd b. Sultân Ahmed b. Sultân Mehmed) metheder. Münferice kasidesinin açıklanmaya muhtaç olduğunu söyleyen şârih Türkî bir şerh kaleme aldığını ifade ederek şerhine başlar. Önce kaynak metni sürh mürekkep ile belirgin bir şekilde verir. Daha sonra beyitte geçen bazı kelimeleri i'râbını da vererek Türkçeye aktarır. Son olarak “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığı ile beytin anlamını geniş bir şekilde Türkçeye aktarır.

7. İlmî, Ebü'l-Hayr Ahmed b. İsmâîl (ö. 1699'dan sonra), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Bu eser, Mısır Milli Ktp. Mecâmî Türkî Talat 172 numarada kayıtlıdır. Hazırlanan katalogda verilen bilgiye göre eser 1112/1699 yılında tamamlanmış olup 20 yapraktan oluşmaktadır. Şerhin başında eserin sunulduğu Alî Ağa'nın nazmen yapılmış medhi bulunmaktadır.

8. Ahmed Efendi (?), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunamayan Ahmed Efendi'nin şerhini ne zaman yazdığı bilinmemektedir. Ancak eserin sonunda yer alan istinsah tarihine göre, şerhin en azından 1093/1682 tarihinden önce yazılmış olması gerekir. Eserinin Arapça girişinde; insanlar arasında meşhur olan Kasîde-i Münferice'ye, zorluklarını gideren bir şerh bulamadığı için söz konusu kasideyi Türkçe şerh etmeye karar verdiğini söyleyen Ahmed Efendi, şerhinin Münferice'yi okuyana kolaylık sağlaması ve faydasının herkesi kapması dileğinde bulunmaktadır. Eserini Musâhib Mustafa Paşa için yazdığını söyleyen şarih, bu paşanın hangi Mustafa Paşa olduğuna dair bir ipucu vermemektedir.

Kısa bir girişten sonra şerhine başlayan Ahmed Efendi, Münferice'yi beyit beyit şerh etmektedir. Önce kelimelerin okunuşları ve sözlük anlamlarını veren şarih daha sonra “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığıyla da beyitleri düz bir cümle ile Türkçeye tercüme eder. (Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde 105).

9. Ebü'l-İsme Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî (ö.1788), **Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice:**

Mustafâ İsâmeddîn bu şerhine başlamadan evvel, Arapça bir dîbace ile şerhi hakkında bilgi verir. Münferice'yi okumak isteyenlere kolaylık olması için eserini Türkçe kaleme aldığını söyleyen şarih, şerhinde kaynak metnin i'rabını ortaya çıkarıp lafız ve manasını tahlil ettiğini ifade eder. Meramını bu şekilde ifade eden Mustafa İsâmeddîn, daha sonra diğer Münferice şerhlerinde görüldüğü gibi, kaynak metnin yazarı ve kasidesi hakkındaki klişeleşmiş bilgiler verip şerhine başlar.

Şerhinde, önce kaynak metindeki kelimeleri gramer bakımından tahlil edip i'râbları hakkında bilgi veren şarih, bu bölümde söz konusu kelimelerin anlamlarını da dikkatli bir şekilde ele alır. Bazen isim vermeden kendisinden önceki Münferice şerhlerinde yapılan hatalara değinen şarih bu hataların doğru şekillerini de belirtir.

“*m’anâ-yı beyt*” başlığı altında kaynak beyti düz bir şekilde Türkçeye tercüme eden şarih daha sonra bu tercümesini biraz daha açar.

Mustafâ İsâmeddîn’in şerhini, diğer Münferice şerhlerinden ayrılan yönü, kaynak beytin Türkçeye aktarıldıktan sonra belagat yönünden ele alınmasıdır. Şarih bu bölümde, kaynak beyitteki edebî sanatları tespit edip bunları açıklamaktadır.

(Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa 774 numaradır. Eserin müellif hattı nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1600 numarada bulunmaktadır)

10. Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed -Müftî-i Sakız-, (ö. 1809’dan sonra), **Şerh-i Metîn ü Akvâ (Şerh-i Kasîde-i Münferice):**

Hacı Hüseyin Efendi, eserinin girişinde kendisi hakkında uzunca bilgi vermektedir. Başta Hâfız Mehmed b. Üveys et-Tosyevî hazretleri olmak üzere birçok âlimden ders aldığı söyleyen şarih kırk seneyi aşkın bir süreden beri Sakız Ada’sında olduğunu söylemektedir. Muhtelif konularda birçok eser yazdığını söyleyen Hüseyin Efendi bu eserlerin isimlerini ve konularını da kaydetmektedir. Bu kadar çok eser yazmasına karşın gönlünde Kasîde-i Münferice’ye de bir şerh yazma düşüncesi içinde iken, Sakız Ada’sına Mustafa Paşa’nın geldiğini ve yaptığı dînî meclislerde kendisinden bazı kasidelerin kıraatini istediğini, bu arada Münferice’nin de kıraatini isteyince kasideyi tercüme ve şerh etmeye karar verip başladığı söylemektedir.

Hacı Hüseyin Efendi eserini 1224/1809 tarihinde bitirdiğini ifade ederek esere **Şerh-i Metîn ü Akvâ** ismini verdiğini bildirmektedir.

Hacı Hüseyin Efendi’nin şerh yöntemi ise, klâsik şerh geleneğine bağlı olmakla birlikte birkaç yeniliği de hâvîdir. Şarih mukaddimede belirttiği hususları uygulamaya koymuş ve Münferice’yi geniş bir şekilde şerh etmiştir. Kasideyi beyit beyit şerh eden Hüseyin Efendi, orijinal metni verdikten sonra beyitteki kelimeleri gramer bakımından tahlil etmektedir. Bu tahliller geniş olup kelimelerin birçok

özelliği ile ilgili açıklamaları havidir. Şarih bundan sonra ele aldığı beyti, belagat yönünden incelemektedir. Beyti fesahat yönünden değerlendiren şarih daha sonra beyitteki edebî sanatları tespit edip bunları açıklamaktadır. Şarih son olarak “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığı altında beytin anlamını geniş bir şekilde açmaya çalışmaktadır. Şarih bu bölümde birçok kaynaktan alıntı yapmaktadır.

(Atıf Efendi Ktp. 2175/2. eserin bir diğer nüshası Süleymaniye Ktp. Tercüman 338 numarada bulunmaktadır).

11. (Şârihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Süleymaniye Ktp. Giresun Yazmalar 297 numarada 111a-163b yaprakları arasında yer alan bu şerhin kime ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Herhangi bir giriş olmaksızın başlayan şerhde önce kaynak metin hareketli ve üstü çizili bir şekilde verilmiştir; daha sonra “*emmâ ma'âni'l-müfredât*” başlığı ile beyitteki sözcüklerin Türkçe karşılıkları verilir. “*emme'l-i'râb*” başlığı ile de beyit gramer yönüyle incelenir. “*Ma'nâ-yı beyt*” başlığı ile ise önce beyti Türkçeye aktaran şârih ardından da beyti genişçe şerh etmektedir.

Eserin kim tarafından yazıldığına dair bir bilgi bulunmadığı gibi yazılış tarihine yönelik olarak da herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

12. (Şârihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Bu şerhin yazarı belli değildir. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4166/4 numaradaki nüshada yazar adında Bergamalı Abdullâh b. Hayreddîn adı kayıtlı ise de eserde bu bilgiyi teyit edecek bir bilgi yoktur.

Eser kısa bir hamdele ve salve bölümünden sonra kasidenin yazarı İbnü'n-Nahvî hakkında bilginin verildiği bir bölümle devam eder. Daha sonra şerhin

yazılmasına sebep olan vezir methedilir ki bu vezirin ismi zikredilmemiştir. Şârih eserinin, bu vezirin isteği üzerine kaleme alındığını söylemektedir.

Bu kısa girişten sonra şerhine başlayan şârih önce kaynak metne yer verir. Ardından “*ma’âni’l-müfredât*” başlığı ile şerh edeceği beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. “*el-i’râb*” başlığı ile de beyti gramatik özellikleri bakımından açıklayan şârih daha sonra “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı ile ele aldığı metnin Türkçe toplu bir tercümesini yapar. Bu tercümeyle yetinmeyen şârih beytin anlamını daha da genişletmek ve sarih hale getirmek için bazı yorumlarda bulunur. Yer yer beyitte geçen edebî sanatları tespit edip bunların nasıl meydana geldiğini açıklar.

13. (şarihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Süleymaniye Ktp. Reşîd Efendi 815 numarada bulunan bu şerh, tamamıyla Arapça olan iki cümlelik bir hamdele ve salvele bölümü ile başlar. Bu bölümden sonra Kasîde-i Münferice’nin nâzımı Nahvî ve onun kasidesi hakkında bilgi verilir. Kasidenin aruz ve kafiyesi gibi biçimsel bilgileri üzerinde de duran şârih daha sonra şerhine başlar. Önce beyitteki kelimeleri gramer bakımından açıklayıp bunların Türkçe karşılıklarını verir. “*el-ma’nâ*” başlığı ile de önce beytin anlamını toplu olarak Türkçeye aktarmakta ardından da beytin anlamını daha anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.

Yaklaşık 30 yapraktan oluşan bu şerh, ismini vermeyen şârihin kırk sayısı üzerine bazı açıklamalar yaptığı bir hâtıme bölümü ile son bulur.

2.2.3.2. **Türkçe Tercümelere⁹⁰:**

1. İbrâhîm Nazîr (ö. 1774), **Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Münferice.**

---

⁹⁰ Bkz. Yazar, **age**, 572-573.

2. Salâhî, Abdullâh Selâhaddîn Uşşâkî, (ö.1782), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Aruzun **fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün** kalıbıyla kaleme alınan tercüme yâ harfi ile kafiyelenmiştir.

İlk beytin tercümesi:

İrişe şâdî sana müştêd ola gam şiddeti

Gam şebi i'lâm idüp gün gibi açar kürbeti (96a)

Son beytin tercümesi:

Hürmetine bunların yâ Rab niyâzum kıl kabûl

Hüzn-i gamdan kıl berî gönder ferecle nusreti (97a)

(Süleymaniye Ktp. Uşşâkî Tekkesi 300).

3. Ebûbekir Kânî (ö. 1792), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Kânî'nin Dîvânı'nda yer alan bu tercümede Kânî mahlası geçmemekle birlikte onun şiirleri arasında yer alması dolayısıyla ona atfedilmiştir.

İlk beytin tercümesi şu şekildedir:

Lâbüd gam olur bir gün gidici

Gice sonına gündüz gelici (6a)

Son beytin tercümesi ise şu şekildedir:

Yâ rabbi onların hürmetlerine

Ta'cîl ile vir nasr u fereci (8b)

(Millet Ktp. Ali Emîrî Manzum 78 numarada 6a-8b)

4. (Mütercimi belli olmayan), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 644 numarada 30b-31a yaprakları arasında bulunan bu tercümenin kime ait olduğu yazılı değildir. Kaynak metindeki her beytin yine birer beyitle tercüme edildiği çeviride biri çeviri metni biri de orijinal metinden oluşan 6 sütun bulunmaktadır. Çeviride 38 beytin tercüme edildiği görülmektedir.

Tercümenin ilk beyti:

Ey ğam katı ol iresin ferece

İrişdi gicen subh-ı belece

2.2.3.3. Türkçe Tahmisleri:

Hüseyin Elmalı, yazarı belli olmayan Türkçe bir tahmis tesbit etmiştir. Bu konuda şunları söylemektedir: “*Yine tarafımızdan tesbit edilen bu tahmisin, yazarı belli değildir. İlk sayfasında: (.. Fudaladan bir zat tahmis eylemiştir. Her kim sabah namazından sonra bir defa okursa sıkıntısı def ola. Denenmiştir)* sözü yazılıdır. H.1290 da Hüseyin Remzî’ni hattıyla basılmıştır. Tahmisleri Türkçe olarak yapılan bu eserin ilk tahmisi şöyledir:

سندن بولورز فیض و فرجی

ای شاهدِ غمِ ای دلِ آلیجی

اشتدّی ازمه تنفرج

مصباح فرجدر هر خرجی

⁹¹”قَدْ آذَنَ لِنُفْسِكَ بِالْبَيْعِ“.

⁹¹ Bkz. Elmalı, *age*, 49-50, alıntıda ki tahminin transkripiyonu şöyledir:
Ey şâhid-i gam! ey dil alıcı   *Senden buluruz feyz u fereci*
Mısbâh-ı ferecdür her haracı   *İşteddî ezmetü tenfericî*
Kad âzene leylüki bi'l-belecî

3. İSMAİL ANKARAVÎ VE HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'LMÜNFERİCE'Sİ:

3.1. İsmail Ankaravî⁹²:

3.1.1. Hayatı:

Mahlas, nisbe ve tarikatı ile beraber tam adı Hazret-i şarih İsmail b. Ahmed Rusûhî el-Bayramî el-Mevlevî⁹³ olan Ankaravî, yaklaşık olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da dünyaya gelmiştir. Doğum yerine nisbetle “Ankaravî” diye anılmış, yazdığı Mesnevî şerhinin kendisine sağladığı şöhret sebebiyle “Hz. Şârih” ünvanını almıştır.

Ankaravî, tasavvufî hayata yönelmeden önce doğum yeri olan Ankara'da dini ilimleri tahsil etmiş, bu arada Arapça ve Farsça'yı da bu dillerde şiir yazabilecek seviyede öğrenmiştir. Daha sonra o dönemde Ankara ve çevresinde yaygın olan

---

⁹² Osmanlı dönemi şerh geleneğinin özellikle de Türkçe şerh geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan İsmâil Ankaravî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî kişiliği hakkında Türkiye'de yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Biz bu araştırmalarda geçen bilgileri aynen tekrarlamaktan imtina ederek Ankaravî'nin hayatı hakkında kısa bilgiler vererek Semih Ceyhan'ın aşağıdaki çalışmasında yer alan eserlerinin kronolojik listesini vermekle iktifa edeceğiz. Türkiye'de İsmail Ankaravî hakkında yapılan çok önemli iki çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Ankaravî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri ve şârihliği üzerinde tafsilatlı bilgiler bulunacağı gibi, onun hakkında yapılan araştırmalar için de bu iki çalışma geniş bir bibliyografya sunmaktadır. Bkz. Erhan Yetik, **İsmail-i Ankaravî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri** (İstanbul, işaret yayınları, 1992); Semih Ceyhan, **İsmail Ankaravî ve Mesnevi şerhi**, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 42-285.

⁹³ Ceyhan, **age**, 48.

Bayramiyye tarikatına giren Ankaravî bu tarikatta şeyhlik makamına kadar yükseldiği, hatta Mevlevîliğe intisab etmeden evvel onun Halvetiye tarikatından da icazet aldığı bilinmektedir. Bir ara tedavi maksadıyla gittiği Konya’da Mevlevî dergâhının şeyhi Bostan Çelebi (1040/1630) ile tanışarak onun irşadıyla Mevlevî tarikatına intisab etmiştir. Kısa zamanda bu tarikatın adab ve erkânını öğrenip tarikattaki sülukünü tamamlamış ve nihayet 1019/1610 tarihinde İstanbul Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’ne şeyh olarak gönderilmiştir. Vefatına kadar şeyhliğini yaptığı Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’nin yapılış tarihine 897/1491 delalet eden “er-Rusûhî” kelimesini, “Rusûhî” şeklinde şiirlerinde mahlas olarak kullandığı için kendisinden “Rusûhî Dede” diye de sözedilmiştir.

Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’nde şeyhlik yaptığı bu süre içinde birçok değerli eserler kaleme alan ve bu sayede devrinin önde gelen âlimleri ile tasavvuf büyüklerinin saygısını kazanan Ankaravî, vefatından önce Kadızâdeliler denilen bir tarikatın mensublarının hücumlarına maruz kalmıştır. Her fırsatta Mevlevilere taş atan bu zümre ile çok urğaşmıştır. *Hüccetü’s-Semâ’* ve *er-Risâletü’t-Tenzîhiyye fî Şe’ni’l-Mevleviyye* adlı eserlerini bu mücadele esnasında telif etmiştir.

XVII. yüzyılın değerli âlimlerinden biri olup hem âlim hem de ârif bir kişiliğe sahip olan Ankaravî’den Evliyâ Çelebî “mana denizi” diye bahseder.

Pek çok ilimde söz sahibi, sufi ve muhaddis olarak tanıtılan ve içinde bulunduğu yüzyılın gözde şahsiyeti olmuş olan İsmail Ankaravî, 1040/1631 tarihinde Hakk’ın rahmetine kavuşur. Vefatına “Hîtâm” ve “irtihâl-i ‘irfân” ifadeleriyle tarih düşürülmüştür. Vasiyeti doğrultusunda Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi haziresine defnedilmiştir. Daha sonra kabri üzerine bir türbe inşa edilmiştir⁹⁴.

---

⁹⁴ Bkz. Erhan Yetik, “Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî” **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3:119-121.

3.1.2. Eserleri⁹⁵:

İslamî ilimlerin birçoğunda kendisini yetiştirmiş olan Ankaravî ömrünün son dönemine kadar eli kalem tutan sufilerin büyüklerinden olmuştur. Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı tasavvufî eserlerinin dışında Arap dili-edebiyatı ilimlerinden belâğat, bedi'-beyân, ve inşâ'ya dair yazdığı *Miftâhu'l-Belâğâ ve Misbâhu'l-Fesâha*, hadis ilmine dair yazdığı *Şerh-i Ehâdis-i Erba'în* ve tefsire dair kaleme aldığı *Fâtîha Tefsiri Fütûhât-ı 'Ayniyye*, İshrâkî felsefeye dair Sühreverdi'nin (ö. 587/1191) *Heyakilu'n-Nûr* adlı eserine yazdığı şerh olan *Îzâhu'l-Hikem ve Misbâhu'l-Esrâr*'ı bunu kanıtlamaktadır.

Ankaravî'nin ilmî hayatının göstergesi olan telif hayatını kronolojik olarak kaydeden Sahih Ahmed Dede'dir. Bu kornolojiden Semih Ceyhan şu cümlelerle bahsetmektedir:

*“Bu kronoloji, Ankaravî'nin kaleme aldığı eserlerin orijinal nüshalarıyla karşılaştırıldığında yazım tarihi gibi bazı açılardan problemler taşısa da, telif sürecinin mahiyeti hakkında bizlere açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Buna göre ilmî hayatının ilk dönemlerinde **Mesnevî** şerhine dayanak teşkil edecek, **Mesnevî** üzerine müstakil etüdüleri bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde **Mesnevî Şerhi**, **Minhâc** ve **Minhâc** dayanaklı eserler başta olmak üzere, diğer temel İslâmî ilimlerde telif çalışmasında bulunan müellif, hayatının son kısmında en önemli eserlerinden biri olan **Mesnevî** şerhi ile **Minhâc** 'ı cem' ettiği **Nisâb-ı Mevlevî**'yi ve VII. cilde yönelik çalışmalarını kaleme alır”⁹⁶*

Yıl	Eser
1015/ (1606-1607)	Îzâhu'l-Hikem (Heyâkilu'n-Nûr Şerhi) Ankara'da telif

⁹⁵ Bkz. Ceyhan, **age**, 56-58.

⁹⁶ Ceyhan, **age**, 57.

1017/ (1608-1609)	Simâtü'l-Mûkinîn (Mesnevî'nin I. cild dibâcesinin Arapça şerhi) Konya'da seyr ü sülûku esnasında telif
1017/ (1608-1609)	Câmi'u'l-Âyât (VI cilt Mesnevî'de geçen âyet ve anlaşılması müşkil beyitlerin şerhi) Konya'da seyr ü sülûku esnasında telif ve sülûkundan sorumlu Ebû Bekir Çelebi'ye ithâf
1021/ (1612-1613)	3 günde 21 aded risâle telif etti?
1024/ (1615-1616)	Kasîde-i Tâiyye Şerhi'ne başladı.
1025/ (1616/1617)	Kasîde-i Tâiyye Şerhini tamamladı.
1025/(1616/1617)	Cenâhu'l-Ervâh'a başladı.
1026 /1617	Hüccetü's-Semâ'ı telif etti.
1026 /1617	Risâletü Hakki's-sSemâ'ı Mevlevî'yi telif etti?
1026 /1617	Minhâcu'l-Fukarâ'ya başladı.
1028/ (1618-1619)	Minhâc'ı tamamladı.
1028/ (1618-1619)	Fâtihu'l-Ebyât ve Mesnevî dibâcesi şerhine başladı.
1028/ (1618-1619)	Mesnevî beyitlerini içermeyen "mim" sürhlu Mecmû'atü'l-Letâif ve Matmûratü'l-ma'ârif adlı Mesnevî şerhine başladı.
1031/(1621-1622)	Şerh tamamlanıp, Zilhicce sonunda şerh hem "mim" sürhlu hem de beyitleri içeren şerh tahrîrine başladı.
1033/(1623-1624)	3 cilt Mesnevî Şerhini tamamladı.
1035/(1625-1626)	Fatiha tefsiri olan Fütûhât-ı 'Ayniyye'ye başladı.
1035/(1625-1626)	4 cilt Mesnevî Şerhini bitirip, V. Cilt şerhinin yarısına geldiğinde VII. Cilt zuhûr etti.
1037/(1627-	Şerh-i Ahâdîs-i Erba'în'i telif etti.

1628)	
1037/(1627-1628)	Fütûhât-ı ‘Ayniyye’yi tamamladı.
1037/(1627-1628)	Risâletü’t-Tenzîhiyye fî Şe’ni’l-Mevlevîyye’yi telif etti.
1037/(1627-1628)	VII. cilt Mesnevî Şerhine başladı. Şerhin yarısına geldiğinde yarım bıraktığı V. Cilt şerhine tekrar geri döndü.
1040/(1630-1631)	Kasîde-i Hamriyye-i Mîmiyye’yi şerhetti.
1040/(1630-1631)	Zübdetü’l-Fuhûs fî Nakşî’l-Fusûs’u telif etti.
1040/1631	Kasîde-i Münferice’yi şerhetti.
1041/1631	Nisâbu’l-Mevlevî’yi (Minhâc’ın Farsça elifbâ’sı) telif etti.
1041/1631	Tuhfe-i Şâhidî’yi şerh etti
1041/1631	Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî’yi telif etti.
1041/1631	VII. cild şerhini tamamladı.
1041/1631	Risâle-i Mebde u Me’âd’ı telif etti?

3.2.Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice:

3.2.1. Genel Bilgiler

İsmail Ankaravî bu şerhine başlamadan evvel, konuya münasip bir Arapça hamdele ve salvele ile başlamış, ardından da şerhini kaleme alma sebebini açıkladığı bir bölüme yer vermiştir. Bu bölümde Ankaravî, İbnü'l-Fâriz'in *et-Tâiyye* ve *el-Hamriyye* üzerine yaptığı şerhi gören dostlarının bu şerhi çok beğendiğini ve *Kasîde-i Münferice*'ye de böyle bir şerh yazmasını istemeleri üzerine bu kasidenin şerhini kaleme aldığını söylemektedir. Müellif dostlarının bu isteğini, işlerin çokluğu ve durumun müsait olmaması nedeniyle önce reddettiğini; ancak daha sonra ısrarlara dayanmayıp kasideyi şerh etmeye karar verdiğini ifade etmektedir.

Ankaravî'nin bu şerhini yazarken anlattığı yazılış sebebi, kendisinin İbnü'l-Fâriz'in *Hamriyye*'si şerhinde açıkladığı sebeple aynıdır. Nitekim Ankaravî, adı geçen kasidenin serhinin girişinde "*İbnü'Fâriz'in et-Tâiyye'sini şerh ettikten sonra arkadaşlarının ısrarı ile bu kasidenin (Hamriyye kasidesinin) de şerhini yaptığını söylemiştir*"⁹⁷.

Ankaravî'nin iki eserini yazma nedenini açıklarken kendi iradesi dışında gerçekleşen aynı olaydan söz etmesi; adı geçen iki eserinin yazılış sebebi olarak anlattığı olay, bazı Mesnevi yazarlarının eserlerini yazarken sıradıkları sebeplerden pek farklı olmaması nazar-ı itibara alındığında şarihin ileri sürdüğü sebep, eserinin yazılmasının gerçek sebebi olmadığını düşündürülebilir. Dolayısıyla bu şerhin yazılmasının asıl nedenini, şarihin anlattığı olayın dışında bir nedene bağlamak gerekir. Eser hakkında bilgi veren Semih Ceyhân, eserin kaleme alınmasına neden olan bu asıl neden hakkında bizim de katıldığımız şu yorumları yapmaktadır:

---

⁹⁷ Belâl Abdelmaksoud, *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi*, (yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 33.

“Kasîdeyi yazan İbnü'n-Nahvî'nin eserini yazma maksadıyla aynı kasîdeyi şerh eden Ankaravî'nin maksadları arasında birkaç açıdan benzerlik ilişkisi kurmak mümkündür. Rivâyet edildiğine göre İbnü'n-Nahvî Tevzer dışındayken zorbalar tarafından malının gasbedilmesini duyması üzerine Kasîde-i Münferice'yi sıkıntılı ve kederli insanlar için inşâd etmiştir. Hayatını yazarken belirttiğimiz gibi Ankaravî'nin de başından buna benzer bir hâdise geçmiş, Ankara-İstanbul arasında ticaret yaparken ticârî malları yol kesiciler tarafından yağmalanmış; sermayesi elinden gidince de kendisini sufi yola yöneltmiştir. Ankaravî kasîdeyi şerh ederken İbnü'n-Nahvî ile arasında bu biyografik benzerlikten dolayı bir ünsiyet peyda etmiş olmalıdır. Öte yandan sûfî yolu tercih ettikten sonra da sûfî yolun kesicileri olan Kadızâdeliler (Kâtî'zâdeliler) tarafından da sıkıntıya düşürülmüş ve vefatına değin elinden tasavvufî sermayesi alınmaya çalışılmıştır. Böyle bir hâlet-i rûhiyye içinde kasîde-i münfericeyi şerh etmesi Ankaravî açısından oldukça anlamlıdır”⁹⁸.

Yine bu girişte Ankaravî eserini, hicret-i nebeviyyenin 1040 Şaban'ının evâilinde (5-14 Mart 1631) yazmaya başladığını ifade eder. Kendisinden önce Münferice'ye yazılmış bir iki Türkçe ve Arapça şerh gördüğünü; ancak bunları yeterli görmediğini ifade ederken bunları taklit etme veya bunlara itiraz yazma yoluna gitmediğini de özellikle vurgular. Eserine *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* adını verdiğini söyleyip dua ettikten sonra kaynak metnin nâzımını İbnü'n-Nahvî'nin tercüme-i hâli ve kasidesini yazmasına sebep olan olayı anlatır. Daha sonra eserin veznini değerlendiren şarih, bahsi geçen kasidenin havâssından yani faydaları ve faziletlerinden de bahseder.

Çok kaynaktan yararlanarak yapılan bu şerh, şarihinin kırk sayısı üzerine bazı açıklamalar yaptığı bir hatime bölümü ile son bulmaktadır. Ankaravî eserinin bu bölümünde şerhini Pazar günü, 5 Ramazan 1040 /7 Nisan 1631'da tamamladığını ifade etmektedir.

---

⁹⁸ Ceyhan, **age** 255.

3.2.2. Şerh Metodu⁹⁹:

Girişten sonra şerhine başlayan Ankaravî, Münferice'nin kırk beytini, klâsik şerh geleneğinde olduğu gibi beyit beyit şerh etmektedir. Şerh edilecek beyit hem harekeli hem de kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrıt edilmektedir.

Beyitlerin şerhi söz konusu olduğunda diğer birçok şerhte de görüldüğü gibi, şerh üç ana bölümden oluşmaktadır. Ankaravî Münferice şerhinde ilk bölüme başlık koymazken, İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye'sinin şerhinde bu bölüme benzeyen bölüm "el-lügat" başlığı altında yer alır.¹⁰⁰

Başlıksız olan bu ilk bölümde, beyitte geçen kelimelerin kökleri, sözlük anlamları bazen de ıstılahî anlamları verilmektedir. Bu bölümde, müellif kaynak metindeki sözcüklerin "binâ" hareketlerini yani bu sözcüklerin okunuşlarını belirtmeye özen göstermektedir. Ancak şerh edilen tüm kelimelerin hareke durumunu vermez. Daha çok okuyucunun hiç karşılaşmadığı ve duymadığı kelimeler ile hareke durumu bir birine yakın olan kelimelerin imlâ özellikleri hakkında bilgi vermeyi yeğlemektedir.

Mesela "sübbâk" kelimesini açıklarken hareke durumunu şu şekilde belirtmiştir:

"... zamm-ı sîn-i mühmele vü teşdîd-i bâ-ı muvaḥḥade ile sâbıḳũ cem'idür"
(16a)

"hicec" kelimesinin imlâ durumunu açıklarken benzer şekilde yazılan "hücec" kelimesine göndermede bulunur:

"(حَجَج): kesr-i ḥâ-yıla sene ma'nâsına olan (حَجَّة)nüñ cem'idür. Millet ü milel gibi bunda (حَجُج) zamm-ı ḥâ-yıla (حَجَّة)üñ cem'i olmaḳ hem cā'izdür" (14a).

⁹⁹ Metnin Şerh metodunun değerlendirilmesi Sadık Yazar'ın tezindeki "şerhlerde usul" adlı bölümünden hareketle yapılmıştır. Bkz. Yazar, **age**, 71-84.

¹⁰⁰ Belâl Abdelmaksoud, **age**, 41-117.

Yine “hucâ” kelimesinin hareke durumumu açıklarken aynı şekilde imla edilen “hicâ” kelimesine de gönderme yapmaktadır:

“ (حجى): *bi-zammı 'l-ḥā' ve fetḥi 'l-cīm ḥaḳīḳ u cedīr ü evlā ma 'nāsınadır ...*

(حجى): *kesr-i ḥā-yıla 'aḳl ma 'nāsınadır*” (15a)

Bu bölümde şerh edilen sözcükler, gramer özellikleri bakımından açıklanır. Sadece sarf özellikleri dikakate alınarak yapılan bu açıklamalarda; sözcüğün türediği ilk şekil yani “cezir” kök hali, çoğul olma hali, çoğul ise müfret olma hali, türü (isim, mastar, sıfat, zamir, fiil, ism-i fâ'il vb.) ve vezni gibi hususlar açısından tahlil edildiğini görmekteyiz.

“ıktasadet” kelimesini açıklarken türünü, türediği ilk şekli ve vezni şu şekilde belirtilmiştir:

“ ... *ifti 'ālūñ fi 'l-i māzī-i mü 'ennesidür. Şülāşisi (فصد) 'dendür*” (13a).

Yine “mıkdâm” kelimesinin vezni ve türü şu şekilde açıklanmıştır:

“... *ber-vezn-i mi'āl kesr-i mīmle evzān-ı mübālağadandır keşirü 'l-iḳdām ma 'nāsınā*” (27a).

“ma'âsi” kelimesini açıklarken müfret olma hali şu şekilde belirtilmiştir:

“... *ma 'şiyetüñ cem 'idür. ma 'şiyet: ṭā'atüñ zıddıdır*” (19a)

“necî” kelimesinin filolojik tahlili şu şekilde yapılmıştır:

“*necā yencū necātenden fe 'il veznindedür. Aşlında (neciv) idi vāv tarafda vāḳi' olmağla yāya ḳalb olunup yā yā içinde idgām olundı*” (21a).

Alıntılardan görüleceği üzere bu bölümde, sözcüklerin gerek anlam gerekse gramer özellikleri noktasında verilen bilgiler örneklenirken, gibi bu bilgileri kanıtlamak amacıyla genel olarak Kur'ân ayetleri, hadisler, manzum parçaları ile gramer kitaplarında bulunan ve şahit olarak kabul edilen cümleler kullanılmaktadır.

“salât” kelimesinin açıklanmasında bu özellik şu şekilde görülmektedir:
“...aşlında du’âdur. (101) (22a).”

“kad” kelimesinin açıklanmasında da bu özelliği şu şekilde görülmektedir:
“... harf-i tevaḥḩu’ u taḩrībdir, taḩḩīḩ u taḩlīl için dahı isti’māl olunur. Tevaḩḩu’ için olduğına mişāl: (102) didükleri gibi ve taḩrīb için olduğına mişāl mu’ezzinlerüñ (103) didükleri gibi ki (104) demek olur. Bu ecilden ḩāl mavḩi’inde vaḩi’ olan māzīye فd lāzım olur ki anı ḩāle taḩrīb eyleye (105) demek olur ve taḩḩīḩ için olduğda hem māzīye vü hem muzāri’e dāḩil olur meşelā: (106) gibi ve dahı (107) demek olur. ve taḩlīl için olduğda hemen muzāri’e dāḩil olur (109) didükleri gibi (110) demek olur. (111) (3b).

Bu bölümde de, kaynak metindeki her bir sözcük anlam bakımından da açıklanır. Bu doğrultuda kelimelerin sözlük anlamlarının yanında, yakın, hakîkki veya mecâzî ve istilâhî anlamları üzerinde durulur. Kelimelerin metin içinde aldığı

¹⁰¹ El-A’şâ’nın dediği gibi: küpüne dua etti, tekbir getirdi ve duada bulundu.

¹⁰² Padişah binmiştir

¹⁰³ Namaz başlıyor.

¹⁰⁴ Onun (yani namazın) vakti geldi ve yaklaştı.

¹⁰⁵ “Zeydin, kesinlikle dışarıya çıkmaya kararlı olduğunu gördüm” dediğin gibi ki “kararlı olduğu hâlde” demek olur

¹⁰⁶ Muhakkak ki size hak ile rasûl geldi.(Kur’ân, Nisâ’, 4/ 170)

¹⁰⁷ Muhakkak ki O, (yani Allah) sizin ne üzerinde bulunduğunuzu bilir.(Kur’ân: Nûr , 24/64)

¹⁰⁸ yani O, sizin ne üzerinde bulunduğunuzu kesinlikle bilir.

¹⁰⁹ yalancı doğruyu söyleyebilir ve asil at yorulabilir.

¹¹⁰ yalancı da bazen doğruyu söyler asil at da bazen yorulur.

¹¹¹ ve azaltmak veya küçültmek anlamı vermeksizin tahkik anlamı vermek için kullanılabilir. Mesela: “(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz”(kur’ân: Bakara , 2/ 144).

anlam da bazen vurgulanır. Sözcüklerin genellikle Türkçe karşılıkları verilirken bazen Farsça karşılıkları da verilir.

Şu örnekte Ankaravî, “hikem” kelimesini açıklarken, hem bu kelimenin aldığı anlamın sebepleri üzerinde durur, hem onun ıstılahî anlamını verir hem de bu kelimenin metin içinde aldığı anlamı vurgular:

“ *hikmetüñ cem'idür. (وأصل الحكمة في كلام العرب المنع من الفساد؛ يُقال للحديده) كذا المعترضه في فم الدابة حكمة اللجام؛ لأنها تمنع الدابة عن الاعوجاج. والحكمة تمنع من الباطل. كذا* ¹¹² *hikmeti vüçüh-i şettā üzre ta'rîf itmişlerdür. Bu* (في تفسير الأصفهاني ¹¹³ *dimişler. Ve* *ba'zıları dahtı (هي تحقيق العلم واتقان العمل¹¹⁴) diyü ta'rîf itmişlerdür. Burada* *hikemden murād muḳadderāt-ı ilāhī olur”* (12a)

“yed” kelimesinin hem sözlük hem de mecaz anlamına yer verilmiştir:

“... *luḡat-ı Arabda egerçi cāriha ma'nāsınadur lākin kuvvet ü kudret ma'nalarına hem isti'māl olunur”* (10a)

“kalb” kelimesinin Türkçe ve Farsça karşılığı şu şekilde verilir:

“... *luḡatda Türkice yürek ve Fāriside dil didükleridür”* (21b)

Bu bölümde bazen kelimelerin sözlük anlamları verilmekte benzese tasavvufî anlamlarına yer verilir. Örneğin ele alınan “enfüs” kelimesi şu şekilde açıklanır:

“... *nefsüñ cem'idür. Lafz-ı nefsi meşâyih-i şüfiyye iki ma'nāya itlāk iderler gāh olur ki (نفس الشيء) dirler ve andan ol şey'üñ zātını vu haḳīḳatını murād iderler. nitekim fülān şey kendü nefsiyle ḳā'imdür dirler. ve gāhī lafz-ı nefsi itlāk iderler ve andan insānuñ nefsi-i nāḩıḳasını murād iderler”* (6b).

¹¹² Arap dilinde “hikmet”in asıl anlamı fesattan menetmektir; Binek hayvanının ağzında (çenesi altında) yer alan madene “hikmetü'l-licâm”/ dizgin hikmeti denilmekte çünkü o, hayvanı eğri yürümekten meneder. Hikmet de batıldan meneder. Esfahânî tefsirinde böyledir

¹¹³ hikmet, eşyayın hakikatini bilmek ve o ilmin gereğine göre hareket etmek demektir.

¹¹⁴ O (hikmet), ilmi elde etmek ve ameli iyi yapmak demektir.

Şerhin ikinci bölümü ise “el-İ’râb” başlığı altında toplanmıştır. Ankaravî bu başlık altında ele aldığı birimi bir bütün olarak görmekte ve sözcüklerin birim içindeki görevleri hakkında bilgi vermektedir. İlk bölümde sözcükler sadece Arapça sarf özellikleri bakımından açıklanırken bu bölümde kaynak metindeki kelimelerin Arapça nahiv özellikleri bakımından açıklandığı görülmektedir.

Nahiv özellikleri dikkate alınarak yapılan bu açıklamalarda, sözcüğün terkipte (tamlama durumları) bulunma durumu, zamir olma durumu (ircâ’ ettikleri yer), fiil ise zaman, kip ve şahıslarının belirlenmesi, cümle içindeki konumu (mübtedâ, haber, fâ’il, mef’ûl oluşu gibi) gibi hususlar açısından tahlil edildiği görülür. Örneğin bu bölümde ele alınan “ *ليست في المشي على عوج* ” *ومعايشهم وعواقبهم* ” beyti şu şekilde açıklanır:

“(ليست): *üzre ma’ûfudur*. (ومعايشهم) *üzre ma’ûfudur*. (عواقبهم) *üzre ma’ûfudur*. (واو): *ātife*. (معايش): *mübtede*’ . *ef’âl-ı nâkışadandır. Zâmîr-i müstetir anuñ ismidür ki mâ kablinde olan ma’âyiş ü ‘avâkıba ‘âyıd olur*. (في المشي) *da olan elif-lâm muzâfün-ileyhden ‘ivâz olur. Taqdiri fî ma’îşetihâ demek olur ve mâ-kabline zarf olur*. ve (على) *müte’allıq-ı maḥzûfî-yıla (نؤمن) haberî olur. Bu cümle i’râbdan maḥellen merfû’ olup haberî olur mübtedânuñ. Ve mübtedâ ma’a haberih beyt-i evvelde olan (نزولهم) üzre ma’ûf olur”* (11b).

Bu bölümde de, ele alınan sözcüklerin beyit içindeki görevleri hakkında verilen bilgiler bazen örneklenir bazen de bu bilgileri kanıtlamak amacıyla şahitler gösterilmektedir.

“felerübbetmâ” kelimesinin açıklanmasında da bu özelliği şu şekilde görülmektedir:

“(فلم يئما) *da (فا) şart-ı maḥzûfuñ cevâbidur*. (لام): *ibtidâ’iyyedür. Te’kîd için ve (ما) kâffedür ‘amelden (رَبِّ)yi men’ idüp lağv eyler ol vâsıta ile fi’le dâhil*

olması hem cā'iz olur (¹¹⁵ رَبِّمَا يَوُدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا) gibi dağı (¹¹⁶ رَبِّمَا يَقُولُ زَيْدٌ) gibi”
(8a)

Ankaravî yer yer bu bölümü bırakıp üçüncü bölüm olan ma'nâya geçmeden önce, kasidenin edebi yönünü ortaya çıkarmak amacıyla belagat açısından da yorum yapar. Şerh ettiği beyitteki edebi sanatları tespit edip gerekli gördüklerinin oluşumunu gerekirse belagat kitaplarından alıntı yaparak da açıklar. Ancak belagata yönelik olarak verilen bilgileri bazen çok detaylı bir şekilde vermeyip belagata ilişkin eseri *Miftâhu'l-Belâga*'ya yönlendirmektedir.

Bu özelliği gösteren örneklerden birisi şudur:

“ ve bu beytde muḥassinât-ı bedî'yyeden barâ'at-ı istihlâl vardır. (قَالَ الشَّرِيفُ:)
الْبِرَاعَةُ هِيَ أَنْ تَكُونَ دِيْبَاجَةً الْكِتَابِ أَوْ مَطْلَعُ الْقَصِيدَةِ عَلَى وَجْهِ يَتَضَمَّنُ الْإِشَارَةَ إِلَى الْمَبَاحِثِ
الْبِرَاعَةُ هِيَ أَنْ تَكُونَ دِيْبَاجَةً الْكِتَابِ أَوْ مَطْلَعُ الْقَصِيدَةِ عَلَى وَجْهِ يَتَضَمَّنُ الْإِشَارَةَ إِلَى الْمَبَاحِثِ
¹¹⁷ pes bu kaşîde-i belîga hem âḥirine dek taşfiye-i kalb u riyâzet-i nefis
üzre binâ olunup mazmûn-ı beyt mā ba'dinde gelecek ḥaşâyil ü mesâyile
delâlet ü işâret eyler ve ıktibâs dağı vardır ki mişrâ'-ı evvel bi't-tamām
ḥadîs-i resûlden ıktibâs olunmuşdur قَالَ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ- كَمَا رَوَى الْقُضَاعِي عَنْ عَلِيٍّ- قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:(اشْتَدِّي أَرْمُهُ تَنْفَرَج) ؛ كَذَا فِي فِرْدَوْسِ الْأَخْبَارِ وَالْجَامِعِ الصَّغِيرِ .
وَقَالَ الشَّرِيفُ فِي تَعْرِيفِ الْأَقْتِيَاسِ: الْاِقْتِيَاسُ أَنْ يَتَضَمَّنَ الْكَلَامُ نَثْرًا كَانَ أَوْ نَظْمًا مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ
الْحَدِيثِ؛ كَقَوْلِ ابْنِ شَمْعُونٍ فِي وَعْظِهِ: يَا قَوْمِ اصْبِرُوا عَلَى الْمُحَرَّمَاتِ، وَصَابِرُوا عَلَى الْمُفْتَرَضَاتِ،
وَرَاقِبُوا عَلَى الْمُرَاقِبَاتِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الْخَلَوَاتِ يَرْفَعُ لَكُمْ الدَّرَجَاتِ، وَقَالَ الشَّاعِرُ:

إِنْ تَبَدَّلَتْ بِنَا عَيْنَانَا *** فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ¹¹⁸

¹¹⁵ İnkâr edenler, ... çok arzu edeceklerdir. (Kurân, Hicr, 15/2).

¹¹⁶ Zeyd söyler.

¹¹⁷ eş-Şerîf der ki: berâat (berâ'at-ı istihlâl): kitabın dîbâcesi/önsüzü veya kasidenin daha sonra gelecek konularına işaret eden ilk beyitleridir.

¹¹⁸ el-Kuzâ'î'nin hazreti Alî'den- Allah onu şereflendirsin- rivayet ettiği gibi, Allah'ın resulü – Allah'ın salat ve selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurur “Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin!”. *Firdevsü'l-Ahbâr* ve *Câmi'u's-Sağîr* adlı kitaplar da öyledir. Ve eş-Şerîf iktibas

ve bunda envā'-ı bedī'iyreden şan'at-ı tıbāk dahı vardır. Tıbāk emreyn-i müteķābileyn yā ma'nen veyā lafzan cem' eylemege dirler. Bunda nāzım-rahmetü'l-lāhı 'aleyh - iştidād-ı ezmet-ile ferec ve leyl ile belec lafzlarını cem' eylemişdür. ve bu ıstılāhāt-ı beyāniyye vü muħassināt-ı bedī'iyeye müte'allık olan 'ibārātı Miftāhu'l-belāga nām kitābumuzda şerħ eylemişüzdür lāzım olursa anda taleb olunā' (3b-4a)

Şu örnekte şarih, beyitteki edebi sanatları tesbit etmekle yetinmektedir:

nāzım hazretleri kaddese'l-lāhu sırrahu'l 'aziz maħall-i hayāt-ı kudsiyye olan şeyh-i kāmili vü 'ārif-i vāşılı şol vādīye teşbīh eylemiş olur ki anda keşret-i mā ola hattā kemāl-ı vefret ü ziyāde keşretten ol āb vādīnüñ cevānibine seyelān idüp tecāvüz kıla bu ikisinüñ mā-beyninde vech-i şebēh vādīnüñ feyzān eyleyen mā'-ı cārīye maħall ü mecrā olması ve maħall-i hayāt-ı kudsiyye olan 'ārifüñ āb-ı hayāt 'ulūm ü ma'ārifē menba' olması olur. Müşebbehün-bihi tayy olunup anuñ lāzımını zıkr eylediği ol feyzdur. Mehyāyī vādīye teşbīh itmege isti'āra bi'l-kināye dirler ve aña feyz işbāt eylemege isti'āre-i tahyīliyye ta'bīr iderler. Andan şoñra ol maħyādan zuhūra gelen 'ulūm u esrārī vü feyzān eyleyen ma'ārif ü envārī ber-sebīl-i isti'āre-i aşliyye-i muşarraħa (بحور) a temşīl idüp andan şoñra isti'āre-i müreşşaha kā'idesi üzre mübālāga kaşd idüp aña mevc ü lücec işbāt itmekle terşīh eyledi. ve bu beytde muħassināt-ı bedī'iyeden itilāf vardır ki ol mevc ü lücec gibi münāsib olan lafzlarıñ miyānını cem' eylemekdür. ve tğāl u tetmīm dahı vardır" (9a-9b)

Şerhin üçüncü bölümü ise genellikle "el-ma'nā" başlığı altında yer almaktadır. Bazen de "pes ma'nā" ifadelerden sonra başlar. Bu bölüm tek başlık

---

tanımında şöyle der: iktibas şudur ki gerek mensur gerekse manzum bir sözün Kurān veya hadisten bir bölümü ihtivā etmesidir. Mesela İbnü Şem'ün vaazında şöyle diyor: Ey kavmim! Haram edilen şeylere karşı sabredin ve farz olan amelleri yapmakta sebat gösterin ve Allah'tan korkun ve halvette Allah'a karşı gelmekten sakının ki (Allah) derecelerinizi yükseltir. Ve şair şöyle diyor: şāyet sen bizi başkasıyla değiştirsen (bizi bırakıp başkalarını dost edinirsen) Allah bize kafidir, O ne güzel vekildir.
***Acıklama**: bu iki örneğin birincisinde Âl-i İmrān suresinin 200. âyetinden; ikincisinde de Âl-i İmrān suresinin 173. âyetinden iktibas yapılmıştır.

altında ele alınsa da, beyitlerin tercümesi ve açıklaması olmak üzere iki alt bölümden oluşur.

Bu bölümün ilk aşamasında, şerh edilen beyit düzenli bir cümle ile derli toplu bir şekilde nesir olarak Türkçeye aktarılmaktadır. Bu aktarım daha ziyade beyitteki sözcüklerin sözlük anlamları dikkate alınarak beytin birebir aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir.

Bölümün ikinci aşaması ise, ele alınan beytin geniş bir şekilde yorumlanmasından oluşur. Burada şerh edilen beytin şerh edilmesini gerektiren özellikleri üzerinde drurulup müphemiyeti ortadan kaldırmaya çalışılır. Ankaravî, şerh ettiği beyti düz bir nesir cümlesi ile Türkçeye aktardıktan sonra “murâd, pes, ya'nî vs.” ifadelerle bu aktarımı daha da genişletme yoluna gider.

Şarih bu bölümde yer yer şerh ettiği beytin nüsha farklılıklarını göz önünde bulundurup açıklamasını buna göre yapar. Örneğin; (**وفوائد مولانا جمل // لسروح الأَنْفُسِ**) beytin ikinci mısradaki “şürûh” kelimesi olduğu gibi açıklandıktan sonra bu kelimenin bazı nüshalarda “şürûh” şeklinde yazıldığı belirtilip yorumlar bu nüsha farklılığına göre yenilenir:

“bizim seyyidümüz ü nâşır u mu'inümüz olan Hudâ-yı ta'âlâ hazretlerinüñ fevâid ü 'atâyâsı sevârih-i enfüs ü ervâh için vâfire vü mütekâşiredür ... Ba'zı nüshada (سروح) yerine şîn-i mu'ceme ile (شروح) vaqı' olmuş. (شروح): şerhüñ cem'idür bu taqdîr üzre ma'nâ Hakk sübhânehü ve ta'âlâ hazretlerinüñ fevâid ü ni'amı şürûh-ı enfüs ü ervâh için vâfire vü mütekâşiredür demek olur ve bu inşirâh-ı şadr u infitâh-ı kalbüñ 'alâmeti oldur ki dâr-ı gurûrden tecâfî idüp dâr-ı sürûra inâbet kıla ve ölmezden mukaddem ölmege müsta'idd ola” (7a-7b).

3.2.3. Yararlanılan Kaynaklar¹¹⁹:

İsmail Ankaravî'nin, çalışmamızın söz konusu olan *Hikem-i Münderice fî Şerh'l-Münferice* adlı eserinde, kur'ân ve hadis başta olmak üzere, dîvân, mesnevî, temel islamî ilimler (tefsir, hadîs, fıkıh, akaid), tasavvuf-ahlak, kelâm, felsefe, mantık, dil bilgisi (sarf-nahiv), lügat, belagat gibi sahalarda yaklaşık altmışın üzerinde eserden yararlandığı görülmektedir.

Bu yararlanma, ya doğrudan kaynak eserden alıntı yapma veya dolaylı şekilde kaynak eser içinde başka kaynaktan yapılmış alıntıyı içeren pasajı verme yoluyla hâsıl olmuştur.

Şarih alıntılarını verirken, bu alıntılarının başında zamam zaman sonunda, bazen sadece eser sahibinin ismi veya meşhur ismini vermiş. Bazen müellif ismi ile beraber eserin meşhur adını vermiş. Bazen sadece eserin adını veya meşhur adı da zikretmiştir. Zaman zaman eserin bölüm veya bablarını ve fasıllarını da belirtmiştir. Metinlerin verilişinde, ister manzum ister mensur olsun, Arapça ve Farsça metinleri tercüme etmeksizin okuyucuya sunmuştur. Bununla birlikte şunu belirtmememiz gerekir ki; şarih, kaynak metni anlamakta gerekli gördüğü bilgileri Türkçe olarak vermektedir. Örnekler, edebi sanatların oluşumu ve kaynak metinle alakasız gibi görünen bilgileri de olduğu gibi, yani Farsça ve Arapça olarak vermektedir. Ankaravî'nin bu yolu takip etmesini, şerhin Arapça ve Türkçe bilen Mevlevîlere yazıldığını ya da onun, şerhin hem giriş hem hatime bölümünde şikayet ettiği perişan halinde ve meşguliyet durumlarında aramak gerekir. Başka bir deyişle; ya Ankaravî'nin, bu alıntılarının tercüme edilmesini gerekli görmediği, ya da meşguliyetlerinden ve perişan halinden etkilenip kolaylığa kaçması olmak üzere bu yöntemin seçilmesinin iki sebebi olduğu düşünülebilir.

---

¹¹⁹ Bu bölümün girişinde, Ülker Aytekin'in Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevi şerhi hakkında kurduğu ve çalışmamızın konusu olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerh'l-Münferice* adlı eseri hakkındaki düşüncelerimizi anlatan cümlelerden yer yer yararlandık. Bkz. Ülker Aytekin, **Sarı Abdullâh Efendi ve Mesnevi-i şerif şerhi**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 120.

İslam kültürünün geniş birikimini *Münferice kasidesi* şerhi içinde eriterek ve bütünleştirerek sunmuş olan Ankaravî, kendisinin sadece ilmi düzeyini değil, bir şarih olarak yorumculuk gücünü ortaya koymaktadır.

Ankaravî, özellikle açıkladığı konu ile ilgili zamanına kadar verilmiş önemli dini-tasavvufî konulu eserlerinin en seçkin örneklerini okura sunmaktadır. Bu nedenle eseri sadece basit bir şerh olarak algılamak yalınış olur. Aslında onun tarafından telif edilip çalışmamıza neden olan bu eserin çok geniş bir din-tasavvuf ansiklopedisi mahiyetinde olduğunu söylemek mümkündür.

İsmâil Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli kaside-i Münferice şerhinde kullandığı eserleri şu şekilde gruplandırabiliriz:

3.2.3.1. Tasavvufî eserler:

3.2.3.1.1. Tasavvufî mensûr eserler:

1. *et-Taaruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*: Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî Kelabâzî (380/990)'nin eseridir.
2. *Kûtü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfı Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmâtî't-Tevhîd*: Ebû Tâlib el-Mekkî (386/996)'nin eseridir
3. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*: Ebü'l-Kasım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (465/1072)'nin eseridir.
4. *Menâzilü's-Sâirîn*: Abdullâh el-Ansârî el-Herevî (481/1089)'nin eseridir.
5. *Sad Meydân*: Abdullâh el-Ansârî el-Herevî'nin Farsça bir risalesidir.

6. *Avârifü'l-Ma'ârif (el-Avârif)*: Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî (632/1234)'ye aittir.
7. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (638/1240)'nin eseridir.
8. *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye (Tedbirat-ı İlahiyye)*: yine İbnü'l-Arabî'nin eseridir.
9. *Şerhü Esmâillâhi'l-Hüsnâ*: Sadrüddîn el-Konevî (673/1274)'ye aittir.
10. *Terceme-i el-Avârif*: Abdurrahman Buzguş (716/1316)'un Farsça eseridir.
11. *Şerhü'l-Hikem Li İbni Atâillâh es-Sikenderî (şerh en-Nefzî alâ Metni's-Sikenderî)*: Abû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. Abbâd en-Nefzî (792/1390)'nin eseridir.
12. *Faslü'l-Hitab*: Hace Ebü'l-Feth Celaleddin Muhammed Parsa b. Muhammed Muhammed Parsa (822/1420)'nin Farsça bir eseridir.
13. *Şerhu Dîvânî Alî İbn Ebî Tâlib (Fevâtihu'l-Esrâr, Kitâbu'l-Fevâtih)*: Hüseyin el-Meybûdî (909/1503)'nin eseridir.

3.2.3.1.2. Tasavvufî manzûm eserler

Ankaravî'nin tasavvufî mensur eserler yanında kullandığı manzum eserler ve müellifleri şunlardır:

14. *Dîvânü Alî bin Ebî Tâlib*: eser Hazret-i Alî (40/661)'ye isnat edilmektedir.
15. *Dîvân*: Hallâc-ı Mansûr (309/922)'a aittir.
16. *Mahzen-i Esrâr*: Nizâmî (540/1145)'nin manzum eseridir.

17. *Mesnevî-i Manevî*: Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî (628/1231)'nin eseridir.
18. *Kasîdetü 'Tâiyye*: İbnü'l-Fâriz (632/1235)'in eseridir.
19. *Kasîdetü 'l-Cîmiyye*: İbnü'l-Fâriz'e aittir.
20. *Dîvân*: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (638/1240)'ye aittir.
21. *Dîvân-ı Gazeliyyât*: Hâfiz-i Şîrâzî (792/1390)'nin Farsça olarak manzum eseridir.

3.2.3.2. Tefsîr kitapları:

22. *Letâifü 'l-İşârât*: Ebu'l-Kâsim el-Kuşeyrî (476/1072)'nin eseridir.
23. *Tefsîrü 'l-Kur'ân*: er-Râgıb el-İsfahânî (503/1109)'nin eseridir.
24. *el-Keşşaf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucühi't-Te'vil*: Ebü'l-Kasım Carullâh Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1143)'ye aittir.
25. *Şerhu Te'vilâti'l-Mâtürîdî*: Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî (539/1144)'nin tefsiridir.
26. *Mecmaü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*: Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî (548/1153)'nin tefsiridir.
27. *Mefâtihü 'l-Gayb* veya *et-Tefsîrü 'l-Kebîr*: Fahreddîn er-Râzî (606/1210)'nin eseridir.
28. *Bahru'l-Hakâ'ik ve'l-Me'ânî fî Tefsîri's-Seb'i'l-Mesânî*: Necmüddîn-i Dâye er-Râzî (654/1256)'nin eseridir.
29. *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Tevîl*: el-Kâdî el-Beydâvî (685/1288)'nin eseridir.

- 30. Tefsirü'n-Neseîi : Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl:** Ebü'l-Berekat Hafizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseîî (710/1310)'ye aittir.
- 31. Necmü'I'kirân fi Te'vîlâti'l-Kurbân:** Alaüddevele es-Simnânî, Ebü'l-Mekârim Rüknuddîn Ahmed b. Muhammed es-Simnânî (736/1336)'nin tefsiridir.
- 32. et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl:** Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey (741/1340)'in tefsiridir.
- 33. Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân:** Nizameddîn el-A'rec Hasan b. Muhammed Nizameddin en-Nîsaburî (850/1446)'nin eseridir.
- 34. Cevâhirü't-Tefsîr li Tuhfeti'l-Emîr ya da Tefsîr-i Kâşifî :** Hüseyin Vâiz el-Kâşifî (910/1504)'nin Farsça tefsiridir.
- 35. İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Menâzili'l-Kur'âni'l-Kerîm:** Ebussuûd Efendî (982/1574)'nin tefsiridir.

3.2.3.3. Hadîs kitapları:

- 36. el-Müsned:** Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî Ahmed b. Hanbel (241/855)'nin eseridir.
- 37. Sahîhü'l-Buhârî:** Buhârî (256/870)'nin eseridir
- 38. Sahîhü Müslim:** Müslim (261/874)'in eseridir.
- 39. Sünen:** İbn Mâce (273/886)'nin eseridir.
- 40. Câmiu's-Sahîh:** Tirmizî (279/892)'nin eseridir.

41. *Nevâdirü'l-Usul fî Ma'rifeti Ehâdisi'r-Resûl*: Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan Hakîm et-Tirmizî (320/932)'ye aittir.
42. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*: Taberânî (390/971)'nin eseridir.
43. *es-Sünenü'l-Kübrâ*: el-Beyhakî (458/1066)'nin eseridir.
44. *Firdevsi'l-Ahbar bi Me'suri'l-Hitab el-Muharrec ala Kitabi's-Şihab*: Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye ed-Deylemi Deylemi (509/1115)'nin eseridir.
45. *Şerhü's-Sünne* : Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Begavî (516/1122)'nin eseridir.
46. *Meşârikü'l-Envâr alâ şihâhi'l-Âsâr*: Kâdî ebü'l-Fadl İyâz(544/1149)'in eseridir.
47. *Şerhü'l-Mesâbih*: Abdürrahîm b. Muhammed b. Mehdî el-Halhâlî (13. yüzyıl)'nin eseridir.
48. *Şerhu't-Tibi ala Mişkati'l-Mesabih* ya da *el-Kaşif an Hakaiki's-Sünen*: Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah Tibi (743/1342)'nin eseridir.
49. *Mebarikü'l-Ezhar fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr* ya da *şerhü'l-Meşârik* : İzzeddin Abdülatif b. Abdülazîz b. Eminateddin İbn Melek (801/1398)'in eseridir.
50. *Nüzhetü'n-Nazar Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*: Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalanî (852/1449)'nin eseridir.
51. *el-Camiü's-Sagîr* : Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyutî (911/1505)'nin eseridir.
52. *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn*: İmâm-ı Hâtibî (??)'nin farsça olarak yazdığı bir eserdir.

3.2.3.4. Siret kitapları:

53. *el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*: İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî (463/1071)'nin eseridir.

3.2.3.5. Fıkıh kitapları:

54. *Ravzatü't-Tâlibîn*: Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî (676/1277)'nin eseridir.

3.2.3.6. Belâgat kitapları:

55. *Nehcü'l-Belâğa*: eş-Şerîf er-Radî (406/1015)'nin eseridir.

3.2.3.7. Felsefe kelâm ve akaid'e ait kitaplar:

56. *eş-Şerî'a*: Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullâh el-Bağdadi el-Âcurrî (360/970)'nin eseridir.

57. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*: Gazâlî (505/1111)'nin eseridir.

58. *Şerhu el-Esmâi'l-Hüsna*: Sadreddin Muhammed b. İshâk b. Muhammed Sadreddin Konevi (672/1273)'nin eseridir.

59. *Risâle-i Akliyye*: Alî b. Şihâbüddîn el-Hemedânî (786/1384)'nin Farsça bir eseridir.

3.2.3.8. Lügat kitapları:

60. *Kitâbü'l-Hayevân*: Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinanî el-Leysî el-Câhiz (255/869)'in eseridir.

61. *es-Sihâh Tacü'l-Luga ve Sihâhi'l-Arabiyye* veya *es-Sihâh fi'l-Luga*: Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî (400/1009)'nin eseridir.

3.2.3.9. Terimler sözlükleri:

62. *Istulâhâtü's-Sûfiyye*: Abdürrazzâk el-Kâşî (730/1330)'nin eseridir.

63. *et-Ta'rifât*: Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî (816/1413)'ye aittir.

3.2.3.10. Dil bilgisi (nahiv ve sarf) kitapları:

64. *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* veya *Molla Câmi ale'l-Kâfiye*: Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Câmi (898/1492).

3.2.3.11. Başvuru Kaynağı Olarak İşaret Edilen Eserler:

Ankaravî zikredilen kaynaklar kullanmakla kalmamış. Bazı konular için kendisine ait başvuru kaynaklara işaret etmiş. Bu kaynaklar şunlardır:

65. *Minhâcu'l-Fukarâ.*

66. *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâhe.*

67. *Fütûhât-ı 'Ayniyye.*

3.2.4. Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'nin Nüshaları:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, *Hikme-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice*'nin Türkiye'de ve yurt dışında, üçü matbu ve diğerleri yazma olmak üzere 44 nüshası bulunmaktadır. İstinsah kayıtlarından yola çıkılarak bunların en eski tarihlisinin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki tüm nüshaları bizzat incelenmiş olup, bu inceleme neticesinde Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye koleksiyonunda 4039/1 numara ile kayıtlı olan nüsha çalışmamıza esas alınmıştır.

Otuz üç varaklık bu nüsha kırmızı çerçeveli sarı kağıtlara ta'lik hatla yazılmıştır. Her sayfada 25 satır bulunan nüsha 175x103, 135x70 ölçülerindedir. Bu nüshanın 33b varlığının sonunda hem "Ferağ" kaydı hem de "Temmet" kaydı vardır. Bu kayıtlara göre müellif eserini, hicri "Pazartesi, 5 Ramazân, 1040 / 7 Nisan 1631" tarihinde bitirirken, adı belli olmayan müstensih de eserin istinsahını hicri "Zilhicce evayilinde, 1040/1-10 Temmuz 1631" tarihinde tamamlamıştır.

Seçilen nüshada, 32b'den sonra bir varaklık kopma mevcuttur. Ancak eserin telifinden sadece üç aydan sonra istinsah edilip nüshaların en eski tarihli olan bu nüshanın müellif elinden çıkan nüshaya diğer nüshalardan daha yakın (benzer) olduğu düşünüldüğü için seçilmiştir. Bahsi geçen eksiklik Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi 2174 numarada bulunan nüsha yardımıyla giderilmiştir.

Eserin, diğ er yazma nüshaların bulunduğ u kütüphane, koleksiyon ve numara, ile bunların hangi tarihte istinsah edildiğ ini gösteren tablu ř u ř ekildedir¹²⁰:

sıra	Kütüphane ve koleksiyon	No	İstinsah tarihi
1.	Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları	469/03	belirsiz
2.	Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları	623/14	belirsiz
3.	Beyazıt Devlet Ktp. Bâyezîd	9332	belirsiz
4.	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	586/3	belirsiz
5.	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk	959/2	belirsiz
6.	Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar II. Mahmud Ktp.	1049/1	belirsiz
7.	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi / Burdur İl Halk Ktp.	491/1	belirsiz
8.	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi / Burdur İl Halk Ktp. 15 Hk	141/2	belirsiz
9.	Küveyt ünversitesi ktp.	78/1	belirsiz
10.	Maraş İl Halk Ktp. Hafız Ali Efen	57	belirsiz
11.	Mısır milli ktp.	1412	belirsiz
12.	Mısır milli ktp. Talat Mecâmi'	63/2	belirsiz
13.	Millet Ktp. Şeriyye	527	belirsiz
14.	Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp.	689/7	belirsiz
15.	Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp. 06 Hk	885/1	belirsiz
16.	Milli Ktp. Yz A	3903/2	belirsiz

¹²⁰ Münferice nüshaları tespit ederken taradığımız kataloglar kaynakça'dan sonra verilmiştir.

17.	Milli Ktp. Yz A	7605	belirsiz
18.	Milli Ktp. Yz A	4084/1	belirsiz
19.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendî	3682	belirsiz
20.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendî	374/2	belirsiz
21.	Süleymaniye Ktp. Mahmet Âsım Bey	173	belirsiz
22.	Süleymaniye Ktp. Yahya Tevfik	1617	belirsiz
23.	Vahid paşa	412	belirsiz
24.	Velliyüdin Efendi	3185/2	belirsiz
25.	Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp.	691/1	belirsiz
26.	Süleymaniye Ktp. Fâtih	5328/5	1041/1631-1632
27.	Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi	2174	1041/1631-1632
28.	Süleymaniye Ktp. Reisuküttâb	1182/6	1068/1657
29.	Süleymaniye Ktp. Reşit Efendî	815	1073/1662-1663
30.	Süleymaniye Ktp. Halet Efendi	796/7	1115/1703-1704
31.	Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba	430	1122/ 1710-711
32.	Süleymaniye Ktp. Nazıf Paşa	988	1130/1717-1718
33.	İzmir Millî ktp.	1237	1161/ 1748
34.	Süleymaniye Ktp. Özel	568/2	1209/ 1794-795
35.	Süleymaniye Ktp. Yazma bağışlar	6933/2	1209/ 1794-795
36.	Atatürk kitablığı	69	1210/ 1795-796
37.	Mahmûd Sâni	893	1219/1804-1805
38.	Süleymaniye Ktp. Esad Efendî	28/9	1252/1836
39.	Kâhire Üniveritesi ktp.	2392	1282//1866

40.	Yeni bağlar Belediyeysi	4/469	1320/1902
41.	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	559/2	müellif hattı diye kayıt konulmuş

Bunun yanında eserin çeşitli baskıları vardır. Bu baskıların basıldığı matba ve yeri ile bunların hangi tarihte basıldığını gösteren tablu şu şekildedir:

sıra	Matba adı	Yer	Tarih
1.	Bulak matbası	Mısır	1300/1882
2.	Hac Hüseyin Efendi matbası (Dürrü'l-Münferice)	İstanbul	1314/1896
3.	Uhuvvet matbası	İstanbul	1327/1911

4. (METİN)

ŞERH-İ KAŞİDE-İ MÜNFERİCE

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذي جعل الصبر على اشتداد الأزمة والأذى مفتاحًا للفرج¹²¹، وخلق الأشياء على حِكْمٍ بالغة و عِبْرٍ فائقة لا فيها أُمَّتٌ ولا عوج، فسبحان من اتسعت رحمته لأولياته في صورة نعمته، واشتدت نعمته لاعدائه في صورة انعامه المبتهج، وصلى الله على سيدنا محمد الهادي إلى أقوم الطرق وأعدل النهج، المبعوث بالدين السهلة السمحة الحنيفة لا فيه كلفة ولا حرج، وعلى آله وأصحابه الذين بلغوا بمتابعته الشريفة أعلى الغرف وأرفع الدرج، وبعد؛¹²²

Bu cerīde-i latīfenüñ te'lif ü taḥrīrine hādī ve bu kaşīde-i şerīfenüñ şerḥ ü tefsīrine bā' is ü bādī oldur ki aşdıķāmuzdan ba' zı hümām beyne'l-enām Kaşīde-i Münferice dimekle şöhet-i tām bulan kaşīde-i 'ālī-şānı vird-i zebān u ḥāṭır-nişān idinüp aña kemāl-i maḥabbet ve ziyāde rağbetinden bu faķīr-i mevlevī a'nī Şeyḫ İsmā'īl Anķaravī'den Türkī 'ibāret üzre aña bir şerḥ yazılmasını ve ḥazīne-i dilde olan cevāhir-i zevāhir-i ma'ānīnuñ silk-i taḥrīra dizilmesini recā eyledi. Ve lākin bu faķīrūñ ḳalbinde ol ḥīnde bu 'amele meyl ü rızā bulunmayup şimdilik eşğālum çok ve aḥvālümde intizām yokdur diyü anı def' kıldum ve bir niçe müddet bu dā'iyeden ḥalāş oldum. Ba'de zamān aḥıbbāmuzdan bir muḥālefeti revā vü mucānebeti mümkün ü sezā olmayan kimse Tā'iyye vü Ḥamriyye kaşīdelerine olan şerḥümüzi görüp ol üslūb-ı sāmī üzre bu kaşīde-i 'āliyenüñ daḫı Türkī 'ibāret üzre şerḥ

¹²¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹²² Rahmān ve Rahīm olan Allah'ın adıyla. Hamd, sıkıntı ve eziyetin şiddetlenmesine karşı ferahlığa kavuşmak için sabrı anahtar yapan ve eşyayı, hiç eksik ve kusurun olmadığı derin hikmet ve sebepler üzerine yaratan Allah'adır. Sevdığı kullarına rahmetini gazap şeklinde, düşmanlarına da gazabını neşe dolu nimetlerle ortaya koyan Allah'ın şānı ne kadar yücedir! Allah'ın salata; en düzgün üsluba ve en doğru yola ileten; kolay, hoşgörülü ve içinde ne bir zahmet ne de bir zorluk yükletilmeyen hak din ile gönderilen peygamberimiz efendimiz Muhammed'in ve ona tabi olmakla en yüksek köşklere ve derecelere ulaşmış olan akrabaları ve sahabelerinin üzerine olsun.

olinmasını murād u recā eyledükde def'e mecāl qalmayup *ma'a keşreti'l-'eşğāl ve 'ademi intizāmi'l-'ahvāl'*¹²³ *imtişālen bi-naşşi'l-envār* (وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَزْ¹²⁴) anlarıñ hātırlarını tatıyb ü tesliye kılmak ve säir t̄alib olanlara hem tuhfe vü hediye olmak için hicret-i nebeviyyeden sene erba'in ve elf Şa'bānıñ evāyilinde mütevekkilen 'ala'l-lāh ve müste'inen bi'l-lāh bu қаşıde-i garrānuñ ve dağı şerhini yazmağa ibtidā kıldum ve bir iki 'Arabī vü Türkī şerhini dağı gördüm lākin anlarıñ ba'zısını muğışs ü müsmin qabılinden ve ba'zısını dağı (لا يُعْنِي مِنْ جُوعٍ وَلَا يُسْمِنُ¹²⁵) sebılinden buldum. Pes anlardan birine taklīd itmeyüp ve i'tirāz semtine dağı gitmeyüp Feyyāz-ı mutlaqdan hātır-ı fātira geleni ve qalb-i hāzīne lāyih u zāhir olanı *bi-'avni'l-lāhi ve taqdīrihi* mertebe-i tahrīr u ta'bīre irgürdüm ve buna Hikem-i Münderice fī şerhi'l-Münferice dimekle nām virdüm. Ümīddür ki Hāq̄q *sübḥānehü ve ta'ālā* sa'yümüz meşkūr u mebrūr ve zünübümüz mağfūr ve 'aybumuz mestūr eyleye ve envār-ı cemāliyle qalbümüz pür-nūr ve müşāhede-i liqāsıyla canumuz mesrūr kıla *bi-ḥurmeti şefi' i yevmi'n-nüşūr*. (اعْلَمْ يَا أُخِي أَذْهَبَ اللَّهُ هَمَّكَ، وَفَرَّجَ غَمَّكَ، وَجَعَلَكَ)

¹²⁶ (bu қаşıde-i laṭifenüñ [2b] nāzımınıñ ism-i sāmīleri Yūsuf ibn Muḥammad ve künyet-i şerīfleri ebu'l-Faẓl ibnü'n-Naḥvī'dur. 'ālim ü 'āmil ü fāzıl u kāmīl şāḥib-i kerāmet ü mezḥar-i velāyet¹²⁷ bir kimse idi. Kendüleri bilād-i İfrīkiyye'den medīne-i Tevzer'de ḥāşıl olmışlar ve şonra gelüp maḳarr-ı efāzıl u emaşıl olan qal'a-ı Ḥamā'da qalmışlar ve ḥāzre-i imām-ı Ġazālī ile mu'āşır olup ikisi bile tarīḥ-i hicretüñ beş yüz on üçünci senesinde dār-ı āḥirete vü civār-ı Rabbü'l-'izzet'e naql kılmışlar - نَوَّرَ اللَّهُ مَرَاتِدَهُمْ وَأَوْصَلْنَا مَرَاتِبَهُمْ وَمَقَاصِدَهُمْ¹²⁸ - ol 'aşırda ol diyāruñ ehālī vü ekābiri bizüm diyārumuzda Ebü'l-faẓl diyār-ı 'Acemde imām Ġazālī 'adīli ve ol zāt-ı şerīfüñ mişli vü bedīli bir kimsedür diyü tefāḥur u tebāḥi

¹²³ İşlerin çokluğuna ve durumum müsait olmamasına rağmen.

¹²⁴ Sakın isteyeniyi azarlama! (Kur'ân, Duhâ, 93 / 10).

¹²⁵ Ne açlıktan korur, ne de doyurup-semirtir.

¹²⁶ Bil ki ey kardeşim – Allah senin derdini gidersin, kederini izale etsin, seni dünyada ve ahirette hem mutlu hem de onurlu kılsın

¹²⁷ Kullandığımız nüshada “الله ربنا” şeklindedir.

¹²⁸ Allah onların kabirlerini aydınlatsın ve bizi mertebeleri ve gayelerine ulaştırın.

iderlerdi ve niçe kerāmātın görüp ziyāretine giderlerdi. Cümle-i kerāmātından biri bunı naql iderler ki bir gün kendüleri Hicāz semtine gitmişler. H̄īn-ı rihlette ehl ü ‘iyālī aña siz gidersiz ve bizi böyle muhtāc u bī-kes terk idersiz bizüm nafağa vü kisvemüz aḥvālī neye müncer olur ve bize lāzım olan ḥavāyici kim görür ve kim götürür dimişler. Fi’l-ḥāl eline bir kāğıd alup anuñ içine bir nesne yazup anlara virüp ve bunı açmayup ḥıfz eyleñ bir ‘ālī kimse benüm vekīlümdür ol sizüñ cümle me’ūnet ü ḥācetünüz görür ve size lāzım olanı rüzmerre ırgürür diyü sefer itmişler. Fi’l-vākı‘ her gün bir kimse gelüp añlaruñ cemī‘-i maşālīhini görür imiş bilmezler ki ol şahş kimdür ve o kāğıduñ içinde mestūr olan nedür. Pes kendüler seferden geldükden soñra ol kāğıdı küşāde kıılurlar anuñ içinde bu iki beyti yazılmış bulurlar, dimiş ki

بَيْت

إِنَّ الَّذِي وَجَّهْتُ وَجْهِي لَهُ   هُوَ الَّذِي خَلَقْتُ فِي أَهْلِي

فَأَيْتَهُ أَرْفُقُ مِنِّْي بِهِمْ   وَقَفَّضُهُ أَوْسَعُ مِنْ فَضْلِي¹²⁹

Kelāmünden olur ma‘lūm kişinüñ kendü mıqdārı kavlınuñ mışdākıncı anlaruñ ‘uluvv-i şānı vu kemāl-i ‘irfānı. Bu kaşīde-i belīgaden hem ‘ākıl u ‘ārif olanlara munfehım olur tafşīle ḥācet yoқdur. ¹³⁰ اعْلَمْ يَا أَحْيٰى bu kaşīde-i mubārekenüñ baḥrı mütedārikdür. Aşlı sekiz kerre *fā‘ilün*’dür. Eczāsınuñ ba‘zısı maḳtū‘ u ba‘zısı maḥbūndur. kaṭ‘ bu maḥalde sākin olan şāninci ḥarfi ḥazf ve şāliş-i müteḥarriki iskān eylemekdür. Meşelā fā‘ilün iken sūkūn-i ‘ayn ile fa‘lün didükleri gibi ibtidā-yi kaşīdede (اشْتَدَّ) gibi. ve ḥabn şānī-i sākini ḥazfdur mışrā‘-ı¹³¹ evvelüñ āḥiri olan (فَرَجِي) gibi ve mışrā‘-ı şānīnün āḥiri olan (بَلَجِي) gibi. Meşelā ki taḳṭī‘ de bunlaruñ her biri *fe‘ilün*’dur ḥarekāt-ı selāse ile. Egerçi resm-i kitābet muḳtażası üzre (الْبَلَج) yāsuz yazılır lākin taḳṭī‘-ı ‘arūzī ḥasebiyle işbā‘-ı kesreden ḥāşıl olan yā mevcūd i‘tibār

¹²⁹ Hiç şüpheşiz ki ailemi, kendisine yüzümü dönmüş olduğum Allah’a emanet ettim. Çünkü o, onlara benden daha merhametli ve onun cömertliği benim cömertliğimden daha geniştir.

¹³⁰ Bil ki ey kardeşim

¹³¹ Kullandığımız nüshada “ع” şeklidir.

olinur ve gāhī emr ber-[‘]aks olup sūretā mevcūd olan taqtī[‘] de mefkūd [3a] olup hisāba gelmez. Resm-i muşhaf-ı ‘oşmānī vü resm-i ‘arūzī kıyāsdan hāricdür didükleri buña delālet kıılır ve bunuñ taqtī[‘] inde bu didüğümüz ma[‘] nā zuhūra gelür ve bunuñ taqtī[‘] i meşelā böyle dimek olur. fa[‘] lün, fa[‘] lün, fe[‘] ilün, fe[‘] ilün, fa[‘] lün, fe[‘] ilün, fe[‘] ilün, fe[‘] ilün ve sāyir ebyātı dağı āhırine dek buña göre kıyās eyle. ve bu menba[‘] -i belāğet ü maṭla[‘] -i āftāb-ı hikmet olan kaşīde-i ferah-fezā vu terah-zedānūñ havāşş u esrārı çok ve fezā’il ü menākıbına nihāyet yoğdur hattā ba[‘] zı şurrāh ism-i a[‘] zam bundadur dimişler ve ba[‘] zılar dağı: (هَذِهِ الْقَصِيدَةُ مُجَرَّبَةٌ لِكَشْفِ الْكُرُوبِ وَالْهُمُومِ، وَهِيَ)
 (كَبُرَتْ أَحْمُرُ، وَإِكْسِرَ أَعْظَمُ فِي دَفْعِ الْأَحْزَانِ وَالْغُمُومِ، وَمَا دَعَا بِهَا أَحَدٌ إِلَّا اسْتَجِيبَ لَهُ، بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى)¹³²
 diyü tahkık eylemişlerdür. Kibār-ı ‘ulemā-ı Şāfi[‘] iyyeden imām Taqıyyü’d-dīn Sübki *rahimehu’l-lāh* kendülere kaçan bir şiddet ü miñnet işābet eylese bu kaşīde-i şerīfeyi inşād iderler imiş ve ekşer böyle dirler imiş ki bir kimseye eger bir belā vü şiddet işābet kılsa ve bu kaşīde-i mübāreke-yi taharet-i kāmile ile kırk kerre tālī olsa ve murādın cenāb-ı vāhibü’l-āmālden recā u sü’āl kılsa cenāb-ı ‘izzet anuñ hācetini bitüre ve murād u maşşūduna yitüre dimişler. Ba[‘] zılar bu kavli Ebü’l Hüseyn Yaḥyā b. ‘Atṭār ḥazretlerinden dağı naql eylemişlerdür ve bunlardan gayrı dağı kibārdan çok kimse bu kaşīde-i mübārekenūñ niçe ḥāşşıyyāt u menāfi[‘] in görüp bu faḳīr-i keşirü’t-taḳşıra gördüklerin söylemişlerdür. ‘ala’l-ḥuşuş bir kimse bunu ma[‘] ānī-i cemīle vü nükāt-i celīlesine vaḳıf u ‘ārif olmak üzere kırā’at¹³³ eyleye şadı münşerih olmak ve rūḥı rāḥat bulmaḳ muḳarrer u muḥakkaḳ olur. Pes ḥazret-i nāzım – *ḳaddese’l-lāhu sirrehü’azāz-* besmele vü ḥamdele(y)i lisān u cenān ile edā idüp ḥazret-i nebiyy-i mükerremden *şallā’l-lāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem* ḥazret-i ‘Alī’nūñ *kerreme’l-lāhu veccheh* rivāyet eyledükleri ḥadīş-i şerīfle teberriken ü teyemmünen bu kaşīde-i belāğet-simāt u hikmet-beyyinātuñ ibtidāsını binā eyleyüp اِسْتَدَى اَزْمَةً

¹³² Bu kasidenin endişeleri ve ızdırapları giderdiği tecrübeyle sabittir, (bu kaside) gamları ve üzüntüleri defetmekte büyük bir iksirdir. Her hangi bir kişi bununla dua etmişse, mutlaka duası – yüce Allah’ın izniyle- kabul edilmiştir.

¹³³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹³⁴ تَنْفَرِحْ dimekle kelāma āgāz kılmışlar ve nazma şāri‘ olmuşlardır. *Raḥmetu’l-lāhi ta‘ālā‘ aleyh* nitekim buyururlar:

اشْتَدِي أَرْمَةً تَنْفَرِحِ   قَدْ آدَنْ لَيْتُكَ بِالْبَلَجِ

(اشتدَاد) (اشتَدَّ الأَمْرُ) dirler kaçan bir şey kavī vü muhkem olsa . (أَرْمَةٌ) bi’l-feth: kaçt u şiddete vü tarlığa dirler ve daḥı umūr-ı muḥlīka vü emrāz-ı müz‘iceden insāna işābet eyleyen şeylere hem ezme ta‘bīr iderler. قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِي النَّهَائِيَةِ: الْأَرْمَةُ: السَّنَةُ الْمُجْدِبَةُ. يُقَالُ: إِنَّ الشَّدَّةَ إِذَا تَتَابَعَتْ انْفَرَجَتْ، وَإِذَا تَوَالَتْ. (تَوَالَتْ)¹³⁶ ferecdendir. Bi-fethateyn [3b] ferec¹³⁷ ğamdan u ğuşşadan ve tarlıktan kurtulup şād olmağa dirler. Pes infirāc inkişāf ma‘nāsına olur. (قد): ḥarf-i tevaḥḫu‘ u taḥrībdir, taḥḫīk u taḥlīl için daḥı isti‘māl olunur. Tevaḥḫu‘ için olduğına mişāl: (قَدْ رَكِبَ الْأَمِيرُ)¹³⁸ didükleri gibi ve taḥrīb için olduğına mişāl mü’ezzinlerüñ (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ¹³⁹) didükleri gibi ki (قَدْ حَانَ، وَقَدْ قَرَّبَ وَفَنُّهَا¹⁴⁰) demek olur. Bu ecilden ḥāl mevḫi‘inde vāḫi‘ olan māzīye قد lāzım olur ki anı ḥāle taḥrīb eyleye (كَقَوْلِكَ: رَأَيْتُ زَيْدًا قَدْ عَزَمَ عَلَى الْخُرُوجِ؛ أَي: عَازِمًا¹⁴¹) demek olur ve taḥḫīk için olduğda hem māzīye vü hem muzāri‘e dāḥil olur meşelā: (قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ¹⁴²) gibi

¹³⁴ Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin.

¹³⁵ ifiti’âl babındandır.

¹³⁶ İbnü’l-Eşir, En-Nihāye adlı eserinde şöyle dedi: ezme: kurak yıldır. Denir ki eğer zorluk art arda gelirse sona erer ve peş peşe olursa kaçıp gider.

¹³⁷ Kullandığımız nüshada “ع” şeklindedir.

¹³⁸ Padişah binmiştir

¹³⁹ Namaz başlıyor.

¹⁴⁰ Onun (yani namazın) vakti geldi ve yaklaştı.

¹⁴¹ “Zeydin, kesinlikle dışarıya çıkmaya kararlı olduğunu gördüm” dediğin gibi ki “kararlı olduğu hâlde” demek olur

¹⁴² Muhakkak ki size hak ile rasûl geldi.(Kur’ân, Nisâ’, 4/ 170)

ve daḥı (¹⁴³ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ) buyurduğu gibi (¹⁴⁴ أَي: يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ تَحْقِيقًا) dimek olur. ve
 إِنَّ الْكَذُوبَ قَدْ يَصْدُقُ، وَإِنَّ الْجَوَادَ قَدْ يَعْتُرُ ¹⁴⁵) didükleri gibi (¹⁴⁶ رُبَّمَا يَصْدُقُ الْكَذُوبُ وَرُبَّمَا يَعْتُرُ الْجَوَادَ)
 (آذَن): بالمدِّ وفتح الْمُعْجَمَةِ من بابِ الإِفْعَالِ؛ . (عَنْ مَعْنَى التَّقْلِيلِ؛ نَحْوُ: " قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ " ¹⁴⁷
¹⁴⁸ (أَلِيلٌ) بِمَعْنَى: اعلم . nehāruñ zıddı bunda kerb ü gamdan isti'āredür. Gicede kürüb u
 يُقَالُ: بَلَغَ الصَّبْحُ؛ إِذَا أَضَاءَ .) ziyā'-ı şubḥa dirler. (بَلَجٌ): ahzān müştedd olduğu mülābese ile.
 وَبَابُهُ نَحَلَ، فَاسْتَعِيرَ هَهُنَا لِلْفَرَجِ؛ لِاسْتِرَاكِهَمَا فِي الإِذْهَابِ وَالتَّحْصِيلِ؛ لِأَنَّ الضِّيَاءَ يُذْهِبُ الظُّلْمَةَ، وَالْفَرَجَ يُذْهِبُ
 (الْحُزْنَ، وَيَحْصُلُ بِكُلِّ مِنْهُمَا السُّرُورُ ¹⁴⁹)

الإعراب:

(أَزْمَةٌ): ḥarf-i nidā muakadder olmak üzere ¹⁵⁰ şīga-ı emrdür (اشْتَدَّي) munādādur. (أَفْتَدٍ مَخْنُوقٌ ¹⁵²) kabīlinden ü (يُوسُفُ أَعْرَضَ ¹⁵¹) sebīlinden olur ve bunda
 (أَزْمَةٌ) (يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ ¹⁵³) üslūbı üzere bir şahş-ı 'ākıl menzilesine tenzīl olunup
¹⁵⁴ aña nidā kılinmışdır ki belāgatuñ bir nev' idür. (تَنْفَرَجُ): cezm ile cevāb-ı emrdür (¹⁵⁴
 (السَّاكِنُ إِذَا حُرِّكَ حُرِّكَ بِالْكَسْرِ) k̄ā' idesi üzere berā-yı k̄āfiye cīme kesr ile ḥareke virilüp yā
 şeklinde kitābet olunmuşdır. (قَدَّ): taḥkīk u taḥrīb içündür ve (لِيلٌ)uñ (إِيذَانٌ) isnādı

¹⁴³ Muhakkak ki O, (yani Allah) sizin ne üzerinde bulunduğunuzu bilir. (Kur'ân: Nūr, 24/64)

¹⁴⁴ yani O, sizin ne üzerinde bulunduğunuzu kesinlikle bilir.

¹⁴⁵ yalancı doğruyu söyleyebilir ve asil at yorulabilir.

¹⁴⁶ yalancı da bazen doğruyu söyler asil at da bazen yorulur.

¹⁴⁷ ve azaltmak veya küçültmek anlamı vermeksizin tahkik anlamı vermek için kullanılabilir. Mesela: "(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz" (Kur'ân: Bakara, 2/144).

¹⁴⁸ Āzene: elifin uzun okunması ve zāl'in fethalı okunmasıyla "if'āl" babından gelip "bil" anlamındadır.

¹⁴⁹ "بلج الصبح" derler kaçan sabah ışıklanıp başlasa. Ferec için istiara edildi. Çünkü ikisi gidermek ve tahsil etmekte ortakdır; zira ziyā karanlığı giderdiği gibi ferec de üzüntüyü giderir. Ve her ikisiyle mutluluk elde edilir.

¹⁵⁰ ifti'āl babındandır.

¹⁵¹ Ey Yûsuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Kur'ân, Yûsuf, 12/29)

¹⁵² Arap darb-ı mesellerindedir. Anlamı: ey boğulan! kendini kurtar.

¹⁵³ Ey yeryüzü! Yut suyunu. (Kur'ân, Hûd, 11/44).

¹⁵⁴ Cezimli yani sakın bir harf harekeleneceği zaman kesra ile harekelenir.

mecāzīdur ¹⁵⁵ أَنْبَتَ الرَّبِيعُ الْبَقْلَ kabīlindendür ve ¹⁵⁶ لَيْلٌ قَائِمٌ sebīlinden olur. ve bu beytde muḥassināt-ı bedī' iyyeden berā'at-ı istiḥlāl vardır. (قَالَ الشَّرِيفُ: الْبِرَاعَةُ هِيَ أَنْ تَكُونَ دِيْبَاغَةً.)
¹⁵⁷ (الْكِتَابِ أَوْ مَطَّلَعُ الْقَصِيدَةِ عَلَى وَجْهِ يَنْصَمُّنُ الْإِشَارَةَ إِلَى الْمَبَاحِثِ الْآتِيَةِ) pes bu ḳaṣīde-i belīga hem āḫirine dek taṣfiye-i ḳalb u riyāzet-i nefis üzre binā olunup maẓmūn-ı beyt mā-ba' dinde gelecek ḥaṣāyil ü mesāyile delālet ü iṣāret eyler ve iḳtibās daḫı vardır ki
¹⁵⁸ mıṣrā'-ı evvel bi't-tamām ḥadīṣ-i resūlden iḳtibās olunmuşdur كَمَا رَوَى الْفُضَاعِي عَنْ عَلِيٍّ - كَرَّمَ اللهُ وَجْهَهُ- قَالَ رَسُولُ اللهِ -صَلَى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:

[4a]

(اشْتَدِّي أَرْمَةً تَنْفَرِحُ) ؛ كَذَا فِي فِرْدَوْسٍ ¹⁵⁹ الْأَخْبَارِ وَالْجَامِعِ الصَّغِيرِ. وَقَالَ الشَّرِيفُ فِي تَعْرِيفِ الْاِقْتِبَاسِ:
 الْاِقْتِبَاسُ أَنْ يَنْصَمَّنَ الْكَلَامُ نَتْرًا كَانَ أَوْ نَظْمًا مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ الْحَدِيثِ؛ كَقَوْلِ ابْنِ شَمْعُونٍ فِي وَعْظِهِ: يَا قَوْمِ اصْبِرُوا عَلَى الْمُحَرَّمَاتِ، وَصَابِرُوا عَلَى الْمُفْتَرَضَاتِ، وَرَاقِبُوا عَلَى الْمُرَاقَبَاتِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الْخَلَوَاتِ يَرْفَعُ لَكُمْ الدَّرَجَاتِ، وَقَالَ الشَّاعِرُ:

إِنْ تَبَدَّلَتْ بِنَا غَيْرُنَا فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ¹⁶⁰

ve bunda envā'-ı bedī' iyyeden ṣan'at-ı ṭībāḳ daḫı vardır. Ṭībāḳ emreyn-i müteḳābileyn yā ma'nen veyā lafẓan cem' eylemege dirler. Bunda nāzım *Raḥmetu'l-*

¹⁵⁵ Bahar otları bitirdi (çıkardı).

¹⁵⁶ ayakta duran bir gece.

¹⁵⁷ Eş-Şerif der ki: berāat (berā'at-ı istiḥlāl): kitabın dibācesi/önsüzü veya kasidenin daha sonra gelecek konularına iṣāret eden ilk beyitleridir.

¹⁵⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹⁵⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹⁶⁰ El-kuzā'î'nin hazreti Alî'den- Allah onu şereflendirsin- rivayet ettiği gibi, Allah'ın resulü – Allah'ın salat ve selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurur “Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin!”. Firdevsü'l-Ahbâr ve Câmi'u's-Sağîr adlı kitaplar da öyledir. Ve Eş-Şerif iktibas tanımında şöyle der: iktibas şudur ki gerek mensur gerekse manzum bir sözün Kurân veya hadîsten bir bölümü ihtivâ etmesidir. Mesela İbnü Şem'ün vaazında şöyle diyor: Ey kavmim! Haram edilen şeylere karşı sabredin ve farz olan amelleri yapmakta sebat gösterin ve Allah'tan korkun ve halvette Allah'a karşı gelmekten sakının ki (Allah) derecelerinizi yükseltir. Ve şair şöyle diyor: şâyet sen bizi başkasıyla deġiştirsen (bizi bırakıp başkalarını dost edinirsen) Allah bize kafidir, O ne güzel vekildir.

***Acıklama**: bu iki örneğin birincisinde Âl-i İmrân süresinin 200. âyetinden; ikincisinde de Âl-i İmrân süresinin 173. âyetinden iktibas yapılmıştır.

lāhı ‘aleyh¹⁶¹ iştidād-ı ezmet-ile ferec ve leyl ile belec lafzlarını cem‘ eylemişdür. ve bu ıştılāhāt-ı beyāniyye vü muḥassināt-ı bedī‘iyyeye müte‘allik olan ‘ibārātı Miftāhu’l-belāğa nām kitābumuzda şerḥ eylemişüzdür. Lāzım olursa anda taleb oluna.

المعنى:

Ey ezmet ü miḥnet! sen müştedd ol tā münferic olasin ve bizden senüñ ‘anā vü zaḥmetüñ gidüp rāḥat u selāmet bulavuz. Zīrā taḥkīk senüñ şeb-i tārik gibi olan kürbet ü meşakḳatüñ nev-rüz-ı meserret ü zıyā-ı şubḥ-ı selvet ve refāhiyyeti muḥbir oldı vü i‘lām kıldı dimek olur. ve bunda nāzım ḥazretlerinüñ ezmete nidā idüp anı da‘vet kılması mücerred ezmet ü miḥneti kendüye da‘vet kılmak murād olmışdur. belki sebebi müsebbeb menzilesine tenzīl eyleyüp andan murād ferec ü meserret olmışdur. Nitekim ekşer ‘ākıl ü ‘ārif olanlar bir şey’-i nezih ü nefise vesīle vü sebep olan şey’-i kerih ü ḥasise hem muḥibb ü rāğıb olmuşlar ve cefāsına şabr u taḥammül kılmışlardur. Nitekim ḥazret-i Mevlāna buyururlar:

(بيت):

صبر چون پول صراط، آنسو بهشت // هست با هر خوب یک لالای زشت

چون ز لالا می گریزی وصل نیست // ز آنکه لالا را ز شاهد فصل نیست

تو چه دانی ذوق صبر ای شیشه دل // خاصه صبر از بهر آن خوب چگل¹⁶²

أَلَا تَرَى قَالَ اللهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْمَجِيدِ: (وَيُلَکُمْ ثَوَابُ اللهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَمَا يُلَاقَاهَا إِلَّا

¹⁶³ الصَّابِرُونَ) meşūbet ü cennete bu yolda şābir olanlar telaḳkī kıılır ve yūsret ü rāḥatı

¹⁶¹ Allah’ın rahmeti üzerine olsun.

¹⁶² Sabır Sırat köprüsü gibidir, öte yandan cennet. Her güzelle birlikte çirkin bir lala vardır.

Laladan kaçtığın sürece kavuşma yoktur. Çünkü lala güzelden ayrı değildir.

Ey cam gönüllü! Sen sabır zevkini ne bilirsin? Özellikle de çiğil güzel için sabretmek. ((Mevlânâ Celāleddin Rûmî, **Mesnevî**, haz: Adnan Karaismailoğlu (konya: İl kültür ve Türizim Müdürlüğü yayınları, 2008), c.1, s.407)).

ve ‘usret ü külfeti ihtiyār u irtikāb idenler bulur eger ihtiyārunla bu yolda külfet ü ‘usreti irtikāb eylemez iseñ bārī bir belā vü meşakḳat ıztırārī geldükde ve müştedd olup saña hücum kılduḳda ferece muntazır ol ki ¹⁶⁴ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ اِنْتِظَارُ الْفَرَجِ ¹⁶⁵ (أَلَمْ تَشْرَحْ لَكَ) nünñ āhirini tefekkür kııl ki bir ‘usr muḳābelesinde iki yüsır vāḳi‘ olmuşdur : (شعر) – رضي الله عنه – كما قال الشيخ الأكبر :

إِذَا اشْتَدَّتْ بِكَ الْبَلْوَى فَفَكَّرْ فِي أَلَمْ تَشْرَحْ   فَعُسْرٌ بَيْنَ يُسْرَيْنِ إِذَا فَكَّرْتَهُ فَافْرَحْ ¹⁶⁶

[4b]

hattā ḥazret-i nebiyy-i mükerrem (قال الله تعالى: "فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (5) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا" ¹⁶⁷) şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem bu āyetüñ nüzüli ḳatında ¹⁶⁸ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ buyurdı ve bunuñ tavzīhi budur ki bu āyetde ‘usr mu‘ arrefen zıkr olundu vü i‘āde kıılındı ḳaçan ma‘ rife ma‘ rife olduḳı hālde i‘āde olunsa ‘inde ehli’l-uşūl şāniye ‘ayn-i ’ulā olur ve yüsır bunda nekireten i‘āde olundu ve şol maḥaldeki nekire yine ‘ayniyla nekire i‘āde olunsa şāniye ’ulānuñ ḳayrı olur. Pes ma‘ nā ¹⁶⁹ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرَيْنِ demek olur ve meselā: ¹⁷⁰ غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا ¹⁷¹ diseñ emīr vāḥid u anıñla bile iki ḳulām olmuş olur. ve ḳaçan ¹⁷² غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا ¹⁷² dinse iki emīr u iki ḳulām daḳı vāḥid olur ve ḳaçan

¹⁶³yüce Allah’ın, kutsal kitabında “yazıklar olsun size, Allah’ın sevabı îmân edip iyilik ile ḳalışan kimseler için daha hayırlıdır. Ona ancak sabredenler kavuşturulur” (Kur’ân, kasas, 28/ 80) dediḳini görmüyorsunuz musunuz?

¹⁶⁴İşlerin en faziletlisi Ferahlıḳı beklemektir.

¹⁶⁵ Açıp genişletmedik mi biz? (Kur’ân, Şerh, 94 /1)

¹⁶⁶ Eş-şeyhü’l-ekber ‘in – Allah ondan râzı olsun- dediḳi gibi: şayet başına gelen musibet şiddetlense İnşirâh süresini düşün, zira (o surede) bir zorluḳun iki kolaylık arasında bulunduḳunu düşün de mutlu ol.

¹⁶⁷ Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Şüphesiz güçlülkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlülkle beraber bir kolaylık vardır. (Kur’ân, Şerh, 94 /5.6)

¹⁶⁸ Tek bir zorluk, iki tane kolaylıḳı asla yenik düşüremez.

¹⁶⁹ Şüphesiz bir güç durumla beraber iki kolaylık vardır

¹⁷⁰ Şüphesiz Padişahla beraber bir ḳulam/ oḳlan vardır. Gerçekten, Padişahla beraber bir ḳulam/ oḳlan vardır.

¹⁷¹ Şüphesiz bir Padişahla beraber ḳulam vardır. Gerçekten, bir Padişahla beraber ḳulam vardır.

¹⁷² Şüphesiz bir Padişahla beraber bir ḳulam vardır. Gerçekten, bir Padişahla beraber bir ḳulam vardır.

olmak lâzım gelür ¹⁷³ التفسير والمدارك bu hadîs-i şerîfi dağı bu ma' nâyı mü'eyyid olur ki Beyhaķı Şu'ab-ı İmān'da İbni Mes'ūd ĥazretlerine isnād itmekle bu hadîs-i şerîfi ĥazret-i nebîden rivāyet buyururlar: (قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: " لَوْ كَانَ الْعُسْرُ فِي جُحْرٍ لَتَبِعَهُ الْيَسْرُ حَتَّى يَدْخُلَ فَيُخْرِجَهُ وَلَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ؛ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: " فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (5) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا" ¹⁷⁴ Nizāmī bu maħalle münāsib kıatı ĥüb buyurmuşlardır.(بيت):

شاد بر آنم که دل من غمیست // کامدن غم سبب خرمیست

ان مع العسر چویسرش قفاست // شاد برانم که کلام خداست

قال -عليه السلام-: " ما جاءت ترحمة إلا وتبعها فرحة"

(بيت):

¹⁷⁵ هین مکن تو از ملولی آه سرد // درد جو و درد جو و درد درد

ekşer 'uşşak-ı ilāhī derd ü miħneti dağı bir nev' minħat ü ni' met bilüp andan zāhiren ü bāṭinen şikāyet itmeyüp belki dostuñ ni' metine niçe şükr iderlerse andan gelen derd ü miħnete vü ezā vü ezmete dağı öyle şükr eylemişlerdür. كما قال ابن الفارض:

(بيت):

جعلتُ له شكري مكانَ شكيتي

فكلُّ أذى في الحبِّ منك إذا بدا

¹⁷⁶ وفيك لباس البؤس أسعُ نعمة

ومنك شفائي بلْ بِلأبي مِنَّة

¹⁷³ Şerhü't-Te'vilât ve Tefsîrü'l-Medârik adlı kitaplarda böyledir..

¹⁷⁴ Hz. Peygamber –salât ü selam O'nun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: eğer zorluk bir deliğin içerisinde dahi olsa, kolaylık onun bulunduğu yere girip çıkarıncaya kadar arkasından gider ve asla bir zorluk iki kolaylığı yenik düşüremez çünkü Allah, şöyle buyuruyor:” Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlükle beraber bir kolaylık vardır.” (Kur'ân, Şerh, 94 /5,6).

¹⁷⁵ Gönümde gam duyduğum zaman sevinirim, çünkü gam sevinç müjdesi getirir Güçlüklerle beraber kolaylıklar vardır. Sözünün Tanrı sözü olduğuna çok sevinirin ((Nizâmî, **Mahzen-i Esrâr**, çev: M. Nûrî Gençosman (İstanbul: milli Eğitim Basımevi, 1986),100)). Hz. Peygamber –salât ü selam O'nun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: hiçbir üzüntü gelmemiştii ki, mutluluk arkasından gitmiş olmasın. Sakın! Bıkkınlıktan soğuk ah çekme; dert ara, dert ara, dert, dert. ((Mevlânâ, **age**, c.3, s.497)).

ve bu kaşideye nazire olan Cimiyyesinde dir ki (بيت):

أصبحتُ فيك كما أمسيتُ مُكتئِبًا¹⁷⁷ ولم أفلُ جَزَعًا: يا أزمَةُ انفِرَج¹⁷⁸

Ve fi'l-ḥaḳīka evliyā'ü'l-lāh'dan bir sınıf vardır ki anlara ḥazret-i Ḥaḳdan her ne gelse razilerdür ve Ḥaḳdan gelen każā vü belādan ḥalāş için anlar du'ā bile kılmazlar. Nitekim ḥazret-ı Mevlānā buyururlar: (nazm)

قوم ديگر می شناسم ز اولیا // که دهانشان بسته باشد از دعا

از رضا که هست رام آن کرام // جستن دفع قضاشان شد حرام

در قضا ذوقی همی بینند خاص // کفرشان آید طلب کردن خلاص

[5a]

حسن ظنی بر دل ایشان گشود // که نبوشند از غمی جامه کبود¹⁷⁹

وْظْلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ حَتَّى يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

(ظلام): zūlmetüñ ismidür. Zūlmet rūşenāligün zıddıdır. (سُرُج¹⁸⁰): zamm-ı sīnle sirācuñ cem'idür. Kesr-i sīnle sirāc enver olan çerāga dirler. (يَغْشَى): ye'ti

¹⁷⁶ İbnü'l-Fāriz'in şöyle dediği gibi: (şiir)

Seni sevmek sebebiyle başıma gelen bütün eziyetlerden dolayı şikayet etmek yerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca senden gelen şifalar, hatta musibetler bile benim için bir nimettir, senin için tattığım şiddetli meşakkat ızdırapları benim için üzerimdeki nimetlerinin en tamı ve genişidir.

¹⁷⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹⁷⁸ Ben, senin için kederli olarak akşamladığım gibi kederli sabahladım. Fakat sabırsızlanıp “ey sıkıntı, ferahla” hiç demedim.

¹⁷⁹ Velilerden başka bir topluluk tanırım, ağızları duaya kapalıdır.

O büyükler için, ram oldukları rıza nedeniyle kaderi geri döndürmeyi istemek haramdır.

Kazada (takdirde) özel bir zevk görürler; kurtulmayı istemek onlara küfür gelir.

Onların gönlünde güzel düşünce açılmıştır; üzüntü sebebiyle siyah elbise giyemezler. ((Mevlânâ, age, c.2, s.117)).

¹⁸⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ma‘nāsınadır.¹⁸¹ عَشِيَهُ عَشِيَانَا؛ أَي جَاءَهُ. يُقَالُ: عَشِيْتُهُ؛ أَي أَتَيْتُهُ.¹⁸¹ şemsüñ künyetidür. Şemse anuñ için *ebü’s-sürüc* dirler ki şems kevākib-i münirenüñ aşlı gibidür. Nitekim ehl-i hey’et didiler نور القمر مُسْتَفَادٌ مِنَ الشَّمْسِ pes kamer nürü āftāb-ı ‘ālem-tābdan alduğı mülābese ile şemse *ebü’s-sürüc* dinür.

(الإعراب):

(وظلام)’de olan vāv ibtidā’iyyedür. Nitekim (وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا¹⁸²) naşş-ı kerīminde Eşfahānī vāv-ı isti’nāfiyye tuṭup mavşulı mübtede¹⁸³ tuṭmuşdur. Bunda daḥı (وظلام): lafzen merfū‘ mübtedādur. muzāfdur leyle. (له)’de zamīr zālāma rāci‘dür. (سُرُج¹⁸⁴): mu’aḥḥar mübtedā. (له): muḳaddem ḥaberdür. Bu cümle mübtedā-yı evvelüñ ḥaberi olur. (حَتَّى): intihā-yı gāyet içündür, ‘āṭife olmaḳ da cā’izdür. (يَغْشَاهُ): fi‘l-i muzāri‘. Zamīr zālāma ‘āyid olur. (أَبُو السُّرُج): fā’ildür yağşānuñ. Bunda zālām-ı leylden murād ber-sebīl-i isti‘āre meşā’ib ü şedā’id günü olur ve sürücden¹⁸⁵ murād eşnā-yı meşā’ib ü eyyām-ı şedā’id¹⁸⁶ ü mekārīhde olan elṭāf-ı ḥafıyye vü tesliyāt-ı müte‘addide olur. ve ebü’s-sürücden murād elṭāf-ı celiyye vü eşnāf-ı ni‘am-ı ilāhiyye olur ve bu beytde sürüc ile ebü’s-sürüc¹⁸⁷ miyānında cinās-ı tām vardır ve *reddü’l-‘acüz ‘ale’s-şadr* şan‘atı hem bulunur.

(المعنى):

Zālām-ı leyl için sürüc-i münire vardır hattā aña ebü’s-sürüc gelür; ya‘nī şems-i nevvār gelür ve ol zulmeti izāle kıılır. murād kürüb-i şedīde eşnāsında ni‘am-ı ilāhī vü elṭāf-ı rabbānī mevcüdedür ki ol vāsıta ile zulmet-i ğam nevc’an za‘īf u ḳalīl olur leyālī-i muzlīmede kevākib-i münire olup ol vāsıta ile zulmet-i şeb ḳalīl u za‘īf

¹⁸¹“gaşiyehü yağşāhu” yani ona geldi. deniliyor ki “gaşaytühü” “ona geldim” demek olur.

¹⁸² İnkār edenler ve āyetlerimizi yalanlayanlara gelince (Kurān, Bakara, 2/ 39).

¹⁸³ Kullandığımız nüshada “سُرُج” şeklindedir.

¹⁸⁴ Kullandığımız nüshada “سُرُج” şeklindedir.

¹⁸⁵ Kullandığımız nüshada “سُرُج” şeklindedir.

¹⁸⁶ Kullandığımız nüshada “سُرُج” şeklindedir.

¹⁸⁷ Kullandığımız nüshada “سُرُج” şeklindedir.

olduđı gibi hattā āfitāb-ı ʿālem-tāb gelüp ʿāleme ziyā-baħş olup zulmet-i Őebden eŐer kalmaduđı gibi āyet-i nehār-ı meserret ü sükūn¹⁸⁸ olan āfitāb-ı luţf-ı ilāhī dađı sāʿ atı geldükde tulūʿ kılup ve mubŐıra olup āyet-i leyl miħneti maħv u izāle kılur. Pes miħnet minħete vü rāħata ve zulmet nūrāniyyete vü laţāfete mütebeddil olur; قَالَ اللهُ: "وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ " قَالَ الْأَصْفَهَانِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِمَا وَصَفَ الْإِنْسَانَ بِكُونِهِ عَجُولًا؛ أَي مُنْتَقِلًا مِّن صِفَةٍ إِلَى صِفَةٍ، وَمِن حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ بَيْنَ أَنَّ أَحْوَالَ كُلِّ هَذَا الْعَالَمِ كَذَلِكَ وَهُوَ الْإِنْتِقَالُ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلْمَةِ وَمِنَ الظُّلْمَةِ إِلَى النُّورِ كَانْتِقَالِ نُورِ الْقَمَرِ مِنَ الزِّيَادَةِ إِلَى النِّقْصَانِ وَبِالْعَكْسِ. وَغُرُوبِ الشَّمْسِ وَظُهُورِ اللَّيْلِ وَكَطْلُوعِ الشَّمْسِ وَغَيْبَةِ اللَّيْلِ) (إلى هنا)¹⁸⁹ " سَنُرِيهِمْ

[5b]

āyet-i kerīmesinüň miŐdāķınca Ĥaķķ sübhānehü ve taʿālā āfāķda āyātini nice gösterürse enfüside dađı öyle gösterür. Pes Őedāyid ü kürüb āyet-i leyl gibi ve meserret ü şafā āyet-i nehār gibi olur. Ĥaķķ taʿālā ĥazretleri āyet-i Őeb-i kürbet ü ğammı maħv eyleyüp āyet-i nehār-ı meserret ü şafā(y)ı mubŐıra vü āŐikār eyler tā kim anuň fażl u iħsānını ķulları taleb kılalar ve nā-ümīd olmadan berī olalar. Zīrā Allāh *tebārake ve taʿālā* mü'min ķullarınuň¹⁹¹ velīsidür anları envāʿ-ı zulümātdan iħrāc eyleyüp nūrāniyyet mertebesine iŐāl eyler; كَمَا قَالَ اللهُ تَعَالَى: "اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ" یعنی خدای تعالی دوست آن کسانى است كه بازوى صدق

¹⁸⁸ Kullandığımız nüshada "سكوت" şeklindedir.

¹⁸⁹ Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alāmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyeziniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık." (Kurān, İsrā, 17/12). El-Efāhānī tefsirinde şöyle der: yüce Allāh insanı, "acül" yani sıfattan sıfata ve halden hale geçmekle vafettiği için tüm ālemin hallerinin böyle yani aydınlıktan karanlığa ve karanlıktan aydınlığa geçmek; ayın iŐıđının artıŐtan azlığa ve tersine geçtiği gibi ve gün batımı, gecenin ortaya ķıkması, gün doğumu ve gecenin ortadan yok oluşu olduğunu belirtmiştir.

Buraya kadar.

¹⁹⁰ Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz. (Kurān, Fussilet , 41/ 53)

¹⁹¹ Kullandığımız nüshada "والله وليكم" şeklindedir.

boy ve be piyemir vı gırdıde v ایمان آوردەاند بیرون می‌آرد ایشانرا از تاریکیهای ضلالت و معصیت بروشنائی هدایت و طاعت و یا از ظلمات دینی بروشنائی عقبا و یا از تاریکی قبر بنور بهشت و یا از ظلمات جهل و غفلت بنور علم و انتباه و یا از ظلمات شک بنور یقین و یا از ظلمات نفسانیّه بانوار قلبیه و یا از ظلمات اوصاف بشریه بانوار اوصاف الهیه و از ظلمات وحشت بعد و فرقت بانوار وصلت و قربت و یا از ظلمات غموم و کربت بانوار مسرت و سلوت برون آرد بیت بعد نومیدی بسی امیدهاست// در پس ظلمت بسی خورشیدهاست.

وهذا واردٌ علی وفق قولہ تعالیٰ: (وَلَا تَيْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ) قال النیسابوری: لا تقنطوا من فرجه وتنفیسه، وقرئ من روح الله -بضم الراء-؛ أي من رحمته التي یحیی بها عباده. إِنَّهُ لَا يَيْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ بالله وصفاته؛ فالعارف لا ییأس من روح الله فی كل حال 192 belki ‘ arif olan bilür ki zulmetden sonra nür olduğı gibi kürbetden sonra sürür u ‘ usretten sonra hem yüsret ü hubür olmak muqarar ü muhaqqaqdur. كما قال الله

تعالیٰ: "سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا"؛ أي بعد ضیق سعة، وبعد فقر غنی، وبعد صعوبة الأمر سهولة، وفي هذا

¹⁹² Yüce Allâh’ın buyurduğı gibi “Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır” (kurân, Bakara, 2 / 257).

Yani yüce Allâh, O’na iman eden ve peygamberine inanan o kimseleın dostudur. Onları, dalalet ve günah karanlıklarından hidâyet nuruna ve îmân basiretine yahut dünya karanlıklarından âhiret aydınlığına ya da mezar karanlığından cennet aydınlığına veya bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından ilim ve uyanıklılık aydınlığına ya da şek karanlığından yakîn (emin olma) aydınlığına ya da nefsanî (bedensel, şehvî) karanlıklardan kalbî nurlara veya insanlık sıfatlar karanlıklarından ilahi sıfatlar nurlarına yahut uzaklığın korku ve tasası karanlıklarından kavuşma ve yakınlık aydınlığına ya da dertler ve keder karanlıklarından sevinçlik ve teselli nurlarına çıkarır.

İçinde bulundukları bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından hidâyet nuruna ve îmân basiretine (bir beyit):

Ümitsizlikten sonra nice ümitler vardır; karanlığın ardından nice güneşler vardır. (Mevlânâ, age, 2/170).

Ve bu (önceki alıntı), Allâh’ın şu sözüne uygun olarak söylenmiştir: “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.” (kurân, Yüsüf, 12/ 87). En-Nisâbüri şöyle demiş: O’nun (Allâh’ın) genişletmesi ve rahatlatmasından ümidinizi kesmeyiniz. Ayrıca (min ruhı’l-lâh) - Râ’nın ötresiyle- diye okunmuştur ki kulların canlandırılmakta oldukları (Allah’ın) rahmetinden demektir. Allah’ı ve sıfatları inkâr eden kâfirler topluluğundan başkası Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez, zira arif olan her halinde Allah’ın rahmetinden ümidini kesmez.

¹⁹³تسليّة للفقراء وأهل المشقة وأصحاب العسرة¹⁹³ ve lākin bu cümle sâ' atına merhūn olup hemān-dem ki sâ' atı gele murād hāşıl olur. Nitekim bu beyt bu ma' nâyı te'yîd kıılır.

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ   فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجِي

(سحاب): buluda dirler fetḥ-i sîn ü sükūn-ı hā-yıla olan seḥabeden müştakdur seḥabe cerrehü dirler ¹⁹⁴سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّ بَعْضَهُ يَجْرُ بَعْضًا؛ فَالسَّحَابُ اسْمٌ جِنْسٍ وَاحِدُهُ سَحَابَةٌ

(خير): şerrüñ zıddıdır. (إبان): kesr-i hemze ile vü teşdîd-i bā-yıla vaqt ü zamān ma' nāsınadır; ¹⁹⁵يُقَالُ: أَكَلَ الْفَاكِهَةَ فِي إِبَانِهَا أَي فِي وَقْتِهَا وَزَمَانِهَا

الإعراب:

(واو): 'āṭife. (سحاب): lafzen merfū' mübtedā. Mużāfdur [6a] ḥayra. (لها)da lām ḥarf-i cerr. (ها): maḥellen mecrūr lām ile 'āyiddür seḥāba. cār mecrūr ile muḳaddem ḥaber. (مطر): mu'aḥḥar mübtedā. Mübtedā ma'a ḥaberihî haberidür mübtedā-ı evvelüñ ve mübtedā -ı evvel ma'a ḥaberihî ma' tūfdur beyt-i evvelde olan zālām üzre. (فا): şart-ı maḥzūfa cevābdur. (إذا): zarf-ı zamān-ı müstakbeldür ğalibā şart ma' nāsı mutaẓammın olur ve isti' māl olunmaz ğalibā illā muḥakḳak olan emrde ve yāhūd vuḳū' ı müreccaḥ olan emrde ğāhī zamān-ı māzī için daḥı zarf olur (إِذْ) gibi nitekim (إِذْ) daḥı zamān-ı müstakbel için aḥyānen isti' māl olur. ve mücerred zarfıyyet için daḥı gelür (وَإِذَا يَعْشَى¹⁹⁶) gibi. (جاء): fi' l-i lāzım. (الإبان): lafzen merfū' fā' ilidür. (جاء)nüñ cümle i' rābdan maḥellen mecrūr mużāfun ileyhidür izā'nuñ. (تجي): cā'e yecī'ü'den, fi' l-i mużāri'. Fā' ili zamīri taḥtında müstetir rāci' dūr seḥāba.

(المعنى):

¹⁹³ Yüce Allāh'ın "Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır" (kurân, Talāk , 65 / 7) buyurduğı gibi ki bir darlıktan sonra bir genişlik, bir fakirlikten sonra bir zenginlik ve zorluktan sonra bir kolaylık demektir. Ve bunda fakirlere, meşakkat ve güçlük sahiplerine bir teselli vardır.

¹⁹⁴ (bulutların) birbirlerini çektiğı için o adla (seḥāb) adlandırmıştır. Çünkü müfredi "es-seḥābe" olan "es-seḥab" cins ismidir.

¹⁹⁵ Şöyle deniliyor: meyveyi ibânında yani vakti ve zamanında yedi demektir.

¹⁹⁶ (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun, (kur'ân, Leyl 92/ 1).

ve daħı ħayr şehābınıñ bir ‘azīm yağmur ve yāħūd bir nev‘ yağmurı vardır ki nāzil olduħda zemīn-i dilde olan ħas ü ħāşāk ħamm u kürbeti izāle kıılır lākin (الأمرُ مرهونةٌ) (بأوقاتها) mışdāķınca her emrūñ ħuşūlı vaķt u sā‘ atınıñ gelmesine mevķūfdur. Pes vaķt ü zamānı geldükde ol şehāb-ı ħayr gelür ve bārān-ı rahmeti isāle vü ifāza kıılır. Pes ħiĥ bir vechile nā ümīd olmamak u recāyı kať‘ kıılmamak gerek كما قال الله تعالى: " وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ"¹⁹⁷ قال النيسابوري: أي المطر النافع، ونشر الرحمة عموم مطر الأرض، أو هي عامة في كل رحمة سوى المطر، وهو الولي الذي يتولى أمور عباده، ونشر الرحمة عموم مطر الأرض، أو هي عامة في كل رحمة سوى المطر، وهو الولي الذي يتولى أمور عباده، .¹⁹⁸ meşāyih-ı sūfiyye āsümān-ı ma‘ nevīden nāzile olan füyüzātuñ envā‘ na emtār ta‘ bīr iderler. Nitekim *Kenzü'l-işārāt* şāħibi dir: (ثُمَّ يَمْطُرُ عَلَى النَّفْسِ) خمسة أمطار: الهداية على النفس، ومطر الفصاحة على اللسان، ومطر العظمة على القلب، ومطر الإخلاص على الروح، ومطر الأسرار على السر؛ فينبئ من مطر اللسان الشكر والثناء، ومن مطر النفس الطاعة والوفاء، ومن مطر القلب الصدق والصفاء، ومن مطر السر الشوق والحياء، ومن مطر الروح الرؤية واللقاء¹⁹⁹

ħazret-i Mevlānā *ħuddise sırruhu* bu maħalle münāsib Meşnevī-i şerīflerinde buyururlar:

نیست آن باران، ازین ابر شما // هست ز ابری دیگر و دیگر سما

غیب را ابری و آبی دیگر ست // آسمان و آفتابی دیگر ست

¹⁹⁷ Yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, dost olandır, övülmeye lâyık olandır” (kurân, Şûrâ, 42 / 28).

¹⁹⁸ Nîsâbü’rî şöyle demiş: (gays) faydalı yağmur demektir. Ve (Allah’ın) rahmetini yayması, yağmurun her tarafı kaplaması demektir veya o (rahmet kelimesi) yağmur dışında herhangi bir rahmeti kapsamış olabilir. O, kullarının velâyetini, korumasını üzerine almış olan dosttur. Tüm yaptıklarından dolayı övülmeye lâyık olandır.

¹⁹⁹ ondan sonra; nefis üzerine hidâyet, lisân/ dil üzerine fesâhat, kalp üzerine büyüklük/yücelik (azamet), ruh üzerine ihlâs, ve sırr (Sufilerin kullandığı bir terim) üzerine sırlar yağmuru olmak üzere insan üzerine beş çeşit yağmur (emtâr, sufilerin kullandığı bir terim) yağar. Lisân/ dil üzerine yağandan şükür ve övgü, nefis üzerine yağandan itaat ve vefâ, kalp üzerine yağandan duğruluk ve açıklık, sırr üzerine yağandan coşku ve utangaçlık ve ruh üzerine yağandan görüş ve buluşma ortaya çıkar.

نايد آن الأكه بر خاصان پديد // باقيان في كبس من خلق جديد²⁰⁰

hāṣān-ı Hūdā esmā-yı ilāhiyyeyi semā ve ‘uḳūl u efkārı sehāb ve andan nāzile olan
‘ulūm u ma‘ārifi bārān-ı ḡaybī bilürler. Nitekim Necm Dāye ḡazretleri (وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ)

الْمُرَادُ مِنَ السَّمَاءِ سَمَاءَ الْأَسْمَاءِ الرَّبُّوبِيَّةِ وَ سَمَاءَ أَرْوَاحِكُمْ وَأَنْزَلَ) (ماء²⁰¹)
مِنَ السَّمَاءِ أَي مِّنْ تِلْكَ السَّمَاءِ مَاءَ الْعُلُومِ

[6b]

والمعارفِ وماءِ علمِ التَّوْحِيدِ على أراضِي²⁰² القلوبِ والأبدانِ فأخرج به من تِلْكَ الْأَرْضِ نَبَاتَ الْإِسْلَامِ
وَالْأَعْمَالِ وَالطَّاعَاتِ رِزْقًا لَكُمْ؛ أَي لِيَرْزُقَ قُلُوبَكُمْ ثَمَرَاتِ الْإِيْقَانِ وَالْأَحْوَالِ وَالْأَنْوَاقِ وَثَمَرَاتِ الْهُدَى وَالتَّقَى وَالنُّورِ
وَالرَّحْمَةِ وَالشَّفَاءِ وَالصَّحَّةِ وَالْفَلَاحِ وَالْحِكْمَةِ فَأَخْرَجَ بِمَاءِ الْعِلْمِ وَالْعِرْفَانِ هَذِهِ الثَّمَرَاتِ مِنْ أَرْضِ قُلُوبِ عِبَادِهِ رِزْقًا
مُخْتَصًّا بِالْإِنْسَانِ، فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أُنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ فَالْأُنْدَادِ عِنْدَ أَهْلِ الْعِرْفَانِ كُلُّ مَا سِوَى اللَّهِ²⁰³).

²⁰⁰ O yağmur, sizin bu bulutunuzdan değildir. Başka bir bulut ve başka sema vardır.

Gayb aleminin başka bir bulutu ve suyu vardır; başka bir göğü ve güneşi vardır.

O ancak yakın kullara görünür. Geri kalanlar “ yeni yaratıştan şüphe içindedirler” kur’ân, Kâf, 50/15.
((Mevlânâ, age, c.1, s.148)).

²⁰¹ “gökten su indirip ...” (kur’ân, Bakara, 2/22).

²⁰² Kullandığımız nüshada “**الارض**” şeklindedir.

²⁰³ “semâ” ile kastedilen esmâ-ı ilâhiyye ve ruhlarınızın göğüdür . Gökten; yani o gökten bilim, marifet ve tevhit ilminin suyunu kalpler ve bedenler arazisi üzerine yağdırıp o arâziden islam, iyilik ve itaat bitkilerini size rızık olarak çıkarır. Yani emin olma, kuvvet, hasasiyet, hidâyet, takva, aydınlık, merhamet, şifâ, sıhhat, felâh/başarı ve hikmet ürünleriyle kalplerini rızıklandırmak için. İlim ve irfan suyu ile kullarının kalplerinin arâzisinde insanlara özel olarak bu ürünleri ortaya çıkarmıştır. Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın. Zira irfan ehline göre “el-endâd” Allâh’tan başka her şeydir.

(يُقَالُ: الْفَائِدَةُ) : her nesnenüñ nef'ine vü eylügine dirler. (فوائد): fāidenüñ cem' idür. (فوائد): استحداثُ المالِ والخيرِ، ويُقَالُ: هِيَ مَا اسْتَفَدْتَهُ مِنْ عِلْمٍ أَوْ مَالٍ، وَيُقَالُ: هِيَ مَا حُصِّلَ مِنَ الْأَشْيَاءِ النَّافِعَةِ فِي (الدُّنْيَا وَالدِّينِ. وَيَأْبُهُ بَاعٌ.²⁰⁴

(مولا): seyyid ü nāşıra dirler. (جُمْلٌ): envā'-ı keşire ma' nāsınadır. cümleñ cem' idür. (سُرُوحُ الدَّابَّةِ) dirsen kaçan mevāşī-i çırā gāha ırsāl eyleseñ taleb-i huzūz-i nefsanī kılan benī ādemüñ nüfüsünü çırā gāha varup gelen hayvānāta teşbīh eylemişdür. (أَنْفُسُ): nefsiñ cem' idür. Lafz-ı nefsi meşāyih-ı şūfiyye iki ma' nāya ıtlāk iderler gāh olur ki (نَفْسُ الشَّيْءِ) dirler ve andan ol şey'üñ zātını vu haqıkatını murād iderler. nitekim fülān şey kendü nefsiyle kā'imdür dirler. ve gāhī lafz-ı nefsi ıtlāk iderler ve andan insānuñ nefsi-nātıqasını murād iderler: (قَالَ الْقُسَيْرِيُّ: نَفْسُ الشَّيْءِ فِي اللَّغَةِ وَجُودُهُ، وَعِنْدَ الْقَوْمِ لَيْسَ الْمُرَادُ مِنْهُ) اطلاقِ لفظِ النفسِ الوجودُ ولا ألقابُ الموضوعِ وإنما أرادوا بالنفسِ ما كان معلوماً من أوصافِ العبدِ مذموماً من²⁰⁵ (أفعاليه وأخلاقه) evşāf-ı zemīme ile muttaşif olana nefsi emmāre dirler. ve ekşeri şalāh üzre olup ba'zı zamānda haṭā idüp kendüyi melāmet kılanā nefsi levvāme ta'bir iderler. ve zıkr-i haḫḫ u maḫabbet-i vücūd-ı muṭlaḫ ile sükūn u ṭume'nīnet ḫāşıl kılanā nefsi muṭma'inne ıtlāk iderler. ḫāşıl-ı kelām bi-ḫasebi merātib-i muḫtelife her mertebedeki bir şıfatı kesb ide ol şıfatla aña tesmiye iderler. Nitekim aḫkām-ı Ḥaḫḫa imtişāl kılmada bi'l-külliyeye kendüsinden kerāhet gidüp andan her ne gelürse rāzī olsa aña rāziye dinür. ve Cenāb-ı 'izzet andan rāzī olduğı ḫayşiyyetden ana marziyye ta'bir olunur. (مُهَجٌّ): mūhcenüñ cem' idür (وَقِيلَ دَمُ الْقَلْبِ. وَقِيلَ)

²⁰⁴Denilir ki: fayda, māl ve ḫayrı ortaya çıkarmak demektir. denilir ki o kazandıgın ilim veya māl'dır ve denilir ki: o elde edildiğı dünyada ve dinde faydalı şeyler demektir. Ve bâbı "ba'a"dır.

²⁰⁵ Kuşeyrî şöyle demiş: sözlükte bir şeyin nefsi, "o şeyin varlığı" anlamına gelir. Sūfiler ise, nefis sözüyle ne bir şeyin varlığını ne de vazolonmuş bir cismi murad ederler. Onların nefis kelimesinden muradları, kulun kötü vasıfları ile yerilen fiileri ve ahlākıdır. ((Abdülkerim el-Kuşeyrî, **Kuşeyrî risālesi**, çev: Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendî, haz: Mehmet Günyüzlü, 1.baskı (İstanbul: Yasin yayınevi, 2003), 135))

²⁰⁶ (الرُّوحُ) Bunda rūḥ murād olur ʔalb murād olsa daḥı cāyızdır. ve rūḥuñ ḥaqqında ʔāl u ʔāl çoqdur. Meşnevī şerḥinüñ evvelinde (ومكانُ الرُّوحِ مِنْ جَسَدِي) ʔavlinüñ şerḥinde ve daḥı (تن ز جان و جان ز تن مستور نيست²⁰⁷) [7a] beytinüñ şerḥinde tafşıl u taḥkık olunmuşdur anda ʔaleb olına ve ʔalb daḥı bir laṭife-i rabbānīdür ki şerḥ ü taḥkıkı ʔatı çoqdur anuñ daḥı taḥkıkı *Minḥacü'l- fuḳarā'da* ve Şerḥ-i Meşnevīde niçe maḥalde zıkr olunmuşdur bunda taṭvīl-i kelām olunmasun diyü **ṭay** olundu.

(الاعراب):

(واو): daḥı muzāfdur (مولا): daḥı muzāfdur mevlāya (فوايد) 'āṭife: lafzen merfū' mübtedā muzāfdur mevlāya (جمل): lafzen merfū' ḥaderidür mübtedānuñ. mübtedā zamīr-i mütekellime ki nādūr. (جمل) lafzına *ma'a haberihī ma'tūfdur seḥābu'l- ḥayr* üzre. (لسروح)de lām (جمل) lafzına müte'allıqdur sürūḥ daḥı muzāfdur enfüse ve sürūḥüñ enfüse izāfeti sıfatuñ mevşūfa izāfeti ʔabīlindendür (أخلاقُ ثياب، وسحقُ عمامه، وجردُ قَظيفه²⁰⁸) didükleri gibi zīrā taḥdīr-i kelām (للائفس السوارح والأرواح السوارح) dimek olur. (والمهج): ma'tūfdur enfüs üzre.

(المعنى):

bizim seyyidümüz ü nāşır u mu'inümüz olan Ḥudā-yı ta'ālā ḥazretlerinüñ fevāid ü 'aṭyāsı sevāriḥ-i enfüs ü ervāḥ için vāfire vü mütekāşiredür. كما قال الله تعالى: "وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا"، قال العلامة النَّيسَابُورِيُّ في تفسيرها: (أي لا تقدرُونَ على تعدادِ نِعَمِ اللَّهِ لكَثْرَتِهَا بل لِعَدَمِ تَناهِيها. وَمَنْ تَأَمَّلَ في تَشريحِ الأبدانِ وفي أعضاءِ الحيوانِ ووقفَ على منافعِها عَرَفَ بعضَ نِعَمِ اللَّهِ على عبادِهِ، وإذا جاوزَ مِنَ الأُنْفُسِ إلى الأفاقِ وسارَ فِكْرُهُ في أحوالِ الأجسامِ السَّفلِيَّةِ والعُلُويَّةِ وعبرَ مِنَ المُلْكِ إلى المَلَكُوتِ تاهَ في أودِيَّةِ الحَيْزَةِ والدَّهْشَةِ وتلاشى عقلُهُ عندَ أدنى سُرَادِقَاتِ العِزَّةِ والقُدْرَةِ.

²⁰⁶ el-Cevherî şöyle demiş: el-mühce kan demektir bazılarına göre bu kalbin kanı bazılarına göre de ruhun kanı demektir.

²⁰⁷ beden, ruhtan; ruh bedenden saklı değildir. (Mevlânâ, **age**, c.1, s.44).

²⁰⁸ Eski elbiseler, eski sarık ve yırtık kadife.

قالَ الحَكِيمُ الإِلهِيُّ: (إِذَا أَخَذْتَ اللَّقْمَةَ الْوَاحِدَةَ لِتَضَعَهَا فِي الْفَمِ فَانظُرْ إِلَى مَا قَبْلَهَا وَإِلَى مَا بَعْدَهَا؛ أَمَا الَّذِي قَبْلَهَا فَكَالزَّرْعِ وَالْحَبْرِ وَالطَّحْنِ وَغَيْرِ ذَلِكَ مِنَ الْأَلَاتِ الْمُعِينَةِ وَالْأَسْبَابِ الْفَاعِلِيَّةِ وَالْقَابِلِيَّةِ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى الْعُنَاصِرِ وَالْأَفْلَاكِ. وَأَمَّا مَا بَعْدَهَا فَكَالْقُوَى الْمُعِينَةِ عَلَى الْجَذْبِ وَالْإِمْسَاكِ وَالْهَضْمِ وَالدَّفْعِ، وَالْأَعْضَاءِ²⁰⁹ الْحَامِلَةِ لِتِلْكَ الْقُوَى، وَكَسَائِرِ الْأُمُورِ النَّافِعَةِ فِي ذَلِكَ الْبَابِ خَارِجَةً مِنَ الْبَدَنِ أَوْ دَاخِلَةً فِيهِ فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تَحْصُرُ. وَإِذَا كَانَتْ نِعْمُ اللَّهِ فِي تَنَاوُلِ لِقْمَةٍ وَاحِدَةٍ تَبْلُغُ هَذَا الْمَبْلُغَ فَكَيْفَ فِيمَا وَرَاءَ ذَلِكَ؟! هَذَا إِذَا كُنْتَ فِي عَالَمِ الْأَجْسَامِ، فَإِذَا تَخَطَّيْتَ إِلَى عَالَمِ الْأُورَاحِ وَأَجَلْتَ طَرْفَ عَقْلِكَ فِي مِيَادِينِ الْفُؤَسِ فَلَعَلَّكَ تَعْرِفُ حَقَّ النِّعْمَةِ، وَالنِّعْمَ هُنَاكَ عَلَى وَفْقِ الْإِسْتِعَادِ. وَإِدْرَاكِ النِّعْمِ بِمَقْدَارِ الْفَهْمِ وَالرَّشَادِ؛ فَإِنْ كُنْتَ أَهْلًا لَهَا فَذَلِكَ، وَإِلَّا فَلَا تَلْمُ إِلَّا نَفْسَكَ) انْتَهَى²¹⁰.

(شروح) vaqı' olmuş. Ba'zı nüshada (سروح) yerine şîn-i mu'ceme ile كلامه²¹⁰.

(شروح): şerhüñ cem'idür bu taqdir üzere ma'nā Ḥaqq sübhānehü ve ta'ālā²¹¹ hazretlerinüñ fevāid ü ni'amı şürüh-ı enfüs ü ervāh için vāfire vü mütekāşiredür dimek olur ve bu inşirāh-ı şadr u infitāh-ı qalbüñ 'alāmeti oldur ki dār-ı gurürden tecāfi idüp [7b] dār-ı sürūra inābet kıla ve ölmezden muqaddem ölmege müsta'idd ola. Bu ise imān u İslām nūrınıñ kalbe dāhıl olmasına mevķüfdur (كما قال رسول الله)

²⁰⁹ Kullandığımız nüshada “الأعضاء” şeklindedir.

²¹⁰ Yüce All-âh'ın buyurduğu gibi: “Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız” (Kur'ân, İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18). Allâme Nisâbüri bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor: yani Allâh'ın verdiği nimetleri, o nimetlerin çok olduğu ve hatta bitmesine imkan olmadığı için sayamazsınız. Ve canlıların içerisine ve organlarına bakıp da faydalarına vâkıf olanlar, Allâh'ın kullarına verdiği bazı nimetleri bilir. ve eğer nefislerden ufuğa geçip süflî ve ulvî cisimlerin halini düşünüp te Mülkten Melekût'a geçseler tereddüt ve şaşırma vadilerinde kaybolup izzet ve kudret karşısında yok olmuş olacaklardır.

El-Hakîmü'l-İlâhî şöyle diyor: ağzına tek bir lokma bile koyacak olursan (bu yediğin lokmanın) öncesine de sonrasına bakıp düşün. Öncesi, ekme, yetiştirme, ezme işi ve onlardan başka yardımcı âletler, kabiliyyet ve aktivite sebepler gibidir ta madde ve unsurlara ulaşına dek. Sonrası ise, çekme, tutma, hazmetme ve def etme işine yardım eden güçler ve o güçleri taşıyan organlar ve - gerek vücuttan olsun gerek dışından olsun- o işleri yapmaya fayda sağlayan bütün şeyler gibidir. Zira onların sayılması imkan yoktur. Tek bir lokma yemekte o kadar nimetler varsa diğerlerinde nasıl olur ki?! Bu cisimler âleminde olduğunda böyledir. Ruhlar âlemine geçsen, aklının gözünü o kutsal meydanlarda gezdirsen (bakıp düşünmek anlamında) belki o nimetin hakkını bilebilirsin. Oradaki nimetlerin elde edilmesi yeteneğe; o nimetlerin idrak edilmesi de anlama ve aklın kuvveti miktarına bağlıdır. ona (nimetlerin idrak edilmesine) layıksan eğer öyle olsun yoksa kendinden başka hiç kimseyi sakın suçlama.

Sözü bitmiştir

²¹¹ Kullandığımız nüshada “سروح” şeklindedir.

صلى الله عليه وسلم: إذا دخلَ التَّورُ في القلبِ انشَرَخَ وانفَتَحَ، قالوا: وما علامَةُ ذلكَ يارسولَ الله؟ قال: التجافي
 ve (دارِ الغرورِ والِإِنابَةِ إلى دارِ القرارِ والتَّأهُبُ للموتِ قبلَ نزولِهِ ²¹² عن
 ĩmān u ĩslām nūrınıñ kalba duĥulı vü bir kimsenüñ mer-tebe-i ĩslām u ĩmāna vuşulı mün‘im-i ĥaķıķınuñ
 in‘ām u hidāyetine merhūndür (كما قال الله تعالى: "فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ
 يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ". قَالَ فِي التَّسْهِيلِ: فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ هِدَايَتَهُ يَفْتَحْ
 قَلْبَهُ وَيُتَوِّرَهُ حَتَّى يَقْبَلَ الْإِسْلَامَ ، وَمَنْ يُرِدْ ضَلَالَتَهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا ذَا حَرَجٍ عَنِ قَبُولِهِ حَتَّى لَا يَنْفَذَ فِيهِ الْخَيْرُ
) pes (وإذا سَمِعَ ذَكَرَ اللَّهُ اشْمَأَزَّ؛ والمعنى أَنَّ الْإِيمَانَ وَالْإِسْلَامَ يَشُقُّ عَلَيْهِ كَمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ صَعُودُ السَّمَاءِ ²¹³
 şürüh-ı nüfūs u kulüb Ĥaķķ sübhānehü ve ta‘ālā nuñ fevā’id-i ma‘nevī ü mevā’id-i
 rühānisi-yile olur. ol kulunuñ ki şadrını kabül-ı ĩmān u ĩslām içün münşerih ü münfesih
 eyleye aña ‘azım ‘atā eylemiş olur ve ol kimseye (أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ
) (²¹⁴ مِنْ رَبِّهِ)
 ayet-i kerīmesinüñ mişdākınca kalbi ĩslāmdan ĥālī olup şadrı münşerih
 olmayan u āĥiret cānibine meyl kılmayan kimse ile berāber degüldür çünkim ĩmān ü
 ĩslām ni‘meti bunda bir kulına ‘atā eyleye aña cennet ni‘metlerin virmek ve nār-ı
 caĥīmden ĥalāş idüp sa‘ādet-i sermediyye mertebesine irgürmek hem me’mül u

²¹² Allāh’ın resūlünün –Alah’ın salātu ve selāmi üzerine olsun- şu sözü buyurduĥu gibi: kalbe nur girince kalb genişler ve açılıp ferāĥlık duyar. Peki o halde bunun belirtisi nedir, ey Allah’ın resūlü? diye sorulması üzerine şöyle buyurmuşlardır: aldaticı dünya hayatından uzak durmak, ebedī hayata dönüşe hazırlık yapmak ve henüz ölüm gelmeden önce ölüme hazırlıklı olmaktır. ((tercümesinde şu eserden yararlandım: Harun ÜNAL ve diĥerleri, Nesefi Tefsiri (İstanbul: ravza yayımları, 2007. c.4, s.66)).

²¹³ yüce Allāh’ın buyurduĥu gibi: “Allah, her kimi hidāyete erdirmek isterse, onun göĥsünü ĩslām’a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göĥsünü göĥe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkır”. Et-Teshil’de şöyle der: Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göĥsünü açıp aydınlattır tâ ĩslām’ı kabul edinceye kadar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göĥsünü daraltır, onu (islām’ı) kabul etmekte göĥsüne hiç hayr geçmeyecek derecede sıkıntı verir. Allah’ın anıldığını duyduğunda daralır. Manā şudur ki, islām ve ĩmān, gökyüzüne doğru yükselirken olduĥu gibi ona ağır gelir.

²¹⁴ (kurān, Zümer, 39 22).

كما قال رسولُ الله- صلى الله تعالى عليه وسلّم-: " من تمامِ النّعمةِ دخولُ الجنّةِ والفوزُ من (mercūdur (النَّارِ ". رواه التّرمذى عن معاذِ بنِ جبَل-رضِيَ اللهُ عنه-²¹⁵.

وَلَهَا أَرْجٌ مُحْيٍ أَبَدًا   فاقصدُ محيا ذاك الأرج

(أرج): fethateyn ile müşk ü ‘anber ü bunlara beñzer hoş kokuşu şeylerüñ kokuşına vü münteşir olmasına dirler(²¹⁶). (محيي) (يُقالُ: أَرَجُ الطَّيِّبُ أَرْجًا وَأَرْجًا إِذَا فَاحَ وَانْتَشَرَ وَبِأَيْهِ طَرِبَ²¹⁶). if‘āl bābındandır. ism-i fā‘il şığası üzre zinde kılıcı vu hayāt virici ma‘nāsınadır. (أبد) dāyim ma‘nāsınadır. (فاقصد) : *kaşade yakşıdu*’den emrdür *min bâbı zārebe*. ‘azīmet eyle ma‘nāsınadır. (مخيا) feth-i mīmle hayātından ism-i zamān u ism-i mekāndır. Maḥall-i hayāt ma‘nāsına. (ذا)de (ذاك): ism-i işāretdür. (كاف): hıṭāb içündür. i‘rābdan maḥalli yoğdur. bunda müşārūn- ileyh erecdür.

(الاعراب):

(واو): ‘ātıfedür. (لها)de (لام): ḥarf-i cerrdür. müte‘allıķı ḥāşıldır müte‘allıķ-ı maḥzūfı-yıla muḳaddem ḥaberdür. Zamīr maḥallen mecrūr ‘āyiddür fevāyide. (ارج): mu‘aḥḥar mübtedā. (محيي): taḳdīren merfū‘ şıfatıdır erecūñ. (أبدًا): şıfatıdır maşdar-ı maḥzūfūñ taḳdīri *iḥyā‘en ebediyyen* demek olur ve bu cümle beyt-i sâbıķ [8a] üzre ma‘tūf olur. (فا): şarḫ-ı maḥzūfa cevābdır. (اقصد): emrdür, fā‘ili zamīri altında müstetir ente. (محيي): taḳdīren menşūb mef‘ūlidür anuñ. muzāfdür ism-i işārete. (ذاك الأرج): maḥallen mecrūr muzāfūn-ileyhdür aña.

(المعنى):

²¹⁵ Allāh’ın resūlünün – Yüce Allāh’ın salātı ve selāmı üzerine olsun- buyurduğı gibi: Nimetin tamamlanması Cennete girmek ve Cehennemden kurtulmaktır. Bunu Et-Tirmizî Muāz b. Cebel’den – Allāh ondan razı olsun- rivayet etmiştir.

²¹⁶Güzel koku (parfüm) “Erice , ercen ve ericen” denir koksa ve yayılsa. Bâbı “taribe”dir.

ol fevāyid-i ilāhī vü mevāyid-i rabbānī için bir rāyiha-ı tayyibe vü nefha-i nefise vardur ki ol ebedī ihyā idici ve nūfūs u ervāha dāyimā hayāt viricidür. *Fe-izā kāne kezālike* ol erc-i şerīfūñ ü nefha-ı laṭīfuñ maḥall-i hayātına kaşd u ta‘arruż eyle. Nitekim şeyḥ-i ‘ārif Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. ‘Alī et-Tirmezī *ḳaddese’l-lāhu sirrahu’l ‘azīz Nevādirü’l-uşūl*’da aşl-ı sādīs ve’s-şemānīne ve’lmi’ehde Enes b. Mālik ḫāzretlerine isnād itmekle bu ḫadīs-ı şerīfī rivāyet buyururlar: قَالَ الرَّسُولُ - صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: (اطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ وَتَعَرَّضُوا لِنَفَحَاتِ رَحْمَةِ اللهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِنَّ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ نَفَحَاتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ قَالَ: وَجِدَ فِي قَائِمَةٍ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَةَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - كَتَابٌ فِيهِ: بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ²¹⁸ يَقُولُ: " إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي بَقِيَةِ أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهَا لَعَلَّ دَعْوَةَ تَوَافِقُ رَحْمَةً فَيَسْعِدُ بِهَا صَاحِبَهَا سَعَادَةً لَا يَشْقَى بَعْدَهَا أَبَدًا"²¹⁹.

ve şerḫinde böyle buyururlar ki: وَالنَّفْحَةُ الدَّفْعَةُ مِنَ الْعَطِيَّةِ يُعْطَى فِي دَفْعَةٍ وَاحِدَةٍ مَا يَسْتَعْرِقُ الْجَمِيعَ، وَالنَّفَحَاتُ مِنْ فَتَحَاتِ أَبْوَابِ خَزَائِنِ الْمَنِّ جُودًا وَعَطْفًا لَا عَلَى مَقْدَارٍ وَلَا عَلَى طَرِيقِ الْجَزَاءِ، وَخَزَائِنُ النَّوَابِ بِمَقْدَارٍ وَعَلَى طَرِيقِ الْجَزَاءِ؛ فَوَقْتُ الْفَتْحَةِ غَيْرُ مَعْلُومٍ، وَإِنَّمَا غُيِّبَ عِلْمُهُ لِيَدَاوِمُوا عَلَى طَلِبِهَا بِالسُّؤَالِ الْمُنْتَدِرِكِ،

²¹⁷ Peygamber – Allāh’ın salati ve selāmi üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: “Hayatınızın her ânında hayır elde etmeye çalışın. Ve azîz ve celîl Allah’ın rahmet esintilerine yönelin. Çünkü, Allah’ın rahmet esintileri vardır. Onları dilediği kullarına isabet ettirir. Allah’tan kusurlarınızı örtmesini ve sizi korkularınızdan emin kılmasını isteyin.

²¹⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²¹⁹ Demiş ki: Muhammed b. Mesleme’nin – Allāh ondan râzı olsun- kaldığı yerde bir kitap bulunmuş, içinde şu yazıldı: Rahmân ve Rahîm olan Allāh’ın adıyla, Allāh’ın resûlü – Allāh’ın salati ve selâmi üzerine olsun- şu sözü söylemekte olduğunu duydum: Dünyadaki ömrünüz müddetince Rabbinizin size hazırladığı rahmet esintileri vardır. Size de dokunması için ona yönelin. belki bir dua bir rahmete uyar da (dua) sahibi bundan sonra ebediyyen bedbaht olmayacak kadar mutlu olur.

وتكونوا متعرضين له في كل وقتٍ قائماً وقاعداً ومضطجعاً؛ فمن داوم على ذلك وشيئاً أن توافقَ دعوتَهُ الوقتَ

فيكونُ قد ظفرَ بالغنى الأكبر وسعدَ سعادةً الأبد.²²⁰

(بيت):

گفت پیغمبر: که نفحت‌های حق // اندراین ایام می آرد سبق

گوش و هس دارید این اوقاترا // در ربایید این چنین نفحاترا

نفحه آمد مر شما را دید ورفت // هر کرا می خواست جان بخشید ورفت

نفحه دیگر رسید آگاه باش // تا ازین هم وانمانی خواجه تاش

جنبشی جان ناری یافت زو آتش کشی // جان مرده یافت از وی²²¹

bu takdîr üzre maḥyādan murād maḥall-i icābet olan sā‘at-ı mübārek olur ki anda maḥbûl olur. emmā maḥyadan murād maḥall ḥayāt-ı ḳudsîyye olan evliyā-yı güzîn ü ‘ulemā-yı ‘āmilîn olup erceden murād rāyiḥa-i rūḥiyyeleri vü fāyiḥa-ı ‘ilmiyyeleri olsa hem maḥalle enseb olur zîrā ‘aṭiyyāt-ı ilāhiyyenüñ ma‘denleri vü ḥayāt-ı ebediyye vü nefahāt-ı ḳudsîyyenüñ maḥall ü menba‘ları aṣl-ı evliyā’u’l-lāh u ‘ulemā-ı bi’l-lāhdur. (وكلُّ الناس موتى إلا العالمون) ḥadîsinüñ mişdāḳınca cümle nās mevta ḥükmünde illā ‘ulemā-ı rabbānī degül. ve ḥazret ‘Ali - kerremallāhu vechehü-buyururlar: (شعر)

²²⁰ Feyz-i ilâhî (nefha) bir defada verilen ve herkese yeten ilâhî bir bağıştır. Minnetler hazinelerinin kapılarından süzülen bu bağış ve cömertlik esintisinin ne sınırı vardır ne de ondan bir karşılık beklenir. Oysa sevap hazinelerinden verilirken hem bir sınır olur hem de yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak verilir. Müminlerin duada daim olmaları ve ayakta, otururken ve yanları üzerinde ona yönelmeleri için icabet kapısının ne zaman açık olacağı meçhul bırakıldı. Bunun için ona (dua etmekle onu istemeye) devam edenin o icabet vaktına denk geleceğine, en büyük zenginliğe ve ebedî mutluluğa erişeceğine şüphe yoktur.

²²¹ Peygamber dedi: “Hakk’ın esintileri bu günlerde gelir, geçer Bu vakitlere kulak verin ve dikkat edin, böyle esintileri yakalayın”
Esinti geldi, sizi gördü ve gitti. İstedğine can bağışladı ve gitti.
Başka esinti ulaştı, uyanık ol da bundan geri kalma, ey efendisi eyin!
Ateşlik can onunla söner; ölü onun kalıcılığından elbise giyinir. (Mevlânâ, Mesnevî, haz: Adnan Karaismailoğlu, 1/144).

فَقُمْ بِعِلْمٍ وَلَا تَبْغِي لَهُ بَدَلًا   فالناس موتى وأهل العلم أحياء²²²

(بيت):

هستند جماعتی بجانان زنده // وز دیدان این قوم شود جان فرخنده

چون آب حیات در ازل نوشیده اند // مردم همه مرده اند و ایشان زنده²²⁴²²³

قال قدس سیره: الحياة الأولى حياة العلم من موت الجهل؛ يعني²²⁵ mertebe

üzre tahkîk u ta'bir eylemişlerdür   قال قدس سیره: الحياة الأولى حياة العلم من موت الجهل؛ يعني

أَنَّ الْعِلْمَ يَحْيِي²²⁶ الْقَلْبَ وَيَتَحَرَّكُ صَاحِبُهُ فِي طَلْبِ الْحَقِّ، وَالْحَرَكَةُ مِنْ خَوَاصِّ الْحَيَاةِ. بِالْجَهْلِ يَمُوتُ الْقَلْبُ

وَيَسْكُنُ كَالْمَيِّتِ فَلِذَلِكَ اسْتُعِيرَ الْحَيَاةُ لِلْعِلْمِ وَالْمَوْتُ لِلْجَهْلِ. قَالَ عَلِيٌّ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ: (شعر)

حياة القلب علم فاعتتمه   وموت القلب جهل فاجتنبه²²⁷

āyet-i kerîmesi bu ma'âmâyı (أَوْ مَن كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ²²⁸)

والحياة الثانية حياة الجمع من موت التفرة؛ والمراد بحياة الجمع هي الحياة القلبية التي mü'eyyid olur.

يُجَمَعُ بِهَا الْهَمُّ وَالْخَوَاطِرُ؛ أَي حَيَاةِ الْقَلْبِ الَّتِي تَجْمَعُ الْهَمَّةَ فِي التَّوَجُّهِ وَصَحَّةِ الْقَصْدِ إِلَى اللَّهِ فِي السُّلُوكِ عَلَى

اختلاف مراتبه؛ وإنما سُمِّيَ هذا الجمعُ حياةً لَأَنَّهُ يُوَدِّي إِلَى الْحَيَاةِ الْأَبَدِيَّةِ، بَلْ هُوَ عَيْنُ الْحَيَاةِ الْأَبَدِيَّةِ لِأَنَّهَا حَيَاةٌ

²²² İlmin hakkına riâyet et ve ona bedel olabilecek bir şey isteme çünkü insanlar (cehli ile) ölülerken ilim sahipleri hayattalardır

²²³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁴ Öyle bir topluluk var ki, ruhlarıyla diridirler ve onları gören ruhlar sevinir.

Onlar âb-ı hayatı ezelden (eskiden) içtikleri için bütün insanlar (cehli ile) ölülerken onlar hayattalardır.

²²⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁷ O – onun sırrı takdîs edilsin- şöyle demiş: birinci hayat: cehâletin ölümünden ilmin dirilişidir;

yani ilim kalbi diriltir ve sahibini gerçeği aramak üzere harekete geçirir. Aslında hareket hayatın

özelliklerindedir. Cehaletle kalp ölür de ölü gibi hareketsiz kalır. İşte bundan dolayı, hayat lafzıyla

ilme, ölüm lafzıyla cehalete işâret edilmiştir. Hz Alî -Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- şöyle

demiştir: (şair)

Kalbin hayatı ilimdir o yüzden onu elde et ve kalbin ölümü cehâlettir ondan uzak dur.

²²⁸ Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu. (kur'ân, En'âm, 6/ 122).

روحانية في عالم القدس. وموت التفرقة هو توزع خاطرٍ بسبب تعلق النفس بالأشياء الميتة؛ فالقلب المتعلق بالجمادات المتبع لهوى النفس ميت في دار البوار. والحياة الثالثة حياة الوجود؛ وهي حياة بالحق؛ والمراد بحياة الوجود حياة حضرة الجمع؛ وهي حياة بالحق لاضمحلال العبد بالفناء فيه، ويقائه بوجوده وحياته بحياته وهو شهود قيومية الحق لكل بحيث لا يرى شيئاً من الأشياء إلا وهو قائم بالله، ولا يرى شيئاً إلا وهو يفعل ما يفعل بالحق.²²⁹

Pes t̄alibe vü ‘ āşıka lāzım olan aşl oldur ki bu zıkr olunan envā‘-ı hayātuñ maḥyāsını eyleye t̄a anuñ vāridāt-ı ilāhiyye vü füyūzāt-ı ḳudsiyyesinden ḥayāt-ı ebediyye bulup zinde ola.

بُحُورِ الْمَوْجِ مِنَ اللَّجَجِ

فَلرَبِّمَا فَاضِ الْمَحْيَا

قال الجوهرِيُّ: (رُبُّ) حرفٌ خافضٌ لا يقع إلا على نكرةٍ يُشَدَّدُ وَيُخَفَّفُ، وقد تدخل عليه التاء فيقال: (رُبَّتْ). ( ) Ebu’s-Su‘ūd) ويدخل عليه (ما) لِيُمْكِنَ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِالْفِعْلِ بَعْدَهُ كَقَوْلِهِ تَعَالَى: "رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا"²³⁰ ربما -بضم الراء وتخفيف الباء المفتوحة- وفيه ثمان لغات: فتح) efendī bu āyetüñ tefsīrinde dir ki:

²²⁹ İkinci hayat, tefrikanın ölümünden cem’in hayat bulmasıdır. Cem’in hayatından kasıt bütün istek ve arzuların kalpta bir araya toplanmasıdır. Yani kalbin ihyası Allâh’a yönelmede gayretli olmak ve muhtelif suretlerde de olsa bu yönelişin ihlaslı olmasıyla mümkündür. Bu cem’e hayat adı verilmesinin sebebi, onun ebedî hayata varmayı sağlaması; hatta bizzat ebedî hayatın kendisi olmasından dolayıdır. Çünkü ebedî hayattan kasıt âlem-i kuds’teki (kuds âleminde) ruhsal bir hayattır. Tefrikanın ölüm olması ise, nefsin ölü şeylere bağlanması yüzünden kalbin dağılmasıdır. Zira cansızlara ve nefsin heva ve hevesine uyan kalp bu yokluk yurdunda ölüdür. Üçüncü hayat,(mutlak) Varlığın hayatıdır. Bu Hak’la hayat bulmaktır. Varlığın hayatından kastedilen, kesret aleminin kendisinde toplandığı zatın hayatıdır ve o Hak’ın kayyûmiyyetine o tarzda şahit olur ki hiç bir fiili O’nun fiilinden ve hiç bir varlığı O’nun varlığından ayrı ve bağımsız olarak görmez.

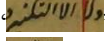
²³⁰ Cevherî şöyle demiştir: “rubbe”bir harf-i cerr olup ancak nekrelî bir kelimedden önce yer alır. Şeddeli ve şeddesiz okunur. Bazen kendisine tâ harfî ilave edilir ve “rubbet” denilir. Bazen de, kendisinden sonra bir fiil gelebilmesi içine “mâ” ilâve edilir. Yüce Allâh’ın buyurduğu gibi: “رُبَّمَا يَوَدُّ” “الَّذِينَ كَفَرُوا” İnkâr edenler, ... çok arzu edeceklerdir. (Kur’ân, Hicr, 15/2)

الراء وضمها ومشدداً ومخففاً وازيادة التاء أيضاً مشدداً ومخففاً²³¹) hāṣil-ı kelām (رُبّ) bir ḥarfdir ki Lisān-i ‘Arabda on dört vech üzre ve yāḥūd ziyāde îrād olunması cā’izdür ekşeri taklîl içün gelür ve teksîr içün hem isti‘māl olunur. وهذا كما قال مولانا جامي في شرح الكافية: وهذا الذي دُكِرَ من التقليل أصلها، ثم تستعمل في معنى التكثر كالحقيقة، وفي التقليل كالمجاز المحتاج إلى القرينة. وقال ابن هشام: وليس معناها التقليل دائماً خلافاً للأكثرين، ولا التكثر دائماً خلافاً لابن درستويه وجماعة Pes من النحاة، بل ترد للتكثر كثيراً وللتقليل²³³ قليلاً، وقيل: لا تدلّ على شيء إلا بقرينة. (انتهى كلامه)²³⁴ قال burada teksîr içün olmak maḥalle ensebdür. (فاض): *fāza yaḥfīzu*’dan fi’l-i māsīdür. قال Türkîde su taşup فاض الماء يفيض فيضاً وفيوضه؛ أي كثر حتى سال على صفة الوادي²³⁵. dökülmege dirler bābı bā‘adür. (محيا): feth-i mīmle eyzan zamān-ı ḥayāt ve yaḥūd mekān-ı ḥayāt ma‘nilerinedür. (بحر): baḥruñ cem‘idür deryāya dirler. (موج): deryādan havā vāsıtasıyla mürtefi‘ olan şuya dirler. Nitekim (مآج البحر²³⁶) dirler (إذا ارتفع ماؤه واضطرب

(الإعراب):

(ما) (ما) Te’kîd içün ve (ما) ibtidā’iyyedür. (لام): (ما) şarḥ-ı maḥzūfuñ cevābidur. (ف) (فلربثما) kāffedür ‘amelden (رُبّ)yi men‘idüp laḡv eyler ol vāsıta ile fi’le dāḥil olması hem

²³¹ Rubbemâ: Râ ‘nın ötresi ve fetha ile hareke edilen bâ’nın şeddesiz okunmasıyla “rubemâ”da şu sekiz farklı kelime vardır: râ’nın fetha ve ötre ile hareke edilmesi, (bâ’nın) şeddeli ve şeddesiz (okunması) ve şeddeli ve şeddesiz tâ’nın eklenmesiyle.

²³² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²³³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²³⁴ Molla Câmî’nin Kâfiye şerhinde dediği gibi: zikredilen taklîl mefhumu onun (rubbe lafzının) aslıdır. Hatta teksîr manasında kullanılışı hakikat, taklîl manasında kullanılışı karineyle anlaşılan mecaz gibi olmuştur. ((Bkz. Molla Camî, Kâfiye şerhi – el-fevâid Ez-ziyâiyye, çev: Abdurrahman Ercan Elbinsoy, (İstanbul: zaman yayıncılık, 1987), 518)). İbn Hişâm şöyle demiş: - çoğunluğun aksine- ”rubbe”nin manası taklîl olmadığı gibi İbni Deresteveyh ve bir grup dilcilerin aksine her zaman teksîr de değildir; bilakis teksîr için çok, taklîl için az îrād edilmektedir. Ve bazılarına göre karine bulunmaksızın bir şeyi ifade edemez. (sözü bitmiştir).

²³⁵ Cevherî şöyle demiştir: fāze’l-mâ yaḥfīzu feyzan ve füyūzeten yani su çok olup vâdi şeklinde seyelan etmiştir.

²³⁶ Nitekim (denizin) suyu yükselip dalgaları birbirine çarparsa (مآج البحر) “Deniz dalgalandı” derler.

cā'iz olur (رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا ²³⁷) gibi daħı (رُبَمَا يَقُولُ زَيْدٌ ²³⁸) gibi. (فاض): fi'l-i māzī. (المحيا): taħdiren merfū' fā'ilidür (فاض)nuñ.(بحور) da (با) muşāḥabet içündür ve ta' diye için olmak hem münāsibdür. (بحور) daħı muzāfdur (مَوْج)e. (من اللجج)de (من): beyāniyyedür. müte'allıķı maḥzūfdur ki ol elḥāşıldur u müte'allıķ-ı maḥzūf ile (الموج)ün şıfatı vāķi' olur.

Bu beytde daħı (محيا)dan murād ya zamān-ı ḥayāt u nefehāt olan eşref-i sa'āt u eyemen-i evķāt olur ve yāḥūd bir maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsī vü menba' -ı envār-ı ilāhī olan 'ālim-i rabbānī vü 'ārif-i yezdānī olur ki nāzım ḥazretleri *ḳaddese'l-lāhu sırrahu'l 'azīz* maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan şeyḥ-i kāmili vü 'ārif-i vāşılı şol vādīye teşbīh eylemiş olur ki anda keşret-i mā ola ḥattā kemāl-ı vefret ü ziyāde keşretten ol āb vādīnün cevānibine seyelān idüp tecāvüz ḳıla bu ikisinün mā-beyninde vech-i şebih vādīnün feyezān eyleyen mā'-ı cārīye maḥall ü mecrā olması ve maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan 'ārifün āb-ı ḥayāt 'ulūm ü ma'ārif-e menba' olması olur. Müşebbehün-bihi ḥayy olunup anuñ lāzımını zıkr eylediği ol feyẓdur. Meḥyāy vādīye teşbīh itmege isti'āra bi'l-kināye dirler ve aña feyẓ işbāt eylemege isti'āre-i taḥyīliyye ta' bīr iderler. Andan şoñra ol maḥyādan zuhūra gelen 'ulūm u esrārī vü feyezān eyleyen ma'ārif ü envārī ber- sebīl-i isti'āre-i aşliyye-i muşarraḥa (بحور)a temşīl idüp andan şoñra isti'āre-i müreşşaha ḳā'idesi üzre mübālağa ḳaşd idüp aña mevc ü lücec işbāt itmekle terşīḥ eyledi. ve bu beytde muḥassināt-ı bedī' iyyeden itilāf vardur ki ol mevc ü lücec gibi münāsib olan lafzlaruñ miyānını cem' [9b] eylemekdür. ve īgāl u tetmīm daħı vardur.

Pes taħdīr-i **ma' nā** böyle dimek olur ki *eyyühe'l-muḥātab* çünkim sen emr-i mezkūra imtişāl idüp zamān-ı ḥayāt-ı mezbüre vü maḥall-i nefehāt-ı mezküre cānibine ḳaşd u 'azīmet eylesin. Pes taḥḳīķan ol zamān ḥayāt u mübārek ü müteyemmin olan evķāt feyezān eyler lücec-i raḥmāniyyetden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütemevviceye mültebis olduğı ḥālde dimek olur. (با) te' diye için olduğı üzre ma' nā ol zamān ḥayāt lücec-i raḥmet-i ilāhiyyeden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütelātımeysi ya'nī füyüzāt-ı

²³⁷ İnkār edenler, ... çok arzu edeceklerdir. (Kur'ân, Hicr, 15/2).

²³⁸ Zeyd söyler.

mütevāfire vü mütekāşireyi saña ifāza eyler dimek olur. Ve eger maḥyādan murād maḥall-i āb-ı ḥayāt-ı ‘ulūm ü ‘irfān olan ‘ālim-i rabbānī olursa ma‘nā çünkim sen ol errec-i rūḥānīnūñ maḥyāsı olan ‘ālim-i rabbānī cānibine şıdķ ile ķaşd u teveccūh eylesin. pes taḥķīķan ol maḥall-i ḥayāt-ı ķudsī ifāza eyler saña lücec-i ma‘ānīden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütemevviceyi ki andan murad ‘ulūm ü ma‘ārifdür veyā muşāḥabet için olduđı üzre ma‘nā eyyühe’l-muḥāṭab eger sen emr-i mezküre imtişāl idüp maḥyā-yı mezbüre cānibine şıdķ ile ķaşd eylesiñ . Pes taḥķīķan ol maḥall ḥayāt-ı ķudsī olan ‘ārif-i esrār u ma‘ārifī çok feyz ü nişār eyler. lücec-i ‘ulūm-ı ilāhiyyeden ḥāşıla olan ma‘ānī-i mütemevvice buḥūruna mültebis olduđı ḥālde dimek olur nitekim bu maḥalle münāsib ‘ālim-i rabbānī vü müfīz-i esrār-ı yezdānī Ebū ‘Abdullāh Muḥammed b. ‘Alī Ḥakīm-i Zindī – *ķaddese’l-lāhu sirrahu’l ‘azīz - Nevādirü’l-uşūluñ* kırık dördinci aşlında buyururlar: *فَالْعِلْمُ إِنَّمَا بَدَأَ²³⁹ مِنْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى الرَّسْلِ، وَمِنَ الرَّسْلِ إِلَى الْعُلَمَاءِ، ثُمَّ مِنَ الْعُلَمَاءِ إِلَى الْخَلْقِ؛ فَالْعِلْمُ بِمَنْزِلَةِ الْبَحْرِ فَأَجْرِي مِنْهُ وَادٍ، ثُمَّ أُجْرِي مِنَ الْوَادِي نَهْرٌ، ثُمَّ أُجْرِي مِنَ النَّهْرِ جَدُولٌ ثُمَّ مِنَ الْجَدُولِ إِلَى سَاقِيَةٍ، فَلَوْ أُجْرِيَ إِلَى الْجَدُولِ ذَلِكَ الْوَادِي لَعَرَقَهُ وَأَفْسَدَهُ، وَلَوْ سَالَ الْبَحْرُ عَلَى الْوَادِي لَأَفْسَدَهُ. وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى فِي تَنْزِيلِهِ: "أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا" فَبِحُورِ الْعِلْمِ عِنْدَ اللَّهِ فَأَعْطَى الرَّسْلَ مِنْهَا أَوْدِيَةً ثُمَّ أَعْطَتِ الرَّسْلُ مِنْ أَوْدِيَتِهِمْ أَنْهَارًا إِلَى الْعُلَمَاءِ ثُمَّ أَعْطَتِ الْعُلَمَاءُ إِلَى الْعَامَّةِ جَدَاوِلَ صَغَائِرَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ ثُمَّ أُجْرِيَتِ الْعُلُومُ إِلَى سَوَاقِيهِمْ مِنْ أَهَالِيهِمْ وَأَوْلَادِهِمْ بِقَدْرِ طَاقَةِ تِلْكَ السَّوَاقِي وَمِنْ هُنَا وَرَدَ فِي الْخَبَرِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَرًّا لَوْ أَفْشَاهُ لَفَسَدَ التَّدْبِيرُ، وَلِلْأَنْبِيَاءِ سَرًّا لَوْ أَفْشَوْهُ لَفَسَدَتْ نَبِيُّتُهُمْ، وَلِلْعُلَمَاءِ سَرًّا لَوْ أَفْشَوْهُ لَفَسَدَتْ عَقُولُ الْخَلَائِقِ؛ وَإِنَّمَا يَفْسُدُ ذَلِكَ لِأَنَّ الْعُقُولَ لَا يَحْتَمِلُهَا؛ فَلَمَّا زِيدَتِ الْأَنْبِيَاءُ فِي عَقُولِهِمْ قَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ النَّبِيِّةِ، وَزِيدَتِ الْعُلَمَاءُ فِي عَقُولِهِمْ وَبِذَلِكَ نَالُوا الْعِلْمَ فَقَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ مَا عَجَزَتْ الْعَامَّةُ عَنْهُ. وَكَذَلِكَ عُلَمَاءُ الْبَاطِنِ وَهُمْ الْحُكَمَاءُ الْأَلْهِيَّةِ زِيدَتِ فِي عَقُولِهِمْ فَقَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ مَا عَجَزَ عَنْهُ عُلَمَاءُ الظَّاهِرِ؛ فَلَوْ نَظَرَ عُلَمَاءُ الظَّاهِرِ إِلَى مَا أَعْطَاهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَبْصَرُوهُ لَاسْتَحْيَا*

²³⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

[10a]

من مقالتهم. (إلى هنا كلامه)؛ فعلماء الباطن ذو سعةٍ من الله وعلماؤه الظاهر ذو حرجٍ وقلّةٍ بالنسبة إليهم.

كما قال الناظم رحمه الله عليه:²⁴⁰

وَالْخُلُقُ جَمِيعًا فِي يَدِهِ   فَذَوُوا سَعَةً وَذَوُوا حَرْجًا

(خُلُقٌ): maşdardur bunda maḥlūk ma'nāsına olur. (جميع): bunda te'kīd için müsta' meldür (كل) ma'nāsına. nitekim (جاء القومُ جميعهم²⁴¹) dinür (كلهم) ma'nası virilür. (يد): luğat-ı Arabda egerçi cāriha ma'nāsınadır lākin kuvvet ü kudret ma'nalarına hem isti'māl olunur. (كقولهِ تعالى: "وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ" ؛ أَي بِقُوَّةٍ وَقُدْرَةٍ²⁴²) Bunda daḥı kudret ü taşarruf ma'nāsınadır. (ذروا): şāhib ma'nāsına olan zūnūñ cem'idür. (سَعَهُ): 'alime ye 'lemü bābından (وسِعَ يوسَعُ وَسُعَةً) idi muzāri'inden (واو) yā'-ı meftūha ile kesre-i

²⁴⁰ İlim yüce Allāh'tan başlayıp peygamberlere, peygamberlerden bilginlere, bilginlerden halka geçmiştir. Zira ilim bir deniz mesâbesindedir. Ondandır bir vâdi, vâdiden bir nehir, nehirden bir kanal, kanaldan bir su borusu akıtılmıştır. Eğer kanallara bu vadinin suyu atılacak olsa, kanalları sel basar da, onu bozar. Eğer deniz bu vadiye akacak olsa, bu da onu altüst eder. Bu da Yüce Allāh'ın tenzil ettiği kitabında "O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü" (kurân, Ra'd, 13/17) sözüdür. Buna göre, ilmin denizleri Allāh'ın katındadır. Bu denizlerinden peygamberlere vadiler verilmiş; peygamberler bu vadilerden, âlimlere nehirler; âlimler insanlara akılları yetecek kadar küçük kanallar akıtmışlar, halk da kendi âile ve çocuklarına güçleri yetecek kadar borular akıtmışlardır. bundan hareketle, Haberde şöyle denilmektedir: yüce Allah'ın bir sırrı vardır; şayet onu ifşa etseydi, tedbir bozulurdu. Yine de peygamberlerin bir sırrı vardır; şayet onu ifşa etselerdi, onların peygamberliği bozulurdu. Ve ulemânın bir sırrı vardır; şayet onu ifşâ etselerdi halkın akılları bozulurdu.

Bunun sebebi ise, zayıf akılların da güçlü sırları taşıyabilmişlerdir. Peygamberlerin akılları fazla olduğu için, nübüvvet sırlarını taşıyabilmişlerdir. Ulemânın da akılları fazla olduğu için, ortalama insanların taşımaya güçleri yetmeyen sırları taşıyabilmeleridir. Batını bilgiye muttali olan hükemâ. akılları çok olduğu için, zahir ulemâsının âciz olduğu şeyleri taşımaya güç yetirmişlerdir; şayet zahir ulemâsı Allāh'ın kendilerine verdiği bakıp göreselerdi, fikirlerinden utanırlardı. (sözü bitmiştir). Böylece, Batın ulemâsı, Allāh'tan takat sahibleri iken zâhir ulemâsı azlık ve zahmet sahibleridir. Nazımın – Allāh'ın rahmeti üzerine olsun- şu sözü dediği gibi: ...

((Tercüme esnasında şu eserden kısmen yararlandım: Fahrüddin Er-Râzî, **Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb**, çev: Suat Yıldırım ve diğ. (Ankara: Akçağ yayınları,1988), c.1, s. 410,411)).

²⁴¹ Topluluğun tamamı geldi.

²⁴² Yüce Allāh'ın şu sözünde olduğu gibi:"Gözü kudretimizle biz kurduk" (Kur'ân, Zâriyât, 51/47) ki güç ve kudretle demektir..

muḳaddare mā-beyninde vāḳı^ç olduğı-çün ḥazf olunup maşdarı dağı aña teba^ç iyyetle i^ç lāl olunup (واو) ḥazf kılındı ve fetḥ-i sīnle (سَعَتْ) kıldı (سَعَتْ) ṭāḳata vü gınāya dirler. ve (حَرْج): zīḳa vü zaḥmete dirler.

(الاعراب):

(واو): ibtidā^ç iyyedür. (الخلق): lafzen merfū^ç mübtedā. (جميعاً): ḥāliyyet üzere menşūbdur. (في يده): müte^ç allıḳ-ı maḥzūfiyla ḥaberidür mübtedānuñ. mübtedā ma^ç a ḥaberihı i^ç rābdan maḥalli yoḳ cümlesi cümle-i müste^ç nefedür. (فأ) de (فأ) taşlıliyyedür. (ذو): esmā-ı sitte-i menḳūşa-ı mu^ç telle-i muzāfadan olan (ذو)nuñ cem^ç idür ki lafzen merfū^ç mübtedādur (سعة)ḳavlına muzāfdur. Bu taḳdīrce ḥaberi maḥzūf olup taḳdīr-i kelām (فَمِنْهُ ذُو سَعَةٍ²⁴³) demek olur her biri ber sebīl-i ^ç atf mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberleri olup (فَبَعْضُهُمْ ذُو سَعَةٍ وَبَعْضُهُمْ ذُو حَرْجٍ²⁴⁴) demek hem cā^ç iz olur. ve (سَعَتْ) ü (حَرْج)da olan tenvīnler tenvī^ç ü teḳşīr için olur ve bu beytde cem^ç ü tefrīḳ vardur ki ol iki şey^ç ola. bir ḥükümde cem^ç eyleyüp ba^ç dehü ikisinüñ mā-beynini fark eylemekdür. nitekim nāzım ḥazretleri ḥalkı nüfūz-ı ḳudretde cem^ç eyleyüp ba^ç dehü (ذُو سَعَةٍ²⁴⁵ وَذُو حَرْجٍ) olmakla mā-beynlerini tefrīḳ eyledi. ve mışrā^ç-i²⁴⁶ şānīde şan^ç at-ı tıbāḳ u terdīd hem vardur. Terdīd bir ma^ç nāya evvelā ta^ç līḳ idüp andan soñra bir āḥer ma^ç nāya dađı ta^ç līḳ eylemege dirler. Nitekim ḥazret-i nāzım (ذو) lafzını evvelā (سَعَتْ)e, şāniyā (حَرْج)e ta^ç līḳ eyledi. Nitekim bu āyet-i kerīmede vāḳı^ç oldı (لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ²⁴⁷) pes ma^ç nā ḥalk-ı ^ç ālem cemī^ç an ol Allāh^ç uñ yed-i ḳudretünde ü ḳabza-ı taşarrufında maḡlūb u maḳlūbdur. Pes bunlaruñ ba^ç zısı sa^ç at ü ba^ç zısı ḥarac ü zaḥmet şāḥibleridür. Pes bunlarda ḥikem-i bāliḡası üzere *keyfe-mā yeşā*^ç taşarruf eyler sa^ç at ü ḥarac gınāya vü faḳra ve ^ç ilme vü cehle ve menfa^ç at u mazarrata ve rāḥat ü zaḥmete

²⁴³ Onun bir kısmı takat sahibidir.

²⁴⁴ Onların bir kısmı tâkat sahibi bir kısmı da zahmet sahibidir.

²⁴⁵ Kullandığımız nüshada “سعة” şeklindedir.

²⁴⁶ Kullandığımız nüshada “حرج” şeklindedir.

²⁴⁷ Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler kurtuluşa erenlerin ta kendileridir (kurân, Haşr, 59 /20).

ve bunlar emşali olan hālāta hem şāmil olur şol kimseler ki ‘ilmü’l-lāhda ğinā vü şervete müsta‘idlerdür eger anları Hāḫḫ ta‘ālā faḫīr u ḫor eylese anlara zarar kıılır [10b] ve şol kimseler ki faḫr u fāḫaya müsteḫaḫlardur eger anları ğanī kıılsa ve ni‘am u erzākı anlara bāsiḫ olsa anlaruñ her biri ḫāġī vü bāġī olmaḫ muḫarrer olur (كما قال الله)

تعالى: "وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ نُنزِّلُ بَقْدَرٍ مَا يَشَاءُ" ²⁴⁸ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ " وعن أنس بن مالك عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن جبرئيل - عليه السلام - عن ربه - عز وجل -: "إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيمَانَهُ إِلَّا السُّقْمُ ، وَلَوْ أَصْحَحْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا تُصْلِحُهُ إِلَّا الْعَافِيَةُ وَلَوْ أَسَقَمْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ، وَإِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُهُ إِلَّا الْغِنَا وَلَوْ أَفْقَرْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ، وَإِنْ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يَصْلِحُهُ إِلَّا الْفَقْرُ وَلَوْ أَغْنَيْتَهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ ، وَإِنْ مِنْ عِبَادِي أُدْبِرُ أَمْرَ عِبَادِي بَعْلَمِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الْبَابَ فِي الْعِبَادَةِ وَلَوْ أُعْطِيَتْهُ إِيَاهُ دَخَلَهُ الْعُجْبُ فَأَفْسَدَهُ. إِنِّي (بِقُلُوبِهِمْ، إِنِّي عَلِيمٌ خَبِيرٌ ²⁴⁹ .

²⁴⁸ Kullandığımız nüshada “ب” şeklinde.

²⁴⁹ Yüce Allāh’ın buyurduğu gibi: “Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görür.” (kur’ân, Şûrâ, 42 / 27). Enes b. Mâlik, Allāh Resulünün – Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- Cebrail’in –Allah’ın selâmı üzerine olsun- rabbinden şu hadis-i kudsiyi rivayet ettiğini söylüyor : mümin kullarımdan öyleleri vardır ki , ona sadece hastalık uygun düşer. Şayet ona sağlık vermiş olsaydım, bu onun dinini bozardı. Yine mümin kullarımdan öyleleri vardır ki ona ancak sağlık uygundur. Şayet onu hasta kılmış olsaydım, bu onun dinini bozardı. Ve mümin kullarımdan öyleleri vardır ki, ona sadece zenginlik uygun düşer. Şayet onu fakirleştirmiş olsaydım, bu onun dinini bozardı. Yine mümin kullarımdan öyleleri vardır ki onlara ancak fakirlik uygundur. Şayet onu zengin kılmış olsaydım, bu onun dinini fesâda uğrattı. Yine mümin kullarım arasından benden bir tür ibadette bulunmayı ister. Şayet o ibadet türünü ona vermiş olsaydım ucub (kendini beğenmek) ona girip dinini bozardı. Muhakkak ki ben, kullarımın kalplerinin hallerini bildiğime göre onlara en uygun ne ise onu yaparım. Zira şüphesiz ben hakkıyla bilen, (her şeyden) hakkıyla haberdar olanımdır. ((bu hadis tercüme ederken şu iki kitaptan yararlandım: Bekir karlığa ve diğ (çeviren), **Hadislerle kur’ân-ı kerim Tefsiri ibn Kesir** (İstanbul: çağrı yayınları, 1986) , c.13, s.7104; Kurtubî, *el-câmiu li-Ahkâmi’l-kur’ân*, çev: M. Beşir Eryarsoy(İstanbul: Buruc yayınları,2002) c.15,s.407)).

ونزولُهُمْ وَطَّلُوهُمْ

فَالِي دَرَكٍ وَعَلَى دَرَجٍ

(طلوع): ‘aklen veya hissen bir şey’üñ a‘lādan esfele naql itmesine dirler. Ve (نزل) anuñ hilāfidur ki bir şey’üñ esfelden a‘lāya şu‘ūd u ‘urūc itmesine ıtlāk iderler. (دَرَكَ): derekenüñ cem‘idür. (درکه) deriñ çukura dirler ya‘nī aqşa-yı ka‘r ma‘nāsına isti‘māl iderler. (درك): ism-i cinsdür. (نزولهم): cem‘ine muṭābaqatdan ötürü cem‘ murād olmışdur. Nitekim (أُسِّسَ عَلَى النَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ²⁵⁰) āyetinde vākı‘ olan yevmi Ahfeş (من أول الأيام²⁵¹) dimekle tefsīr kılmışdur ve (لَقِيتَ كُلَّ رَجُلٍ²⁵²) dimek (لَقِيتَ كُلَّ الرَّجَالِ²⁵³) dimek daḥı buña nazīr olmışdur dinse hem vechdür. (دَرَج): fetḥateynle derecenüñ cem‘idür ṭabaqāt-ı mürtefi‘aya dirler. *Ve li-hāzā* ehl-i nāruñ menāziline derekāt u aṣḥāb-ı cennetüñ merātibine derecāt ta‘bīr iderler.

(الإعراب):

(ونزولهم)de (واو) ibtidā’iyye anda ammā muḳadder olur. Nitekim mıṣrā‘-ı²⁵⁴ ṣānīde olan (فا) buña delālet kıılır. taḳdīr (وأما نزولهم) dimek olur. (وظلوعهم): üzre ma‘ṭūfdur. Cem‘ ü zamīrleri beyt-i evvelde olan ḥalka ‘āyid olur. (فعلى)da (فا) mıṣrā‘-ı²⁵⁵ evvelde muḳadder (أما)nuñ cevābıdır dinse de cāyızdır. Ve yāḥud (فا) tefrīk için dinse hem vechdür meselā: (دَخَلْتُ مَكَّةَ فَالْمَدِينَةَ²⁵⁶) (بين الدخول فحومل²⁵⁷) da olan (فا) gibi. ba‘zı nüshalarda (على) yerine (إلى) vākı‘ olmışdur. (وإلى درج): ma‘ṭūfdur (إلى درك) üzre. (على): zarf-ı müstaḳırdur ḥaberidür mübtedānuñ.(درك): nüzüle göre vü (درج): ṭulū‘a

²⁵⁰ İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi). (kurân, Tevbe, 9 /108).

²⁵¹ Günlerin ilkinden.

²⁵² her bir erkekle buluştum.

²⁵³ Bütün erkeklerle buluştum.

²⁵⁴ Kullandığımız nüshada “ ” şeklindedir.

²⁵⁵ Kullandığımız nüshada “ ” şeklindedir.

²⁵⁶ Önce Mekke sonra Medīne’ye girdim.

²⁵⁷ Ed-Dehül ile Havmel arasında bulunan dalgalı kumlardaki .....

göre. leff ü neşr-i müretteb vâkı‘ olmuşdur. Ve iki mışrā‘ da²⁵⁸ bile şan‘ at-ı t̄bāk u hem münāsebet-i lafziyye vardır ve mışrā‘-ı²⁵⁹ şānīde terdīd ve daḥı (دَرَج) ile (دَرَج) lafzlarında cinās-ı lāḥıḳ vardır.

(المعنى):

ammā bu maḥlūḳātuñ nüzūlı vü ṭulū‘ ı vü ‘urūcı ba‘ zısınıñ derekāt üzre vü ba‘ zı aḥerinüñ derecāt üzredür yāḥūd ba‘ zınuñ [11a] Seviyy derekāta vü ba‘ zı aḥerinüñ derecātadur dimek olur. Hemīşe kār-ı ilāhī²⁶⁰ kimini ref‘ idüp ü kimini ḥafz itmekdür. (كَمَا قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَنَامُ ، وَلَا يَنبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ ، يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ²⁶¹).

) şürrāḥ-ı Meşābīḥ u Meşārıḳ olanlar böyle dirler ki: (فهو تمثيل لما يُقدِّره الله وما يُنزلُهُ بعملٍ) مَنْ بِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ تَارَةً وَيَرْفَعُ أُخْرَى، وَيُقَلِّلُ لِمَنْ شَاءَ وَيُكَثِّرُ لِمَنْ شَاءَ. وَقِيلَ: مَعْنَاهُ أَنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بَعْدَهُ الْمُطِيعِينَ وَيَخْفِضُ بِهِ الْعَاصِينَ، وَاللَّهُ فِي ذَلِكَ عَادِلٌ فَهُوَ الْمَعْبَرُ عَنْهُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: "كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ"²⁶² عن عبدالله بن مسيب²⁶³ تلى رسولُ الله -عليه السلام- هذه الآية قلنا يا رسول الله وما ذلك الشأن؟! قال عليه

264 tefsīr-i Eşfehānī’de vü (الصلاة والسلام يغفر ذنباً ويفرج كرباً، ويرفع قوماً ، ويضع آخرين²⁶⁴ tefsīr-i Medārik’de bu āyetüñ tefsīrinde daḥı ḥikāye idüp dirler ki: (سأل بعضُ الملوك)

وزيرُهُ عن معنى الآية فاستمهله إلى الغد وذهب كئيباً حزينا يتفكر؛ فقال له غلام أسود: يا مولاي أخبرني ما

²⁵⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁵⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁶⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁶¹ Peygamber’in – Allāh ona salat ve selam etsin- buyurduğu gibi: Allah Teala Hazretleri uyumaz, zaten O’na uyku da yakışmaz, Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır.

²⁶² İşte bunda (hadiste), Allāh’ın takdir ettikleri ve indirdikleri, elinde tartı olanın bazen düşürmesi, bazen yükseltmesine; dilediğine azaltması, dilediğine arttırmasına benzetilmektedir. Anlamı şu şekildedir denilmiştir: Allāh, adâletiyle itaatkarları yükseltir ve yine adaletiyle asileri de alçaltır. Ve Allāh bunda insaflıdır. Zira o anlamı, yüce Allāh’ın şu sözü ifade eder: “ O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır” (kur’ân, Rahmân, 55/29).

²⁶³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁶⁴ Abdullāh b. Müseyyib’den: Allah’ın resûlü – Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- bu âyeti okudu da ona: “ Bu iş nedir” diye sorduk. Şöyle buyurdu – Allāh’ın salâtı ve selamı onun üzerine olsun -: “ Günâhı bağışlar, belâları kaldırır, bir toplumu yükseltir ve diğerlerini alçaltır”.

أصابك لعل الله يسهل لك على يدي!. فأخبره فقال: أنا أفسرها للملك فأعلمه. فقال الغلام: أيها الملك شأن الله أن يولج الليل في النهار ويولج النهار في الليل ويخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي، ويشفي سقيمًا ويسقم عليًا ويفقر غنيًا ويغني فقيرًا ويعز ذليلاً ويذل عزيزًا. فقال الأمير: أحسنت، وأمر الوزير أن يخلع ثياب الوزارة وكساها للغلام. فقال: يا مولاي هذا شأن الله يخفض من يشاء من عباده ويرفع من يشاء إلى أعلى الدرجات²⁶⁵ hafız u rāfi‘ olmağ Allāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ esmā’-ı ḥüsnāsındandır ve ḥafz u ref‘ eylemek anuñ şān-ı şerīfindendür. Nitekim Ṭıybī Mişkāt’ün şerhinde bu iki ismüñ tefsīrinde dir: (الخافض للشي عن مرتبة إلى ما هو أدنى منها، الرفع لمن شاء عن مرتبة) إلى أي مرتبة شاء، أو يخفض الكفار بالخزي والصغار، ويرفع المؤمنين بالنصر والاعزاز، أو يخفض أعداء بالإبعاد ويرفع أولياءه²⁶⁶ بالتقريب والإسعاد، أو يخفض أهل الشقاء بالتبعيد والإضلال ويرفع ذوي السعادة (بالتوفيق والإرشاد، وقيل يخفض أرزاق عباده تارة ويرفعها ويوسعها أخرى والحكم لله تعالى.²⁶⁷)

²⁶⁵ Sultanların biri, vezirine bu âyet hakkında sordu da veziri, ertesi güne kadar mühlet istemiş. kederli bir şekilde çıktı, âyet hakkında düşünüyor da. Siyah tenli kölesi ona:

- “Efendim, size ne oldu, bana bildirin. Umulur ki, Allâh, benim vasıtamla bunu size kolaylaştırır?” Vezir ona meseleyi bildirdi. Köle:
- Ey sultan, Allâh’ın işi şudur: O; Geceyi gündüze, gündüzü geceye sokar. Diriyi ölüden, diriden ölüyü çıkarır. Hastaya şifa verir, sağlamı hasta eder, afiyet içinde olana musîbet verir, musîbet içinde olana afiyet verir. Zelil kişiyi izzet sahibi yapar, izzet sahibini de zelil kılar. Zengini fakirleştirir, fakiri de zenginleştirir”.

Bunun üzerine emir :

- “ güzel söyledin” dedi. Ve vezire vezirlik elbisesini çıkarmasını ve ona giydirmesini emretti.

Bunun üzerine köle:

- “ Efendim, işte bu da Allah’ın işindendir; kullarından dilediğini alçaltır ve dilediğini en yüksek derecelere yükseltir” dedi. ((Bkz. Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Haka’ikü’t-Te’vil*, çev: Şerefafettin Şenaslan ve diğ (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), c.10, s. 92,93))

²⁶⁶ Kullandığımız nüshada “اولاد” şeklindedir.

²⁶⁷ Bir şeyi bir mertebeden daha düşük bir mertebeye alçaltan, dilediğini bir mertebeden dilediği mertebeye yükselten (demektir). Ya da inkâr edenleri, rezillik ve aşağılıkla alçaltır, müminleri de yardım ederek ve izzet yaparak yükseltir veya düşmanlarını, uzaklaştırarak alçaltır; sevdiği kullarını da kendisine yakınlıkla ve kendilerini mutlu ederek yükseltir. Ya da küfre düşenleri, uzaklaştırarak ve saptırarak alçaltır; iman etme şansına erenleri ise, başarı kazandırarak ve doğru yola yönlendirerek yükseltir. Ve denilmiş ki kullarının rızkını bazen azaltır ve bazen yükeltip artırır. Zira hüküm yüce Allâh’a aittir.

ليست في المشي على عوج

ومعايشهم وعواقبهم

(معايش): ma‘īšetüñ cem‘ idür. ma‘īšet dirlik ma‘ nāsınadur. maşdar olmağa vü hem *mā yu tāşu bihüñ* ismi olmağa şālīhdür. ya‘nī maṭā‘im u meşārib ü melābis ü dünyāda bunlara müşābih olan şeylerden her ne var ise anlara ıtlākı şaḥīḥ olur. Ve hemze ile olması şāzıdur u ‘*inde’l-ba‘z* laḥındur. Zīrā bunuñ (يا) sı nefsi kelimedendür. [11b] Şaḥāyıf *yāsı* gibi degüldür. (عواقب): ‘ākıbetüñ cem‘ idür. ‘ākıbet: bir şey’üñ āḥirine dirler. Ve sa‘ādet ü şekāvetden bir şey’üñ aḳabinde gelen emre daḥı ıtlāk iderler. (ليست): ef‘āl-ı nākışadandur. ba‘zılar ḳatında fi‘ildür. Māzısından ondört vech geldüğü i‘tibārıyla *ammā ‘inde’l-muḥaḳḳıḳīn* kelime-i nefydür lākin ber-sebīl-i tecevvüz aña fi‘il didiler. (مشى): maşdardur (مشى يمشى)den yürimek ma‘nāsına. (عوج²⁶⁸): kesr-i ‘aynla (طرب) bābından egrilige vü aḳsaḳlığa dirler. Ve bunda istiḳāmetüñ zıddıdır.

(الإعراب):

(واو): ‘ātıfe. (معايش): mübtede²⁶⁹. (وعواقبهم). (ليست): ef‘āl-ı nākışadandur. Zāmīr-i müstetir anuñ ismidür ki mā ḳablinde olan ma‘āyiş ü ‘avāḳıba ‘āyid olur. (في المشى)da olan elif-lām muzāfün-ileyhden ‘ivaż olur. Taḳḳīri *fī ma‘īšetihā* dimek olur ve mā-ḳabline zarf olur. ve (على عوج) müte‘allıḳ-ı maḥzūfiyıla (ليس)nüñ ḥaberi olur. Bu cümle i‘rābdan maḥellen merfū‘ olup ḥaberi olur mübtedānuñ. Ve mübtedā ma‘a ḥaberih beyt-i evvelde olan (نزولهم) üzre ma‘ṭūf olur. Ve bu beytde nāzım ḥāzretleri *raḥimēhü’l-lāh* ma‘āyiş ü ‘avāḳıbuñ *şey’en fe-şey’en ü ānen fe-ānen* gelüp ḥāşıl olduğı i‘tibārla seviyyen ü sālimen yürür ve bir şaḥşa teşbīh eyleyüp aña meşy işbāt eyledi anları māşī olan şaḥşa teşbīh eyledüğüne isti‘āre-i bi’l-kināye dirler ve anlara meşy işbāt eylemesine isti‘āre-i taḥyīliyye ta‘bīr iderler. Ve taḳḳīr-i kelām (ومعايشُ المخلوقاتِ ليست في المشي والجزيان على طريقةٍ سقيمة بل على

²⁶⁸ Kullandığımız nüshada “عوج” şeklindedir.

²⁶⁹ Kullandığımız nüshada “سداد” şeklindedir.

ya' nī bu (طريقة مستقيمة وحكم بالغة ؛ فإنها مرادة ومقدورة لله تعالى تتوجه إليهم في أوقاتها المخصوصة) maḥlūqātuñ dünyāda maṭā' im u melābisden olan ma'īšetleri ve āhiretde sa'ādet ü şeḳāvetden zuhūra gelecek şıfatları vuḳū' u cereyānda 'ivec ü şeḳāmet üzre degül belki ḥikmet ü istiḳāmet üzredür ki ḥakīm-i muṭlaḳ herkesi isti'dād-ı ezeliyyesine göre kāra hidāyet kılmışdır. Nitekim (سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (1) الَّذِي خَلَقَ فَسْوَى (2) وَالَّذِي قَدَّرَ (3))²⁷⁰ āyetinde müfessirler bu maḥalle münāsib bu āyeti tefsīr buyurmuşlar.

Mücāhid *rahmetü'l-lāhi 'aleyh* (²⁷¹ فسوَى صورته وقدر معيشته فهدى إليها) dir. Ve Eşfahānī (فهدى الإنسان لسبيل الخير و الشر ، والسعادة والشقاوة²⁷²) hem Mücāhid'den rivāyet idüp

diyü tefsīr eyler. (قال الواسطي: قدر السعادة والشقاوة ثم يسر لكل واحد من الطائفتين سلوك ما قدر)

فُلْ يَا مُحَمَّدُ كُلُّ أَحَدٍ (فُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ²⁷⁴).²⁷³ (عليه²⁷³)
يعمل على شاكِلَتِهِ؛ أي على سيرته وطريقته التي جُبِلَ عليها وتشاكل حاله في الهدى والضلالة والدليل عليه:
فَرِزْكُمْ

[12a]

insān henüz daḥı vücūda gelmezden (أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا²⁷⁵ أي أرشدها مذهبا وطريقة²⁷⁶)
rahm-ı māderde iken rızqı vü eceli vü 'ameli vü şeḳāveti vü sa'ādeti ber-muḳtażā-yı isti'dād-ı ezeli muḳadder ü mektūb olur. Nitekim İbn Mes'ūd ḥazretlerinden rivāyet olunan bu ḥadīs-i şerīf bu ma'nāya delālet ü şeḳādet ider buyururlar ki: (قال عليه السلام:)

²⁷⁰ Yüce Rabbinin adını tespih et, O, yaratıp şekillendiren, âhenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir. (kur'ân, A'lâ, 87/1- 3).

²⁷¹ O, onun (insanın) şekline âhenk vermiş, rızkını ölçülü bir şekilde belirlemiş ve ona (rızkına) yönlendirmiştir.

²⁷² İnsanı hayır ve şerr veya saadet ve mutsuzluk yoluna yönlendirmiş.

²⁷³ Vâsitî şöyle demiştir: O, saadet ve mutsuzluğu takdir etmiş. Sonra da bu iki grubun (mutlular ve mutsuzlar) her birinin, kendilerine takdir edilen yolda gitmelerine kolaylık sağlamıştır.

²⁷⁴ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (kur'ân, İsrâ, 17/ 84).

²⁷⁵ İsrâ' süresi: 84.

²⁷⁶ De ki ey Muhammed: Her biri kendi yapısına uygun işler görür yani tabiatında bulunan, hidāyet ve sapıklık haline uyan ahlakı ve âdeti üzerine demektir. Bunun delili şudur: "Rabbiniz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir" (kur'ân, İsrâ, 17/ 84) yani (yolların) üslupça ve inanişça en doğrusu demektir.

إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْفَهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عَاقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ

(يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤَمَّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، يَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ²⁷⁷ ²⁷⁸)

pes insān ecelden kaçsa ḥalāṣ mümkin olmaduğı gibi rızkından hem firār eylese ḥalāṣa mecāl olmaz (كما قال عليه السلام: لو أن ابن آدم هرب من رزقه كما يهرب من الموت لأدركه)

²⁷⁹ ma‘īšetüñ maḳṣūme vü muḳaddere (رزقه كما يدركه الموت. رواه جابر رضي الله عنه

olduđına bu āyet-i kerīme delālet eyler ki sūre-i Zuḥruf’da Ḥakk ta‘ālā ḥazretleri buyururlar (" نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ"؛ أي: نحن قسمنا الرزق والمعيشة في الحياة الدنيا على حسب)

²⁸⁰ dimek olur. Pes bu ḥalāyıkuñ (علمنا من مصالح عبادنا ؛ فليس لأحد أن يحكم في شيء من ذلك

cümlesinüñ eger ma‘āṣları vü eger²⁸¹ ma‘ādaları tamām-ı ḥikmet-i bālīga vü ‘adālet-i

kāmile üzredür. Çeşm-i ḥaḳīḳat- bīn ile naẓar kılnsa inḥirāf u i‘vicācdan aṣlā bir şey’ görmeyüp belki bu cümle(y)i ṣaḥāyıf-ı kevn üzre yed-i ḳudretle yazılmış nuḳūṣ-ı pür-‘iber ü dest-i ḥikmetle düzülmiş. ṣanāyi‘ bī-keder görmek muḥaḳḳaḳ u muḳarrer olaydı. Nitekim buyururlar:

²⁷⁷ Kullandığımız nüshada “سعيداً” şeklindedir.

²⁷⁸ (Peygamberimiz) – Allāh’ın selāmı üzerine olsun- şöyle demiştir: “ Sizin herbirinizin (yaratılışının başlangıcında) ana baba maddeleri, kırk gün anasının karnında toplanır. Sonra o maddeler bir o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı hâlini alır. Sonra yine bir o kadar zaman içinde bir çiğnem ete tahavvul eder. Sonra (dördüncü tekâmül tavrında) bir melek gönderilir de bu melek ona rûh üfürür ve dört kelime ile yânî rızkı, ecelini, şakı yâhud satd olduğunu yazmakla emrolunur”. ((ebu’l-Hüseyn Muslim, **El-cami’ü’s-sahîh (Sahîh-i Muslim)**, çev: Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan yayınları, 1970), c.8, s.113,114)).

²⁷⁹ peygamberimizin – Allāh’ın selāmı üzerine olsun- şöyle buyurduğu gibi: “ İnsanoğlu ecelden kaçtığı gibi rızkından da kaçsa; ecel, her nerede olsa onu bulduğu gibi rızık da kendisini bulur” bunu Cābir – Allāh ondan razı olsun- rivāyet etmiştir.

²⁸⁰ “onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” (kur’ân, Zuhuf, 43/ 32) yani; biz, dünya hayatında rızık ve geçimliği kullarımızın menfaatine dair bilgimize göre paylaştırdık. Bu yüzden hiç kimse, Allāh’ın bu yaptıklarına itiraz edemez.

²⁸¹ Kullandığımız nüshada “سعيداً” şeklindedir.

taq̄dīr-i kelām (حِكْمٌ عَظِيمَةٌ نُسِجَتْ بِقَدْرَةِ حَاكِمَةٍ عَلَى الْأَشْيَاءِ²⁸⁸) demek olur. Ve ikinci vech üzre ma‘nā (حِكْمٌ حَاكِمَةٌ عَلَى كُلِّ الْأَشْيَاءِ نُسِجَتْ بِقَدْرَةِ اللَّهِ²⁸⁹) demek olur. (تَمْ): terāhī içündür intisācuñ. (انتسجت)den *min ḥaysu’l-vaqtü ve’l-mertebe* müte’ahḥir olması gibi (انتسجت) fi‘linüñ zamīri (حِكْمٌ)e ‘āyid olur. (بِالْمُنْتَسِجِ): (انتسجت)e müte‘allık olur. Ḥazreti nāzım *rahmetü’l-lāhī ‘aleyh* hikem ü maqādīri maḥlūka ta‘alluḳ eylemede ve maḥlūkātuñ daḥı ol hikem ü maqādīrle irtifā‘ en ü inhifāzan ihtilāḫ u imtizāc kılmalarını ve andan müte’ssir ü münfa‘il olmalarını şol ḥuyūta teşbīh eyledi ki ol nesc oluna anı ḥuyūta teşbīh eyledüğine isti‘āre-i bi’l-kināye dirler. Ve aña nesc işbāt eylesine isti‘āre-i taḥyīliyye ta‘bīr iderler. Ve zıkr-i yed terşīhi isti‘āre için olur ki nesc ü ḥuyūta münāsib ü mülāyim gelür. Ve bu ikisi anuñla ḥaşıl olur. Ve (حِكْمٌ) ile (حُكْمٌ) lafzlarında cinās-ı muḥarref. Ve (نَسَجَتْ) ile (انتسجت) miyānında itilāf. Ve (نَسَجَتْ) ile (مُنْتَسِجٌ) lafzlarında izdivāc vardur. ma‘nā-yı beyt böyle demek olur ki ol se‘at u ḥarecden ü nüzül u ṭulū‘ u ma‘āyiş ü ‘avākib ü istivā vü ‘ivecden mezkūre olan şeyler şol hikem-i ‘azīme vü muqadderāt-ı cesīmedür ki ol cemī‘-i eşyā üzre ḥākime vü mutasarrıfe olan yed-i ḳudretle nesc olundu. ya‘nī taq̄dīr olundu vü tertīb kıldı. Andan soñra müntesic ü mü’telif olan maḥlūka ol muqadderāt mümtezic ü müntesic oldı.

Tavzīh-i ma‘nā oldur ki (كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ كُلَّهَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ) ḥadīs-i şerīfün mışdāqınca Allāh *sübḥānehü ve ta‘ālā* ḥazretleri henüz daḥı zemīn ü āsumān maḥlūḳ olmazdan evvel elli biñ yıl muqaddem ‘arş-ı ‘azīmı mā üzre iken ḥalāyıkuñ ezelden ebede varınca vaḳı‘ olan muqadderlerini *mā kāne ve mā yekūn* her ne ise şaḡīr ü kebīr ü naḳīr ü ḳıtmīr dest-i ḳudretle levḫ-i maḥfūz üzre ketb ü taşīr kıldı ki (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ²⁹⁰) ve daḥı (وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ²⁹¹) ayetleri ve daḥı bunlar emşālī olan āyāt u aḥbār bu ma‘nāya delīl ü şāhid oldı.

Andan soñra āsumān u zemīni vü beynehümāda olan ḥalāyıḳı ezelde taq̄dīr eyledügi

²⁸⁸ eşyaya hükmeden bir güçle yaratılan büyük hikmetlerdir.

²⁸⁹ Bütün eşyaya hükmeden ve Allāh’ın kudretiyle yaratılan hikmetlerdir.

²⁹⁰ Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.(kur’ân, Kamer, 54/49)

²⁹¹ Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır.(kur’ân, Kamer, 54/53).

hikem-i bālīga üzre *bilā-ziyāde ve lā-noḳṣān* icād eyleyüp [13a]ol muḳadderāt-ı ezeli bu ḫalāyıklā müntesic ü muḫteliḫ oldı ve bunlar daḫı tār u pūduñ itilāf u imtizacı gibi ol muḳadderātuñ muḫteżayāti-yıla bir mertebe intisāc u imtizāc eylediler ki dest-i ḳudretüñ ezelde nesc eyledügi ḫükümden ḫāric aṣlā vü ḳaṭ‘ā bir āḫer kār u girdāra daḫı ḳādir olmadılar ve ezelde müntesic ü muntażım oldukları nazım u tertībden ḫurūc u ‘ubūr ḳılmadılar pīr-i ṭarīḳat ḫoca ‘Abdullāh Enṣārī ḫazretlerinüñ kelimāt-ı ḳudsiyyelerindendür ki buyururlar:

عارف طلب از یافتن یافتن از طلب و به سبب از معنی رسید نه بمعنی از سبب مطیع را طاعت از اخلاص دادند نه اخلاص²⁹² از طاعت و عاصی را معصیت از عذاب رسید نه عذاب از معصیت چراکه سابقه اصل و خاتمه²⁹³ منوط و متعلق بدوست (بیت):

کار عارف راست کو نی²⁹⁴ احوست // چشم او بر کشتهای اولست

آنچه گندم کاشتندش و آنچه جو // چشم او انجاست روز و شب گرو

پیش قدرت خلق جمله بارگه²⁹⁵ // عاجزان چون پیش سوزن کارگه²⁹⁶ 297

قال²⁹⁸:

²⁹² Kullandığımız nüshada “خلاص” şeklindedir.

²⁹³ Kullandığımız nüshada “خاتمه” şeklindedir.

²⁹⁴ Kullandığımız nüshada “نی کو” şeklindedir.

²⁹⁵ Kullandığımız nüshada “بارگه” şeklindedir.

²⁹⁶ Kullandığımız nüshada “کارگه” şeklindedir.

²⁹⁷ Ârif olan kimse bahsi (araştırmayı) taleb yoluyla (tarikate girmek isteme yoluyla) değil de Talebi bahs yoluyla bulmuş. Manaya sebepten değil de sebebe manadan ulaşmış. Ayrıca itaat edene, itaattan ihlas değil de onun ihlas ettiği için itaat verilmiş. Asiye günahattan azap değil de azaptan günah erişmiş çünkü amel başlangıcı ve sonucu Allâh’a bağlıdır. (şiir):

İş arifindir; çünkü o, şaşı değildir; onun gözü ilk ekilenlerin üzerindedir.

Onun gözü, orada buğday ve arpa ekilenlere gece gündüz rehindir (bakmaktadır). (Mevlânâ, **age**,c.1, s.303.).

Gücünün karşısında alevin bütün halkı, gergefin iğne önündeki hâli gibi acizdir.(Mevlânâ, **age**,c.1, s.74)

²⁹⁸ O (nazım) Dedi ki:

فِيمُقْتَصِدٍ وَيْمُنْعِرَجٍ

فَإِذَا اقْتَصَدَتْ ثُمَّ انْعَرَجَتْ

(اقتصدت): ifti‘ālūñ fi‘l-i māzī-i mü’enneşidür. Şülāşisi (قَصَدَ)dendür. *Min bâbı zarabe.* ve (فَلَان مَقْتَصِدٌ فِي النَّقْفَةِ) beyne’l-emreyn tavassuţ eylemege dirler. Nitekim (انعرجت): bāb-ı infi‘ālūñ māzīsidür. (انعرج): egri olmağa vü şaşd-ı meyl ü ‘udül kılmağa dirler. (مُقْتَصِدٍ): şāduñ kesri-yile vü (مُنْعِرَجٍ) rānuñ kesr-iyile zıkr olunan iki fi‘ilden ism-i fā‘il dururlar.

(الإعراب):

(فَإِذَا)da (فَا) ‘ātıfedür. (إِذَا) zamān-ı müstaşbel içündür. Nitekim zıkrı (إِذَا جَاءَ الْإِبَانُ²⁹⁹)da mürür eyledi. ve ğālibā şart ma‘nāsına mutazammın olur. Bu ecilden cevābına (فَا) dāhil olur. (ثُمَّ): harf-i ‘atıfdur. Ve (ثُمَّ) ile irād olunmasında nükte in‘irācuñ iktişāddan *min ḥayşu’l-mertebe* dūn u müte’ahḥir olduğı ve iktişāduñ fażl u keşretini iş‘ār eyler. (اقتصدت) ü (انعرجت) fi‘illerinüñ zamīrleri beyt-i sābıķda olan (حَكَمٌ)e ‘āyid olur. (فِيمُقْتَصِدٍ)de (فَا) cevābıdur (إِذَا)nuñ. (بَا): ma‘a ma‘nāsınadır. muşāḥabet içündür dinse hem cāyızdır. Ve (بَا)nun müte‘allıķı maḥzūfdur. müte‘allıķ-ı maḥzūfı-yıla (بَا) ḳarīne-i kelāmdan müstefād olan mübtedā-yı maḥzūfuñ haberi olur. Taḳdīr-i kelām (فَاقْتَصَادَهَا وَانْعَرَجَهَا كَايْنَانِ مَعَ مَقْتَصِدٍ وَمُنْعِرَجٍ³⁰⁰) dimek olur. Ve bu beytde muḥassināt-ı bedī‘iyyeden şan‘at-ı tıbāķ u münāsebet-i lafzıyye ve leff ü neşr-i müretteb ü irşād vardır.

(المعنى):

²⁹⁹ Vakti(zaman) geldiğinde.

³⁰⁰ Bu yüzden; onun tasarrufu ve eğri olması, tasarruflu ve eğri olması ile birlikte.

Pes ol hikem-i celîle vü maqâdîr-i cezîle şol zamânda ki iktisâd u i' tidâl eyledi andan soñra mün' aric ü münharif oldı. Pes anuñ iktisâdı vü inhirâfı muqteşid ü mün' aric olan maḥlûḳla bile olıdıdır ol degüldür ki muqteşid ü münharif olan kimseler hikem-i sâbıḳa vü maqâdîr-i şâbiteye nev' un mā muḥâlefet [13b] Qılalar sāyenüñ şaḥşa muḥâlefeti mümkin olmaduğı gibi bu ecsām u eşbāhuñ³⁰¹ daḥı muḳadderât-ı sâbıḳaya vü a' yān-ı şâbiteye muḥâlefeti ile mümkin degüldür. (قال بعض المحققين: إن الله

تعالى أمراً إيجابياً وأمرًا إيجابياً فلا تدخل المخالفة الأمر الإيجابي. وفي ترجمة العارف: اعتقاد جماعت آنست كه حق تعالى همچنانكه خالق اعیانست خالق جميع افعال بندگانست كما قال الله: " وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ" و هیچ مخلوقرا قدرت بر ایجاد فعل خود امکان نه³⁰² الا بقدرت بخشیدن او و هرچه در وجود حادث می شود از خیر و شر و نفع و ضرر و کفر و ایمان و طاعت و عصیان همه نتیجه قدر و قضاست و آثار مشیت و ارادت خداست كما قال الله تعالى: " وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ " قال صاحب المدارك³⁰³ في تفسيره: أي وما تشاءون اتخاذ السبيل إلى الله إلا وقت مشيئة الله. وقيل: هو لعموم المشيئة في seyḥ Şadru'd-dîn el-ḳonevî (الطاعة والعصيان والكفر والإيمان فيكون حجة على المعتزلة³⁰⁴ .

ḥazretleri esmā-ı ḥüsnā şerḥinde ism-i ' adluñ taḥḳîḳında böyle buyururlar ki: (فما في)

عدل الكون إلا العدل، وما ظهر الوجود إلا بالعدل كما أن المؤمن عدل عن الباطل إلى الحق كذلك الكافر

³⁰¹ Kullandığımız nüshada "امشياك" şeklindedir.

³⁰² Kullandığımız nüshada "مکان" şeklindedir.

³⁰³ Kullandığımız nüshada "المدراك" şeklindedir.

³⁰⁴ Bazı muhakkıkîn (hakikâti bulup ortaya çıkaran) şöyle demişler: Birisi îcâb diğeri îcâd olmak üzere Yüce Allâ'ın iki fiili vardır. İcâb fiilerinde muhalefet söz konusu olmaz. Ayrıca " Tercemetü'l-Ârif" adındaki eserde şöyle geçiyor: Mutasavvıflara göre; Allâh ayınların (maddeleri) yaratıcısı olduğu gibi kullardan zuhur eden bütün fiillerinin de yaratıcısıdır. Yüce Allâh'ın şöyle buyurduğu gibi: "Oysa Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır." (kurân, Sâffât, 37/96) . Ayrıca Allâh yaratılana güç ve kudret vermedikçe onun bizzat kendisi, kendi fiillerinin yaratıcısı olamaz. Bu dünyadaki hayır ve şer, fayda ve zarar, küfür ve iman, itaat ve isyan gibi şeylerin hepsi kaza ve kadere bağlı olup Allâh'ın isteği ve iradesinin altındadır. Yüce Allâh'ın şu sözü buyurduğu gibi: "Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz." (kurân, İnsan, 76 / 30) . Medârik adlı kitabın sahibi tefsirinde şunu demiştir: Allâh'a doğru yol tutmayı ancak Allâh'ın dilediği vakite dileyebilirsiniz ((nesefi tefsiri, 10/504)). Denilmiş ki o, (ayetteki "teşâ'ün" fiili) genel olarak "itaat ve isyan, küfür ve imanı dileyemezsiniz" demektir. Bu halde (bu ayet) Mutezile mezhebinin (bu konudaki) görüşünün aleyhine olmuş olur

عن الحق إلى الباطل كما قال الله تعالى: "ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ"; أخبر الحق تعالى أنه ما عدلَ مَنْ عدلَ إلى الحق أو إلى الباطل إلا به وإرادته ومشيئته لأنه لا حول ولا قوة إلا بالله عن النبي عليه السلام: "إن لكلِّ شيءٍ حقيقة، وما بلغ عبداً حقيقة الإيمان حتى يعلم أن ما أصابه لم يكن ليخطيئه وما أخطأه³⁰⁵ لم يكن³⁰⁶ له شيءٌ إلا به". (bu huşūşda āyāt u aḥbār atı okdur. delā'il ü berāhīne nihāyet yoıdır. Pes her şey'ün ḥālı ḥazret-i Ḥa idügin bildün ve daḥı şaḡir ü kebir ü nair ü kıtmir her ne adar şey' vücüda gelürse *able'l-vuı* levḥ-i maḥfuzda meşur u mektub olduḡına (فَلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ) āyetün mişdāınca herkes şākile-i ezeliyye üzre 'amel ılduḡına vaıf u 'ārif olduḡ ise pes tavzih-i ma' nā vü taḥı-i feḥvā böyle demek olur ki her ne zamānda ki ol ḥikem-i sābıa vü maādır-i sābite mu'tedile ola aña maḡzar olan kimse daḥı mu'tedil ü muḡteşid olur ve her ne vatda ki ol mün'aric ü münḥarif ola anuñ maḡzarı hem mün'aric ü münḥarif olur ve 'ārif olanlar eşerden mü'sşire istidlāl ılır ve (كُلُّ مَيَسَّرٌ لِّمَا خُلِقَ لَهُ³⁰⁷) sırrını bilür ve ḡayr u şerrün cümlesinün azā vü aderden olduḡına imān u şehadet ılır.

³⁰⁵ Kullandığımız nüshada "أَخْطَأَهُ" şeklindedir.

³⁰⁶ Ālemde adāletten başka bir şey yoktur. Ve varlık çevirmekten başka bir şeyle ortaya çıkmamış. Müminin batıldan vazgeçip hakka yönelmesi ve inkar edenin de hakkı bırakıp batıla dönmesi gibi; yüce Allāh'ın şu şekilde buyurduḡu gibi: "Böyle iken inkār edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar" (kur'ān, En'ām, 6/1); Yüce Allah, hakk veya batıla yönelen her kişinin bu yönelmesinin, ancak O'nunla yani irāde ve isteḡiyle olduḡunu bildirmiştir. Çünkü güc ve kuvvet ancak Allah'tandır. Peygamber'den – Allah'ın selāmı üzerine olsun- şöyle rivayet edilmiştir: herşeyin bir hakikati vardır. Kul, başına gelen bir şeyin mutlaka geleceḡine, gelmeyenin de gelmeyeceḡine imkan olmadığını bilmedikçe imānın hakikatına erişemez. Tabarāni, Ebü'd-Derdā'dan – Allah ondan razı olsun- rivāyet etmiştir. (2:510, hadis No: 2417) ((Hadis'in tercümesi: İsmail Mutlu ve diḡ, Cāmiü's-Saḡir Muhtasarı:Tercüme ve şerhi (İstanbul: Yeni Asya neşriyet araştırma merkezi,1996) c.2, s. 33))

³⁰⁷ Herkes yaratıldığı şeye yönlendirilir.

شَهَدَتْ بِعَجَابِهَا حُجَّجَ قَامَتْ بِالْأَمْرِ عَلَى الْحَجَّجِ

(شَهَدَتْ): عَلِمَ bābından fi‘l-i māzīdür şehādetden. Şehādet şol habere dirler ki qātı‘ ola
يقال: شَهَدَ بكذا، ورِيَمَا قالوا (

[14a]

³⁰⁸ (شَهَدَ الرَّجُلُ بِسُكُونِ الهَاءِ تَخْفِيفًا) k̄ā‘ idedür ki bir fi‘l عَلِمَ bābından olup ‘aynü’l-fi‘li ħarf-i
halk̄ olsa vech-i mezkūr üzre vasaṭın iskān eylemek cā’iz olur. (عجائب): ‘acībenüñ
cem‘ idür ve ‘acībe şol ṭañak nesnedür ki anı gören ta‘accüb eyleye. (حجج): zamm-ı
hā vü feth-i cīmle (حُجَّة)üñ cem‘ idür. (حجّت) bürhāna dirler. (قامت): zāheret ü dāmet ü
ğelebet ma‘nāsına hem isti‘māl olunur. ba‘zı nüshada (فاقت) vaqı‘ olmuşdur. (أمر):
şān ma‘nāsına olmağ da cā’izdür. Lākin nehyüñ zıddı olan emr kavli olsa ve yāḥūd
ezeli vü icādı olan kün emri olsa hem cāyizdür. (حجج): kesr-i hā-yıla sene ma‘nāsına
olan (حُجَّة)nüñ cem‘ idür. Millet ü milel gibi bunda (حجج) zamm-ı hā-yıla (حُجَّة)üñ
cem‘ i olmağ hem cā’izdür.

(الإعراب):

(بعجابينها)da (با) (شَهَدَتْ)e müte‘allıkdür. Zamīr-i mü’enneṣ-i muḳaddem zıkr olunan
(حَكَم)e ‘āyid olur. (حُجَّجَ): (شَهَدَتْ) fi‘linüñ fā‘ilidür. (قامت)üñ zamīri (حجج)e rāci‘dür.
(بالأمر)de (با) (قامت)e müte‘allıq olur. (على) daḥı kezālik (قامت)e müte‘allıq olur. Ve
(حجج)den muḳaddem eger kesr-i hā-yıla olsun ü eger zamm-ı hā-yıla olsun ‘alā
kile’t-taḳdīreyn muzāf muḳadder olup (على أهل الحجج) dimek taḳdīrinde olur. Elif-

³⁰⁸ şöyle denilir: “şehide bi-kezâ” (O falana şahitlik etmiş). Ve bazen hafifletmek için şöyle demişler: “şehde’r-recülü” (adam şahitlik etti) hâ harfinin sakin okunmasıyla.

lām muzāfün-ileyhden ‘ivaż olup (على حجج المنكرين بالقضاء³⁰⁹) ve yāhūd (على حجج أهل)
³¹⁰ (الاعتزال) taqđirinde dinse hem vechdür. mısrā‘-i³¹¹ evvelde olan hıcecün delāletde
ziyāde vuzūhı olduğı i‘tibārla anı şāhıde teşbıh idüp andan soñra andan (شهدت) fi‘lini
müştakķ kılmağa isti‘āre-i teba‘iyye dinür ve yāhūd hıceci şühüda teşbıh kılmağa
isti‘āre-i bi‘l-kināye ve aña şehādet işbāt eylemege isti‘āre-i taħyılıyyedür dinse hem
cāyiz olur ve bu beytde eger mısrā‘-i³¹² şānıde olan hā’-ı hıcec maźmüm olursa
reddü’l-‘acüz ‘ale’s-şadr şan‘atı bulunur ve ger meksür okunursa cinās-ı muħarref
olur. Ve bunda şınā‘āt-ı bedī‘iyyeden tetmīm ü ğāl dağı vardır.

Pes ma‘nā ol hikem-i mezküre vü mekādır-i mezbürenün ‘acāyib ü ğarāyibine hıcec-
i naqliyye vü berāhın-i ‘aqliyye şehādet eyledi. öyle hıcec ki emr-i haķla zāhire ve
ğālibe oldu ehl-i sinın üzre ki murād ekşer-i ef‘ālī vü aħvālī sinın ü şühürdan u
nücüm u eflākuñ te’sirinden bulup nuħüset ü sa‘ādeti ve kaħt u ruħşatı ve bunlar
emşālī olan şeyleri bunlardan bilen řāyife olur ve bunlara ehl-i sinın dinür. Ve (حجج)
zamm-ı hā-yıla kırā’at³¹³ olunduğı üzre ehl-i hıcecden murād kaderiyye vü ehl-i
i‘tizāl olur ki anlar řabāyihi Allāhu ta‘ālā taqđir eylemedi anı ‘abd taqđir ü icād
eyler diyü hıccetler ibrāz eyledükleri mülābese ile anlara ehl-i hıcec dinür. Nitekim
bu i‘tibār ile ehl-i kelām dağı ta‘bır olunur ve ol maķādır ü hikemün ‘acāyib ü
ğarāyibine şehādet eyleyen hıcec-i naqliyye āyāt u ‘aħbārdan katı çoķdur cümleden
biri: (إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدْرٍ³¹⁴) ve dağı (وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَنْزَرٌ³¹⁵) ve dağı (قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ

وَاللَّهُ شَيْءٍ³¹⁶) ve dağı (وَاللَّهُ

[14b]

³⁰⁹ kaderi inkar edenlerin delillerine göre.

³¹⁰ Mutezilelerin delillerine göre

³¹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹⁴ Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık. (kurân, Kamer, 54/49)

³¹⁵ Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır. (kurân, Kamer, 54/53).

³¹⁶ De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır” (kurân, Ra’d, 13/16)

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ [وَتَعَالَى] عَمَّا (ve daḥı) (خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ³¹⁷)
³¹⁸ āyetleri ve bunlar emsāli olan āyet-i kerīmedür. Beyzāvī ḥazretleri bu
 وظهره نفي الاختيار عنهم رأساً والأمر كذلك عند التحقيق، فإن اختيار العباد ( )
 āyetüñ tefsīrinde dir ki: (ماخلوق باختيار الله منوط بدواع لا اختيار لهم فيها ³¹⁹)
 ve 'aḥbār-ı şaḥīḥadan olan ḥıcec daḥı *lā yū'addu ve lā yuḥşād*dur. Cümleden biri (كلُّ شيء بقدر حثي العجز والكيس ³²⁰) ve biri daḥı (ما
 منكم من أحدٍ إلا وقد كتب مقعده من النار و من الجنة، فقالوا: أفلا نتكل على كتابنا يا رسول الله وندع العمل
 منكم من أحدٍ إلا وقد كتب مقعده من النار و من الجنة، فقالوا: أفلا نتكل على كتابنا يا رسول الله وندع العمل
 له ³²¹) nitekim eḥādīse müte'allık olan kütüp-i
 şerīfenüñ ḳazā vü ḳadere müte'allık olan bāblarında bunlar emsāli ḥıcec ü berāhīn
 ḳatı çoḳdur. Ve bu ḥuḣuşda ḥıcec-i 'aḳliyye daḥı çoḳdur. Bu cümleden: imām Faḥr-ı
 Rāzīnūñ (إِيَّاكَ نَعْبُدُ ³²²) āyetinde taḥrīr eylediği bu kelimātle iktifā olundu buyururlar ki:
 لا شك أن للعبد قدرة بها يتمكن من الفعل والتترك ، وإنما يحصل الرجحان بمرجح. فما لم يحصل المرجح لم
 يحصل الرجحان وذلك المرجح ليس من العبد ولو كان ذلك المرجح من العبد عاد الكلام إليه ، فلا بد أن ينتهي
 إلى الله بلا شك. فثبت أن العبد لا يمكنه الإقدام على الفعل إلا بإعانة الله. وأيضاً أن كلَّ الخالق يطلبون
 الحق ولا يفوز به إلا بعضهم؛ فليس ذلك إلا بإرادة الله وإعانتة؛ فثبت أنه لا حول عن معصية الله إلا بعصمة
 الله ، ولا قوة على طاعة الله إلا بتوفيق الله؛ أي لا حركة ولا قوة إلا بمشيئة الله. وقال العلامة النيسابوري: اعلم

³¹⁷ “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.” (kurân, Sâffât, 37/96).

³¹⁸ “Rabbın, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir” (kurân, Kasas, 28/68).

³¹⁹ Onun (ayetin) lafzı, kulun seçebilmesini nefyetmeyi kesin olarak ifade eder. Ayrıca (ayete) dikatle bakılırsa meselenin böyle olduğu görülecek; zira kulun seçebilme iradesi, Allâh'ın kendi iradesine göre yaratılmış olup kulun iradesi altında olmayan sebeplere bağlanmıştır.

³²⁰ Her şey kader ilemdir. Acizlik ve becerilik, çalışkanlık bile ((hadisin tercümesi şu kaynaktan aldım: kurtubî, el-camiu li Ahkâmi'l-kurân, 16/530)).

³²¹ “ sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun”(buyurdular). Cemaat:

“Ey Allâh'ın resûlü, dedi. Öyleyse hakkımızda yazılmasına itimad edip amelî bırakalım mı?” peygamberimiz –Allâh'ın selâmı üzerine olsun:-

“çalışın, buyurdu. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır.”.

³²² El-fātiḥa süresi:5.

أن كل ما سواه وإنما حصل بتخليقه وتكوينه حتى الأفعال التي تسمى اختيارية للإنسان ، وذلك أن مشيئة
 323 pes ‘ abde lāyīk . (الإنسان محدثةً منتهيةً إلى الله؛ فهو مضطر في صورة مختار. إلى هنا كلامه
 olan hemān ẓazāya rızā virmek ve ẓādir olduẓça kendüsini teslīm ü tefvīz
 mertebesine irgürmekdür. (اللهم لا تُبَلِّغْنَا إِلَّا بِالتِّي هِي أَحْسَنُ، يَا مَقَلَّبَ الْقُلُوبِ وَالْأَبْصَارِ ثَبَّتْ قُلُوبَنَا)
 324 (على طاعتِكَ يا ذا الفضلِ والمِنَّةِ)

وَرَضَى بِقَضَاءِ اللَّهِ حَجَى فَعَلَى مَرْكُوزَتِهِ فَعَج

hüküm ü (قضا): ‘alime bābından maşdardur hoşnūd olmaẓ ma‘nāsınadır. (رضى):
 taẓdīr ma‘nāsınadır. memdüde vü maẓşüre olur bunda memdüde olmışdur. (قال
 صاحب التعريفات: القضاء: الحكم لغةً، وفي الاصطلاح عبارة عن الحكم الكلي الإلهي على الأشياء في الأزل

[15a]

(الله) (إجمالاً هي عليه جارية من الأزل إلى الأبد، والقدر تعلق الإرادة الذاتية بالأشياء في أوقاتها الخاصة)
 325 ism-i ẓāt müstecmi‘-i cemī‘-i şifātudur. Ve bu ism-i celālenüñ *Fütūḩāt-ı ‘Ayniyye*

323 Şüphesiz ki, kulun (bir işi) yapmaya veya terk etmeye gücü vardır; fakat tercih, ancak bir tercih edenin varlığıyla ortaya çıkar. Yani bir tercih eden olmaksızın; tercih olmaz. Bu tercih eden (müreccih) kul değildir. Eğer bu tercih eden kul olsaydı, tercih ona kalırdı. Halbuki şüphesiz, tercihin Allāh’a kalması gerektir. Böylece kulun bir iş yapmaya yönelmesinin, ancak Allāh’ın yardımı ile olduğu sabit olur. Ayrıca bütün insanlar hakk talebinde bulunurlar; fakat onlardan ancak bir kısmı ona muvaffak olur. Bu da, ancak Allāh’ın iradesi ve yardımıyla olur. Böylece Allah’a itaat etme gücünün, ancak O’nun yardımıyla olduğu sabit hale gelir. Yani hareket ve güç, ancak Allāh’ın dileğine aittir. Ve Allāme Nisābūrī şöyle demiş: bil ki Allāh’ın dışındaki her şey, insanın ihtiyārī fiilleri (insanın kendi iradesinde olduğu zannedilen fiiller) bile O’nun yaratması ve oluşturmasıyla olur; çünkü insanın iradesi ârzî (sonradan ortaya çıkmış) olup Allāh’a aittir. Yani (insan) seçme özgürlüğüne sahip görünmekle birlikte mecburdur. (Sözü buraya kadardır).

324 Allāh’ım, canımızı ancak en güzel şekilde al. Ey kalp ve akılları evirip çeviren, nimetler ve erdem sahibi olan Allah’ım, kalblerimizi sana itaat etme üzerine sabit kıl.

325 “Tarifāt” adlı kitabın sahibi şöyle demiştir: “el-kazā” : lügat bakımından; hüküm anlamındadır. İstılāhta ise; üzerinde buldukları, ezelden ebede cārī olan ehvāle göre, mevcūdātın a’yânı hakkındaki ilāhī ve küllī hükümden ibârettir. Kader ise; Allāh’ın her şeyi vakti gelince, irāde ettiği biçimde icad etmesidir. ((Eş-şerīf Cürcānī, **Tarīfāt**, Arapça-Türkçe terimler sözlüğü, çev: Arif Erkan, 1.baskı(istanbul:1997), s. 179, 181)).

nām Fātiḥa tefsīrinde ve cild-i sābi‘üñ daḥı ibtidāsında taḥkīk ü tafşılı mezkūr u meşūr olmuşdur anlarda ṭaleb oluna. ve ḥavāşş u esrārın isteyen *Minḥācu’l-fuḳarā* nām kitābumuzda kısım-ı şānīde ṭaleb eyleye. (حجى): bi-zammı’l-ḥā’ ve fethi’l-cīm ḥaḳīk u cedīr ü evlā ma‘nāsınadır (من قولهم حَجًا³²⁶ بِالْمَكَانِ إِذَا أَقَامَ وَثَبِتَ فِيهِ. كَذَا قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ)³²⁷ kesr-i ḥā-yıla ‘aḳl ma‘nāsınadır. ve ikisi bile maḳşūredür. (عج): ‘āce ye‘ūcūden emrdür. Ḳāle yaḳūludan ḳul gibi. (عُجْتُ البعير أَعُوْجُهُ عَوْجًا وَمَعَاجًا) dirsın (مركزه): (إِذَا عَطَفْتَ رَاسَهُ بِزِمَامِهِ) ḳaçan devenüñ başını yullar ile bir cānibe meyl itdirseñ. bunda merkez ma‘nāsınadır. merkez dāyirenüñ miyānına dirler. Nitekim *merkezü’d-dāyire ve merkūzetihā evşeḩhā* dimişlerdür.

(الإعراب):

(رضى): taḳdīren merfū‘ mübtedā. (بقضاء الله)da bā rızā kelimesine müte‘allıḳdur. Ḳazā da muzāf oldı lafz-ı celāleye. (حجى): daḥı taḳdīren merfū‘ ḩaberidür mübtedānuñ. (فعلى)da (فا) zāyidedür. (على عج) lafzına müte‘allıḳdur. Ve (عج) kelimesinüñ hem mef‘ūlıdur. Ve taḳdīmi ḳaşr ma‘nāsını ifāde itmek içün olur. Zīrā ma‘nā (فعلى مركزته) (لا على غيره³²⁸) dimegi ifāde ḳılır. ve (على) lafzınuñ (على) ile ta‘diye ḳılması ‘aḩf ma‘nāsını mutazammın olduḒı-çün olur. Ve (مركزته)de olan zāmīr rızāya rāci‘dür. (فعج)de fā şart-ı maḩzūfuñ cevābı olur. Ve eger (حجى) kesr-i ḥā-yıla ‘aḳl ma‘nāsına olursa muzāf taḳdīr olunup (ثمره حجى³²⁹) ve yāḩūd (مقتضا حجى³³⁰) demek olur. Muzāf

³²⁶ Kullandığımız nüshada “حجى” şeklindedir.

³²⁷ İbnü’l-Esīr’in, *en-Nihāye* adlı kitabında verdiği bilgiye göre; Araplar bir yerde ikamet etmeye devam ettikleri zaman “ hacā bi’l-mekān” derler.

³²⁸ Sadece merkezi üzerine; ondan başka bir şey üzerine değildir.

³²⁹ Bir aklın bir faydasıdır.

³³⁰ Bir aklın bir gereğidir.

muḳadder olmayup (رجُلٌ عَدْلٌ³³¹) didükleri gibi mübālağa murād olsa hem cāyizdür. Bunda nāzım ḫazretleri rızāyı bir dāyireye teşbīh eyleyüp ve anuñ eşref ü a‘lā olan mertebesini merkez-i dāyireye temşīl kıldı. Ve cemī‘-i cihātdan ‘aṭf u meyl ma‘nāsına olan ‘iveci aña terşīh eyledi.

(المعنى):

Allāhu ta‘ālā ḫazretlerinüñ ḫazā vü ḫaderine rızā her ‘abd-ı mü’mine lāyık u sezādur. Ve yāḫūd ma‘nā Allāhu ta‘ālā ḫazāsına rızā şemere-i ‘aḳl ve yāḫūd muḳtażā-yı ‘aḳldür. Ve yāḫūd mübālağa murād olup maḫzan ‘aḳldür demek ola çünkim ḫazā’u’l-lāḫa rızā ‘abd-ı mü’mine vācib ü sezā oldı. ey mü’mīn-i mü’aḫḫid olan kimse pes sen hemān ol rızā dāyiresinüñ merkezi üzre kendüñi döndür ve her cihetden anuñ eşref ü a‘lā olan maḫāmına teveccüh ü ‘azīmet idüp kendüñi ol merkez ü miḳdārdan dūr u mehcūr itmeyüp³³² gör ki ḫadīş-i ḫudsīde Allāhu ta‘ālā ḫazretleri (مَنْ لَمْ يَرْضَ) رواه البيهقي عن أنس رضي الله عنه. (بقضايي ولم يصبر على بلايي فليطلب رباً سواي³³³ وفي الأخبار السالفة أن نبياً من الأنبياء اشتكى إلى الله من الجوع والفقر والقمل عشر سنين ثم كل ذلك لا ينظر في مسأله³³⁴ ثم أوحى الله إليه كيف تشكو وهذا بدوك³³⁵ عندي قبل أن أخلق السماوات والأرض، وهكذا

[15b]

قضيتُ عليك قبل أن أخلق الدنيا! أفتريد أن أبدل ما قدرْتُ عليك من أجلك ويكون ما تُحبُّ فوق ما أحبُّ وتريد فوق ما أريد! وعزتي وجلالي لأن تلجج³³⁶ في صدرك هذا مرةً أخرى لأمحوكَ من ديوان النبوة. كذا في

³³¹ Adâlet adamıdır.

³³² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³³³ “Her kim ki benim kazama rıza göstermez ve belâma sabır etmezse, Benden başka Rabb arasin”

³³⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³³⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³³⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

بزرگترین چیزیکه بنده را بحق) بزرگترین چیزیکه بنده را بحق) *Faşlu'l-hıṭāb sāhibi* böyle buyururlar ki: (قوت القلوب³³⁷ سیحانه رساند رضای بنده‌است از خدای تعالی بحکم او وفي الحديث : "إذا أحبَّ الله عبداً ابتلاه، فإذا صبر اجتباها، وإن رضي اصطفاها" رضا به قضا نیکوگمانی است بخداوند و نیکوگمانی از کمال معرفت حاصل شود و کمان نیک بردن بخداوند عین مسلمانی است رضا عبارت از رفع کراهت است در احکام قضا و قدر و رفع کراهت نتیجه رفع اختیار خود است و ملاحظه فضیلت اختیار حق است و فی ترجمه العارف رضا مقام واصلاست نه منزل سالکان چنانچه بشر حافی در جواب سؤال فضیل عیاض گفت که الرضا³³⁸ أفضل أم الزهد؟ گفت الرضا³³⁹ أفضل لأنَّ الزاهد في الطريق، والراضي وصل و چه خوشتر است از آنکه کسی را درین مرتبه هرگز مکروهی نرسد از امیر المؤمنین حضرت علی چنین منقولست که می‌فرماید من جلس علی بساط الرضا لم ينلْهُ مكروه أبداً رضای بنده از خداوند خود آنست که اختیار خویش از میان بردارد و تا راضی باشد بهرچه خدای تعالی بکند از محبوب و مکروه که كل ما فعله المحبوب فهو محبوب ابو یزید بسطامی قدس سره گفته‌است رضای من از حق بآن جایگاه رسیده‌است که اگر مرا جاودانه بدوزخ بدارد راضی‌تر باشم از آنکه بجنت اعلی برد شیلی گفت اگر حق تعالی در روز قیامت مرا³⁴⁰ در میان بهشت و دوزخ مخیر گرداند و رضای او در بودن من باشد بدوزخ من دوزخ اختیار کنم بهرآنکه بهشت مراد من است و دوزخ مراد دوست و هرکه اختیار

³³⁷ Bunu (bahsi geçen hadîsi) Beyhakî Enes'den –Allâh ondan razı olsun- rivâyet etmiştir: Rivayet edilir ki ki nebilerden biri, on sene boyunca açlık, fakirlik ve bitlenmeden dolayı Allâh'a şikâyet etmiş sonra da yorgun düşmüş; ancak Allah bu bu süre boyunca onun bu meselesine bakmazdı. Bir süre sonra Allâh ona vahyederek şöyle buyurdu: yerleri ve gökleri yaratmadan evvel senin yaratılman hükmü vâki oldu. Ve dünyâyı yaratmadan önce sana böyle takdir ettim. Senin için, takdir ettiğim işlerin değiştirilmesini ve sevdiğin şeylerin benim sevdiğilerimden ve istediğin şeylerin benim istediklerimden üstün olmasını mı istiyorsun?! İzzetim ve celâlim üzerine yemin ederim ki eğer bu, göğsünde bir daha tekrarlanırsa seni peygamberlik kitabından sileceğim. "kütü'l-kulûb" adlı kitapta böyledir.

³³⁸ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

³³⁹ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

³⁴⁰ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

وتكلم) (.خویش بر اختیار دوست گزیند محب نباشد³⁴¹ *Risāle-i ḵuṣeyriyye*'de böyle dir ki: الناس في تعريف الرضا فكلُّ عبَّر عن حاله؛ قال بعضهم الرضيّ بالله هو الذي لا يعترض على تقدير الله. واعلم انَّ العبد لا يكاد يرضى عن الحقِّ إلا بعد أن يرضى عنه الحقُّ لأنَّ الله قال: "رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ". وقال الرَّوِّيم: الرضا³⁴² أن لو جعلَ الله جهنم على يمينه ما يبالي أن يحولها على يساره. وسئلت³⁴³ رابعة رضي الله عنها؟: متى يكون العبد راضيًا عن الله؟ قالت: إذا سرته المُصيبةُ كما سرته النعمةُ. وقال المشايخ: الرضا³⁴⁴ بالقضا باب الله الأعظم يعني من رضي بالقضاء وأكرم بالرضا³⁴⁵ فقد لقي الترحيب الأوفى، وأكرم بالتقريب الأعلى. وقيل: الرضا³⁴⁶ بابُ الله الاعظم؛ فمن دخل فيه سلّم واستسلم. اللهمَّ إِنِّي أسألكَ علمًا نافعا وبقينًا صادقًا حتى أعلم أنه لن يُصيبني إلا كتبت لي، والرضا³⁴⁷ بما قسمت لي

[16a]

³⁴¹ Kulu Allah'a ulaştıran en iyi Őey, onun Allah'ın kendi hakkında vermiş olduğu hųkme razı olmasdır. Zira hadiste Őeyle geğiyor: "Allah bir kulumu severse, onu belaya uğratır ; sabrederse, Allāh da onu seğilmiş kullarından yapar, razı olursa Allāh da onu seğkin kılar". Kaza'ya razı olmak, marifetin kemālinden hasıl olup İslām'ın özü olan Allāh'a hüsn-i zann yapmak demektir. Rıza; verilmiş olan kaza ve kader hųkųmlerinden nefretten kurtulmak demektir. Nefsin istemine değer veymeyip Allāh'ın seğtiği Őeyin daha iyi olduğuna inanarak verilen kaza ve kader hųkųmlerine karşı gelmekten (hųkųmlerini sevmemekten) kurtulmak demektir. Ayrıca "Tercemetü'l-Ārif" adındaki eserde Őeyle geğiyor: Rıza; sālİKlerin menzili (evi) değil de vasılların makamıdır. Biř el-Hanafî'nin Kādî İyāz'ın " rıza ve zühtten hangisi daha iyidir?" sorusuna verdiği Őu cevap gibi: "Rıza daha üstündür; çünkü züht halinde bulunan kiři yoldayken rızâ halinde bulunan kiři ulaşmış olur bu yüzden insana bu mertebede herhangi bir musibetin erişmemesi ne kadar iyidir!" Yine rivayete göre Hz. Alî Őeyle demiş: "Kim rıza halısı üzerine oturursa hię bir zaman başına musibet erişmez. Kulun Allāh'tan razı olması, kendi istemine bakmayıp O'nun sevilen sevilmeyen bütün yaptıklarına razı olması anlamına gelir; çünkü sevilenin bütün yaptıkları sevilmelidir. Zira Ebû Yezîd el-Bestâmî – Allāh onun sırrını takdis etsin- Őeyle demiş: "Ben Allāh'a razı olmanın öyle yüksek bir derecesine ulaşmışım ki O'nun benim cehennemde ebedî kalmamı istemesine cennetin en yüksek makamına yükseltmesinden daha çok razı olmuş olacağım." Şibillî de Őeyle demiş: "Şayet Allāh kıyamet gününde beni cehennem ile cennet arasında seğtirse O'nun isteği benim cehennemde olmam fakat cennet benim isteğim olsa bile O'nun isteği cehennem olduğu için cehennemini seğerdim. Nitekim her kim kendi istemini sevdiğinin isteminin önüne geğirirse ona hię âşık değildir.

³⁴² Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴³ Kullandığımız nüshada "وسئت عن" şeklindedir.

³⁴⁴ Kullandığımız nüshada "ر" şeklindedir.

³⁴⁵ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴⁶ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴⁷ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

(يا وليّ التوفيق والهداية ³⁴⁸)

وَإِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدًى   فاعجلْ لِحَزَائِنِهَا وَلِجِ

İnfitāh muṭāva‘at-ı fetehedür açılmağ ma‘nāsına. (أبواب): bābuñ cem‘idür. (هُدًى): قال الجوهرى: الهدى: الرشاد والدلالة، يؤنث ويذكر. (سُحَا vezninde maşdardur delālet ma‘nāsına) (وقال: هديته الطريق والبيت هداية، أي عرفته. هذه لغة أهل الحجاز ³⁴⁹ هو) (هو) şāhib-i Keşşāf hüdāyı ve (الدلالة الموصلة إلى البغية، بدليل وقوع الضلالة في مقابله ³⁵⁰ dimekle ta‘rif eylemişdür ve imām Faḥruddīn bu ta‘rife i‘tirāz kılmışdur. Nitekim Fātiḥa tefsirinde beyān eyledük anda taleb oluna. (اعجل) ‘aceleden emrdür. ‘acele ḥarakāt-ı şelāse ile sür‘at u şitāb itmege dirler. Ṭaribe bābından. (حزان): kesr-i ḥā-yıla ḥazīnenüñ cem‘idür. Ḥazīne bir şey’ ḥıfz u ihrāz idecek mekān dirler. (لج): kesr-i lāmle *velice yelicü* fi‘linüñ emridür. Zārabe bābından. ‘id vezninde. ‘udḥul ma‘nāsına.

(الإعراب):

³⁴⁸ Halk rızâ hakkında konuşmuş, sonra her biri bunu haline yorumlamıştır. Bazıları şunu demiş: Allâh’tan razı olan, Allah’ın takdîrine itiraz etmeyendir. Yine bil ki: Hak Teâlâ kulundan razı olmadıkça kul Allâh’tan razı olmaya yaklaşamaz. Zira Allâh “Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır” (kurân, Beyyine, 98/ 8) buyurmuştur. Ve Ruveym dedi ki : Rızâ, cehennem sâğ tarafına konulsa sola tarafına değiştirilmesini sormamasıdır. Râbia’ya , “kul ne zaman razı olur?” diye sorulmuştur. “Nimet onu nasıl sevindirirse, musîbet de öylece sevindirdiği zaman” dedi. Mutasavvıflar şöyle demişlerdir: Rızâ, Allâh’ın en büyük kapısıdır. Yani Allah’ın hükümüne râzı ve rızâ ile ikrâm olunan bir kimse eksiksiz rahatlandırılmış kabul edilir ve en yüksek derecede Allâh’a yaklaştırma ile ikram görür ((tercüme için; Bkz. kuşeyri, **age**, s. 268-274)). Yine de denmiş ki : Rızâ, Allâh’ın en büyük kapısıdır, ona kim girerse güvende olmuş ve boynunu eğmiş olur. Ey hidâyet ve muvaffakiyyet seven Allâh’ım! ben senden faydalı ilim ve hakikî yakîn istiyorum ki benim için yazdığın şeylerin benim başıma geleceğinden emin olayım ve bana takdir ettiklerine razı olayım.

³⁴⁹ Cevherî şöyle demiştir: “hüdâ” doğru yolda olmak ve göstermek demektir. Hem müzekker hem müennestir. Şöle de demiştir: “hedeytühü’t-tarîka; hidâyeten”/(ona yolu ve evi gösterdim) yani tarif ettim demek olur. Bu Hicâz ehlinin ağız özelliğidir. (dili).

³⁵⁰ O (hüdâ) arzu edilen şeye ulaştıran delalet ve işaret demektir. “hüda” kelimesinin zıddının “zalâlet” kelimesi olması buna delildir.

(إِذَا): zarf-ı zamān tahkīki mürūr itdi. (أَبْوَاب):lafzen merfū‘ fā‘ ilidür (انْفَتْحَتْ) fi‘ linüñ. Muzāfdur hüdāya. Ve bu cümle cümle-i şartıyyedür (فَاعَجَلُ) cevābıdur. (لِحَزَائِنِهَا³⁵¹)da lām harf-i cerr. müte‘allıķı maḥzūfdur. Meşelā (يَا قَاصِدًا) ve yāḥūd (مَتَوَجِّهًا). Ve (لِج) ma‘tūfdur (اعَجَلُ) üzre. Bunda (أَبْوَاب)dan murād mevāni‘ -i nefسانیyye vü ḥucubāt-ı cismāniyyeddür ki bunlar ṭālibüñ dār-ı hidāyete dāḥil olmasına māni‘ olurlar. Ebvāb-ı mesdüdenüñ derün-ı ḥāneye dāḥil olmağa nāfi‘ olduğı gibi infitāḥ-ı ebvāb tilke’l-mevāni‘ üñ irtifā‘ u zevālından istiā‘ āre olur. ‘acele cidd ü sa‘ydan u kuvvet-i ‘azmdan ‘ibāret olur. Vülüc-ı maḳāmāt-ı hüdānuñ bāḫımına vü derünına vuşul u duḥūldan kināyet olur.

Ve taḳdīri ma‘nā böyle dimek olur ki: ve şol zamānda ki ey ṭālib saña hidāyet ḳapuları açıla pes sen anuñ ḥazīneleri cānibine ḳāşid olduğı ve ‘azīmet ḳılduğı ḥālde sür‘at ü şitāb ḳıl ve anuñ ḥazīnelerine dāḥil ol. (إِلَّا فِي عَمَلٍ) التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَيْرٌ ، إِلَّا فِي عَمَلٍ) ḥadīs-i şerīfün mışdāḳınca ümür-ı dünyeviyyeden³⁵² her şeyde te’ennī ḳılmaḳ ve āheste-rev olmaḳ mendüb u müsteḥabbdur illā ṭaleb-i hidāyet ü kār-ı āḫiretde degül ki bu ḥuşuşda ‘acele vü sür‘at aḥsen ü aḥabbdur ki bu ḥuşuşda te’ennī vü te’ḫīr eylemede efet ü sür‘at ü şitāb ḳılmada niçe maḥāfet vardır. (بَيْت):

هين نگو فردا که فرداها گذشت // تا بکلی نگذرد ایام کِشت

ای خنک آنرا که او ایام پیش // مغتنم دارد گزارد وام خویش

تا ببینی³⁵³ عالم جان جدید // عالم بس آشکارا ناپدید³⁵⁴

³⁵¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁵² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁵³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁵⁴ Sakın! “yarın” deme. Çünkü yarınlar geçti. Böylece ekin ekme günleri bütünüyle geçmesin. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/313).

Bu beyt bir muḳaddimeyi bilmege muḳtaḳdur ol muḳaddime budur ki: hidāyetüñ envā‘ı çoḳdur ve anuñ aḳsāmına nihāyet yoḳdur lākin bu cümleden ḳur‘ān-ı [16b] ‘azīmü’ş-şānda on vech üzre gelmişdür. *Evvēlā: bi-ma‘nā beyān u tibyān*. Nitekim (بَيْنَا لَهُ طَرِيقَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ³⁵⁷)de (وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ³⁵⁶) ve (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ³⁵⁵) ma‘nilerin virmişler. *Şāniyā: bi-ma‘nā imān u islām vāḳi‘* olmuşdur. Nitekim (إِنَّكَ لَعَلَى³⁵⁸) āyetinde (أَيُّ دِينِ الْإِسْلَامِ³⁵⁹) diyü tefsīr ḳılmışlar. *Sāliṣā: bi-ma‘nā tevḫīd* gelüp (أَنْتَ صَدَدْنَا كُمْ عَنِ الْهُدَى³⁶⁰) āyetinde (أَيُّ: عَنِ التَّوْحِيدِ³⁶¹) dimişler. *rābi‘ā: bi-ma‘nā da‘vet* gelüp (وَأَنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ³⁶²) āyetinde (تَدْعُوا إِلَيْهِ³⁶³) ma‘nāsın virmişler. *Hāmisā: bi-ma‘nā ‘irfān* olup (وَيَالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ³⁶⁴) āyetinde (أَيُّ: يَعْرِفُونَ) ma‘nāsınadır dimişler. *Sādisā: ḳur‘ān ma‘nāsına* gelür. Nitekim (إِذْ جَاءَهُمْ³⁶⁵) *ya‘nī el-ḳur‘ān* diyü tefsīr eylediler. *sābi‘ā: sünnet ü ṭarīḳat ma‘nāsına* (وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِبِينَ؛) (قَبِيْهًا هُمْ أَقْتَدَهُ؛ أَيُّ بَسُّنْتَهُمْ وَطَرِيقَتِهِمْ³⁶⁷). *Sāminā: iṣlāḥ ma‘nāsına* (وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى؛ أَيُّ: أَلْهَمَ³⁶⁹). *‘āṣirā: cennet-i*

Ne mutlu ona ki önündeki günleri ganmet bilip borcunu öder. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoḳlu, 1/311).

Yeni can âlemini, görmeyen çok aşikar âlemi görmek için. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoḳlu, 1/314).

³⁵⁵ “Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir” (kurân, Bakara, 2 / 2).

³⁵⁶ Biz ona iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) gösterdik”. (kur‘ân, Beled, 90/10).

³⁵⁷ Biz ona hayır ve şer yollarını açıkladık.

³⁵⁸ “sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoḳru bir yol üzerindesin” (kur‘ân, Hac, 22 / 67).

³⁵⁹ Yani şüphesiz sen İslam dini üzerindesin.

³⁶⁰ “sizi hidayetden biz mi alıkoyduk?” (kur‘ân, Sebe’, 34 / 32).

³⁶¹ Yani tevḫitten.

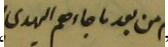
³⁶² “Şüphesiz ki sen doḳru bir yola iletiyorsun” (kur‘ân, Şûrâ, 42 / 52).

³⁶³ Ona çağırıyor sun.

³⁶⁴ “İnsanlar yıldızlarla da yollarını bulurlar” (kur‘ân, Nahl, 16 / 16).

³⁶⁵ Yani yolu biliyorlar.

³⁶⁶ “Kendilerine hidayet geldiğinde” (kur‘ân, İsrâ, 17 / 94 ve Kehf, 18/55). yalnız kullandığımız

nüşhada “” şeklindedir

³⁶⁷ (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuḳu yola uy” (kur‘ân, En‘âm, 6 / 90) yani sünneti ve tarikatına (uy).

³⁶⁸ ve Allah, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacak” (kurân, Yûsuf, 12 / 52). yani onları iṣlah etmeyecek.

a' lāya delālet (³⁷⁰ (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ)) gibi. Bunlardan ğayrı dağı bir niçe ma' nāya gelmiřdür lākin burada bu on vechle iktifā olundu. Pes bu zıkr olunan envā'-ı hidāyetüñ ħazāyini ħulūb-ı evliyā vü řudūr-ı ařfiyā vü etĳiyā olur çünkim bu muĳaddime ma' lūmuñ oldu. Pes tavzıh-ı ma' nā vü taĳķıķ-ı feĳvā böyle dimek olur: ey řālib-i envār-ı hidāyet ü ey³⁷¹ rāĳıb-ı esrār-ı 'ināyet řol zamānda ki saña ebvāb-ı hidāyet küřāde olup mevāni'-i suverī vü ma'nevī ğide ve ħucubāt-ı nefsanī vü řehvātı dest-i tevfiķ ref' ide ol envā'-ı hidāyetüñ ħazīneleri olan ħulūb-ı evliyā vü ařfiyāya ri'āyet eylemege sa'y u himmet eyle ve anlaruñ beytü'l-lāh olan ğöñülleri ħānesine niçe ħıdmet ü 'ubūdiyyetle dāĳil ol tā kim manzūr-ı ilāhī olasın ve hidāyet ü 'ināyetüñ cevāhirine vuřul bulasın. (بيت):

آفت این در هوا و شهوتست // ورنه اینجا شربت اندر شربتست

رو بگو یار خدایی را تو زود // چون چنین کردی خدا یار تو بود

گفت ادخل فی عبادي تلقی // جنه من رؤيتي يا متقي

قال رجل لأبي يزيدٍ قُدسَ سِرِّه: دُلّني على عمل إذا عملته أحبّني الله. قال: ادخل قلبًا من قلوب أولياء الله فإنّ الله في كلّ يوم ثلاثمئة³⁷² وستين نظرةً ينظر بها أهل الأرض؛ فمن أدركته تلك النظرة صرف الله عنه شرّ الدنيا وشرّ الآخرة وأعطاه خير الدنيا وخير الآخرة. وأرجو من الله أن يدركك بعض لخطأته فيصرف عنك شرّ الدنيا والآخرة، ورزقك حسن التوفيق والهداية.³⁷³

³⁶⁹ “ O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir” (kurân, A'lâ, 87 / 3) yani ilhâm edendir.

³⁷⁰“ Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık” (kur'ân, A'râf, 7 / 43).

³⁷¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁷² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁷³ Bu kapının afeti nefis isteği ve şehvetidir yoksa burada peşi sıra şerbet vardır. (Mevlânâ Celāleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/253).

Ēit , sen çabuk Allāh dostunu ara. Böyle yaparsan Allāh, dostun olur. (Mevlânâ Celāleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/254).

Hak dedi: “ey takvalı kişi! Kullarımın arasına ğir, beni ğörme cennetine”. (Mevlânâ Celāleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/180).

وَإِذَا حَاوَلْتَ نِهَآيَتَهَا فَاحْذَرِ إِذْ ذَاكَ مِنَ الْعَرْجِ

(المحاولة: طلب الشيء بحيلة. كذا في النهاية³⁷⁴) [17a] t̄ā-1 ḥiṭābla muḥāveledendür. (حاولت):

(نهايت): ḡāyete dirler bidāyetüñ zıddıdır. (احذر): ḥāz̄erden emrdür ‘alime bābından

iḥtirāz itmege dirler. Ve ḥāz̄ir ḥāyif ma‘ nāsına gelür. (إذ): zamān-1 māzī için zarfdur.

(ذاك): esmā-1 işāretendendür. (عرج): fethateynle aḡsaḡlıḡa dirler. bunda edebsiz olmadan

ve küstāḡlıḡ kılmadan isti‘āre olur.

(الإعراب):

(إذا): şart için. (نهايتها): (حاولت) fi‘linüñ mef‘ulı olur. Zāmīr-i mü‘enneṡ ḥüdāya ‘āyid

olur. (فاحذر): cevābıdır şartıñ. (من العرج)de (من) (احذر)e müte‘allıḡ olur.

(المعنى):

Ve šol zamānda ki sen ol ḥüdānuñ nihāyetini ṭaleb eylesesin pes sen ol ḡinde ‘adem-i istiḡāmetden ü bī-edeb olmadan ḥāz̄er eyle t̄ā kim ol ḥudānuñ nihāyet-i merātibine vāşıl olasın ki anuñ nihāyetinden murād eḡaşş-ı ḥavāşdan ‘arīflerüñ ü muḡarreblerüñ mertebesidür. Hidāyetüñ bidāyeti vü nihāyeti vardur. Bidāyeti ‘avām-1 nās için ve nihāyeti muḡarrebān-1 der-gāḡ-1 ilāhī³⁷⁵ içündür. Nitekim Necm-i Dāye ḥāz̄retleri

وللهدایة مراتب؛ فإنّ الله هدى جميع الحيوانات لجلب المنافع)

ودفع المضار؛ كما قال ربنا: " رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى"; فهذه الهداية للعامة فلا يختص بها

Bir adam, Ebû- Yezîd’e –Allâh onun sırrını takdîs etsin- şöyle demiş: Bana, işlediğimde beni Allâh’a sevdiren bir amel göster. Bunun üzerine şöyle demiş: Allâh’ın velîlerinin kalplerinin birine gir çünkü Allâh’ın yerde bulunanlara günde üçyüz atmış bakışı vardır. bu bakış kime isabet ederse Allâh, onu dünyâ ve âhiret şerrinden uzaklaştırır, dünyâ ve âhiret hayrını ona verir. Dolayısıyla ben, Allâh’ın birkaç bakışının sana rastlamayıp da seni dünyâ ve âhiret şerrinden uzaklaştırmasını Allah’tan ricâ ediyorum. (Allâh) sana muvaffakiyyet ve hidāyetin iyiliğini versin.

³⁷⁴ En-Nihāye” adlı kitapta verilen bilgiye göre “muḥāvelet”; bir şeyi hileyle istemek manasındadır .

³⁷⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

أحد دون أحد. وأما هداية الخواص فهي هداية المؤمنين إلى الجنة " يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ". وأما هداية الأخص فهي الهداية الحقيقية التي من الله إلى الله بالله؛ كقوله تعالى في معرض الامتنان على نبيه: " وَجَدَّكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ "؛ أي: وجدك حائرًا في تيه وجودك، فطلبناك بوجودي، وجذبناك بفضلي، وهديتناك بجذبات عنايتي، ونور هدايتي إليّ، وجعلناك نورًا وأنزلت إليك نورًا فأهدي بك إليّ من أشاء من عبادي وأهديهم إلى صراطٍ مستقيم؛ ولهذا قال النبي عليه السلام: "عرفتُ ربي برّبي، ولولا ربّي ما عرفت ربي"؛ فالهدى هاهنا هو معرفة الله على ³⁷⁶ ve bu gāyet-i hidāyet ki mertebe-i ma‘rifet ü maḳām-ı ḥaḳīqatdur ṭālibe قال القشيري: وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيمًا فِي أَحْوَالِهِ ضَاعَ سَعِيهِ، وَخَابَ (عده، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيمًا فِي أَوْصَافِهِ لَمْ يَرْتَقِ مِنْ مَقَامٍ إِلَى مَقَامٍ؛ فَمِنْ شَرَطِ الْمُسْتَأْنَفِ الْإِسْتِقَامَةَ فِي أَحْكَامِ ³⁷⁷ pes mübtedī olanlar bidāyet-i (البداية كما أن من حق العارف الاستقامة في آداب النهاية sülükda leng olmadan ve ‘işār u sükūṭ kılmadan ḥāzer eylemek lāzımdur ve fütūr u tevāniden güzer eyleyüp nihāyet-i merātib-i hidāyete irinceye dek ve rüy-ı ḥaḳīkatı görünceye dek sa‘y u ‘azīmet eylemek gerekdür. Nitekim buyururlar:

³⁷⁶ hidāyetin birkaç mertebeleri vardır. Zira Allāh, tüm canlılara kendisine yararı dokunanı elde etme ve kendisine zararı olan şeyden uzaklaşma yolunu göstermiştir. Rabbimizin şu sözü buyurduğu gibi: “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” (kurân, Tâ-Hâ, 20 / 50). İşte bu hidāyet hiç kimseye tahsis edilmeden tüm halkı kapsayan bir hidayettir. Hās hidāyet ise, müminlerin cennete hidayet edilmesidir; “imanlarına karşılık Rableri doğru yola erdirtir” (kurân, Yûnus, 10 / 9). En has hidayet ise, Allāh’la, Allāh’tan ve Allāh’a olan gerçek hidāyettir; yüce Allāh’ın, Resül’üne verdiği nimetleri hatırlatmak bağlamında şu sözü buyurduğu gibi: “Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?” (kurân, Duhâ, 93 / 7). Yani, varlığının çölünde yolunu kabetmişken seni bulup seni varlığım ile diledim, erdemimle cezp ettim, inayetimden vazibeleri ve hidayetimin nuruyla kendime hidayet ettim ve seni nur yapıp sana bir nur indirdim; böylece senin aracılığınla kullarımdan dilediğimi kendime ve dosdoğru bir yola iletirim. Bondan dolayı peygamberimiz –Allāh’ın selâmı üzerine olsun- şunu buyurmuştur: “ rabbimi rabbimle tanıdım ve eğer rabbim olmasaydı rabbimi tanıyamazdım”. Zira buradaki hidayet Allāh’ı kesin olarak tanımak demektir.

³⁷⁷ Kuşeyrî şöyle demiş: kim halinde müstakim olmazsa onun çalışması kaybolur, çabası boşuna gider. kim de sıfatında istikâmet sahibi olmazsa bulunduğu makamdan ilerisine yükselemez. Bundan dolayı acemi olanın başlangıç hükümleri hususunda istikâmet üzere olması şarttır. Nitekim nihāyetin edebleri konusunda istikâmet üzere olmak ârifin hakkıdır. ((Bkz. Kuşeyrî risâlesi, 285))

لِتَكُونَ مِنَ السَّابِقِ إِذَا مَا جِئْتَ إِلَى تِلْكَ الْفُرْجِ

(تكون): eḥ āl-ı nāḳıṣadandır. (سَبَاق): zamm-ı sīn-i mūhmele vü teşdīd-i bā-ı muvaḥḥade ile sābıḳuñ cem' idür. Sebḳat idici ma' nāsınadır³⁷⁸. [17b] (إِذَا مَا) da (مَا) zāyiddür. (جِئْتَ): eteyte ma' nāsınadır. mecī'üñ māzī muḥātabıdır. Ecvef-i yāyīdür. Bunda ḳadem-i ' aḳlile olan seyr ü ḥaraket murād olur. (تِلْكَ): esmā-ı işāretendür³⁷⁹ (ذَلِكَ): müzekkere işāret olduğı gibi (تِلْكَ): mü'enneşe işāret olur. bunda müşārun-ileyhā fürecdür. Ve (فُرْج): zamm-ı fā vü feth-i rā-yıla mekān-ı vāsi' ma' nāsına olan fürcenüñ cem' idür.

(الإعراب):

(لِتَكُونَ)de olan lām beyt-i sābıḳda olan (احذر): kelimesine müte' allıḳdur. (مِن): (تَكُونَ) kelimesine müte' allıḳdur. (إِذَا): zarfdur mā-ḳabline. (إِلَى): tazmīn olunan muḳadder (قاصداً) kelimesine müte' allıḳ olmak da cā'iz ve (جِئْتَ) fi' line müte' allıḳ olmak hem cāyızdır.

(وتقدير المعنى):

Şol zamānda ki sen ol hidāyetüñ nihāyetini ḥaleb eylesin. Pes sen ḥazer ile ol ḥinde süḳūṭ u ' arecden tā kim sābıḳīñ zümresinden olasın şol zamānda ki sen emākin-i vāsi' a vü merātib-i ' āliye cānibine gelesin seyr ü irtiḥāl ḳılasın. Pes (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ) (10) naşş-ı kerīmi-yle müşārun-ileyh olan muḳarrebler ' idādından olasın dimek olur. Ve ' allāme-i Nīsābūrī bu āyetüñ tefsīrinde böyle buyururlar ki:

³⁷⁸ السابق: bi-zammı's-sīn ve teşdīdi'l-bā'i'l-muvaḥḥade sābıḳuñ cem' idür. Şerḥ.

³⁷⁹ Kullandığımız nüshada "إِذَا مَا جِئْتَ" şeklindedir.

³⁸⁰ "İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allah'a) yaklaştırmış kimselerdir." (kurân, Vâkı'a , 56/ 10, 11).

الذين سبقوا إلى ما دعاهم الله إليه من التوحيد والإخلاص والطاعة أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ إلى مقامات لا ينكشف (Pes (عنها المقال غير الخيال. "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" بيان محل إجمادهم أو هي الجنة³⁸¹ الروحانية النورانية³⁸² bu beytde daḥı furecden murād yā āḥiretde olan cennet-i ācile olur ki aña meşāyih-i şūfiyye cennet-i a‘māl daḥı dirler ve yāḥūd merātib-i sülūkda olan cennet-i ‘ācile murād olur ki aña ‘ārifler cennet-i ma‘rifet ta‘bīr iderler (كما قال النَّفَرِي فِي شَرْحِ الْحَكْمِ) حاكبًا عن بعض العارفين: إِنَّ فِي الدُّنْيَا لَجَنَّةً عَاجِلَةً مِّنْ دُخْلِهَا لَا يَشْتَاقُ إِلَى الْجَنَّةِ الْأَجَلَةِ، قِيلَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: (لِكُلِّ قَرْنٍ مِّنْ أُمَّتِي السَّابِقُونَ) (aleyhi ve sellem) (معرفة الله³⁸³ ve ḥazreti Nebīnūñ *ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem*) buyurduḡı ḥadīṣ-i şerīf mūcibince bu ümmet içre her qarnda sābıqlar vardur ve anlar (وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ³⁸⁴) āyet-i kerīmesinūñ mışdāqınca ḥayrāt u ṭā‘āta sebqat idenler ve ‘ilm ü ma‘rifet yolına istiḳāmetle gidenler ve kendüleri muḳarreb-i der-gāh-ı ilāhī kıluḡ ayş-ı ebedī vü sa‘ādet-i sermedī mertebesine vāşıl idenlerdür.

فَهَنَّاكَ الْعَيْشُ وَبَهَجَتْهُ فَلَمَبْتَهَجْ وَلِمَنْتَهَجْ

قال الجوهرى: هنا وههنا للتقريب إذا أشرت إلى مكان. وهنالك للتبعيد، واللام زيادة، والكاف للخطاب وفيها (عيش): (دليل على التباعد، تفتح للمذكر وتكسر للمؤنث. قال الفراء³⁸⁵: يقال: اجلس ههنا؛ أي: قريبا³⁸⁶ fetḥ-i ‘ayn-ı mūhmele ile ḥayāt ma‘nāsınadır. (بهجت): güzellige dirler ḥüsn gibi.

³⁸¹ Kullandığımız nüshada “ههنا” şeklindedir.

³⁸² Allāh’ın onları davet ettiḡi tevhid, ihlas ve amelde öne geçenler, anlatılmaz ve hayal edilmez kutsal yerlerde öne geçenlerdir. “Naīm cennetlerindedirler” (kurân, Vâkı’a , 56/12) (ayeti) onların cesetlerinin mekanını açıklamaktadır ya da o, (“cannât” kelimesi) rûhî ve parlak cennet demektir.

³⁸³ Nefzî’nin Hikem şerhinde âriflerin bazılarından aktararak şu sözü dediḡi gibi: şüphesiz ki, dünyada geçici bir cennet var ki, kim ona girirse ahiretteki cenneti özlemez. Ona “o nedir?” diye sorulduğunda “Allāh’ı tanımak” demiştir.

³⁸⁴ (kurân, Fâtır,35 / 32).

³⁸⁵ Kullandığımız nüshada “ههنا” şeklindedir.

³⁸⁶ Cevherî şöyle demiştir: “hünâ ve hâhünâ”; bir mekânı gösterdiğinde takrīb (yakınlaştırma) anlamı vermektedir. Ve “hünâk”; uzaklaştırmak için (kullanılmakta). (onda bulunan) lâm ziyade (ekleme)dir, kâf ise, hitâp için (kullanılmakta), onda uzaklaştırma anlamına bir kanıt bulunmaktadır. müzekker için fetḥa ile harekelenir ve müennes için kesre ile harekelenir. Ferrâ “iclis hâhünâ” (şuraya yani yakında otur) denilir diye rivayet etmiştir.

(مُبْتَهَج): sūrūr ma‘nāsına olan ibtihācuñ ism-i fā‘ ilidür. Mesrūr ma‘nāsına. Ve (منتَهَج): ifi‘ āl bābından ism-i fā‘ ildir (³⁸⁷سَلَكْتَهُ أَي: سَلَكْتُ الطَّرِيقَ؛ أَي: سَلَكْتُه) kavlınden me’hūzıdır. Nehc ü minhāc ʔarīk-ı vāzıha dirler ve bunda (منتَهَج)den murād sālikān-ı ʔarīk-i ilāhī olan ebrār u ahyār ve (مُبْتَهَج)den murād vāşılān-ı mertebe-i kurb-ı rabbānī olan aşhāb-ı ‘ulūm u esrār olur.

(الإعراب):

(هناك)da (فا) ta‘ kīb [18a] içündür. (هناك): işārātı mutažammına olan zūrūfdandır müşārūn-ileyh beyt-i sābıqda olan (فَرَج)dür. (العيش): mübtedā. (هناك): muğaddem ḡberdür. Tağdīm-i ḡber ḡşr ifāde eyler (³⁸⁸أَي: فِهْنَاك لَا فِي غَيْرِهِ) tağdīrinde olur. (فا) (فلمبتهج)de (فا) (بِهَجْتِهِ): (عيش) üzre ma‘ tūfdur aña muttaşıl olan zāmīr ‘ayşa ‘āyid olur. (فا) (فوه) içündür. (لمبتهج): zarf müstağırrdur. Mübtedā-yı maḡzūfuñ ḡberidür tağdīri (فوه) (³⁸⁹حاصل لمبتهج) dimek olur. ve (لمنتهج): aña ma‘ tūf olur ve bu ikisinüñ tenvīnleri ta‘ zīm ma‘nīleri ifāde kıılır.

(المعنى):

pes ‘ayş-ı ebedī vü ḡyāt-ı sermedī ve ol ‘ayşuñ behcet ü nazāreti hemān ol fūrçelerdedür ḡayrı mertebelerde degüldür. Pes ol ‘ayş-ı ebedī kurb-ı ilāhī vü müşāhede-i lıķā-yı rabbānīden mübtetic ü mesrūr olan vāşıllar u muḡarrebler içündür. Ve ʔarīk-i hidāye vü sebīl-i Muşafāya istiķāmetle sālik olan mütteķiler ü sābıklar içündür. ke’enne nāzım ḡzretleri dir ki: (اعجبوا لهذين الصنفين العظيمين من بين)

(سائر البشر فإنهما الفايرون العيش الأبدى، وما عداهما إما هالك أو في الخطر ³⁹⁰) ki efzal-i beşer

ḡzretleri *şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem* (³⁹¹إِلَّا عَيْشَ الْآخِرَةِ) buyurdılar ve

bunı ol ḡzretten Enes ḡzretleri rivāyet kııldılar ma‘nā-ı şerīfi (أَي: لَا عَيْشَ بَاقٍ إِلَّا عَيْشُ)

³⁸⁷ Yolu izledim; yani onu tuttum.

³⁸⁸ Yani orada, ne diğeriindedir.

³⁸⁹ O, mutlu olana hasıldır.

³⁹⁰ Beşer ehlinin (insanların) ancak bu iki büyük grubuna şaşırın çünkü onlar ebedi hayatı kazananlardır. Başkaları ise ya helāk edilmiş ya da tehlikededir.

³⁹¹ Allah'ım! Hayat, ancak ahiret hayatıdır.

³⁹² (الآخرة) dimek olur. pes (إِنَّ الْعَيْشَ الْبَاقِيَ وَبِهَجَّتُهُ فِي الْجَنَّةِ³⁹³) kavliniñ mışdāqınca eger müttakîlere vü eger münteħilere ‘ayş-ı bākî vü müşāhede-i lıķā-yı sākî (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي)³⁹⁴ āyet-i kerīmesinüñ tıbķınca meķ‘ad-ı şıdķda melik-i muķtedirüñ ķurbında isti‘dādları vü ķurbiyyetleri miķdārı her birine ‘atā olunur u in‘ām kıılınur ve bu dünyāda hem aşķāb-ı sülūk cenāb-ı ‘izzete münācāt itmede lezzāt-ı cennāta müşābih ezvāķ-ı celīle bulurlar ki aña ħayāt-ı ‘ācile ta‘bır kıılurlar (كما قال سليمان داراني: ليس في الدنيا شيء يشبه نعيم أهل الجنة إلا ما يجده أهل التملق في)³⁹⁵ ammā (قلوبهم في الليل من حلاوة المناجات. وحلاوة المناجات ثواب عاجل لأهل الليل. كذا في العوارف³⁹⁵ ki ķurb-ı Ĥaķķ u müşāhede-i cemāl-ı muṭlaķ ile mübteħic ü mesrūr olan aşķāb-ı kemālüñ bu ‘ālemde olan ‘ayş ü nūşı ve zevk u şafā-yı hūşı ta‘bıre gelmez ve nuṭķ u beyāna şıgmaz. Nitekim ħazret-i Mevlānā bunlarıñ merātib-i ‘aliyyelerinden ħaber virüp buyururlar: (بيت)

وارهيده از جهان عاريه// ساكن گلزار و عين جاريه

بر سرير سرّ عالی همّتش// مجلس و جاه و مقام و رتبتش

مقعد صدقي كه صديقان درو// جمله سرسبزند و شاد و تازهرو

جهد می کن تا ز خود يابی رها// واجب این علم است اگر داری نها

³⁹⁶ گنج پنهان است علم معنوی// در تو آيد گرز تو بیرون شوی

³⁹² Yani ebedî hayat ancak ahiret hayatıdır.

³⁹³ Muhakkak ki ebedî hayat ve onun güzelliği cennette bulunmaktadır.

³⁹⁴ “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar, muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler”. (kur’ân, Kamer, 54 / 54,55).

³⁹⁵ Süleymân Dârânî’nin şöyle dediği gibi: geceleri boyun eğenlerin kalplerinde buldukları yakarış tatlılığı dışında, dünyanın hiç bir şeyi cennet ehlinin huzuruna benzemez. Ayrıca bu yakarışın tatlılığı gece ehli için (gecede uyumayıp Allâh’a itaat edenler) hemen verilen bir sevaptır. “Avâriif” adlı kitapta böyledir.

³⁹⁶ Eğreti dünyadan kurtulmuştur; gül bahçesi ve akar pınarlarda yerleşiktir. Meclisi, yeri, makamı ve rütbesi yüce himmetinin gizli tahtı üzerindedir.

فَهَجِ الْأَعْمَالَ إِذَا رَكَدَتْ   فَإِذَا مَا هَجَّتْ إِذْنُ تَهَجِّجْ

(هَج): kesr-i hā ve sükūn-ı cīmle (هيجًا وهيجانًا)den emrdür. Z̄arabe bābından (هاج الشيء) dirler kaçan bir şey' muz̄tarib ü müteḥarrik olsa ve (هاج الغبار) dirler toz kopsa. Ve (هاج فلان الشيء) dirler kaçan bir kimse bir şey' işāre vü taḥrīk eylese. z̄irā hem müte'addī vü hem lāzım olur. Nitekim bunda müte'addī vāqī' olmuşdur. [18b](أعمال): 'amelūñ cem' idür. (رَكَدَتْ): naṣare bābından rükūddandur. Rükūd sükūna dirler. Nitekim sākin olan āba mā'-ı rākīd dirler bunda [(رَكَدَتْ): inḳaṭa' at ma' nāsına isti'āre olunmuşdur]. (هَجَّتْ): daḥı heyeceden māzī muḥātabdur. (تَهَجَّجْ): tā'-ı meftūḥa vü cīm-i meksūre ile bu daḥı heyecāndandur³⁹⁷.

(الإعراب):

(فا): şart-ı maḥzūfa cevāb içündür. Z̄irā taḳdīr-i kelām (إِذَا كَانَ الْعَيْشُ الْمَذْكُورُ هُنَاكَ لِمَبْتَهَجٍ) dimek olur. (الأعمال): (ولمتهجج جزاء بما كانوا يعملون فهج الأعمال أيها المبتدي أنت إذا رَكَدَتْ³⁹⁸) lafzen menşūb mef'ūlıdur (هَج) emrinūñ. (إِذَا رَكَدَتْ): zarfdur mā ḳabline. (إِذَا): zarf-ı zamān müstaḳbel içündür. Nitekim şerḥi mürūr itdi. (إِذَا): tenvīnle ḥīne *izā kāne'l-emrū kezālik* ma' nāsına olup. Tenvīn muzāfun-ileyhden bedel olur. (تهج)ñ taḥtında müstetir olan fā' ili zamīri (أعمال)a rāci' olur. Ve (إِذَا مَا)ya cevāb u cezā olur.

Doğru kişilerin içinde bulunduğu sadakat yerinde hepsi yemyeşil, neşeli ve taze yüzlüdür.(Mevlânâ, **age**, c.2, s.364).

Kendi nefsinden kurtulmaya çabala, bu ilim (tasavvuf) vacibtir eğer akıllıysen..

Manevî ilim gizlenmiş hazine gibidir; sen nefsinden kurtulduğun (çıktığın) zaman o girer

³⁹⁷ Kullandığımız nüshada “هيجًا وهيجانًا” şeklindedir.

³⁹⁸ madem ki (geçen beyitte) zikredilen oradaki (cennetteki) hayat, işledikleri amellere karşılık bir mükâfat olarak sâlikler ve vâsıllara (sufilerin kullandığı iki terim) verilir, öyleyse ameller durduklarında onları tahrik eyle ey mübtedî.

Ve **ma'nā**-yı beyt böyle demek olur ki çünkim ol emākin-i vāsi'a vü merātib-i 'āliyyeden olan 'ayş-ı mezkūr müntehī olan mübtehic ü mütevassıf olan müntehic için hāşıl ve a' māl-ı haseneleri muķābelesinde anlara vāşıl oldu. Pes sen dağı ey mübtedī olan řālib a' māl-ı haseneyi tağrık eyle řol zamānda ki ol a' māl sākın ola ve mā'-ı rākid gibi hemān bir yerde řala. Pes her zamānda ki sen a' māl rākide olduğı zamānda tağrık idesin ve aña süvār olup ilerü gidesin ol a' māl senüñ sa'y u himmetüñden cān bulur ve müteğarrık olur. Hāzret-i nāzım *rahmetullāhi 'aleyh* germ olan řālibi ber-sebīl-i kināye süvār-ı gerd-engīze ve a' māl-ı ğubāra temşīl idüp ve yāđūd a' māl-ı esb-i gerd-engīze teşbīh eylemişdür ve aña ke'nnēhü böyle söylemişlerdür ki ey řālib-i ilāhī pes sen dağı ol mübtehic ü müntehic olanlar gibi esb-i a' māl-ı süvār ol bu meydān-ı meğabbetde āşār-ı a' māl-ı işāre kııl řol zamānda ki esb-i 'amel řūra ve anuñ ğubār-ı āşārı hem rākide vü sākine ola. sen anı tehyīc ü tağrık eyle. Zīrā ki ol rākid ü sākın olduğı hīnde sen anı tehyīc ü tağrık eyleseñ ol zamānda ol a' māl senüñ himmet ü sa'y uñla müteğarrık olur ve esb-i gerd-engīz gibi ol mağlab-ı a' lā vü maķşad-ı esnā cānibine seyr ü hareket kıılır. Eger sür'at ü germiyyet olmaz ise bārī fütūr u kesel sebebi-yile anuñ rükūd u sükūnuna rāzī olmamaķ gerekdür ki nitekim ğabīb-ı ekrem *şalla'l-lāhu ta'ā.lā 'aleyhi ve sellem* buyururlar: (أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ تَدُومَها وَإِنْ قَلَّ. رواه أبو هريرة وعائشة رضي الله عنهما. اتَّفَقَ) على الرواية عنهما. قال الشيخ الشارح في شرح هذا الحديث: فيه إشارة إلى أن قليل العمل إذا دام خير من الكثير³⁹⁹ المنقطع؛ وإنما كان كذلك لأن بدوام القليل يدوم الطاعة

[19a]

والذكْرُ والمراقبةُ والإخلاصُ والإقبالُ على الله؛ فالقليلُ الدائمُ يزيدُ الكثيرَ المنقطعَ أضعافاً مضاعفةً؛ ولهذا أنكر

⁴⁰⁰ (أهل التصوف ترك الأوراد كما ينكرون ترك الفرائض⁴⁰⁰). Ve bir āđer ğadış ki 'Abdullāh b. 'Amr

³⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁰⁰ Allah'm en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır. Ebū Hureyre ve Hz. Âişe rivayet etmiştir, her iki rivayet üzerinde ittifak edilmiştir. Şārih şeyh, bu hadisin şerhinde şöyle demiştir: onda, az ve devamlı amelin çok da devamlı olmayan amelden daha iyi (hayırlı) olduğuna işāret bulunmakta; çünkü azın (az amelin) devamıyla taat, zikir, korkma, ihlas ve Allāh'a yönelme devam eder. Böylece az ve devamlı olan (amel) bol olup ancak devamlı olmayandan kat kat arttırılmış olarak daha çoktur.

وَمَعَاصِي اللَّهِ سَمَاجَتُهَا تَزْدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِجِ

(معاصي): ma‘ şiyetüñ cem‘ idür. ma‘ şiyet: řā‘ atuñ zıddıdır. (سماجت): veznen ü ma‘ nen kabāhat ma‘ nāsınadır. (تزدان): zīnetden ifti‘ āl bābınuñ muzāri‘ -i mü’enneşidür. Aşlinda (تَزْتِينُ) ber-vezn-i tefta‘ ilü idi. Yānuñ mā kabli meftūh olduğı-çün elife kalb oldı ve tā-yı ifi‘ āl dağı mā kabli zā olduğı mülābese ile dāla kalb olup (تزدان) oldı bunda tezyīn ma‘ nāsı murād oldı. Ve (لدى): dāl-ı mühmele ile ‘alā vezninde ‘ inde ma‘ nāsınadır. ba‘ zı nüşhada zāl-ı mu‘ ceme ile şāhib ma‘ nāsına esmā-ı sitte-i mu‘ telle-i muzāfadan olan (ذو) vāqi‘ olmış. (خُلُقُ): zamm-ı hā-ı mu‘ ceme ile ve dağı zamm-ı lāmla huy ma‘ nāsınadır. fetḥ-i hā-ı mu‘ ceme ile maḥlūk ma‘ nāsına hem vechdür. (سَمِجِ): ketif vezninde semācetden şıfat-ı müşebbehdür.

(الإعراب):

(واو): ibtidā’iyye⁴⁰⁴. (معاصي): taḳdiren merfū‘ mübtedā. Muzāfdur lafz-ı celāleye.

(سماجتها): mübtedā.(تزدان): cümlesi mübtedā-yı şānīnūñ ḥaberidür. Ve mübtedā-yı şānī

Bunun üzerine şöyle cevap verdim:

O, gece uyumayıp namaz kılan falanca kadındır.

Bunun üzerine Peygamber – Selâm üzerine olsun- şöyle buyurdu: “Amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Çünkü siz bıkmadıkça, Allah da bıkmaz, Allah yanında amelin en makbulü, kişinin bıkmaksızın devam üzere işlediğı ameldir”. (hadisin bittiğı “yemelle” kelimesi) melâl’ dandır. Melâl ise, bir işi sık sık işleme sebebiyle nefsin usanıp o işi terk etmesi demektir. Ancak bunun (melâl) Allâh’a ait bir fiil olması mümkün değildir. Bu yüzden (Allâh’a nisbet edilen melâl’in) anlamı, melal kelimesinin açıklanmasının bittiğı söz olan i’râzdır. Zira bu iş, Allâa’a izdivaç üslubü üzere isnat edilmiştir. Yani siz bıkmadıkça Allâh sizin ibâdetlerinizi kabul etmeyi terketmez ama eğer bıkmış olursanız o zaman onları (ibadetlerinizi) kabul etmekten vazgeçer. Eş-Şeyhu’l-Ekme’l’in *Şerhü’l-Meşârik* adlı kitabında böyledir. (şair):

Önde giden itaatkâ atlara ne mutlu! Ne geri gider, ne de asiliğe rehindirler.

Mûsâ kelim’in bedeni gibi hızlı giderler; iki denize dek –yer olanlar için- bir kilim genişliğı gibidir.

O uzun yolun yedi yüz yıllık yolu vardır; o sevgi gidişine azmetti.

Onun beden gidişinin gayratı bu olunca, canının gidişi en yüceye kadardır. (Mevlânâ Celâleddin

Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 3/338).

⁴⁰⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ma' a haberihî mübtedâ-yı evvelün haberi olur. Bu dağı cāyızdır ki (سماجتها) (لدى الخلق): den bedel-i iştimāl ola ve (تزدان) cümlesi mübtedānuñ zāmîri ola. eger zamm-ı hā-yıla farz olunursa bir āher muzāf taqđîr itmek üzre muzāf olur (لدى) (هي) taqđîrinde olur. (تزدان⁴⁰⁵) fi'linün fā' ili [19b]Tahtında müstetir (سمج) şıfatıdur halkuñ. semācete āyid olur.

(المعنى):

Ve'l-lāhu ta'ālā hazretlerinün ma'şiyetleri ol ma'şiyetlerün qabāhatı hulq-ı kabîh şāhibinün katında mütezeyyin ü müstaḥsen olur. Zīrā her bār ki bir kimse bir günāhı işlese ve tövbe vü istiğfār kılmasa anuñ qalbinde bir siyāh nükte hāşıl olur hattā anuñ kalbini ihāḫa kıılır ve aña reyn dinür (كما روى أبو هريرة - رضي الله عنه - قال - صلى الله عليه) وسلم - : إنَّ العبد إذا أذنب ذنبًا حَصَلَ في قلبه نُكْتَةٌ سوداءٌ ، فإذا تاب واستغفر ، صَقَلَ قلبه ، وإن عاد زادت (حتى يَسْوَدَّ قلبه ، فذلك "رَأَى" الذي ذكر الله في كلامه؛ قال: "كَلَّا بَلْ رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" ⁴⁰⁶) çünküm qalb siyāh ola 'alāmeti oldur ki ma'şiyet anuñ şāhibine şīrīn olur ve hoş u müstaḥsen gelür. Nitekim hazret-i Mevlānā Mesnevīlerinde bu beytlerle bu hālete işāret kıılır. (بيت):

چون کند اصرار و بد پیشه کند // خاک اندر چشم اندیشه کند

توبه نندیشد دگر شیرین شود // بر دلش آن جرم تا بی دین شود

آن پشیمانی و یارب رفت ازو // شست بر آیینه زنگ ⁴⁰⁷ توبتو

مرد آهنگر که او زنگی بود // دود را با روش هم رنگی بود

⁴⁰⁵ Kullandığımız nüshada "زرد" şeklindedir.

⁴⁰⁶ Ebû Hüreyre'nin rivāyetine göre, peygamberimiz –Allāh'ın salatı ve selāmı üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: " kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir leke oluşur. Eğer tövbe eder, bağışlanma dilerse, kalbi temizlenir. Tekrar günah işlerse leke büyüyüp Kalbinin tamamını kuşatır. Kur'ân'da "Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır" (kurân, Mutaffifin, 83 / 14) âyetinde geçen paslandırma budur İşte.

⁴⁰⁷ Kullandığımız nüshada "زنگ" şeklindedir.

مرد رومی گر کند آهنگری // رویش⁴⁰⁸ ابلق گردد از دودآوری

پس چه چاره جز پناه چاره‌گر // ناامیدی مس و اکسیرش نظر

ناامیدها به پیش او پنه // تا ز درد بی‌دوا بیرون بچه

جهد کن تا نور تو رخشان شود // تا سلوک و خدمت آسان شود⁴⁰⁹

أنوار صباح مُنبِلج

ولطاعته وصباحتها

(طاعت): ma‘şiyetüñ zıddıdır. *ṭā‘a yaṭū‘u* dan maşdardur. Emr-i Ḥaḳḳa inkıyād eylemege dirler. (صباح): faşāḥat vezninde. ḥasüne bābından. Güzel yüzlü olmağa dirler (نُور): nūruñ (يُقَالُ: صَبْحَ فُلَانٍ؛ أَي صَارَ حَسَنَ الْوَجْهِ ، فَهُوَ صَبِيحٌ ؛ أَي جَمِيلٌ⁴¹⁰) dirler cem‘idür. Nūr: bi-nefsihi zāhir ü ğayrıyı muḫhir olan keyfiyyete dirler. (صباح): mesānuñ zıddıdır ki murād fecrdür. (مُنْبِلج): infī‘āl bābından ism-i fā‘ıldür. (انبِلج) dirler kaçan şabāḥ aġarırsa.

(الإعراب):

⁴⁰⁸ Kullandığımız nüshada “رویش” şeklindedir.

⁴⁰⁹ Israr eder ve kötüyü meslek edinirse, düşünce gözüne toprak saçar;

Artık tövbeyi düşünmez; o suç gönülde tatlılaşır; neticede dinsiz olur.

O oışmanlık ve “yâ Rabbi” deyişi ondan gider; aynası üzerine beş kat pas yerleşir.

O dumanın rengi, zenci olan demirci adamın yüzüyle aynı renktir.

Rum ülkesinden, demircilik yapan bir adamın yüzü duman tütmesiyle alacalı olur.

O halde çareciye sığınmaktan başka ne çare vardır? Ümitsizlik bakır, iksiriye bakıştır.

Ümitsizlikleri onun önüne koyun, böylece devasiz derkten kurtulun (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoġlu, 1/418,419).

Çalış, ışığın parlansın; Hak yolda yürümek ve hizmet etmek, senin için kolay olsun. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoġlu, 2/258).

⁴¹⁰ Denilir ki: “sabuha fülân” yani güzel yüzlü oldu. “fehüve sabîh” (o sabihtir) yani güzel demektir.

(لطاعته): zarf-ı müstakırrdur ve muḳaddem ḫaberdür aña muttaşıl olan zamīr-i mecrūr beyt-i sābıḳda olan celāleye rāci'dür. (وصباحتها): üzre ma'ṫūfdur. ve aña muttaşıl olan zamīr hem ṫā' ata 'āyiddür. (أنوار): lafzen merfū' mu'aḫḫar mübtedādur. Muḫāfdur şabāḫa. (منبلج): lafzen mecrūr şıfatıdır şabāḫuñ.

(المعنى):

Ve ol Allāh'uñ ṫā' atı içün ve daḫı ol ṫā' atıñ ḫüsn ü cemāli içün şabāḫ-ı münbelicüñ envāri vardır. ya'nī Allāhu ta'ālā ḫazretlerine olan ṫā' atıñ envāri ve ol ṫā' atıñ 'ālem-i ma'nīde olan ḫüsn ü behceti ziyā-baḫş-ı 'ālem olan şabāḫuñ envāri gibidür ki ol zulumet-i maḫsūseyi nice izāle eylerse bu daḫı zulumet-i ma'ḫūleyi öyle izāle eyler. Eger muṫ' olanlarıñ nūri maḫsūs u zāhir olsa idi şabāḫ nūrına ğālib olaydı ve zemīn ü āsumān miyānını ṫolduraydı (كما قال الشيخ أبو الحسن الشاذلي: لو كُثِفَ عن نورِ المؤمنِ المطيعِ) لطَبَقَ ما بَيْنَ السماءِ والأرضِ، فما ظَنُّكَ

[20a]

بنور الولي؟! ولقد سمعتُ شيخنا أبا العباس يقول: لو كُثِفَ عن حقيقة الوليِّ لعبد؛ لأنَّ أوصافه من أوصافِ الله، ولو كشفَ الحقُّ تعالى عن أنوارِ قلوبِ أوليائه لانطوى نورِ الشمسِ والقمرِ من مُشْرِقاتِ أنوارِ قلوبِهِم. الشمسِ يطرأ⁴¹¹ عليها الكسوف والغروب وأنوار⁴¹² قلوبِ أولياءِ الله لا كسوف لها ولا غروب؛ ولذلك قال القائل: إنَّ شمسَ النهارِ تغربُ بالليلِ وشمسُ القلوبِ ليسَ تغيبُ.

⁴¹³ egerçi bu dünyāda nūr-ı ṫā' at peydā degüldür (كذا في شرح الحكم لابن عطاء الله الإسكندري

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ) (ber-mışdāḳ-ı kıyāmetde rüz-ı lākin

⁴¹¹ Kullandığımız nüshada “ط” şeklindedir.

⁴¹² Kullandığımız nüshada “انوار” şeklindedir.

⁴¹³ Şeyh Ebü'l-Hasan eş- Şazilî'nin şunları dediği gibi: “Şayet boyun eğen bir müminin nuru dışarıya yansırsa o nurun şiddetinden yerle gök arası görünmez olurdu. O hâlde, velinin nuru hakkında görüşün nedir?! Andolsun, hocamız Ebü'l-Abbâs'ın şunları dediğini duydum: şayet velinin hakikatı

414 (وَبِأَيِّمَانِهِمْ) mü'minlerün nûrî 'amelleri kadar önlerinde vü şāg yānlarında sa' y ile göresin (قال عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه -: يُؤْتَوْنَ نُورَهُمْ عَلَى قَدْرِ أَعْمَالِهِمْ. وعن قتادة قال مرفوعاً:) بلغنا أنّ النبي - عليه السلام - قال: إنّ كل مؤمن يحصل له النور يوم القيامة على قدر عمله؛ فمنهم من يضيء له نورٌ كما بين عدن إلى صنعاء، ومنهم من يضيء له نوره مثل جبل، ومنهم من لا يضيء له نوره إلا موضع قدميه، وأدناهم نوراً من يكون نوره على إبهامه. وقد بينا في هذا الكتاب مراراً أنّ 415 الخيرات والطاعات (كلها أنوار. كذا قال النيسابوري في تفسير هذه الآية. 416

مَنْ يَخْطُبُ حُورَ الْخُلْدِ بِهَا يَظْفَرُ بِالْحُورِ وَبِالغُنْجِ

(يخطب): naşare bābından fi' l-i muzāri' dūr kesr-i hā' ile olan hıṭbeden tezevvüc için
 يقال: خطب فلان المرأة للنكاح، يخطب خطبة بالكسر؛ إذا طلبها (avret taleb itmege dirler.)
 قال ابن الأثير في النهاية: حور بضم الحاء نساء أهل الجنة، واحدهن حوراء وهي شدة بياض (للتنزج). 417

(gerçekliği) ortaya çıkarılmış olsaydı, ona ibadet edilirdi. Çünkü onun sıfatı, Allâh'ın sıfatının bir parçasıdır ve eğer Cenâb-ı Hakk, velilerinin kalperindeki nurların örtüsünü kaldırmış olsaydı o nurun şiddetinden güneş ve ayın nuru görünmez olurdu. Ayrıca güneş tutulur ve batır ama Allâh'ın velilerinin kalplerinin nurları ne tutulur ne de batır. Bu nedenle şair (Hallâc) şöyle demiştir:

Gündüzün güneşi gece ile batır

kalbin güneşi asla batmaz

İbnü Atâillâh el-Eskenderî'nin "Şerhü'l-hikem" adlı kitabında böyledir.

414 "Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğin gün" (kurân, Hadîd, 57 / 12).

415 Kullandığımız nüshada "نور" şeklindedir.

416 Abdullâh b. Mes'ud – Allâh ondan razı olsun- şunları demiş: " onlara (Müminlere) amellerine göre nur verilir" ve Katâde'den merfû hadis olarak rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bize nakledildiğine göre peygamberimiz – selâm üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Müminlerin her birine ameline göre nur verilir. Onlardan kimisinin nuru Aden ile San'a arasındaki bir bölge gibi bir yeri, kimisinin nuru dağ kadar bir bölgeyi, kimisinin nuru da ancak ayaklarını bastığı yeri aydınlatacaktır. Bunların en aşağıda bulunanları, nuru baş parmağında olanlardır". Bu kitapta defalarca, yapılan tüm hayır ve itaatlerin nurlar olduğunu açıkladık. Nisâbü'rî, bu âyetin tefsirinde böyle demiştir.

417 (Arapçada)bir erkek bir kadını istemeye geldiğinde şöyle denilir: hataba fülânü'l-mer'ete li'n-nikâh (falan kadınla evlenmek istedi); yahtubu (fiilin muzârii); hıṭbeten (fiilin mastarı) hâ'nın kesre ile hareke edilmesiyle.

(العين الشديدة سوادها. وقال الجوهرى: وإتّما قيل للنساء الحور العين تشبيها بالطباء والبقر⁴¹⁸ maşdarı fethateynle ḥaver gelür. Ḥaver: gözün nihāyet-i isvidādına dirler. Āhūnuñ ve baḳaruñ gözleri be-gāyet siyāh oldığı-çün nisā'-ı cennet daḫı anlara teşbīh olunmuşdur. (وقال أمين الدين في مجمع البيان في تفسير "وَرَوَّجْنَا لَهُمْ بِحُورٍ عَيْنٍ": فالحور البيض النقيات البيضاء في حسنٍ وكمال. 419 (والعين: الواسعة؛ أي الواسعة الأعين في صفاء وبهاء (الخلد): bi-zamm-ı ḥā'-ı mu'ceme vü sükün-ı lāmla dāyim ü bākī ma'nāsına ḥulūd gibi maşdardur ve cennāt-ı 'āliyeden birinüñ ismidür bunda cennet murād olur. (يظفر): 'alime bābından fi'l-i muzāri' dūr. Bā ile vü 'alā ile vü bi-nefsihi ta' diye eyler. Maşdarı fethateyn ile zafer gelür. Zafer maṭlūba fāyiz olmağa dirler. ba' zı nüshada ḥuld yerine 'ayn vāḳi' olmuşdur. (قال أبو (عبيدة: العين جمع العيناء وهي عظيمة العين⁴²⁰).

(الإعراب):

(يخطب) (يخطب): men şartıyye ile meczūmdur. (حور): lafzen menşüb (من): şartıyyedür. (يخطب) (يخطب): men şartıyye ile meczūmdur. (حور): lafzen menşüb (من): şartıyyedür. fi'linüñ mef' ulıdır. Muzāfdur ḥulda. (بها) da bā sebebiyyedür. Zāmīr ṭā' ata rāci' dūr. (يظفر): cevābıdır şartuñ. (بالحور) da bā (يظفر)e müte'allıḳ ve elif-lām 'ahd içündür. (وبذوات الغنج⁴²¹) (وبذوات الغنج) (ذوات) taḳdīr olunup ve (421) dimek menzilesinde olunursa hem vechdür ve bu taḳdīrce şıfātı zāt-ı mevşūfe

⁴¹⁸ İbnü'l-Esîr "En-nihāye" dalı kitabında şöyle demiştir: Hür – hâ'nın ötreli okunmasıyla- kelimesi, cennette bulunanların eşleri demektir. "havrâ"nın çoğuludur. O (havrâ kelimesi): siyahlığı çok olan gözün beyazlığının çokça görünmesi demektir. Ayrıca, Cevherî şöyle demiştir: nisâya "el-hürü'l-in" demeleri, o kadınların gözlerinin geyik ve inekler gözüne benzemesinden dolayıdır.

⁴¹⁹ Emînüddîn Mecmau'l-Beyân adlı eserinde, " Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmişdir" (kur'ân, Duhân, 44/54; Tûr, 52/20) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "hür" hem bembeyaz hem de eksiksiz güzelliğe sahip olanlar demektir. "In" ise, geniş demektir. Yani; hem berrak ve parlak hem de geniş gözlü olan demektir.

⁴²⁰ Ebû Ubeyde şöyle demiş: "el-'in", iri gözlü anlamına gelen "aynâ" kelimesinin çoğuludur.

⁴²¹ Ve nazlılar.

üzerine ‘atf olunup (من الْمَلِكِ الْقَرْمِ وَأَبْنِ هُمَامٍ⁴²²) kabîlinden olur ve bunda olan elif-lâm cins için olur. Bu taqdirce cem‘üñ müfrede izāfeti kabîlinden olmayup (ذوات⁴²³) meşābesinde olur.

(المعنى):

Şol kimse ki ol fā‘at sebebi-yile hālîk-ı ins ü cāndan hūr-ı cinānı taleb eyleye. Ol hūrîlere ve anlarıñ şīve vü nāzına zafer bulur ve murādına vāşıl olur (قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : " إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَجَمْعًا لِلْحُورِ الْعَيْنِ يَرْفَعْنَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعْ الْخَلِائِقُ مِثْلَهَا يَقْلُنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَبِيدُ وَنَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبُوسُ وَنَحْنُ الرَّاظِيَّاتُ فَلَا نَسْخَطُ؛ فَطُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكُنَّا لَهُ". وَرُوي أَنَّهُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - قَالَ: " يَسْطَعُ نُورٌ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ: مَا هَذَا؟ قَالُوا: ضَوْءٌ تُغْرِ حُورَاءٌ ضَحَكَتْ فِي وَجْهِ زَوْجِهَا". كَذَا فِي النَّزْهَةِ، رَوَاهُ أَبُو النَّعَيْمِ عَنِ ابْنِ أَبِي. وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - : " لَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ بَصَقَتْ فِي سَبْعَةِ أَبْحُرٍ لَكَانَتْ تِلْكَ الْأَبْحُرُ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ". وَأَخْرَجَ إِمَامُ أَحْمَدُ فِي الزَّهْدِ عَنْ عَمْرِ بْنِ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ⁴²⁴ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : (بَيْت⁴²⁶) (لَوْ اطَّلَعَتْ امْرَأَةٌ مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَى الْأَرْضِ لَمَلَأَتْ الْأَرْضَ رِيحَ مِسْكِ".⁴²⁵

⁴²² Padişah efendi ve İbnü Hümâm’dan (diye olamasına rağmen, Padişah efendi olan İbnü Hümâm’dan anlamındadır).

⁴²³ Naz sahibi olanlar.

⁴²⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴²⁵ Resûlullâh –Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: andolsun ki cennette huriler topluluğu vardır. Onlar insanların hiç duymadığı harikulâde sesleriyle “Bizler ebedîyiz; asla yaşlanmayız. Bizler cennet nimetlerindemiz; asla sıkıntı çekmeyiz. Bizler sizlerden razıyız ve asla kızmayız. Hem bize ait olana hem de kendisine ait olduklarımıza müjdeler olsun!” diye tempo tuttular. Ayrıca, rivayet edildiğine göre, O – Allâh’ın selâmı üzerine olsun- şöyle de buyurmuş: “ cennette bir nur parıldar. Oradakiler (onu görünce), “ bu nedir” diye sorarlar. Bunun üzerine “ Kocasının yüzüne gülen bir hurinin ön dişlerinin ışığıdır” diye cevap verilir. En-Nüzhe adlı kitapta (bu hadis) böyle rivayet edilmiştir. Aynı hadisi Übey’den Ebû Nü’aym da rivayet etmiştir. Yine İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre peygamberimiz –Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: Eğer cennet ehlinin kadınlarından biri yedi denize tükürseydi, bu denizler baldan daha tatlı olurdu. İmâm Ahmed’in (Müsned adlı eserinin) “zühd” kitabında (konusunda) yazdığına göre, Ömer b. Hattâb – Allâh ondan razı olsun- şöyle demiş: Resûlullâh’ın şöyle buyurduğunu duydum: Şayet cennet ehlinden bir kadın yeryüzüne baksaydı, hiç şübhesiz orasını bir misk kokusu doldururdu.

⁴²⁶ Beyt olduğu yazılmasına rağmen beyt değildir.

پای تا سر جمله لطفی گویی استاد ازل طینت پاکش ز جان و دل نه از آب و گل سرشت⁴²⁷

Ezvāc-ı muṭahhere ḥaḳḳında vāride olan eḥādīs-i şerīfe ḳatı çokdur ve bunda īrādına imkān yoḳdur. Bu ḳadarla iktifā olunsun. Ve bir miḳdār daḥı aṣḥāb-ı taḥḳīḳuñ meşrebine göre bir ḳaç kelimāt naḳl ḳılınsun (قال العارف الرباني في الباب الخامس والستين من) الفتوحات قولاً إجماله هذا : ما من عمل من الأعمال فريضة كانت أو نافلة ولا فعل خير ولا ترك محرم ولا مكروه إلا وله جنة مخصوصة ونعيم خاص يناله من داخلها؛ فأمر الله رسوله ببشارة المؤمنين، وقال: "وَيَسِّرِ الَّذِينَ⁴²⁸ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ" إلى آخره بأن يبشر العوامّ بالنعم المذكورة المؤجلة في روضات الجنات، والخواص بالنعيم المعجل في رياض القرب والوصول إلى أعلى المقامات المعجلة؛ فقد يحصل لهم الجنان المقربة المعجلة من بذر الإيمان الحقيقي وأعمالهم الصالحة القلبية والروحية والسرية من التوحيد والتجريد والتفريد وغيرها، ولهم في جنات القربان أزواج من أبكار أسرار الغيوب مطهرة من ملامسة الأغيار، وهم في اقتضائهنّ خالدون⁴²⁹. (بيت):

قاصرات الطرف باشد ذوق جان// جز بخصم خویش ننماید نشان

قاصرات الطرف⁴³⁰ آمد آن مدام//وین حجاب ظرفها همچون خیام

⁴²⁷ Başından ta tırnağına kadar zerafet vardır. Sanki Allâh onun tertemiz çamuru toz ve suyun karışımından değil de kalp ve ruhun karışımından oluşturmuştur.

⁴²⁸ Kullandığımız nüshada “الذين” şeklindedir.

⁴²⁹ Ârif-i Rabbânî “el-Fütûhât” adlı kitabının altmış beşinci bâbında (bölümünde) şöyle özetlenebilen sözler söylemiş: “Farz veya nafilâ bir ibadeti ya da bir iyiliği yapmanın yada mekruh ve haram bir şeyi terk etmenin mutlaka özel bir cenneti olduğu gibi o cennete girecek insanın edeceği bir nimet de vardır. ((İbn Arabî, **Futuhât-ı mekkiyye**, cev: Ekrem demirli (İstanbul: litera yayıncılık, 2006), c.3, s.14)). Zira Allâh “İnanıp erdemli davrananları, içlerinde ırmaklar akan cennetlerle (bahçelerle) müjdele ....” (kur’ân, Bakara, 2/25) buyurarak peygamberinin iman edenleri müjdelemesini emretti. Yani peygamberimizin, müminlerin avâmını, y; cennet bahçelerinde verilmek üzere ertelenen nimetlerle; müminlerin havâsını ise, yakınlık bahçelerinde bulunan ve anında verilen nimetlerle ve kendilerine hemen bahşedilen makamların en yükseğine ulaşmalarıyla müjdelemesini emretti. Zira onlar, gerçek iman ile “tevhîd”, “tecrîd” ve “tefrîd” gibi kalbî ve ruhî bakımdan güzel amel tohumları ekmekle kendilerine yakınlaştırılmış ve anında verilen cennetleri elde edebilirler. Onlar için yakınlık bahçelerinde Gayb sırlarının bekirelerinden öyle tertemiz eşler var ki, başkaları onlara asla dokunmaz. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

⁴³⁰ Kullandığımız nüshada “الطرف” şeklindedir.

كوزه می بینی ولیکن آن شراب // روی ننماید بچشم ناصواب

[21a]

کاسه پیدا اندرو پنهان رغد // طاعمش داند کران چه می خورد⁴³¹

فَكُنِ الْمَرْضِيَّ لَهَا بَتَقَىٰ   تَرْضَاهُ غَدًا وَتَكُونُ نَجِيًّا

(كن): ef' āl-ı nāqışadan olan kânedendir. (مرضی): *raziye yarzâdan* ism-i mef' uldur. (تقا): taqvâ ma' nâsınadır. aşlında vaqâ idi vāv tâya qalb olundu (تجاه) gibi ki aşlında (وجاه) idi vāv tâya bedel olundu. (تقا): farq-ı şıyânete dirler. Ve ' örf-ı şer' de âhîretde zarar viren şey'lerden tevaqqî eylemege dirler. (ترضی): rızānuñ muzâri'-ı muhâtabıdır. (غدا): aşlında (غدو) idi vāvı bilâ-' ivaż hazf olunmuşdur. Aşlında yarın dimekdür lâkin bunda yevm-i kıyâmet murâd olunur. (تكون): muzâri'-i muhâtabdur. (نجی): *necâ yencû necâtenden* fe' il veznindedür. Aşlında (نجیو) idi vāv tarafda vâki' olmağla yâya qalb olunup yâ yâ içinde idgâm olundu egerçi qâ' ide-i nahviyye üzre (نجیاً) dinmek gerek idi ve lâkin vezn ü qâfiyeden ötüri yānuñ hareketin ve elifin hazf eyleyüp luğat-ı Reb'ada gibi manşübı merfû' şeklinde kılmışdur ki anlar vaqf hâlinde manşübı merfû' gibi iderler nitekim İbnü'l-Fâriż hazretleri Yâ'ıyyesinüñ evvelinde (سائق الأضعان يطوي البيد طي⁴³²) diyüp (طيًا) dimemişdur.

⁴³¹ Can zevki, ehlinden başkasına bakmaz; sadece eşine işareti gösterir.

O şarap ehline görünür; bu kap perdeleri çadırlar gibidir.

Testiyi görüyorsun; fakat o şarap doğru olmayan göze, yüzünü göstermez.

Kase görünür, içindeki nimet gizlidir; yiyen kişi, ondan ne yediğini bilir. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 3/212.213).

⁴³² Ey aşk ve hevâ çölünün kervanını güden sürücü (Fatih Güllüce, Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbnü'l-Fâriż tercümesi ve şerhi" -metin ve inceleme- (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 49.

(الإعراب):

(المرضي). (أنت) (المرضي): (فكُنْ) de fā şart-ı maḥzūfa cevāb vāqi^c olmuştur ismi taḥtında müstetir. (فكُنْ الكفو) (المرضي): mevşuf-ı maḥzūfa şıfat olup (فكُنْ الكفو) 433 (المرضي) taḥdīrinde olsa hem vechdür. (لها): da lām (مرضي)e müte^callık u aña muttaşıl olan zamīr-i mecrūr (حور)a rāci^c dür. Egerçi lehünne dimek gerek idi lākin ri^cāyeten li'l-vezn cem^c -i mü'enneş vāḥidesi mu^cāmelesi-yile mu^cāmele kılinmuştur. (بئقَى) de bā sebebiyyedür. (كن): kelimesine müte^callıktır. (ترضا): cümlesi (تقا)ya şıfat olur. Zamīr-i bāriz (هم) aña rücu^c kıılır. (غداً): (ترضا)ya zarfdur. (تكون): (ترضا) üzre ma^cṭūfdur ismi zamīr-i ḥiṭābdur ḥaberi (نجي)dür.

(المعنى):

Fi-izā kāne kezālik sen ol ḥürīlere vera^c u taḥvā sebebi-yile zevc-i merzī ol öyle taḥvā ki rüz-ı kıyāmetde sen andan rāzī olursun ve anuñ sebebi-yile ol günde ^cazāb-ı Ḥudādan necī olursun ve felāḥ u necāḥ⁴³⁴ bulursun (كما قال الله تعالى: " ثُمَّ نُنجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا) (وَتَذُرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا⁴³⁵ . pes ḥürīlerüñ mehri seḥā vü terk-i hevā ve daḥı şalāḥ u taḥvādur dimişler. Nitekim Ebū Hüreyre ḥazretlerinden böyle rivāyet eylemişler ki قال أبو هريرة: " يتزوج أحدكم فلانة بنت فلانٍ بالمال الكثير والخدمة، ويدع الحور العين باللقمة والتمر والكسرة) والتقوى والطاعة". وأخرج ابن أبي الدنيا عن قتادة قال: "لما خلق الله الجنة قال لها: تكلمي⁴³⁶ ، قالت: طوبى للمتقين". وأخرج ابن أبي الدنيا أيضًا عن مالك بن دينار قال: "القيامة⁴³⁷ عرس المتقين⁴³⁸". Ve bu

⁴³³ öyleyse, ondan razı olunan muktadir ol.

⁴³⁴ Kullandığımız nüshada "تَكَلَّمِي" şeklindedir.

⁴³⁵ Yüce Allāh'ın şu sözü buyurduğu gibi: "Sonra Allah'a karşı gelmekten sakınanları kurtarırsın da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakırsın." (kurân, Meryem, 19 / 72).

⁴³⁶ Kullandığımız nüshada "تَكَلَّمِي" şeklindedir.

⁴³⁷ Kullandığımız nüshada "القيامة" şeklindedir.

taḫvānuñ ziyāde şerḥ ü taḫḫīḳı *Minhācu'l-fuḳarā* nām [21b] Kitābumuzuñ kısım-ı şālīşüñ bāb-ı şānīsinde derece-i sādīside ṭaleb oluna ve bunda bu ḳadarla iktifā ḳılına.

وَأْتَلُ الْقُرْآنَ بِقَلْبٍ ذِي حَزْنٍ وَبِصَوْتٍ فِيهِ شَجٌّ

(قال الأصفهاني: (قرآن): ⁴³⁹maḥ nāsınadur. Bunda ḳıra'at⁴³⁹ *telā yetlū tilāvet*den emdür. (اتل):

القرآن فعلان من القراءة⁴⁴⁰ وهو ضمّ ما كان متفرّقاً؛ يقال: قرأتُ الشيءَ قرأناً؛ جمعُهُ وضمُّمْتُ بعضَه إلى

بعض؛ ومنه قولهم: ما قرأت هذه الناقة نسلًا، أي لم تضمّ رحمها على ولد، ومنه سُمِّيَ القرآن ولا يطلق في

عرف الشرع إلا على المنزل على محمد. والقرآن اسمٌ للمجموع. ويُسمَّى بعضُ القرآن أيضًا قرآنًا تسميةً للجزء

باسم الكلِّ. وقال ابنُ الأثير في النهاية: والأصل في هذه اللفظة الجمع، وكلُّ شيءٍ قرأته⁴⁴¹ فقد جمعته، وسمي

القرآن قرآنًا لأنّه جمع القصص والأمر والنهي والوعد والوعيد والآيات والسور بعضها إلى بعض. وهو مصدرٌ

⁴⁴²(كالفقران والكفران) : (قَلْب) . luḡatda Türkīce yürek ve Fārisīde dil didükleridür. Ḳalb-i

cismānī şol şanevberiyü'ş-şekl olan laḫm pāresine dirler ki ol şadruñ cānib-i

والقلب عند العلماء والمشايخ هي اللطيفة الربانية، تُعلّق تلك اللطيفة بهذا) (المؤيد) eysesinde müdi'a olmışdur

⁴³⁸ Ebû Hüreyre şöyle demiştir: biriniz, falan kızı falan ile çok para ve hizmet karşılığında evlenir ama bir dilim (ekmeğin dilimi), bir tane hurma, takva ve itaat karşılığında olan hür'la evlenmeyi bırakır. Ayrıca, İbn Abi'd-Dünyâ yaydıḡna göre, Katāde şöyle demiş: Allāh cenneti yaratınca, konuşmasını buyurdu. O da; “takva sahiplerine ne mutlu!” demiş. Yine de İbn Abi'd-Dünyâ yaydıḡna göre, Mālik b. Dīnār şöyle demiş: Kıyāmet günü, takva sahiplerinin bir düḡün partisidir.

⁴³⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁴⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁴¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁴² İsfahānī şöyle demiştir: Kur'ān, “fa'lān” vezninde bir masdar olup “Toplamak ve bir araya getirmek” anlamındadır. “kara'tü'ş-şey'e kur'ān: bir şeyi bir araya getirdim, yani topladım ve bir kısmını bir kısmına kattım” veya “mā kara'at hāzihi'n-nākatu neslen; yani: (deve) kendi rahimini bir çocuḡa açmamıştır kapsatmamıştır” denilir. İşte ondan “kur'ān” türemiştir. Şer'î bir terim olarak da sadece Hz. Muhammed'e indirilene denilir. “Kur'ān”, aslında Kur'ān'ın tümüne verilen bir ad olmasına rağmen, bir bütünün parçasına, ait olduḡu bütünün ismini vermek kabilinden Kur'ān'ın bir kısmına da “kur'ān” adı verilmektedir. Ayrıca, İbnü'l-EsİR *en-Nihāye* adlı eserinde şöyle demiş: aslında bu kelime (kur'ān kelimesi) çoḡula işaret etmektedir. “Bir şeyi kıraat ettim” dediḡin zaman o şeyi topladım demek olur. Kur'ān'a “kar'ān” adı verilmesinin sebebi; kıssalar, emir ve nehiy, müjde ve tehditler, âyet ve surelerin hepsini bir araya getirmesinden dolayıdır. Ayrıca o (kur'ān kelimesi), “ḡufrān, küfrān” kelimeleri gibi bir masdardır.

443 (القلب الجسماني، وهي حقيقة الإنسان وسماها الحكماء النفس الناطقة) ba' zılar maḥall-i 'ilm ü 'aql u ma' rifete daḥı ḳalb iṭlāk iderler. (كما قال البيضاوي في قوله: "حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمُ" القلب هو)
444 (محل العلم وقد يطلق ويراد به العقل والمعرفة) ba' zılar daḥı ḥaḳīḳatla ḳalb ne olduğunu bulmayup mütaḥayyir olmuştur. nitekim 'Alī b. Sehl mine'ş-şūfiyye demiştür:(الناس
(ذِي). (يقولون القلبُ القلبُ، وأنا أحبُّ أن أرى رجلاً يصفُ لي إيُّ شيءٍ القلب، أو كيف القلب فلا أرى
445 (حزن): ḥānuñ lāzimetü'l-iẓāfe olan esmā-ı sitte-i mü' telledendür ve şāḥib ma' nāsına . fethi vü zānuñ sükūnı-yıla naşare bābındandır. ve (حزن) fetḥateynle 'alime bābındandır. Bu maḥalda iki vech üzre bile ḳırā'at⁴⁴⁶ olunsa cāyiz olur. Ve ḥüzn sürürüñ zıddıdır ḳayḡu vü ḡuşşa vü ḡamma iṭlāk iderler bunda inkisār u riḳḳat murād olur. ba' zı nüshada ḥüzn yerine zamm-ı ḥā vü fetḥ-i rā-ı mühmeleteyn ile (حُرَق) vāḳi' olmuştur ki merāret ma' nāsına olan ḥurḳatuñ cem' i olur. (شجي): āvāza dirler. (شجي) şecvden ḥazīn ma' nāsına. Şecv ḥüzn ü ḡuşşaya dirler (رجلٌ شجٌّ وشجِّي) ḥazīn ma' nāsın dirler. Şecī bunda 'amī vezninde fi' l-i māzī olup zarūret-i ḳafiye için yāsı iskān olunsa hem cāyizdür.

(الإعراب):

(القرآن): lafzen menşüb (اتل) emrinüñ mef' ulıdır. (بقلب)da bā (اتل) kelimesine müte' allıḳdır. Bā bunda muşāḥabet içündür. isti' ānet için olmaḳ daḥı cāyizdür. Zīrā tedebbür-i ma' ānī eylemede vü edebe ri' āyet ḳılmada ḳalb ḳırā'ata ālet gibi olur. (ذِي)

443 âlimlere ve mutasavvıflara göre, kalb rabbânî latîfe demektir. O latîfe, bu vücütteki kalpla bağlanılır ve o, insanı diğer canlılardan ayıran temel niteliğidir. Ayrıca bilginler, ona "en-nefsü'n-nâtika" (konuşan nefis) adını vermişlerdir.

444 Beyzâvî'nin, " Allah, onların kalplerini mühürlemiştir" (kurân, Bakara, 2 / 7) âyetinin tefsirinde şunları dediği gibi: kalb, ilimin yeri(kaynağı) demektir. Bazen de onunla akıl ve marifet kastedilir.

445 İnsanlar hep "kalıb" lafzını söyleyip duruyorlar ama ben, kalb nasıl ve ne olduğunu açıklayan bir kişi görmek istiyorum da göremem.

446 Kullandığımız nüshada "ۛ" şeklindedir.

ħzn): řalbũñ řıfatıdır. Ve (بصوت): řalb üzere ma'ťũfdur. (فیه)de 'āmil mu'ahħar řecīdũr cümlesi řavtuñ řıfatıdır. Aña muttařıl olan źamīr řavta rāci' olur.

Nāzım ħazretleri tařvānuñ fażiletin beyān eyledũkden řoñra [22a] Efźal-ı a' māl olan tilāvet-i řurāna emr idũp dir ki ey řālib-i rızā-yı raħmānī vũ ey 'āřık-ı liķā-yı sũbhānī sen ħazret-i řurānı ħũzn ü inkisār řāħibi olan şalble tilāvet ve daħı řol bir řavt ile tilāvet eyle ki anda ħũzn ü riķķat ola ħazret-i řur'ānı tilāvet eylemenũñ ādābı çoķdur. cümle ādābdan biri ħũzn ü bũkā ile oķumaķdur. Eger ħũzn ü bũkā olmazsa teħāzũn ü tebākī kılmaķdur. (قال في متنِ الشريعة: ويُقرأ⁴⁴⁷ القرآن بحزنٍ ووجد. وقال في شرح هذا) القول قورد أفندي: لأنّ القرآن نزل بحزنٍ فليتحازن؛ أي فليُظهِرِ الحزنُ وليتكأف فيه، وبيكى في القرآن لقوله عليه السلام: "ابكوا بالقرآن، فإن لم تبكوا فتباكوا". (بيت):

ز ابر گريان باغ سبز و تر شود//زانکه شمع از گريه روشن تر شود

تا نگرید ابر کی خندد چمن//تا نگرید طفل کی جوشد لبن

مايه در بازار دنيا اين زر است//مايه آنجا سوز و دو چشم تر است⁴⁴⁸

ve cümle ādābdan biri daħı bilā-ta' cīl meħārice ri'āyet idũp tertīl üzre oķumaķdur.

(بيت):

در ادایش زبان مکن کژمچ//حرفهایش اذا کن از مخرج

دور باش از تهتک و تعجیل//کام گیر از تامل و ترتیل⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Kullandığımız nüshada “ویرا” şeklinedir.

⁴⁴⁸ “Metnü’ş-Şir’a” adlı eserde şöyle dendiş: kur’ân, sevgi ve hüzünle okunur. Kûrd Efendî bu sözü şerhinde şunları söylemiş: kur’ân hüzünle indiğı için teħāzũn kılınsın; yani hüzün gösterilsin ve onu yapmaya zorlansın. Kur’ân okunduğunda ağlama sebebi ise, peygamberimizin – Allāh’ın selamı üzerine olsun- şöyle demesidir: “Kur’an’ı okuduğunuz zaman ağlayın. şayet ağlayamazsanız da ağlamaya çalışınız”. (şiiir):

Bulutların ağlamasıyla bağlar yeşil renkli olup parlar ve mumlar ağladıkça daha çoķ ışık saçar.

Bulutlar ağlamazsa bağlar ne zaman gülecek? Çocuk ağlamazsa sũt ne zaman üretilecek?

Dũnya pazarında sermaye altınken orada (āhirette) sermaye acı çekmek ve ağlayan gözlerdir.

⁴⁴⁹ Onu (kyr’ân’ı) okurken dilini eğip bũkmeyip harflerin mahrecine uymak suretiyle oku.

Düzensiz ve hızlı okumaktan uzak dur, onu düşünerek ağır ağır, tane tane okumaktan zevk al.

Ve Һazret-i ‘Alī *kerreme’l-lāhu vecheh* imām-ı Һüseyn Һazretlerine naşīhat Һarīki-yile ta‘līm-i ādāb-ı tilāvet buyurduklarını Һaşıde Һur’ān-ı ‘azīmuñ ħīn-i tilāvetde olan ādābını cāmi‘ olduğı-çün bu maħalda ketb olundu. Nitekim imām-ı Һüseyn Һazretlerine ħıřāben buyururlar:

أَبْنِي إِنَّ الذِّكْرَ فِيهِ مَوَاعِظٌ *** فَمِنَ الَّذِي بَعْضَاتِهِ يَتَأَدَّبُ

فاقرأ⁴⁵⁰ كِتَابَ اللَّهِ جَهْدَكَ وَاتْلُهُ *** فَيَمِنُ يَقُومُ هُنَاكَ وَيَنْصِبُ

بِتَفَكُّرٍ وَتَخَشُّعٍ وَتَقَرُّبٍ⁴⁵¹ *** إِنَّ الْمُقَرَّبَ عِنْدَهُ الْمُتَقَرَّبُ

وَاعْبُدْ إِلَهَكَ ذَا الْمَعَارِجِ⁴⁵² مُخْلِصًا *** وَأَنْصِتْ إِلَى الْأَمْثَالِ فِيمَا يُضْرَبُ

وَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ مَخْشِيَةٍ *** تَصِفُ الْعَذَابَ فَفَقِّ وَدَمْعَكَ تَسْكُبُ

يَأْمَنُ يَعْذَّبُ مَنْ يَشَاءُ بَعْدَهِ *** لَا تَجْعَلْنِي فِي الَّذِينَ تُعَذَّبُ

إِنِّي أَبُوءُ بَعَثْتَنِي وَخَطَيْتَنِي *** هَرَبًا، وَهَلْ إِلَّا إِلَيْكَ الْمَهْرَبُ

وَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ فِي ذِكْرِهَا *** وَصَفُ الْوَسِيلَةِ وَالنَّعِيمِ الْمُعْجَبُ

فَاسْأَلْ⁴⁵³ إِلَهَكَ بِالْإِنَابَةِ مُخْلِصًا *** دَارَ الْخُلُودِ سَوَّالٍ مَنْ يَتَقَرَّبُ

وَاجْهَدْ لِعَلَّكَ أَنْ تَحِلَّ بِأَرْضِهَا *** وَتَتَالَ رُوحَ مَسَاكِينٍ لَا تَخْرَبُ⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Kullandığımız nüshada “ناورا” şeklindedir.

⁴⁵¹ Kullandığımız nüshada “ترب” şeklindedir.

⁴⁵² Kullandığımız nüshada “المعراج” şeklindedir.

⁴⁵³ Kullandığımız nüshada “ناسر” şeklindedir.

⁴⁵⁴ Yavrucuğum, kurānda öğütler vardır. Bu öğütlerle amel edenler saadet ehlinden olacaktır.

Allāh’ın kitābını tüm gücünü kullanarak oku da orada (mecliste) bulunanların huzurunda tilāvet et.

Düşünerek, omuzlar aşağı düşmüş gibi yaparak ve Allāh’ın yakınlığını isteyerek (oku ve tilāvet et) zira yakınlığını isteyen kimse yakın olur.

İhlasla Rabbine ibādet eyle de kur’ān’da bulunan emsāl ve nasihatlarla kulak tut.

Azābı vasf eden āyetler geldiğinde gözünden yaşlar dikildiği halde dur da onları fikr eyle.

O tefekkür sırasında de ki: adāletiyle dilediğine azap eden ey Allāh’ım beni azap edileceklerden kılma.

(بيت) Ve Hüseyn Meybüdi bu ebyātuñ tercemesinde dir:

ای دوست مشو ز یاد قرآن غافل // می‌خوان همه‌دم میان جمعی کامل

آن دم که⁴⁵⁵ رسد نوبت دورت بمثل // از وجه مناسبت نگردی زاهل

گاهی که رسد درس بآیات عذاب // باید که ز دیده‌ها روان سازی آب

اقرار کنی بجرم و گمراهی خویش // باشد بفضل خود ببخشد توآب

در وقت تلاوت چو بهشت آید پیش // آنرا ز خدای خود بنخواه ای درویش

روزیکه بآن سرای معمور رسی // عیشی بکنی بیش ز اندیشه خویش

قال إبراهيم الخواص - رحمه الله - : دواء القلب خمسة أشياء⁴⁵⁶: مجالسة الصالحين، وخلء البطن، وقراءة⁴⁵⁷

القرآن بالتدبر، التضرع عند السحر، وقيام الليل. وقال الناظم⁴⁵⁸:

وَصَلَاةُ اللَّيْلِ مَسَافَتُهَا فَازْهَبْ فِيهَا بِالْفَهْمِ وَجِي

Ben kendi zelle ve hatamı yüklenip kaçmak için sana dönüyörüm. Zira kaçmakta selâmet bulmak ancak sana mahsustur.

(Peygamberimize mahsus ve cennetin en yüksek derecesi olan) vesileyi ve şaşırtan hoş nimetleri vasf eden âyetler geldiğinde;

Tövbe ve ihlâsla rabbinden ebedilik cennetini takarrub erbâbı gibi iste.

Recâ ve niyâz etmekle o cennete girmeyi, ebedî hânelerin rahatını kazanmayı de arzu et.

⁴⁵⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁸ İbrâhîm el-Havâs – Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: Kalbin devâsı beş şeydir: Sâlihlerle oturmak, açlığa riâyet etmek, Kur'an'ı düşünerek okumak. Seher vaktinde Allah'a tazarru ve niyâzda bulunmak ve gece İbâdet etmek. Ayrıca, Nazım şöyle demiş:..

[22b](صلاة): aşlında du‘ādur. (كما قال الأعشى: صَلَّى عَلَى دَنِّهَا وَأَرْتَسَمَ⁴⁵⁹) ehl-i şer‘ anı erkān-ı maḥşūşaya iṭlāk eylediler du‘āyı müştamil olduğundan ötüri. (ليل): nehāruñ muḳābili. قال الجوهرى: المسافة: البعد، وأصلها من الشم. وكان الدليل إذا كان في فلاة أخذ (مسافت): (التراب فشمه ليعلم أعلى قصد هو أم على جور. ثم كثر استعمالهم لهذه الكلمة حتى سمو البعد مسافة.⁴⁶⁰) bunda menāzil ü merāḥil ma‘naları murād olur. (فاذهب): feteḥa bābından zehābuñ emridür git ve mürür it ma‘nāsınadır.(جيء): *cā’e yecī’üden* emridür. Hemze sākin ḳāfiyeden ötüri yāya dönmüşdür. ba‘zı nüshada (صلاة) yerine (قيام الليل) vāḳi‘ olmuştur.

(الاعراب):

(صلاة): lafzen merfū‘ mübtedā. Muḳāfıdur leyle. (مسافتها): lafzen merfū‘ ḥaberidür mübtedānun. Aña muttaşıl olan zamīr-i mü’enneş (واتل) emrinden mefhūm olan tilāvete rāci‘ olur (اعدلوا هو أقرب للتقوى⁴⁶¹) da (هو) (عدلوا)dan mefhūm olan ‘adle rāci‘ olduğu gibi. (فا): faşīḥadur. (فيها): de fi ḥarf-i cerr (اذهب) emrine müte‘allıḳdur. Ve bā muşāḥabet içündür. (وجي): (اذهب) üzre ma‘tūfdur.

(المعنى):

Ve şalāt-ı leyl ol tilāvetüñ mesāfesi vü merāḥilidür *fe-’izā kāne kezālik* pes sen ol gicede ve yāḥūd ol tilāvetde git ve gel ya‘nī ma‘ānī-yi şerīfesini mülāḥaza itmek için bir āyeti tekrār ḳıl u müterreddid ol ki bir āyeti tekrār itmek ve ma‘nā-yı şerifini

⁴⁵⁹ El-A’şâ’nın dediği gibi: küpüne dua etti, tekbir getirdi ve duada bulundu.((Kurtubî, el-câmiu li-Ahkâmi’l-kur’ân, 1/415))

⁴⁶⁰ Cevherî dedi ki: Mesâfe bu’ûd manasıdır. Ve bunu aslı şemden alınmıştır. Kokulamak manasına. Zira delil olan kimsene azm ettiği ciheyi taşhis etmek için toprağı alıp koklardı ta ki teveccühünde istikamet üzerinde midir ve ya değildir bilene kadar. Ondandır sonra kesret-i istimal ile “بعد”e mesafe tesmiye olunmuştur.

⁴⁶¹ “Âdil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır” (kurân, Mâide, 5/8).

عن أبي ذر - رضي الله عنه- قال: قام النَّبِيُّ - عليه) tedebbür için tereddüd itmek sünnetdür (عليه)
 السلام- الليلَ بآيةٍ يُرَدُّهَا حَتَّى أَصْبَحَ؛ وَالآيَةُ: "إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ " إلى آخره رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ.
 وعن تميم الداريّ - رضي الله عنه- كرر النبي - عليه السلام - هذه الآية حتى أصبح "أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا
 في) (السِّيَّاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ " الآية⁴⁶²
 الجملة مواظبت نمودن بر قیام شب باندک و بسیار فضیلتی تمام دارد چه در خبر است که نبی علیه
 السلام فرمود: "عليكم بقيام الليل مرضاةً لربكم، ومنهاةً عن الإثم ومذهباً كيدَ الشيطان، ومطردهً للداء عن الجسد"
 وهم در خبر است⁴⁶³ قال عليه السلام من صلى بالليل حسن وجهه في النهار. عن أبي سعيد الحبير قال:
 لما نزلت "يَا أَيُّهَا الْمُرْمَلُ (1) فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا" مكث النبي - عليه السلام - على هذه الحال عشر سنين يقوم
 الليل كما أمره الله، وكانت طايفة من أصحابه يقومون معه حتى ورمت أقدامهم وسوقهم حتى نزلت "فَأَقْرَعُوا مَا
 تَبَيَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ" فاستراح الناس.

(ظَلَمْتُ سَنَةً مِّنْ أَحْيَا⁴⁶⁴ الظلام إلى *** أن اشتكت قدماء الضر من ورم

قال الناظم رحمه الله⁴⁶⁵:

⁴⁶² Ebu Zer'den gelen bir rivayette: Peygamber Efendimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- bir gece sabaha kadar "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır ..." (kurân, Mâide, 5/ 118) ayetini tekrar etti. Nesâ

Bunu, Nesâ ve İbnü Mâce rivayet etmiştir.

Ayrıca, Temîmi'd-Dârî'den – Allâh ondan razı olsun- gelen bir rivayette: peygamberimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- şu âyeti okuyarak sabahlamıştır: "Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı mı sanıyorlar ... ?!" (kurân, Câsiye, 45 / 21).

⁴⁶³ Kullandığımız nüshada "هت" şeklindedir.

⁴⁶⁴ Kullandığımız nüshada "هت" şeklindedir.

⁴⁶⁵ Velhasıl, çok da olsa az da olsa gece ibadeti yapmaya devam etmenin fazla fazileti vardır. Zira rivayete göre peygamber –Allâh'ın selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: "Başta Rabbinizin rızası olmak üzere, günah işlemeyi engellemek, şeytanın hilesinden kurtulmak ve vücudun hastalığını gidermek için gece ibadetini yapın. Peygamber – Allâh'ın selâmı üzerine olsun-: " Kim gece çok namaz kılsa gündüz onun yüzü güzel (nûrlu) olur.". Saîd el-Cübeyr şöyle demiş: "Ey örtünüp bürünen (Peygamber), Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir" (kurân, Müzzemmil, 73 /1, 2) ayeti indiği zaman peygamberimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- (bu ayette) onu emrettiği gibi on sene gece ibadetini ayakları şişerene dek yapmaya devam etmiştir . Ta "Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" (kurân, Müzzemmil, 73 /20) inene kadar. Ozaman insanlar rahatlanmıştır.

وتأملها ومعانيها تأت الفردوس وتفترح

(تأمل): tefekkürü dirler (466) (معاني): ma' nānuñ cem' idür.

(معنى): luğatda dilemek ya' nī maḫṣūd u murād eylemege dirler ve işlāḥda (ما يستفاد)

فهو إما اسم مكان بمعنى المقصد أو مصدر ميمي بمعنى المفعول (من اللفظ⁴⁶⁷) dur

[23a]

(فردوس): *etā ye 'tīden muzāri' -i muḫāṭabdur.* (تأت): (أو مُحَقَّف "معنى" اسم مفعول كرمي⁴⁶⁸)

cinān içre envā' -ı şimārı cāmī' bir ḥadīḫanuñ ismidür. Nitekim ḥazret-i nebiyy-i mükerrem *şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* (فَأَيُّهَا أَوْسَطُ ، فَأَسْأَلُوهُ⁴⁷⁰ الْفِرْدَوْسَ ، فَأَيُّهَا أَوْسَطُ)

buyururlar. (تفترح): ferecdendür ifti'āluñ muzāri' -i muḫāṭabıdur (الْجَنَّةِ ، وَأَعْلَاهَا⁴⁷¹) gamdan ḥalāş olasıñ dimek olur iftirāc bunda infirāc ma' nāsına olur.

(الإعراب):

(تأملها): tefe' ul bābından emrdür añña muttaşıl olan zāmīr maḫallen menşūb mef' ūlıdur anuñ. Ve ol zāmīr şalāt-ı leyle rāci' olsa da cāyızdır lākin şalāt-ı leylde tilāvet olan āyete rāci' olmaḫ ensebdür. zıkr-i maḫal irāde-i ḥāl olmaḫ ḳā' idesi üzre nebāhet-i şānı taşrīḥden muḡniye olduḡı-çün izmār eylemek bile cāyızdır be-ḫuşuş ki (ومعانيها) zıkr-i anuñ āyete rāci' olmasına şehādet eyler. (ومعانيها)da olan vāv

Kendime zulmettim, ihmal ettim geceleri ihya sünnetini..

Can verdi gecelere namazla O, öyle ki, şişerdi ayakları.

⁴⁶⁶ Denilir ki: onu te'emmül ettim; yani onu düşündüm ve ona baktım.

⁴⁶⁷ Lafızdan faydalanan (anlaşılan) demek

⁴⁶⁸ Bu halde, o (mana kelimesi) Maksat anlamına gelen bir ism-i mekândır, ya da ism-i mef'ül (kastedilmiş olan) manasını veren bir masdar-ı mîmîdir. Yine (bu kelime) "mermiyy" kelimesine benzeyen "Man'yy" kelimesinin tahfif edilmesinden gelen bir ism-i mef'ül da olabilir.

⁴⁶⁹ Kullandığımız nüshada "مَسْأَلُوهُ" şeklindedir.

⁴⁷⁰ Kullandığımız nüshada "مَسْأَلُوهُ" şeklindedir.

⁴⁷¹ Allāh'tan bir şeyi isteyecek olsanız ondan firdevs istedin çünkü o, cennetin en ortası hem de en üstünü.

‘āṭīfedür ve (معانيها) menşūbdur ma‘ṭūfdur zāmīr-i evvelūñ maḥaline buña muttaşıl olan zāmīr dahı şalātda kırā’at⁴⁷² olunan āyāta rāci‘dur. (تأْتِ): cezmle emrūñ cevābıdır kaçan emrden soñra fi‘l-i muzāri‘ vāқи‘ olsa ve andan sebebiyyet ma‘nāsı murād olsa cezm olunur bu maḥalde olan gibi.ve (تفتَح) (تأْتِ) üzre ma‘ṭūf olur.

(المعنى):

Ve şalāt-ı leylde metlūvve olan āyāt-ı kerīmeyi te’emmül ve anuñ ma‘ānī-i şerīfe vü maḳāşıd-ı laṭıfesini hem tefekkür ü tedebbür eyle tā firdevs-i a‘lāya gelesin ve gamm u guşşadan ḥalāş olup ebedī şād u ḥandān olasın (قال صاحب الشريعة: ومن السنة أن يُفرغ) القارئ قلبه لتدبر آياته والوقوف على معانيه لأنَّ قراءة⁴⁷³ الرجل آيةً من القرآن بتدبرها أحب عند الله من ختم القرآن كله بلا تدبر. قال عليٌّ - كرم الله وجهه -: لا خير في عبادة لا فقه فيها، ولا في قراءة⁴⁷⁴ لا تدبر فيها.

فكر كن گفتار جانانرا بهوش // داروی دیده بکن از راه هوش

وعن أم الدرداء⁴⁷⁵ قالت: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : " إن درج الجنة على عدد آي القرآن، وإنه يقال لصاحب القرآن اقرأ⁴⁷⁶ وارق فإن كان قد قرأ⁴⁷⁷ ثلث القرآن كان على الثلث من درج الجنة، وإن كان قرأ⁴⁷⁸ نصف القرآن كان على النصف من درج الجنة، وإن كان قرأ⁴⁷⁹ القرآن كله في أعلا عليين ". وأخرج أحمد وأبو داود والترمذي وصححه النسائي والحاكم وأخرج البيهقي في سننِهِ عن عبدالله بن عمرو عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال عليه السلام: " يقال لصاحب القرآن يوم القيامة اقرأ⁴⁸⁰ وارق ورتل كما كنت ترتل في دار

⁴⁷² Kullandığımız nüshada “قرأت” şeklindedir.

⁴⁷³ Kullandığımız nüshada “قراءة” şeklindedir.

⁴⁷⁴ Kullandığımız nüshada “قراءة” şeklindedir.

⁴⁷⁵ Kullandığımız nüshada “الدرداء” şeklindedir.

⁴⁷⁶ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁷ Kullandığımız nüshada “قرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁸ Kullandığımız nüshada “قرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁹ Kullandığımız nüshada “قرأ” şeklindedir.

⁴⁸⁰ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

الدنيا؛ فإن منزلتك عند آخر آية تقرؤها". وقال عليه الصلاة والسلام: "كُلُّ آية في القرآن درجةٌ في الجنةِ

⁴⁸¹ (ومصباحٌ في بيوتكم". صدق رسول الله. رواه ابن عمر - رضي الله عنه - [23b] Bu dağı cāyızdır

ki firdevs-i cinān cināndan ve lezāyız-i ‘ulūm u ‘irfāndan mecāz ola. Pes bu taqđır

إذا كَرَّرْتَ التَّأْمَلَ فِي الْآيَاتِ الْمُتَلَوَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَمَعَانِيهَا كَثُرَتْ مَعَارِفُكَ وَأَسْرَارُكَ اللَّدْنِيَّةِ الشَّبِيهَةِ (ma‘nā

⁴⁸² dimek olur. (في كمالها وجمالها بالفردوس فتتفرج في هذه المرتبة بإذن الله

وقال الناظم رحمه الله⁴⁸³:

وَأَشْرَبُ تَسْنِيمًا مُفَجَّرَهَا لَا مَمْتَرًا وَمِمْتَرًا

قال البيضاوي: (قال البيضاوي:) (تسنيم): cennetde bir ‘aynuñ ismidür. (اشرب): *şeribe yeşerbüden* emrdür.

سُمِّيَتْ تَسْنِيمًا لارتفاع مكانها، أو رفعة شربها. وقال الأصفهاني: هو مصدر سَنَمَهُ إذا رفَعَهُ؛ وإنما سُمِّيَتْ

⁴⁸¹ Kur’ân okunma esnasında yapılması sünnet olanlardan, okuyan kişinin ayetlerin anlamını düşünüp Kur’ân’ın manaları üzerinde durmasıdır; çünkü tek bir ayet düşünerek okumak, Allâh katında tüm Kur’anı düşünmeden okumaktan daha iyidir. Dolayısıyla, Hz. Ali - Allâh onun yüzünü kerametli kılınsın- şöyle demiştir: Fıkıh olmayan ibadette hiç hayır bulunmadığı gibi tefekkür edilmeden yapılan kıraatte de hiç hayır yoktur.

Yârın söylediklerini aklınla düşün, işler hakkında akıl yoluyla araştıır.

Ümmü’ d-Derdâ’nın rivayet ettiğine göre Resulüllâh – Allâh’ın salatı ve selâmı üzerine olsun- şöyle demiştir: Cennet derecelerinin sayısı Kur’an ayetlerinin sayısı kadardır ve şüphesiz ki Kur’ân ehline denilecektir ki oku, yüksel! Eğer kur’ân’ın üçte birini okumuş olursa cennet derecelerinin üçte birini kazanmış olacak, eğer kur’ân’ın yarısını okumuş olursa cennet derecelerinin yarısını kazanmış olacak, ve eğer kur’ân’ın tümünü okumuş olursa cennetin en yüce ve yüksek derecelerine kavuşmuş olacaktır. Ahmed ve Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin tesbit ettiklerine göre, Nesâî ve el-Hâkim’in sahih hadis olarak kabul ettiklerine göre ve Beyhakî’nin Sünen’inde de tesbit ettiğine göre; Abdullâh b. Amr peygamberimizden – Allâh’ın salatı ve selâmı üzerine olsun- şu hadisi rivayet etmiştir: kıyâmet gününde Kur’ân ehline: “Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel! dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiyse öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir" denilecektir. Yine peygamberimiz –Allâh’ın salatı ve selâmı üzerine olsun- şöyle demiş: kur’ân’ın her ayeti, cennetin bir derecesi ve evlerinizin bir kandillidir. Resulullah doğru söyledi. bunu İbn Amr –Allâh ondan razı olsun- rivayet etmiştir.

⁴⁸² Namazda okunan o âyetleri ve anlamlarını düşündüğünde, senin marifetin, güzelliğe ve kemalce firdevs’e benzeyen ve Allâh tarafından sana verilen sırlar artıp –Allâh’ın izniyle- bu mertebede ferahlarsın.

⁴⁸³ Ve nâzım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiştir: ...

تسنيماً لأنها أرفع شراب في الجنة، أو لأنها تأتيهم من فوق على ما روي أنها عين تجري في الهوا⁴⁸⁴ مُتَّسِمًا فينصب في أواني أهل الجنة على مقدار مائها. وقال مالك بن الحارث: هي عين في الجنة يشرب بها المقربون⁴⁸⁵ (صرفاً وتمزج لساير أهل الجنة⁴⁸⁵ zamm-ı mīm ile⁴⁸⁶ ism-i mef' ul şīgası üzre tefcīr (مفجّر).). nitekim *feccertü'l-mā'e* dirler *ecreytühü* ma' nāsın virürler. (بممتزج): mezeceden ifti'āl bābinuñ ism-i fā' ilidür. (ممتزج): hem böyledür biri muhteliğ u biri ğayr-ı muhteliğ ma' nāsınadır.

(الإعراب) :

واشرب من ماء) (اشرب من ماء) : muzāf-ı muḳadder olmağ üzre (تسنيماً) : lafzen menşüb mef' ulıdur emrūñ. Mużāf-ı muḳadder olmağ üzre (اشرب من ماء) : muzāfun-ileyhdür (تسنيماً) e . min-i beyāniyye taḳdīr itmekle zamīr firdevse rāci' olur. (لا ممتزجاً) : ğayr-ı mümtezic taḳdīrinde olup tesnīmden ḥāl vāki' olur. (بممتزج) de bā (اشرب) e müte' allığ olur.

Ve taḳdīr-i **ma' nā** böyle demek olur ki sen firdevs-i berīn müfeccerinden olan tesnīmūñ şuyundan iç Ol şu muhteliğ olmaduğı ḥalde ve dağı muhteliğ olmağla. Ve tavzīḥ-i ma' nā oldur ki *Allāhu tebāreke ve ta'ālā* kelām-ı mecīdinde ebrār ḥaḳḳında

⁴⁸⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁸⁵ Beyzāvī şöyle demiş: (Tesnim çeşmesi) yüksekten aktığı için; yahut da, içecekleri kıymetli ve şerefli olduğu için, ona bu ad verilmiştir. Esfahānī ise şöyle demiş: O (tesnim kelimesi), bir şeyi yüceltme manasındaki “seneme” kökünün mastarıdır. Ona bu adın verilmesi, (bu çeşme) ya cennetteki İçeceklerin en kıymetlisi olduğundan dolayı , yahut, " bu çeşme havada yükseltilmiş olarak akıp, cennet ehlinin kaplarına dolana kadar dökülür. " diye rivayet edildiği üzere, yüksekten akmasından ötürüdür. Ayrıca Mâlik b. Hars şöyle demiş: cennette bir pınar ki Allah'a yaklaştırılmış olanlar ondan sade içerler. (Allah'a yaklaştırılmış kulların derecesinde olmayan) diğer cennet ehline ise karıştırılarak sunulur.

⁴⁸⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklinde olduğu için bir müstensih hatasının bulunduğu düşünüp cümle (/ جيم مشددة ايله) şeklinde olması gerektiğini fikir yürütmekteyim.

⁴⁸⁷ Ve Tesnim suyundan iç.

⁴⁸⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ (25) خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (26) وَمِمَّا رَجَاهُ مِنْ تَسْنِيمٍ (27) عَيْنًا)

⁴⁸⁹ buyurur. ya‘nī Allāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ ebrār kulları cennet içre şarāb-ı ḥālīş ü bī-ğışşdan saqy olunurlar. Öyle şarāb ki anuñ evānisi ḫīn yerine ve şem‘a yerine miskle maḥtūmdur ve ḥitāmı vü miḫṭa‘ı miskdür. Pes rāğīb olanlar bu şarāb ḥaḫḫında rağbet kılsunlar ve ol raḥīḫuñ mizācı tesnīmdendir. ya‘nī şol ‘ayn ki andan Allāhu ta‘ālānuñ muḫarreb bendeleri içerler (قال البيضاوي: فَإِنَّهُمْ يَشْرَبُونَهَا صَرَفًا لِأَنَّهُمْ)
⁴⁹⁰ یعنی چون مقربان مشغول بماسوی نشدهاند یعنی محبت حق را بمحبت غیر نیامیخته‌اند شراب ایشان صرف است و انها که محبت ایشان آمیخته باشد شراب ایشان ممزوج باشد

[24a]

ما شراب عیش می‌خواهیم بی‌دردی غم// صاف‌نوشان دیگر و هم درد‌نوشان دیگرند

و در بحر الحقایق آورده که رحیق اشارتست بشراب خالص از کدورت خمار کونین و اوانی مختومه⁴⁹¹
وی قلوب اولیا و اصفیا که ختام او مسک محبت است و مراد از تسنیم اعلی مراتب محبت است
یعنی محبت ذاتیه و مقربان اهل فنا فی الله و بقا بالله‌اند و تا کسی بر بساط قرب در مجلس انس و ریاض قدس از دست ساقی رضا جرعه‌ای⁴⁹² ازین شراب ناب نچشد بویی از سرّ این سخنان بمشام
جان وی نرسد ذوق سرمایه دوجہانی مستی عشقست آن‌هاکه ازین می نچشیدند چه دانند⁴⁹³

⁴⁸⁹“ Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan içerler.” (kurân, Mutaffifîn , 83/ 25-28).

⁴⁹⁰ Beyzâvî şöyle demiş: şüphesiz onlar (Allâh’a yakın olanlar) Allâh’tan başka bir şeyle meşgul olmadıkları için onu (tesnim suyu) halis olarak içecekler, diğer cennet ehline ise karıştırılarak sunulur.

⁴⁹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁹² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁹³ Yani yaklaştırılmış olanlar, onların mâsivâsıyla meşgul olmadıkları için yani Hakk’a karşı duydukları aşk insanî aşkla karıştırmadıkları için (pınardan) sade içerler. Fakat duydukları ilâhî aşka insanî aşkı katanlara içecekler karıştırılarak sunulur;

Çünkü bu muḳaddime ma‘lūmuñ olduysa. Pes bu beytden murād-ı nāzım evvelā oldur ki ey ṭālib-i rızā-yı Yezdān sen ṣalāt-ı leyde metlūvve olan ḳur’ānuñ ma‘ānī-i ṣerīfe vü esrār-ı laṭifesi te’emmül ü tefekkür eyle ki bu ḥaṣlet-i ḥamīde vāsıtası-yıla firdevs-i berīne dāḥil olasın ve ḡamdan necāt bulasın ve sen ol firdevs-i berīnūñ müfeccer olan enhārınuñ tesnīmı şuyundan hem ebrār gibi kāfūrle mümtezic ü hem muḳarrebler gibi bilā-ımtizāc ḥālīş ü şāfī nūş eyle. Bu zāhirine göre olan ma‘nādur. Meşreb-i ‘urafāya göre olan ma‘nā ey ‘aşıḳ-ı cānān u ey ṭālib-i ḳurb-ı Raḥmān mi‘rāc-i rūḥānī vü sübhānī olan ṣalātıda metlūvve olan āyāt-ı ḳur’ānīnuñ ma‘ānī vü esrārını te’emmül ü tedebbür eyle tā firdevs-i ḥaḳāyıkı gelesin ve yakīn ü ‘iyān mertebesine irüp ḡumūm u ḥümūm-ı nefsanī vü ekvānīden ḥalāş olup münferic olasın ve ol ferādīs-i ḥaḳāyık-ı ḳur’ānī vü ḥadāyık-ı laṭāyif-i furḳānī içre cāriye⁴⁹⁴ olan ma‘ānī vü esrārınuñ enhārı tesnīminden ki ḥaṣsa-ı muḳarrebān-ı der-gāh-ı ilāhī i‘rāb u luḡāt u elfāz u ‘ibārāt u teşbīhāt u kināyāt mizācdan ḥālī vü şāfī nūş eylediler. Sen hem anlar gibi şırf āb-ı ma‘nā-yı nūş eyle ve gāhī ebrār u aḥyār mertebesinde olan müfessirān-ı āyāt-ı ḳur’ānī ki ol āb-ı ma‘nā-yı luḡāt u elfāz u ‘ibārāt u mecāz u isti‘ārāt şarābıyla⁴⁹⁵ ḥalṭ idüp mümtezic ü muḥteliş nūş eylemişlerdür. Anlar gibi hem memzūc u maḥlūṭ nūş eyle(حتى تجمع بين اللذتين العجيبتين: لذة تسنيم المعاني⁴⁹⁶ الصرفة، والذذة⁴⁹⁷ الممتزجة بالكلام والعبارة⁴⁹⁸ emmā ḥarf-ı elfāz u ‘ibārāta müştāḡıl olmaḡla cemāl-i ma‘ānī-i celīlenūñ müşāhedesinden maḥrūm ḳılmadan ve aṣḥāb-ı ḳīl ü ḳāl gibi

Biz, içinde hüznün tortusu bulunmayan yaşama şarabı içmek isteriz çünkü sade içenle karışık içen ayırdır.

“Bahru’l-Hakāyık” adlı eserde şöyle geçiyor: “rahīk” kelimesi, içme sonrası dünyadaki humarın (sarhoşluk sonrası olşan baş ağrısı) gamını olmayan içeçeğe işaret etmekte. Bu içeçeğin mühürlü kapılarından kast, velilerin ve seçkinlerin sevgi miskiyle mühürlü kalpleridir. Tesnim kelimesi, sevginin en yüksek derecesi olan içten gelen sevgi demektir. Allāh’a yaklaşanlar fenā fillāh ve bekā billah aşamasına gelenlerdir. İnsan, aşinalık meclisinde ve kutsal bahçelerindeki yakınlık halısı üzerine oturup da rıza sakīsinin (şarap sunan kişi) elinden o sade içecekten (şaraptan) bir yudum bile içmedikçe bu sırlara ulaşamaz çünkü alemin menfaatının aslı aşk sarhoşluğudur. O şaraptan içemeyen kimse ne bilir ki?!

⁴⁹⁴ Kullandığımız nüshada “حاره” şeklindedir.

⁴⁹⁵ Kullandığımız nüshada “شاه” şeklindedir.

⁴⁹⁶ Kullandığımız nüshada “صافي” şeklindedir.

⁴⁹⁷ Kullandığımız nüshada “الذذة” şeklindedir.

⁴⁹⁸ halis olan manalar tesniminin lezzeti, söz ve ibare ile karıştırılan lezzet olmak üzere iki müthiş lezzeti bir araya getir diye.

کما قال حسین واعظ فی تفسیره: درین محل که تالی کلام حق (olmadan be-ğāyet hāzer gerekdūr. را بواسطه شهود انوار متکلم دولت جمعیت دل دست دهد هرآینه باید که بملاحظه تفصیل معانی قرآنی و عبارات⁴⁹⁹ فرقانی⁵⁰⁰ مشغول شود تا از دولت مشاهده جمال ان بازماند بلکه بملاحظه اجمالی اکتفا کند (بیت)

در تلاوت اگر بچشم شهود // متکلم ترا شود مشهود

مده از نفس ضالّ و دیو مضلّ // بتفصیل لفظ و معنی دل

[24b]

بلکه چشم شهود بر حق دوز // ووز⁵⁰¹ فروغش چراغ جان افروز

خوش نباشد که یار پیش نظر // تو نظر افکنی بجای دگر

و از امام محقق جعفر بن محمد صادق رضی الله عنه منقولست که گفت والله لقد تجلی الله لخلقه فی کلامه و لکنهم لا یبصرون از نور کجا بهره برد دیده اعمی منقولست که وقتی حضرت امام را در نماز حالتی دست داد بیهوش شد و بعدازآنکه از ان حال سؤال کردند فرمود که آیتی تکرار می‌کردم تا وقتی که از متکلم حقیقی شنیدم جسمانیّت طاقت معاینه ان عظمت نداشت از پای درافتادم (بیت)

عجبست با وجودت که وجود من بماند // تو بگفتن اندرایی و مرا سخن نماند

(ذوق این می‌نشناسی بخدا تا نچشی⁵⁰²)

⁴⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklidir.

⁵⁰⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklidir.

⁵⁰¹ Kullandığımız nüshada “” şeklidir.

⁵⁰² Hüseyin-i Vâ'iz'in tefsirinde şöyle dediği gibi: bu arada Allâh'ın kelâmını (kur'anı) tilâvet eden kimse bu sözleri söyleyenin (Allâh) nurunu görüp kendi kalbi yalnız Allah'la meşgul olduğunda, (nurların) güzelliğini görmeye devam edebilmesi için onun Kur'ân'ın anlamları ve Furkân'ın ibarelerini ayrıntılı bir şekilde anlamaya çalışması gerek. Genel bir şekilde anlamakla da kalabilir. (şiir):

مُدِحَ الْعَقْلُ الْآتِيهِ هُدًى وَهَوَى مُتَوَلِّ عَنْهُ هُجْ

(مدح): şenāya dirler. (عقل): luġatda ‘ıķāl-ı ba‘īrden me’hūzıdır. Pes ‘aķla daġı egri yola ġitmeden ve ġabāyiġi iġtiyār itmeden men‘ itdüġi iġün ‘aķl didiler (قال الإمام في الإحياء: اعلم أن الناس اختلفوا في حد العقل وحقيقته وذهل الأكثرون عن علم حقيقته، وهذا الاسم يطلق على معان مختلفة فصار ذلك سبب اختلافهم. والحق الكاشف للغطاء فيه أن العقل اسم يطلق بالاشتراك على أربعة معان 503 مثلاً على معان عدة⁵⁰⁴ 505). Seyyid ‘Alī Hemedānī ġazretleri imāmuñ İhyāda olan ġavlini Risāle-i ‘aķliyyesinde bu ġüne tercüme idüp dir ki : (اسم عقل بر سبيل اشتراك بر چهار قسم اطلاق کنند اول گفته اند عقل صفتی است که بواسطه آن صفت نوع انسان از دیگر حیوانات ممتاز گردد و ان استعداد قبول علوم نظریست و این اختیار حارث محاسبی است و قول او در حد عقل اینست که گفته است العقل غریزة یتھیا بها درک العلوم النظرية و نسبت علوم باین غریزه همچنانست که نور با باصره با رؤیت الوان و اشکال و نسبت تعریفات الهی

Tilâvet esnasında (kur’ân sözleri) söyleyeni (Allâh’ı) şühûd gözüyle gördüğünde sapık nefisine ve aldatan şeytana uyup da lafız ve batını manaların ayrıntılarını kaybetme.

Nuru Senin ruhunun kandilini yakan Hakk’a dikkatlice bak.

Zira sevilenin senin gözünün önünde bulunduğu halde başka bir yere bakman hiç güzel olmaz.

Muhakkık ve imam Cafer b. Muhammed Sâdık’tan –Allâh ondan razı olsun- şöyle nakledilmiş: kuşkusuz Allâh, kelamında kullarına tecelli etmiş. Fakat onlar onu görmezler. Zaten kör olan kimse güneş ışığından nasıl faydalanabilir ki?! ondan da şöyle nakletmektedir: Bir gün o, namazda iken bayılıp düşmüş. Bunun sebebi kendisine sorulduğu zaman söyle demiş: Ayeti durmadan tekrarlıyordum, sonunda onu bizzat konuşandan dinleyip benim insanî takatım dayanamayıp düştüm.(şiiir)

Benim varlığımın senin varlığın karşısında bulunmasının hiç imkanı yok. Sen konuşmaya başladığında hiç sözüm kalmaz.

Kuşkusuz, sen bunu yaşamadıkça tadını hiç bilemeyeceksin.

⁵⁰³ Kullandığımız nüshada “المن” şeklindedir.

⁵⁰⁴ Kullandığımız nüshada “منه” şeklindedir.

⁵⁰⁵ İmâm (Gazâlî) “el-İhyâ” adlı eserinde şöyle demiştir: insanlar (kelâmçılar) aklın sınırı ve gerçekliği konusunda ihtilaf etmişlerdir., ekseriyet onun gerçekliğini bilememişler; aklın değişik anlamlarda kullanılması, onların görüş ayrılığına düşmelerine neden oldu. Ama örtüyü kaldıran gerçek şudur ki: akıl dört anlamı ifade amacı ile kullanılır tıpkı “ayn” kelimesi birkaç anlamı ifade amacı ile kullanıldığı gibidir.

و اخبار نبوی باین غریزه همچو نسبت نور افتاب با نور باصره است چنانکه نور باصره را کمال رؤیت الوان ممکن نیست الا بواسطه نور افتاب همچین جوهر عقل را ادراک حقایق سعادت ابدی و کمالات سرمدی متصور نمی‌شود الا بواسطه اشراق انوار الهی و اسرار وحیی و الهامی قسم دوم ظهور علم ضروریست از ذات عاقل ممیز بجواز جایزات و استحاله مستحیلات چه همه کس بضرورت داند که دو از یکی بیش است قسم سیم علوم مستفاد است از کثرت تجارب چه هرکس شکنجه حوادث روزگار بیش کشیده باشد و نفس او در بوتۀ بلیات تهذیب یافته هرآینه کیاست و فطانت او بیشتر بود از سلیمی که تلخی شربتهای ناکامی⁵⁰⁶ از دست روزگار نچشیده باشد و صور افراح و احزان از رهگذر یار و اغیار ندیده قسم چهارم *قوة تلك الغریزة* نهایت برسد تا بدان عواقب امور مشاهده⁵⁰⁷ کند و بحدت

[25a]

نظر در سعادت نعیم روحانی و لذت قرب جوار حضرت ربانی نائل نماید و از فضیحت و گرفتاری حجاب حرمان ابدی و خسران سرمدی براندیشد و بقوة عزم راه سعادت اخروی را از موانع شہوات نفسانی و غبار حظوظ جسمانی پاک گرداند و این قسم چهارم مکتسب است چنانکه قول امیر المؤمنین علی که

رأیت العقل عقلین فمطبوع و مسموع

⁵⁰⁸ (بیان این معنی است). Ve Ḥakīm-i Tirmizī ḥazretlerinüñ *Nevādirü'l-uşul* da

العقل علی ضربین: (العقل علی ضربین:) buyurdıkları bu 'ibāret hem bu ma'nāyı mü'eyyid olur buyururlar:

⁵⁰⁶ Kullandığımız nüshada "مکالم" şeklindedir.

⁵⁰⁷ Kullandığımız nüshada "مکالم" şeklindedir.

⁵⁰⁸ Akıl dört anlamı ifade amacı ile kullanılır. Birincisi, demişler ki: akıl her insanın diğer canlılardan ayrılmasını sağlayan bir sıfattır. Bu aynı zamanda düşünme yoluyla elde edilen bilgilerin de esasını teşkil eder. Bu kısmı söyleyen Hâris-i Muhâsibî'dir. Zira onun akıl tanımında söyledikleri şunlardır: Akıl, bilginin kendisinde meydana geldiği ve Allah'ın insanların tabiatına koyduğu bir (garize)

ضرب منه ما يبصرُ به أمر دنياه، وضرب منه ما يبصر أمر آخرته؛ فالعقل الأول من الروح موجود في عامّة ولد آدم إلا من عتته أو جنّ أو بعلة أخرى يتغير عليه طبعه. والعقل الثاني من نور الهداية والقربة وذلك

Memdūh olan ‘aқldan murād budur ve (موجود في الموحدين دون المشركين والكافرين)⁵⁰⁹

bunuñ ta‘rīfinde dağı çok vücuñ zıkr eylemişlerdür taṭvīl-i kelāma⁵¹⁰ bā‘ iş olmasun diyü bu қadarla iktifā olundı . (الآتي): ityāndan ism-i fā‘ ildür. (هدى): luṭf-ıla olan delālete dirler *ke-mā merre taḥkīkuhu* hüve aқşarla nefsuñ müştehāsı vü ḥazı olan şeylere meyl ü maḥabbet eylesine dirler. (متولي): ism-i fā‘ il şīğası üzredür. Tevellā ‘anhudan nitekim tevellā ‘anhu dirler a‘raze ‘anhu ma‘nāsını virürler. (هجي): hecvüñ meçhūlıdur naşare bābından (يقال: هجاه يهجو هجوا؛ إذا ما ذمه بأشعاره^{511 512})

(الإعراب):

yetenektir. İlimleri bu garizeye isnat etmek, şekilleri ve renkleri görme faaliyetini gözlere isnat etmek kabilindedir. İlahî bildirmeler ve peygamberlerin tebliğlerini bu garizeye isnat etmek güneşin ışığını göz nuruna isnat etmek gibidir. Zira güneşin ışığı bulunmaksızın göz, kendi nuruyla renklerin aralarını ayıramadığı gibi akıl da, ilahî nurlar ile vahiy ve ilhâm bilgileri olmaksızın ebedî saadet ve daimî mükemmeliyete eriştiren hakikatları tam olarak bilemez. İkinci kısım (meretebe) ; akıl sahibi olan kişiden, mümkünün imkânı ve muhâlin imkansızlığına dair nesnel bilginin ortaya çıkmasıdır. Zira, iki sayısının bir sayısından daha büyük olduğu herkes tarafından zarurî olarak bilinmektedir. Üçüncü kısım ise; sezgi ve deney yoluyla oluşan akıl ve bilgidir. Nitekim dünyanın zahmetlerine katlanan, nefsi felaket potasında eritilen kimsenin zekası ve akıllılığı, başarısızlık acısı çekmeyen, dostlar ve yabancılarda mutluluk ve hüznlerin suretlerini görmeyeninkinden daha fazladır. Dördüncü kısım; bu garizenin gücü en yüksek seviyeye ulaşip sahibinin, olayların sonucunu idrak etmesini, ruhun ebedî saadetine ve Allâh’a yakın olmanın lezzetine sahip olmasını, ebedî yoksunluk ve daimî ziyan perdesinin kapanmasından korkmasını ve uhrevî saadete giden yolu, nefsânî şehvetler gibi engellerden , cismânî istekler gibi tozlardan tamizlemeye çok çaba sarfetmesini sağlar. Bu dördüncü kısma **müktesep** adı verilir. Müminlerin emiri olan Hz. Alî’nin “Akıllı iki akıl gördüm, biri fitri (matbû) diğeri muktseptir (mesmû)” olan sözü bu anlamı beyan etmektedir.

⁵⁰⁹ Akıl ikiye ayrılır: sahibinin dünyâ işlerini bilmesini sağlayan akıl ve sahibinin âhiret işlerini bilmesini sağlayan akıldır. Birinci akıl ruhtan (akıl ruhun bir gücü) olup ahmaklık veya delilik ya da tabiatı değiştiren başka bir kusurdan şikâyet edenlerin dışında her insanda bulunmaktadır. İkinci akıl ise; hidâyet ve yakınlık nûrundandır. O (akıl) Allah’a ortak koşanlar ve kâfirlerde bulunmayıp tevhid edenlerin özel olarak sahip oldukları bir şeydir.

⁵¹⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹² (bir şair) şiiriyle, başkasını yerdiği zaman şöyle denilir: “hecâhü (onu hecv etti); yehcûhü (onu hecv ediyor);hecvten (hecv etmek).”

(مُدَح): fī' l-i māzī mechūl. (العقل): lafzen merfū' (مُدَح) fī' linūñ ḳāyim-i maḳām-ı fā' ilidür. (الآتیه)de elif-lām ellezī ma' nāsınadur (مُدَحَ الْعَقْلُ الَّذِي أَتَاهُ⁵¹³) taḳdīrinde olur ve 'aḳluñ şıfatı olur ve (آتِي) daḳı zāmīre muzāfdur ve izāfetühü izāfet-i lafziyye olduḡı i' tibārı-yıla elif ü lāmdan mufaşıl ḥükminde olup zāmīrle bir kelimedede cem' olması cāyiz oldu ve lākin za' fandan ḥālī degüldür ve aña muttaşıl olan zāmīr muḳaddemen zıkr olunan ḫā' ata rāci' olur ve yā mā-merre te'vīlindedir olmaḡla. (هدى): mef' ūl-ı lehüdür ve yāḥūd (هدى) bi-ma' nā fā' il ve yāḥūd bi-ma' nā mef' ūl taḳdīrinde olmaḡ üzere el-fī' lden ḥāl vāḳi' olsa hem cāyizdür. (آتیه)nün zāmīrinden ḥāl olmaḡ hem cāyizdür. (هوا): taḳdīren merfū' mübtedādur. (مَتَوَلَّى): aña şıfat olmaḡ da cāyiz ü muzāfun-ileyh olmaḡ da cāyizdür mevşūf oḡunursa tenvīnle ve izāfetle oḡunduḡı üzere tenvīnsüz oḡunur (عنه) da olan zāmīr daḳı (آتیه)de olan zāmīrūñ merci' ine rāci' olur. ya' nī ḫā' atdan muḳaddemen mezkūr olan şey'e āyid olur . ve (هجي) cümlesi ḫaberidür mübtedānuñ. Aşlında (هُجُو) idi vāv tarafta vāḳi' olup mā ḳabli meksūr olduḡı-çün yāya münḳalib olup (هجي) dinili ve bunuñ zāmīri (هوا)ya rāci' oldu.

(المعنى):

Muḳaddemen ḫā' atdan mezkūr olanı götüren 'aḳl ya' nī anı işleyen ve fī' le götüren 'aḳl hüdā için yāḥūd mehdī olduḡı ḥālde ve yā şāḫibine hādī olduḡı ḥālde memdūḫ oldu ve ol mezkūrdan mütevellī olan [25b] hevā ve yāḥūd andan mütevellī olan ve i' rāz ḳılan kimsenūñ hevāsı hecv olundu vü mezemmet ḳılındı demek olur bu memleket-i beden-i insānīde 'aḳl rūḫuñ vezīri vü müdebbiri vü müşīri gibidür kezālike hevā daḳı nefsuñ vezīri vü mu' in ü müşīri gibidür ki bunlar 'ālem-i enfüsde āfāḳda olan Mūsā ile Fir'avn u Hürūnla Hāmān gibi zıdlardur kemā ḳāle Şeyḫ-i Ekber: ruḫ-ı Mūsā vü 'aḳl-ı Hārūnī vü nefs-i Fir'avnī vü hevā Hāmānī. Pes ber-

⁵¹³ Kendisine (hidāyet) gelen akıl övüldü.

mıṣdāḳ-ı (وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ⁵¹⁴) cennet-i me'vā kendünüñ rabb-ı vü māliki huzūrunda hisāb olmadan ḳorḳan ve nefsi hevādan nehy ü men' ḳılan kimse için olup ol dünyāda vü āhıretde memdūḥ ü celīl olur ve mağzā-yı (فَأَمَّا⁵¹⁵ مَنْ طَعَىٰ (37) وَأَثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ⁵¹⁶) ṣol kimse ki 'āṣī vi ḫāḡī oldı ve āhırete meyl ü meḥabbeti ḳoyup ḫayāt-ı dünyāyı vü muḳtażayāt-ı nefis ü hevāyı iḫtiyār ḳıldı taḫḳīḳan caḫīm aña menzil ü me'vā oldı. Pes ey 'āḳıl olan kimse

(فاصرف هواها وحاذر أن توليه إن الهوى ما تولى يُصم أو يصم)

beytüñ maẓmūn-ı naṣīḫat-meṣḫūnı üzre ol nefsüñ hevāsını ṣarf u men' eyle ve ol hevānuñ vilāyet ü imāretinden ḫazer eyle. Zīrā hevā eger tevellī vü tesalluḫ eylerse taḫḳīḳ yā ṣāhibini ḳatıl eyle ve yā ma'yūb u mehcūr ḳılar. Pes 'āḳıla lāzım olur ki aña riyāzāt virmekle 'adüvv-i 'aḳıl u dīn olan hevāyı andan izāle ḳıla ve kitābu'l-lāhuñ aḫḳāmına muḫī' u munḳād ola.

كما قال الناظم⁵¹⁷:

وَكِتَابُ اللَّهِ رِيَاضَتُهُ لِعُقُولِ الْخَلْقِ بِمُنْدَرِجٍ

(كتاب): maṣdardur mektūb ma' nāsına yāḫūd vezn-i fi' āl mef' ūl için ola. libās melbūs ma' nāsına olduḡı gibi ve aṣl-ı kütüb cem' dūr ve kitāba kitāb didükleri ba' z-ı ḫurūfuñ ba' zısına munzamm olup cem' olduḡı i' tibārla 'askere ketībe didükleri hem bu

⁵¹⁴ “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır” (kurân, Nâzi'ât , 79/ 40, 41).

⁵¹⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹⁶ “ Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” (kurân, Nâzi'ât , 79/ 37-39).

⁵¹⁷ Nâzımın şöyle dediği gibi: ...

i‘tibārladur. (رياضت): daḥı maşdardur *rāze yarūzu revzen ve riyāzeten* dirler ḳāle yaḳūlu bābından meselā (رضتُ المهْر) dirsen ben bir tünd ü ḥarūn ṭayı zelil eyledüm ve binmek öğretdim demek olur ve (أراض الفارس⁵¹⁸ المهْر⁵¹⁹) dirler zellehü ma‘nāsını virürler (قال الشيخ الأكبر في الفتوحات: الرياضة تذلّل النفس والجماعها بالعبودية؛ فالرياضة عندنا تصيير)⁵²⁰ قال (قال (الجوهری: درج الرجل والضّب يدرج دروجًا إذا مشى ودرج؛ أي مضى لسبيله⁵²¹

(الإعراب):

(رياضته): lafzen merfū‘ mübtedā. Muẓāfdur lafz-ı celāleye. (كتاب): lafzen merfū‘ bedel-i iştimāldur kitābdan. Aña muttaşıl olan zāmīr kitāba rāci‘dür. Bu daḥı cāyızdır ki (بمدرج) mübtedā-yı şānī olup mübtedā-yı şānīnün haberi olup mübtedā-yı şānī ma‘a ḥaberihı mübtedā-yı evvele ḥaber ola.

Pes ma‘nā ve’l-lāhu ta‘ālā ḥazretlerinün [26a] Kitāb-ı kerīminün riyāzātı ḥalḳun ‘uḳūlña anuñ yoluna gitmekledür ve aḥḳāmı üzre seyr itmekledür. ya‘nī Allāhu ta‘ālānuñ⁵²² kitāb-ı kerīminde ‘uḳūl-ı ḥalāyık için emr ü nehy ü va‘d u va‘id ü mevā‘iz u zürüb-ı emsāl ile olan ta‘līm ü te’dībini ḳabūl itmek anuñ yoluna gitmek ve nefsün ḥuzūz u müştehāsından ‘ubūr itmekle müteyessir olur. Pes nāzım ḥazretleri bunda isti‘āre-i bi’l-kināye ṭarīḳi üzre ‘uḳūl-ı nāsı ta‘līm ü te’dibe muḥtāc olmada tünd ü ḥarūn olan devābbe teşbīh idüp ve müşebbehün-bihün zıkrını ṭay ḳılup anuñ

⁵¹⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹⁹ eğitici tayı terbiye etti.

⁵²⁰ Şeyh-i Ekber (en büyük hoca) “Fütühât” adlı eserinde şöyle demiş: Riyazet; nefsi zelil ve kulluk yularıyla yermektir ve bize göre riyazet; nefsi toprak mesabesinde tutmaktır. İyi kişi de kötü kişi de hiç sıkıntı çekmeden üzerinde yürür.

⁵²¹ Âdem ya da kertenkele yürüyüp ayrıldığı zaman şöyle denilir: “derece’r-recülü ve’z-zabbü; yedrücü; dürücen”

⁵²² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

lāzımı olan riyāzatla iktifā eyledi⁵²³. ve riyāzātı kitāba isnād isnād-ı mecāzīdür riyāzātā vesīle vü merci'-i aḥkām u edille olduğı mülābese iledür ve'l-erāyız u mü'eddib ḥaḳīḳatda Allāhu ta'ālā ḥazretleri ve anuñ resūli vü ḥalīfesidür. Nitekim ḥazret-i Mevlānā bu ma' nāya mü'eyyid defter-i rābi' de buyururlar:

میر آخر بود حق را مصطفی⁵²⁴ // بهر استوران نفس پرچفا

تو ستوری هم که نفست غالبست // حکم غالب را بود ای خودپرست

خر نخواندت اسب خواندت ذوالجلال // اسب تازی را عرب گوید تعال

قل تعالوا گفت از جذب کرم // تا ریاضتتان دهم من ریاضم

هین بمگریز از تصرف کردنم // وز گرانی بار که جانت منم

نفسها را تا مروض کردهام // زین ستوران بس لگدها خوردهام

هر کجا باشد ریاضت بارهیی⁵²⁵ // از لگدهااش نباشد چارهیی⁵²⁶

لاجرم اغلب بلا بر انبیاست // که ریاضت دادن خامان بلاست

سکسکانید از دم یورغا روید // تا یواش و مرکب سلطان شوید

قل تعالوا قل تعالوا⁵²⁷ گفت رب // ای ستوران رمیده از ادب

گر نیایند ای نبی غمگین مشو // زان دو بی تمیکن تو پر از کین مشو

گوش بعضی زین تعالوها کرسست // هر ستوری را⁵²⁸ صطبلی دیگرست

⁵²³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

منقبض گردند بعضی زین قصص // زانکه هر مرغی جدا دارد قفص

کودکان گرچه بیک مکتب درند // در سبق هریک ز یک بالاترند

قل تعالوا قل تعالوا⁵²⁹ ای غلام // هین که ان الله يدعو للسلام⁵³⁰

وخیارُ الخلقِ هدائُهُمْ   وسواهُمِ مِنْ هَمَجِ الهَمَجِ

(خیار): kesr-i hā-yıla keyyis vezninde olan ḥayyiruñ cem‘ idür. Ḥayyir iyü vü keremlü vü fāzıl kimseye dirler. ba‘ zı nüshada (خلق) yerine (ناس) vāқи‘ olmuşdur. Nāsuñ aşı ünās idi. Ünās cem‘-i insāndur ‘alā ğayr-ı lafzihı ve lizālike isti‘ māl olunmaz illā cemā‘at ma‘ nāsında. Ve eşahh olan ism-i cem‘dür riḥāl gibi zīrā ebniye-i cem‘de fi‘āl vezni şābit olmamışdur. Ve iştiqākında daḥı iḥtilāf vardır evlā olan ruḥı bedeni-yile ve bedeni daḥı rūḥı-yıla ve bazı ba‘ zısı-yıla enīs olduğu mülābese ile insden müştakḳ olmaḳdur. (هُدَاة): kuẓāt vezninde hādīnūñ cem‘ idür. Hādī maṭlūba luṭf-ıla delālet idici kimseye dirler. Ve (هداتهم) de olan mīmm işbā‘ la vāva müşābih oḳunur

⁵²⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵³⁰ Mustafā, cefa dolu nefis katırları için Hakk’ın imrahordur.

Sen de katırsın; nefsin sana galiptir. Ey kendini beğenen! Buyuruk, galip olanındır.

Allāh sana eşek demedi, at dedi; Arap, Arap atına “teal (gel) der.

Hak kerem çekişiyle (lütüfla) “gelin, de buyurdu;

Peygamber de dedi; “sizi terbiye edeyim, ben terbiye ediciyim;

Nefsini terbiye edinceye kadar bu katırlardan çok tekmeler yedim”.

Nerede terbiye edici varsa, tekmeler için çaresi yoktur.

Çaresiz belaların çoğunluğu peygamberleredir. Ham kişileri terbiye etmek beladır.

Sek sek yürüyorsunuz, sözümle rahvan gidiiniz; bölece yavaş yürüyün, sultan bineği olun.

Allāh “gelin, de; gelin, de” buyurdu. Ey edepten kaçan katırlar.

Ey peygamber! Gelmezlerse üzülme; o iki saygısızdan dolayı sen kinle dolma.

Bazısının kulağı, bu “gelin”lere sağırdır; her katırım, başka bir tavlası vardır.

Bazısının, bu hikâyelerden gönlü daralır; çünkü her kuşun ayrı kafesi vardır.

Çocuklar bir mektepte olsa da her biri, birinden daha yukarıdadır.

Ey yiğit! “gelin” de “gelin” de. Haydi! Allāh cennete çağırıyor. (Mevlānā Celāleddin Rūmī, age, c.2, s.376,377).

vezn için. (سوى): ilā vezninde gayr ma‘ nāsınadır. [26b](هَمْج) fetḥateynle hemecenüñ cem‘ idür. Hemece feteḥāt-ı şelāşe⁵³¹ ile şemere vezninde bir nev‘ za‘ īf megesdür ki koyunuñ u ḥımāruñ⁵³² yüzine vü gözine konur. (كما قال ابن الأثير في النهاية: الهمج : ذباب) . (صَغِيرٌ يَسْقُطُ عَلَى وُجُوهِ الْعَنَمِ وَالْحَمِيرِ . وَقِيلَ: هُوَ الْبَعُوضُ فَشَبَّهَ بِهِ رَعَاعُ النَّاسِ⁵³³ يُقَالُ : هُمْ هَمَجٌ هَامَجٌ عَلَى التَّكْثِيرِ؛ أَي: رِزَالَةُ النَّاسِ . وَقَالَ) kimseye dirler ki bgāzına ḥıdmet ider (صاحبُ الْحَيَوَانِ: يُقَالُ لِلرَّعَاعِ مِنَ النَّاسِ الْحُمُقِ إِنَّهُمْ هَمَجٌ . وَقَالَ عَلِيٌّ - كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ -: النَّاسُ ثَلَاثَةٌ⁵³⁴ : عَالِمٌ رَبَّانِيٌّ ، وَمَتَعَلِّمٌ عَلَى سَبِيلِ نَجَاهٍ ، وَهَمَجٌ رَعَاعٌ أَتْبَاعُ كُلِّ نَاعِقٍ ، وَالرَّبَّانِيُّ الرَّاسِخُ فِي الْعِلْمِ الْعَامِلُ بِعِلْمِهِ . وَقَالَ صاحبُ قُوَّةِ الْقُلُوبِ فِي تَفْسِيرِ قَوْلِ عَلِيٍّ هَذَا: الهمج القرّاش الذي يتهافت في النار بجعله، واحدته همجه والرعاع الخفيف الطيّاش الذي لا عقل له، يستقره الطمع، ويستخفه الغضب ويزدهيه العُجب، ثم بكى علي - (كرم الله وجهه - فقال: هكذا يموت العلم بموت حامله. إلى هنا كلامه⁵³⁵ .

(الإعراب):

(خيار) : mübtedā muzāfdur ḥalqa. (هدائهم): lafzen merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ aña muttaşıl olan zamīr ve daḥı (سواهم)de olan zamīr ḥalqa rāci‘ dūr ki mu‘ arref bi’l-lām

⁵³¹ Kullandığımız nüshada “هَمْجٌ” şeklindedir.

⁵³² Kullandığımız nüshada “هَمَجٌ” şeklindedir.

⁵³³ İbnü'l-Esîr'in “En-Nihâye” adlı eserinde şöyle dediği gibi: “hemec; koyunlar ve eşeklerin yüzlerine düşen küçük bir sinek demektir. Denilmiş ki: o (hemec); sivrisinek demek, bu yüzden rezil kimseler ona benzetilmiştir.

⁵³⁴ Kullandığımız nüshada “هَمْجٌ” şeklindedir.

⁵³⁵ Vurgulama üslubu üzere denilir ki: “hüm hemecün hâmic”; yani insanlar arasında en rezil kimselerdir. Yine “Heyevân” adlı kitabın sahibi şöyle demiştir: ahmak ve rezil insanlara “hemec” denilir. Hz Alî –Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- şöyle demiş: insanlar üçtür: Rabbânî bir âlim, kurtuluş yolu üzerinde bulunan bir talebe ve herkesi izleyen rezil insanlardır. Rabbânî olan, ilimde derinleşmiş ve ilmiyle amel eden kimsedir. “Kûtü'l-kulûb” adlı eserin sahibi, Hz. Alî'nin bu sözü şerhinde şöyle demiş: hemec ; ceḥâleti yüzünden ateşe üşüşüp düşen kelebekler demektir. Müfreti “hemeceh” kelimesidir. “Ra'â” ise; hafif, düşüncesiz, akılsız, kendisini kızgınlıkla küçük düşürmüştü ve hırsla tahrik etmiş ve kendini beğenen kimse demektir. Ondandır, Hz Alî –Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- ağlayıp şöyle demiş: İşte ilim, ilim ehlinin ölümüyle böylece ölür gider. Sözü buraya kadardır.

olmağla cins-i maḥlūḳ murād olunup cem‘ ḥükminde olmuştur. Nās olduğu nüṣḥa üzere ḥod te’vīle muḥtāc degüldür. Ve (سواهم): taḳdīren merfū‘ ma‘ḫūfdur. (خيار) üzere. (من همج الهمج) cār u mecrūrı-yıla (سواهم) lafzınuñ ḥaberidür.

(المعنى):

Ve nāsuñ ziyāde ḥayrlusı bunlaruñ maḥlūb-ı ḥaḳīḳī cānibine hādīleri vü mürşidleridür. Ve bunlardan mā‘ adāsı hemecüñ hemecidür ya‘ nī hemec sātir-i nāsa nisbetle ne mertebe ednā vü erzel ise mütā‘allim olmayan ve ‘ilmiyle ‘amel kılmayan kimseler daḥı ‘ālim-i rabbānī olan u ve ‘ilmiyle ‘amel kılan hādī vü mürşidlere nisbetle hemec menzilesindedür. Pes ‘avām ke’l-hevām bunlara nisbetle hemecüñ hemeci meşābesinde olur (كما قال عليه السلام: "خير الناس رجالان: عالمٌ ومتعلمٌ وسائرُ الناس همجٌ لا خير فيهم. ورواه ابن ماجه بلفظ "العالم والمتعلم شريكان في الخير ، ولا خير في سائر

الناس همجٌ لا خير فيهم. ورواه ابن ماجه بلفظ "العالم والمتعلم شريكان في الخير ، ولا خير في سائر الناس" (الناس⁵³⁶) Ḥakīm-i Termezī ḥazretleri *Nevādirü’l-uşūl* da aṣl-ı mi’ede bu ḥadīs-i şerīfī Ebū Rāfi‘a isnād itmekle ḥazret-i nebīden ‘aleyhi’s-selām ḥazret-i ‘Aliyye ḥıḫāb itmek ṯarīḳi üzere rivāyet buyururlar: (لأن يهدي الله على يدك رجلا خيرا لك مما طلعت) الهدى على يديه شعبة من الرسالة لأن الرسل إنما (عليه الشمس⁵³⁷) بعثت لتؤدي عن الله تعالى و تهدي عباده؛ فالرسول هاد بما جاء⁵³⁸ من البيان والبيّنات و الله هادي القلوب فإنما يهدي القلوب بما يهدي رسوله بالمنطق بيانا و أداء عن الله؛ فإذا وردوا القيامة⁵³⁹ فلهم ثواب الرسل ؛ لأنه إنما هُدهم هداية القلب بما جاءت به الرسل عن الله. فمن يحصي ثواب الرسل؟! ومن يقدر أن يتقكّر فيها والرسل أقرب الخلق إلى الله

⁵³⁶ Peygamberimiz – Allāh’ın selamı üzerine olsun- şöyle demiş: İnsanların en hayırlısı iki adamdır: âlim ve talebe, diğer insanlar küçük sinekler gibi olup onlarda hayır yoktur. Bu hadisi, İbn Mâce şu şekilde rivāyet etmiş: Alim ve talebe hayırda ortaktır. Diğer insanlarda bir hayır yoktur.

⁵³⁷ Senin vasıtanla Allāh’ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, üzerine güneş doğan şeylerin hepsinden muhakkak hayırlıdır.

⁵³⁸ Kullandığımız nüshada “عادت” şeklindedir.

⁵³⁹ Kullandığımız nüshada “استبش” şeklindedir.

[27a]

في دار الإسلام في الدرجات؟! فَمَنْ كان دونَ الرسل إذا كان هاديًا إلى الله فهدي الله به عبدًا من عباده فقد أخذ شعبةً من الرسالة واحتفظ⁵⁴⁰ من ثواب الرسلِ حظًا من الكرامة فصار خيرًا له مما طلعت عليه الشمس. وفي العوارف في الباب العاشر قال السُّهْرُوْرُدي: ورد في الخبر عن النبي - عليه السلام - قال: " والذي نفس محمد بيده لئن شئت لأقسمن لكم : إِنَّ أَحَبَّ عبادِ اللّهِ إلى الله الذين يحبون عباد الله إلى الله، و يُحبون الله إلى عباده ، ويمشون في الأرض بالنصيحة. وهذا⁵⁴¹ الذي ذكره رسول الله هو رتبة المشيخة والإرشاد إلى الله؛ لأن الشيخَ يحبُّ الله إلى عباده، ويحبب عباد الله إلى الله. ورتبة المشيخة من أعلى الرتب في طريق الصوفية إلى عباده⁵⁴² ve kıtı⁵⁴³ kim mertebe-i hidâyet ü irşâda teşaddî vü ikdâm kılanlara mürşid-i enâm olanlara şabr u taḥammül kılmak ve ceza' ü feza' dan berî olmak lâzım olduysa bu kâr-ı ḥaḫîre ikdâm eyleyenlere ḫıḫâben buyururlar:

وَإِذَا كُنْتَ الْمِقْدَامَ فَلَا تَجْزَعُ فِي الْحَرْبِ مِنَ الرَّهَجِ

⁵⁴⁰ Kullandığımız nüshada "مُحَمَّدًا" şeklindedir.

⁵⁴¹ Kullandığımız nüshada "وَرَسُولِهِ" şeklindedir.

⁵⁴² Onun vasıtasıyla hidâyete erdirilmek peygamberliğin bir parçasıdır; çünkü peygamberlerin gönderilmesinin sebebi Allâh'ın yolunu anlatmak ve O'nun kullarını hidâyet etmektir. Zira peygamberin getirdiği açıklama ve izahatla hidâyet eder. Kalpleri hidâyet eden ise Allâh'tır; peygamberlerin mantıklı izahat ve açıklamalar sunarak hidâyet ettikleriyle hidâyet eder. Onlar (Allâh'a çağırılar) kıyamet gününde peygamberlerin sevabını kazanırlar çünkü onların da etmeye çalıştıkları hidâyet, peygamberlerin Allâh'tan getirdiklerine (izahat, delil) dayanan kalp hidâyetidir. Peygamberler islam ehlinin dereceler bakımından Allâh'a en yakını ise kim sevabı sayabilir?! Hatta onu kim düşünebilir ki?! Peygamberlerden olmayan kimse, Allâh'a çağırılar olursa ve onun vasıtasıyla Allâh'ın kullarından bir kulu hidâyet edilirse muhakkak ki peygamberliğin bir dalı ele geçirmiş olur ve peygamberlerin sevabından, kerametten bir payı kazanmış olacaktır. İşte bu onun için üzerine güneş doğan şeylerin hepsinden hayırlıdır.

"Avârif" adlı kitabın onuncu bölümünde, Sühreverdî şöyle demiş: peygamber'den -Allâh'ın selâmı üzerine olsun- rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurmuştur: "Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allâh'a yemin ederek söylüyorum ki: siz isteseydiniz, Allâh'ı kullarına, kulları da Allâh'a sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat için dolaşan insanların Allâh'ın en sevgili kulu olduğuna yemin ederim" burada Allâh'ın resulünün anlattığı husus, şeyhlik ve Allâh'a davet rütbesidir. Çünkü şeyh, Allâh'ı kullarına sevdiren, kullarını da Allâh'a sevdiren bir kişidir. Şeyhlik rütbesi; tarikat yolunun en yüce mertebesi, peygamber veliliğinin en üstün derecesidir. ((Bkz. Sührevedî, Avârifü'l-Meârif, çev: H.Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, (İstanbul:Vefa yayıncılık, s.103)).

⁵⁴³ Kullandığımız nüshada "مُحَمَّدًا" şeklindedir.

(مقدم): ber-vezn-i mif'āl kesr-i mīmle evzān-ı mübālağadandır keşirü'l-iḳdām ma' nāsına. (جزع): fetḥateyn ile 'alime bābından şabırsuz olmak ve feryād u şikāyet kılmaya dirler. (حرب): cenk ü cidāla dirler. (رَهَج): fetḥateynle toza dirler. Ğubār gibi. ba' zı nüshada (لا تجزع) yerine (لا تلوى) vāḳi' olmuştur. Zarebe bābından meşelā (لا تلوى) dirler bir kimseye meyl itme ve (تلو من أحد) bir kimseden dönme vü başını bükme vü girü döndürme ma' nilerine isti' māl iderler.

(الإعراب):

(إذا): şartıyyedür. (نكث) nūñ ism-i zamīr-i muḥāḫabıdır. Ve ḫaberi (المقدم). (فلا تجزع) de fā cezā'-ı şartıdır. (لا تجزع) nehy-i ḫāzır. (في الحرب) aña zarfdur. (من): eceliyyedür (تجزع) e müte' allıḫdur (من أجل الرهج) taḫdīrinde olur.

(المعنى):

Ve şol zamānda ki sen keşirü'l-iḳdām bir kimse olasın. Pes ḫarb u cidālda ğubārdan ötüri ceza' feza' eyleme. Ger şecī'⁵⁴⁴ ü dilīr olanlara mücerred vaḫt-i muḫātele vü mücādelede olan ğubārdan ötüri ceza' ü feza' kılmak ve rü-gerdān olmak lāyık u münāsib degüldür. Bunda olan ḫarbdan murād ḫarb-ı şuverī vü ma'nevī olmak da cāyızdır bu iki nev' üzere olan muḫarebe vü muḫātelede şecī' ü dilīr olmak ve şedāyid ü mekārihe şabr u taḫammül kılmak mendüb u müsteḫabbdur ve bu iki nev' üzere olan cihād u ḫırāb miḫdāmları ilā yevmi'l-ḫıyām bu ümmetden ḫālī vü zā'il olmaz (كما قال الرسول -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: " لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى) يوم القيامة". قال ابن الملك في شرح المشارق: قيل: هم جيوش الإسلام، وقيل: هم العاملون بالأمرون المعروف

⁵⁴⁴ Kullandığımız nüshada “سج” şeklindedir.

وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ فَتَكُونُ⁵⁴⁵ مَقَاتِلَتُهُمْ مَعْنَوِيَّةً. قَالَ النَّوَوِيُّ: يَحْتَمِلُ أَنْ تَكُونَ⁵⁴⁶ هَذِهِ الطَّائِفَةُ مُتَفَرِّقَةً بَيْنَ

سَيِّئِ (الْمُؤْمِنِينَ فَمِنْهُمْ شُجْعَانٌ مُقَاتِلُونَ ، وَمِنْهُمْ فُقَهَاءٌ مُتَكَلِّمُونَ ، وَلَا يَلْزَمُ أَنْ يَكُونُوا⁵⁴⁷ مُجْتَمِعِينَ⁵⁴⁸)

‘Abdu’r-raḥīm El-ḥalḥālī daḥı *Meşābīḥ* şerhinde böyle dir ki : (اختلف العلماء)

[27b]

في الطائفة المقاتلة؛ قال بعضهم: هم القائمون بطاعة الله، الحافظون لحدود الله؛ فيكون مقاتلتهم بالنفس والشيطان. قال الإمام محمد بن اسماعيل البخاري: هم العلماء. وقال أحمد بن حنبل: هم أهل الحديث. وقال صاحب الروضة في شرح مسلم: يحتمل أن هذه الطائفة متفرقة بين المؤمنين؛ فمنهم شجعان يقاتلون، ومنهم (فقهاء يعلمون، ومنهم مجددون كاملون، ومنهم زهاد عاملون، ومنهم محتسبون، الآمرون والناهون⁵⁴⁹) pes emr-i ma’rūf u nehy-i münker kılan muḳaddem nās-ı bed-girdār tarafından zuhūr eyleyen ğubār-ı cefā vü āzārdan ötüri ceza^c kılmayup ve ta’līm ü irşād eylemeden rū-gerdān olmayup (وَجَادِلُهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ⁵⁵⁰) naşş-ı şerīfinüñ mażmūn-ı laṭīfi üzre bunlarla ḥaşlet-i ḥasene üzre mücādele kıla ve ezā vü cefālarına şābir ü mutaḥammil ola ve nefis ü şeyṭānla muḥarebe vü mücādele kılan mücāhidlere daḥı lāzım olan

⁵⁴⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁸ Resülüllâh’ın – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- buyurduğu gibi: “ Ümmetimden hak üzere bir fırka (grup), kıyamete kadar galip olarak cihad eder” . İbnü’l-Melek “ Şerhü’l-Meşârik” adlı kitabında şöyle demiş: ” Bazıları onların İslam ordusu olduğunu bazıları da onların iyiliği emredip, kötülükten nehyeden ve buna göre amel eden kimseler olduğunu söylemişlerdir. Bu halde onların cihadı manevi bir cihad olur. Nevevî şöyle demiş: Bu taife, müminler arasındaki farklı gruplar arasında olabilir. Onlardan bazıları cesur savaşçılardır Bazıları kelâmci fakihlerdir. Bunların bir arada toplanmış olmaları gerekmez.

⁵⁴⁹ Hadiste sözü edilen “cihâd eden taife” hakkında alimler tarafından değişik yorumlar yapılmıştır: bazı (alimler) şöyle demiş: onlar Allâh’a itaat edip O’nun koyduğu sınırları hakkıyla koruyan kimselerdir. O halde onların ettikleri cihad, nefisle ve şaytanla olan mücahedeleri olur. İmâm Muhammed b. İsmail el-Buhârî, “Onlar ilim ehli kimselerdir” diye açıklamıştır. İmâm Ahmed b. Hanbel ise şöyle demiş: onlar hadisçilerdir. “Revze” adlı kitabın sahibi Sahih-i Muslim şerhinde (bu hadisi açıklarken) şunları söylemiş: Bu taife, müminler arasındaki farklı gruplar arasında olabilir. Onlardan bazıları savaş eden cesurlardır. Bazıları amel eden fakihlerdir. Bazıları kamil müceddidlerdir (noksansız yenileyiciler). Bazıları amel eden zahidlerdir. Bazıları emredip nehyeden muhtesiblerdir (belediye polis işlerine bakan memur).

⁵⁵⁰ (kurân, Nahl, 16 / 125).

hem-çünān şecī⁵⁵¹ ü dilīr⁵⁵² olup nefis ü şeytānuñ işāre eyledügi ğubār-ı efkār u ħavāīrdan ötüri ceza⁶ kılmayup işlāh-ı nefse sa⁶y kılup ve merātib-i a⁶lāya vuşūl bulmağa mücidd ü muğdim olmağ gerek tā kim menār-ı hidāyeti göre vü mağām-ı vilāyete ire. (بيت)

ای خنک انکو جهادی میکند // بر بدن زجری و دادی میکند
جهد می کن تا توانی ای کیا // در طریق اولیا و انبیا
کافر من گر زیان کردست کس // در ره ایمان و طاعت یک نفس
اندرین ره می خراش و می تراش // تا دم اخر دمی فارغ مباش⁵⁵³
قال الناظم - رحمه الله -⁵⁵⁴:

وَإِذَا أَبْصَرْتَ مَنَارَ هُدًى فَاطْهَرُ فَرْدًا فَوْقَ الشَّبَجِ

(أَبْصَرْتَ): ibşārdan māzī ma⁶lūm müfred müzekker-i muğātabdur. İbşār: göziyle görmek ma⁶nāsınadır burada başar başiretle görmek ma⁶nāsı murāddur. (منار): mef⁶al vezninde şol mağalla dirler ki anda nūr ola ve yollar kenārında ihtidā için

⁵⁵¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁵² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁵³ Çabalayan, bedenine baskı yapan ve onu cezalandıran kimseye ne mutlu! (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.372).

Ey padişah! Peygamberlerin ve velilerin yolunda gücün yettiğince çalış.

İman ve itaat yolunda bir kimse bir an zarar görmüşse, ben kafirim. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.94).

Öyleyse bu yolda gücün yettiğince çalış ve bu çalışmayı sona kadar sürdür de asla bırakma.

⁵⁵⁴ Nazım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

vaz‘ olunan ‘alâmetlere dağı dirler ki sâlik anı gördükde andan rāh-ı müstaķīme istidlāl idüp mühtedī ola. (هدى): luţf-ıla olan delâlete dirler. (فاظهر): feteħa bābindan olan zuhūrdan emrdür. ‘ālī vü ğālib ol ve yāhūd muţţali‘ ol ma‘nāsına. Nitekim (ظهرت على شيء⁵⁵⁵) dirler yā (غلبت عليه⁵⁵⁶) ve yāhūd (اطلعت عليه⁵⁵⁷) ma‘nāsını virirler. Bu maħalde ālet-i ta‘ diye olan ħarf-i (على) ri‘āyeten li’l-vezn zıkr olunmamışdır. (فرد): yālñız demek. (فوق): taħtuñ muķābilidür. (ثبج) sâ’-ı müşellese ile ve bā’-ı muvaħħadenüñ feħalarıyla her şey’üñ vasaţına dirler (يُقَالُ: ثَبَجُ كُلِّ شَيْءٍ وَسَطُهُ⁵⁵⁸) ve bunda mertebe-i i‘ tidāl u istivādan isti‘āre olur.

(الإعراب):

(إذا): şartıyye. (أبصرت): fi‘l-i şart. (منار): lafzen menşüb mef‘ulıdır (نؤن). Muzāfdur hüdāya. (فاظهر): cevāb-ı şart. (فردًا): ħāldur emrüñ zamīrinden. (فوق الثبج): zarf olur (فاظهر) kelimesine. Elif ü lām ‘ahd için olur.

(المعنى):

‘ilm ü ‘amelde mücidd ü sâ‘ī olduğdan ve şarık-i ilāhīde şabr u taħammül kıldığdan şoñra şol zamānda ki [28a] sen şarık-i hüdānuñ nişānlarını göresin ve yāhūd maħall-i nūr-ı hüdā olan ğarīzelere nazār irgüresin. Pes sen ol hüdānuñ vasaţı fevķinde ‘ālī vü zāhir ol ki peyğamber ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām (حَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا⁵⁵⁹) buyurmuşlardır. Ve meşāyih-i ‘izām dağı raħimeħümü’l-lāh (اليمينُ والشَّمالُ مُظْلَمَةٌ، والطريقُ) (الوسطُ خيرٌ⁵⁶⁰) dimişler. Ve bu beyti bu ma‘nāya göre ħüb-edā kılmışlardır: (در بهیج)

⁵⁵⁵ Bir şeye zuhūr ettim.

⁵⁵⁶ Ona galip geldim.

⁵⁵⁷ Onu öğrendim.

⁵⁵⁸ denilir ki: her şeyin “sebec”i ortası demektir.

⁵⁵⁹ işlerin en hayırlısı orta olanıdır.

⁵⁶⁰ sağ ve sol (yollar)aldatıcıdır ve orta yol hayırlıdır.

وجه مکن میل جانب افراط ز قید ربقه تفریط نیز باش رها که اختیار وسط راست در جمیع امور بدان دلیل که خیر الامور اوسطها. وعن ابن مسعود رضي الله عنه – قال: " حَطَّ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ حَطًّا، ثُمَّ حَطَّ خُطُوطًا عَنِ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، وَقَالَ: هَذِهِ سَبِيلُ الشَّيْطَانِ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ، ثُمَّ قَرَأَ⁵⁶¹ (هَذِهِ الْآيَةُ: "وَأَنَّ⁵⁶² هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا" إِلَى آخِرِهِ⁵⁶³.

şırâṭ-ı müstaḳīm ü ṭarīḳ-i ḳavīm aşl-ı ifrâṭ u tefrīṭden ‘ārī olmaḳ ve i‘tiḳādda vü ahlāḳda vü aḥvālda vü ef‘āl u aḳvālda ṭarīḳ-i vasaṭ u rāh-ı i‘tidāl üzre sülük ḳılmaḳdur. Meselâ i‘tiḳādda⁵⁶⁴ teşbīh ile tenzīh miyānını ṭutmaḳ ve mezhebde cebrle ḳader ortasına gitmek ve cūd u seḥāda buḥlla tebzīr mā beynini ihtiyār itmek gibi (كما قال الله تعالى خطابًا لحبيبه: "وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا"، وقال في سورة الفرقان في شأن عباد الرحمن⁵⁶⁵: "وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا"،⁵⁶⁶ ve şīt ü şadāda ve tekellüm ü edāda daḥı cehr-ile iḥfā miyānını ihtiyār itmek müteḥabdur (كما قال الله تعالى خطابًا لنبيّه: "وَلَا تَجْهَرُ"⁵⁶⁷). İbn-i Sīrīn ḥazretlerinden böyle rivāyet olunur ki (بِصَلَاتِكَ وَلَا تَخَافَتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا"

⁵⁶¹ Kullandığımız nüshada "را" şeklindedir.

⁵⁶² Kullandığımız nüshada "ان" şeklindedir.

⁵⁶³ ifrat (normalden fazla) tarafından tefrit (normalden az) tarafına meyletme ve özgür ol çünkü "işlerin en hayırlısı orta olanıdır. " hadisinin ifade ettiğine bütün işlerde orta yolda olmayı seçmek en doğrudur ve İbn Mesūd – Allāh ondan razı olsun- şöyle demiş: : Resulullah bir gün toprağın üzerine çizgi çizdi, bu çizginin sağ ve sol taraflarına da birçok çizgiler çizdi. (düz çizginin sağ ve solundaki çizgilere de işaret ederek) "Bunlar da şeytanın yollarıdır. Bu yolların her birinin başına şeytan oturup ona davet eder." Buyurdu. Ardından şu âyeti okudu: "İşte bu, benim dosdoğru yolum ... " sonuna kadar. (kur’ân, En’âm, 6/ 153).

⁵⁶⁴ Kullandığımız nüshada "تسار" şeklindedir.

⁵⁶⁵ Kullandığımız nüshada "ارحان" şeklindedir.

⁵⁶⁶ yüce Allāh’ın (peygamberimiz olan) Habibi’ne hitap ederek şu sözleri buyurduğu gibi: "Eli sıkı olma, bütütünü eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın" (kurân, İsrâ , 16/29). Yine Furkân süresinde Rahmân’ın kulları hakkında şöyle buyurmuş: "Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır" (kurân, Furkân, 25/67); yani cömertlik haddini aşmadılar aynı zamanda cimrinin sıkıştırdığı gibi sıkıştırmadılar.

⁵⁶⁷ yüce Allāh’ın kendi peygamberine hitap ederek şu sözleri buyurduğu gibi: "Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut" (kurân, İsrâ, 17 / 110).

bu âyet-i kerîme geldükden soñra bir gün Resûl-i ekrem *şalla'l-lâhu ta'â.lâ 'aleyhi ve sellem* Ebû Bekr hâzretlerine vardı gördi ki ihfâıla kırâ'at⁵⁶⁸eyler. ba' deî hâzret-i 'Ömere geldi gördi ki muhkem cebr-ile tilâvet eyler. Pes Ebû Bekr hâzretlerine şordı niçün şavtla yab yab oğursun buyurdılar ki hâzret-i rabbım benüm münâcâtımı esma' dur. Ve hâzret-i 'Ömere didiler ki niçün şavt-ı a' lā-yıla oğursun buyurdılar ki şeytânı tãrd eylerim ve nāyim olanları ikāz kılarım. Pes hâzret-i fahr-ı 'ālem *şalla'l-lâhu ta'â.lâ 'aleyhi ve sellem* hâzret-i Ebû Bekre (ارفع صوتك قليلاً⁵⁶⁹) buyurdılar ve 'Ömer hâzretlerine (570) (اخفض صوتك) diyü işâret kıldılar (" كما قال الله تعالى في سورة لقمان: ") şeyh-i Ekber hâzretleri (واقصد في مشيك واغضض من صوتك إن أنكر الأصوات لصوت الحمير⁵⁷¹) *Tedbîrât-ı ilâhî* nām kitâbında buyururlar: (انقطعت إحدى نعلي رسول الله - صلى الله عليه وسلم) (العدل) [28b] (فنزع أخرى ومشى حافياً حتى يعدل في أقدامه⁵⁷²) ve dağı ol mücellede buyururlar: (سار في جميع الأشياء؛ فاجعل العدل حاكماً على نفسك وأهلك، وأصحابك وعبيدك، وفي كلامك وأفعالك ظاهراً وباطناً. وفي المثوي:

در خبر خیر الامور اوساطها // نافع امد ز اعتدال اخلاطها

(گر یکی خلطی فزون شد از عرض // در تن مردم پدید آید مرض⁵⁷³)

وَإِذَا اشْتَاَقْتَ نَفْسٍ وَجَدْتَ أَلَمًا بِالشُّوقِ الْمُعْتَلِجِ

⁵⁶⁸ Kullandığımız nüshada “مَرَاتٌ” şeklindedir.

⁵⁶⁹ Sesini biraz yükselt.

⁵⁷⁰ Sesini alçalt.

⁵⁷¹ yüce Allâh'ın Lokmân süresinde şöyle buyurduğu gibi: “Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” (kurân, Lokman, 31/19).

⁵⁷² Bir gün Resûlüllâh'ın - Allâ'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- bir ayakkabısı yırtılınca, ayakları arasında adalet etmek için diğerk ayakkabısını çıkarıp ayakkabısız yürümüştür.

⁵⁷³ Adâlet kâinattaki herşeye hakim olandır. Bu yüzden onu, kendine, ailene, arkadaşlarına, kölelerine, zahir ve batın bütün sözlerine ve yaptıklarına hakim yap. Ve Mesnevî'de: Hadiste vardır: “ işlerin hayırlısı, ortasıdır”; insandaki ahlât (karışımlar), dengeli olursa yararlı olur. Bir karışım bir nedenle artarsa, insan bedeninde hastalık ortaya çıkar. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.425).

(اشتاققت): fi‘l-i māzī müfred mü’ennesdür. İştīyākdan şūlāsı naşare bābından şevküdür. Ve şevk ü iştīyāk luğatda bir nesneye çekinüp ārzü kılmāsına dirler. Ve ıştīlahda وقال الإمام فخر الدين الرازي في قوله: " (الشوق: هبوب القلب إلى غايب⁵⁷⁴) dimekle ta‘rīf iderler. (وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ: اعلم أَنَّ الشوق لا يتصور إلا إلى شيء أدرك من وجه ولم يدرك من وجه، فأما الذي لم يدرك أصلاً فلا يشتاق إليه ، وما أدركَ بكماله لا يشتاق إليه أيضاً. ثم إن الشوق إلى المعشوق من وجهين: أحدهما أنه إذا رآه⁵⁷⁵ ثم غاب عنه اشتاق إلى رؤيته. والثاني أن يرى وجه محبوبه ولا يرى شعره ولا ساير (محاسنه فيشتاق إلى أن ينكشف له ما لم يره قط، والوجهان جميعاً متصوران في حق الله تعالى⁵⁷⁶ Ve şevk ü iştīyāk şerh ü taḥkīki *Minhācu’l-fuḡarā* nām kitābumuzuñ üçinci kısmuñ yedinci bābında taleb oluna. (نفس) den murād rūḥdur. (وَجَدْتُ): feteḥāt-ı şelāse⁵⁷⁷ ile māzī müfred ve mü’enneş-i gāyibedür. Žamm-ı vāvla olan (وُجُود) lafzından vücūd bulmağa dirler. Nitekim (وجدَ مَطْلُوبَهُ) maṭlūbını buldı demek olur. (وجدَ ضالَّتَهُ وجدانًا) lafzından me’ḥūz ola (وجدَ ظالَّتَهُ) dirler yitüğünü buldı demek olur. (ألم): vece‘ ma‘ nāsınadur. (مُعَلِّج): i‘tilācdan ism-i fā‘ıldür. i‘tilāc: iştīdād ma‘ nāsınadur. nitekim (رَجُلٌ عَلِجٌ) dirler kesr-i lāmıla şedīd ma‘ nāsın virürler.

(الإعراب):

⁵⁷⁴ Şevk; kalbin, bulunmayana kavuşmak üzere çekilişi demektir.

⁵⁷⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁷⁶ İmām Fahrüddīn Er-Râzî “Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir” (kur’ân, Bakara, 2/ 165) ayeti tefsir ederken şöye demiş: Bil ki şevk, ancak bazı yönlerden idrak edilip bazı yönlerden edilmeyen bir şey için düşünebilir. Asla idrak edilmeyen bir şeye gelince, ona iştīyak duyulmaz, kemali idrak edilen şeye de iştīyak duyulmaz. Aşık Ma’şûka iki yönden iştīyak duyar: birincisi; onu önce görüp, sonra ondan uzaklaştığında, onu görmeye iştīyak duyar. İkincisi; sevgilisinin yüzünü görüp, fakat saçlarını ve diğer güzel yerlerini görmediği zaman, hiç görmediği diğer güzel yerlerin kendisine tecellisine iştīyak duyar. Bu iki husus da yüce Allâh hakkında tasavvur olunabilir. ((Bkz. Er-Râzî, **age**, c.4, s.186)).

⁵⁷⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

Vāv: ‘āṭife. (إذا): şartıyye. (اشتاقت): fi‘l-i şart. (نفس): fā‘ilidür anuñ. (وجدت): cevāb-ı şart. fā‘ili zamīri nefse ‘āyid olur. (ألمأ): lafzen menşub mef‘ulıdur (وجدت) kelimesinüñ. Tenvīni ta‘zīm içündür. (بالشوق) bā sebebiyye. (وجدت) fi‘line müte‘allık olur. (المعتلج): lafzen mecrūr. Sıfatıdur (الشوق) lafzınıuñ.

(المعنى) :

Ve şol zamānda ki bir nefis maṭlūbına ‘āşık u müştāk ola. Ol nefis derūnında bir ‘azīm elem bulur şevk-i şedīd sebīliyle. Zīrā nār-ı iştiyāk ḳalbı iḥrāk [kıılır]. (كما قال ابن عطا :)
⁵⁷⁸ şalībān-ı Ḥudā vü müştekan-ı liḳā egerçi fi‘l-meşel cennet-i a‘lāda olsalar. Ve lākin müşāhede-i liḳā-yı yārdan bir ān mestūr u mehcūr ḳalalar ehl-i nār nārdan istiğāş eyledükleri gibi anlar cennetten istiğāş eyleylerdi
 (كما قال أبو يزيد البسطامي – قدس سره – : إنَّ لله عبادًا لو حجبهم لحظةً في الجنة عن رؤيته لاستغاثوا⁵⁷⁹)
 من الجنَّة في الجنة كما يستغيث أهل النار من النار.(شعر):

⁵⁸⁰ (إنَّ الجنانَ جحيمٌ عند فرقتكم والنار في قُرْبكم خلدي وجنّاتي

الفرق بين الشوق) ki: iştiyāḳuñ mā beynini fark eylemişler ve böyle söylemişlerdür ki:

والاشتياق أنَّ الشوقَ يسكنُ باللقاء والرؤية، والاشتياق لا يزول باللقاء و حال انكه شوق مطيهايست كه قاصدان كعبه مراد را بمقصد برساند و دوام او بدوام محبت پيوسته باشد مادامكه محبت باقى باشد

⁵⁸¹ (شوق لازم ان باشد. كذا فى ترجمة العوارف

⁵⁷⁸ İbn Atā’ın şu sözü dediği gibi: Şevk, yüreği yakar ve ciğeri parçalar.

⁵⁷⁹ Kullandığımız nüshada “الاستغاثوا” şeklindedir.

⁵⁸⁰ Ebû Yezid el-Bestâmî’nin – onun sırrını takdis edilsin- şöyle dediği gibi: Andolsun, Allâh’ın öyle kulları var ki, şayet O kendini, onların gözlerinden bir an saklamış olsa cehennem ehlinin cehennemden istiğase ettikleri gibi onlar da cennete cennetten istiğase ederlerdi. (şir): Şüphesiz ki, sizden ayrılınca cennetler bile cehennem olur. Oysa sizin yakınınızda olunca cehennem benim için ebedî cennettir

⁵⁸¹ Şevk ile iştiyak arasındaki fark şudur ki şevk, kavuşma ve görme durumlarında dinerken iştiyak, kavuşma durumunda dinmez. Ayrıca şevk, salikleri kendi muratlarına ulaştıran bir araçtır ve şevkin

وقال الناظم رحمه الله -582:

وثنايا الحسننا ضاحكةً وتمامُ الضحكِ على الفلج

(ثنايا): feth-i şā'-ı müşellese şeniyyenüñ cem'idür. 'aṭiyye ile 'aṭāyā gibi. Şeniyye insānuñ öñ dişlerine dirler. (حسنا): ḥamrā vezninde. Aḥsenüñ mü'enneşidür. Vezn için kaşır olunmuşdur. (ضاحكة): zaḥikenüñ fā'ili mü'enneşidür. (تمام): noḳşānuñ muḳābilidür. (فلج): fethateynle 'alime bābından maşdardur . dişleri seyrek ve biri birinden mütebā'id ma' nāsınadır.

(الإعراب):

(ثنايا): taḳdiren merfū' mübtedā muzāfdur (الحسنا)ya (الحسنا): şıfatıdur mevşūf-ı maḥzūfuñ taḳdīri (المرأة الحسنا) demek olur. (ضاحكة): lafzen merfū' ḥaberidür mübtedānuñ. (وتمام)da vāv 'āṭıfedür. (ثنايا) üzre ma' ṭüfdur. Ve (تمام) muzāfdur. (ضحك) : lafzına bu da cāyızdır ki vāv ḥāliyye ola (ضاحكة) lafzınuñ zamīrinden. (على الفلج) : zarf-ı müstaḳkırrdur. Ve cümlesi ḥaberdür mübtedāya.

(المعنى):

ve mer'et-i ḥüsnānuñ dişleri gülicidür. Ve ḥāl bu ki zaḥiküñ kemāli dişlerüñ seyrek olması ve şenāya vü rubā'ıyyātuñ mā beynini mütebā'id olmaḳ üzredür.bu ise esnāna nisbetle ḥübdur. Ve bu beytde ḥüsnādan murād ḥayrāt-ı ḥisān u ḳāşırātu'l-aṭrāf olan ḥavārī-i cinān olmaḳ da cāyızdır ki 'āşık u müştāḳ olanlara ve ṭarīḳ-i ilāhīde 'ilm ü 'amel ḥāşıl idüp rızā-yı Ḥaḳḳ için sa'y u gūşış kılanlara esnān-ı müfellece ile olan tebessüm-i tāmla vü zaḥik-i dil-ārāmla anlaruñ dehānı ḥandān ola ve ḥandelerinden

devamı muhabbetine devamına bağılıdır. Muhabbet bulunduğu sürece şevk onun yanında olur. "Tercemetü'l-Avârif" adlı eserde öyledir.

⁵⁸² Nazım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

كما قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم - : يسطع نور في الجنة فيقولون: ما (cennet içi envârla tola. (هذا؟ قالوا: ضوء ثغر حوراء ضحكت في وجه زوجها⁵⁸³ ve şuver-i ḥasene-i rūḥānī vü ḥayrāt-ı ḥisān ‘ulūm u ma‘ānī olmak hem muḥtemeldür bu taqḍırce anuñ şenāyāsından murād dürer-i ‘irfānī ve le‘ālī-i esrār-ı nihānı olup müfellece olması vāzıḥa olmasından ve kemāliyle gülmesi laṭāfetle ziyāde münkeşif olmasından ve melāḥatla aşḥābınuñ ‘uyūnına zḥūr kılmāsından ‘ibāret olur ve (فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسٌ)⁵⁸⁴ āyet-i kerīmesinüñ ma‘nā-yı bāṭınīsı lisān-ı işāretle bu ma‘nāyı edā

كما قال علاء الدولة السمناني في تأويله: أي: في جنان الجنان صور حسنة روحانية، وملاح يقينية (كیلur حاصله من الأعمال الصالحة، تقصُر طرفهنَّ على صاحبها، ولا تقدر أن تنظر إلى غير صاحبها، لم يمسنهنَّ يدُ قوّة

[29b]

علوية ولا سفلية قبل يد صاحبها. وحسنهن من حسن الأعمال الصالحة " فبأي آلاء ربكمأ

(. تكدبان" يعني: أينها القوتان، أبنعمة قصر طرفهنَّ عليكما أم بنعمة حفظهنَّ عن مساس يد غيركم تكذبان⁵⁸⁵

وقال الناظم -رحمه الله -⁵⁸⁶:

وعياب الأسرار اجتمعت بأمانتها تحت الشرج

⁵⁸³ Resülüllâh'ın -Allâh'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- buyurduğu gibi: " cennette bir nur parıldar. Oradakiler (onu görünce), " bu nedir" diye sorarlar. Bunun üzerine " Kacasının yüzüne gülen bir hurinin ön dişlerinin ışığıdır" diye cevap verilir.

⁵⁸⁴ Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur. (kurân, Rahmân, 55/56).

⁵⁸⁵ Alâu'd-devle Es-Semnâni'nin onun (bu ayetin) yorumunda şu sözleri dediği gibi: yani cennetin bahçelerinde ruhî ve güzel suretler vardır. Aynı zamanda salih amellerden oluşan öyle gerçek güzeller vardır ki bakışlarını sadece eşlerine çevirir, eşlerinden başka kimseye bakmazlar. Onlara eşlerinden önce ne bir ulvî kuvvetin eli, ne bir süflî kuvvetin eli dokunmuştur. Onların güzelliği salih amellerin güzelliğidir. "O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" (kurân, Rahmân, 55/57) yani: ey iki kuvvet (insanlar ve cinler)! Onların bakışlarını sadece ikinize çevirmelerinin nimetini mi, yoksa onlara sizden başkaların dokunmasından korunma nimetini mi yalanlıyorsunuz ?!

⁵⁸⁶ Nazım -Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

(عياب): kitāb vezninde. Feth-i ‘ayn ile olan ‘aybenüñ cem‘ idür. ‘aybe: deriden olan heybenüñ ismidür. Ve dağı cāmedān didükleri du‘ānuñ ismidür ki içine şiyāb u laṭīf esbāb qorlar. (أسرار): sirruñ cem‘ idür. Sırr: ketm olunan şey’üñ ismidür. (وفي الاصطلاح)⁵⁸⁷ (اجتمعت): ictimā‘ dan fi‘l-i māzīnūñ müfred mü’enneş gāyibesidür. (أمانت): ḥıyānetüñ zıddıdır. Türkçe doğruluk dimekdür . (تحت): fevküñ muḳābilidür. (شرح): fethateynle ṭonuñ ve heybenüñ bağına dirler. ba‘zı nüshada esrār yerine (السر قد اجتمعت) vāқи‘ olmuşdur.

(الإعراب):

(عياب): lafzen merfū‘ mübtedā. (قد): taḥḳīk için. (اجتمعت): fi‘linüñ zamīri (عياب)a rāci‘dür. (بأمانتها)da bā bi-ma‘nā ma‘a. (اجتمعت) kelimesine müte‘allıkdür. Zamīr (أسرار)a rāci‘dür. (تحت الشرح): muzāf u muzāfun-ileyhdür. (اجتمعت) fi‘linüñ zamīrinden ḥāl vāқи‘ olmuşdur. Taḳḳīri (كأيناً تحت الشرح⁵⁸⁸) demek olur. (بأمانتها)ya da şıfat olmak hem cāyizdür. (بأمانتها الكائنة تحت الشرح⁵⁸⁹) taḳḳīrinde olmak üzere.

(المعنى):

Ve esrār-ı ilāhī heybeleri taḥḳīḳan emānetler ile bile şerec altında olduğı ḥālde müctemi‘a oldı. Ve yāḥūd ma‘nā sırr heybeleri taḥte’s-şereci olan emānet şāḥibleri bile taḥḳīḳan müctemi‘a oldı demek olur. ‘iyāb-i esrārdan murād (قلوب الأحرار قبور)⁵⁹⁰ kelāmınuñ mışdāḳınca aḥrār olan evliyā vü ‘irfānuñ ḳulūbı olur bi’z-zāt

⁵⁸⁷ İstılahta sırr; duyuların idrak edemediğı hususlar demektir.

⁵⁸⁸ Şalvar bağı altında olarak

⁵⁸⁹ Şalvar bağı altında bulunan emanetinde.

⁵⁹⁰ Özgürlerin (Velilerin) kalpleri sırların mezarıdır.

kendüleri olsa hem ensebdur. Ve emānet bunda emīn ma‘nāsına olur. (رجلٌ عدلٌ⁵⁹¹) kabīlinden ve yāhūd (ذی أمانتها) diyü muzāf taqdīr olunsa hem cāyizdür. Şerecden murād zabṭ u viķāye olur. Pes tavzīh-i ma‘nā böyle dimegi ifāde kıılır ki kılūb-ı evliyā ve yāhūd mehāzin-i esrār-ı ilāhī olan zevāt-ı eşfiyā hıfz u şiyānet altında mezbūṭa olan emīnlerle bile müctemi‘ a oldılar ve anlara keşf-i rāz kııldılar ve emīn olmayan ve hıfz-ı esrār kıılmayan kimseler ile bāṭinen müctemi‘ olmadılar ve anlara keşf-i esrār kıılmadılar demek olur. (بيت):

هرکرا اسرار کار آموختند // مهر کردند و دهانش دوختند

تا نگوید سرّ سلطان را بکس // تا نریزد قند را پیش مگس

سر غیب انرا سزد آموختن // کو ز گفتن لب تواند دوختن

گوش آنکس نوشد اسرار جلال // کو چو سوسن صد زبان افتاد لال⁵⁹²

İmām-ı Buḥārī ḥazretleri kitābınuñ evāyiline qarīb Ebū Hüreyre ḥazretlerinden böyle rivāyet eyler: قال أبو هريرة: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَاعَيْنِ⁵⁹³ مِنَ الْعِلْمِ قَبِيئَتُهُ (أَحَدَهُمَا وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَيَّنَّتُهُ

[30a]

نُقِطِعَ هَذَا الْبُلْعُومُ مِنِّي. یعنی حفظت من رسول الله -عليه السلام- نوعين من العلم: أما أحد النوعين فقد أظهرته للناس. وأما النوع الآخر فإن أظهرته على الناس يحكمون بكفري ويهمون بقتلي؛ لأن هذا النوع من العلم

⁵⁹¹ Adâletli adam.

⁵⁹² İşin sırları öğretilen kişilerin ağızları mühürlenip dikilir. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.3, s.147).

Sultanın sırrını kimseye söylemedikçe; şekeri sineğin önüne dökmedikçe. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.21,22).

Gayb sırrını, ağızını konuşmaya kaptan kişiye öğretmek uygun olur. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.195).

Sasam çiçeği gibi yüz dili bulunan, ama dilsiz olan kişinin kulağı yücelik sırlarını duyar. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.22).

⁵⁹³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

خارج عن حدِّ أفهامهم. ولا يخفى على عاقل أنّ أبا هريرة رضي الله عنه- كان صاحب سرٍّ مع رسول [الله] وكان أخذ منه علمًا مكنونًا مصونًا. والعلم المأخوذ من رسول الله يمتنع أن يكون كفرًا، ومُحال أن يكون صاحبه مستحقًا للقتل بسببه؛ فليس معناه إدا إلا أنّ هذا النوع من العلم غامض، ولغموضه وخروجه عن حدِّ أفهام الناس يزعمون أنّه كُفْرٌ ويقصدون بهذا السبب قتل صاحبه.⁵⁹⁴ (بيت):

با مدعی مگوئید اسرار عشق و مستی // تا بی خبر بمیرد در درد خودپرستی

تا علم و عقل بینی چیزی دگر نه بینی⁵⁹⁵ // یک نکته‌ات بگویم خود را مبین و رستی

فَمَنْ أَطَعَمَ الصَّبِيَّ الضَّعِيفَ اللَّحْمَ وَالْخَبَرَ فَقَدْ أَهْلَكَهُ . (بيت):

بر سماع راست هرکس چیز نیست // لقمه هر مرغکی انجیر نیست⁵⁹⁶

ولذلك لم يتكلم الأنبياء - عليهم السلام- من علوم المكاشفة مع قوة التفهيم للناس إلا بالرمز والإشارة رفقًا لهم ،
(ومرحمةً بحالهم⁵⁹⁷).

⁵⁹⁴ Ebû Hureyre şöyle buyurmuştur: Resulullah'tan – Allâh'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- iki heybe ilim aldım. Bunlardan birini bildirdim. İkincisini söylersem gırtlığım kesilirdi (öldürüldüm). Yani Resulullah'tan – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- iki türlü ilim öğrendim. Bu iki ilimden birini insanlara bildirdim. Diğerini ise insanlara bildirsem onlar, benim kâfir olduğuma hüküm edip beni öldürmeye kalkarlardı. Çünkü bu tür ilim onların anlama kabiliyetlerini aşmıştır. Ebû Hureyre'nin Resulullah'ın sır arkadaşı olduğu ve ondan sağlam bir şekilde korunan bir ilim almış olduğu akıl sahibi olanlar için gizli bir şey değildir. Ayrıca Resulullah'tan alınan ilimin küfür olması imkansız ve bu ilime vakıf olanın , onun yüzünden öldürülmeyi hak etmesi mümkün değildir. Buna göre, bunun (Ebû Hureyre'nin geçen sözünün) anlamı ancak şöyle olur: bu tür ilim muğlaktır. Muğlak olduğu ve insanların akıl sınırını aştığı için onlar bu ilmin küfür olduğunu idda edip sahibini bu sebebe dayanarak öldürmeye kalkarlar.

⁵⁹⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklidir.

⁵⁹⁶ Aşk iddiasında olan kişiye aşk ve sarhoşluk sırlarını açıklamayın ki bu hal hakkında hiç bir şey bilmeksizin kendini beğenme hastalığıyla ölsün.

Kendi ilmine ve aklına dayandıkça gerçek marifete ulaşamazsın. Sana bir şey söyleyeceğim: kendini terket ki kurtulmuş olasın.

Zira kim bebeğe ekmek ve eti yedirirse onu mahvetmiş olur. (bir beyit):

Herkes doğruyu dinlemeye hâkim değildir; her kuşçağızın lokması incir değildir. (Mevlânâ, age, c.1, s.186).

⁵⁹⁷ Bundan dolayı peygamberler –Allâh'ın selâmı üzerlerine olsun-, insanlara bir şeyleri anlatma güçlerine rağmen onlara karşı duydukları sevgi ve acımadan dolayı, mükâşefe ilmine ait konular hakkında sadece işaret ve ima ederek konuşmuşlar.

قال الناظم - رحمه الله -⁵⁹⁸:

والرفق يدوم لصاحبه والخرق يصير إلى الهرج

(رفق): neşr bâbından ‘unfuñ zıddıdır laţāfete vü mülāyenedirler. (خرق): zamm-ı hā’-ı mu‘ceme ve sükūn-ı rā-yıla rifķūñ zıddıdır ‘unf ma‘nāsına. (يدوم): neşare bâbından isti‘māl olunan devāmuñ fi‘l-i muzāri‘ inüñ müfred müzekker gāyibidür. (يصير): dağı sayrūretten fi‘l-i muzāri‘ müfred-i müzekker gāyibidür. (هرج): zarebe bâbından қатle vü fitnete vü fesāda dirler. Aşlında rā sākindür lākin kāfiyeden ötüri zarūret ile taḥrık olunmuşdur.

(الإعراب):

(الرفق): lafzen merfū‘ mübtedā. (يدوم): fi‘l-i muzāri‘. Fā‘ili zamīri tahtında müstetir (هو) rāci‘dür (رفق)e. i‘rābdan maḥallen merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ. Mübtedā ma‘a ḥaberihı ma‘ṭūfdur beyt-i evvelde olan (وعياب) üzre. (صاحبه) de lām yedūmuya müte‘allıķ. Zamīr-i mecrūr rifķe ‘āyid olur. (والخرق)de vāv ‘āṭife. (خرق): lafzen merfū‘ mübtedā. (يصير): maḥallen merfū‘ ḥaberidür. Mübtedā ma‘a ḥaberihı ma‘ṭūfdur. mübtede’-i⁵⁹⁹ evvel üzre. (إلى الهرج) : müte‘allıķdur (يصير) kelimesine.

(المعنى):

Ve rifķ şāhibi için dāyim olur ve ḥurķ fitne ü fesāde münķalib ü mütenaḳķıl olur. ya‘nī rifķat u mülāyemet bir güzel sīret ü bir laţif ḥaşletdür ki anuñ āşarı vü ḥüsn-i cezāsı anuñ şāhibine dāyim olur u bāķī қalur ve ‘unf u şiddet bir қabīḥ-i sīret ü bir

⁵⁹⁸ Nazım – Allāh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

⁵⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ḥabīs ḥaşletdür ki fitne vü fesāda bā‘ iş olur. Ve neficesi iḥtilāl u ‘adāvete intikāl ولهذا قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - خطابًا لعائشة - رضي الله عنها-: "عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ، (وإِيَّاكَ وَالْعُنْفَ وَالْفَحْشَ؛ فَإِنَّ الرَّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَمْ يُنْزَعْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ". كذا في المصابيح. وعن عائشة - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قالت: قال رسول الله - عليه السلام-: إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطِي عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لَا يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ

[30b]

الرفق ضد العنف، (الحديث⁶⁰⁰). şeyḥ-i Ekmel ḥazretleri Meşāriḥ şerḥinde böyle buyururlar: وهو لطافة الفعل و لين الجانب؛ فيجوز أن يكون معناه أن الله يحب أن يرفق بكم ببعض، وإذا كان الرفق محبوبًا كان مستجابًا للثواب أكثر من ضده فيعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف، وما لا يعطي على ما سوى الرفق. ويجوز أن يكون معناه أنه يتأتى به من الأغراض ويتسهل به من المطالب ما لا يتأتى بالعنف ولا غيره. (بيت):

تيغ حلم از تيغ آهن تيزتر// بل ز صد لشكر ظفرانگيزتر

ولا يشك عاقل في أن الرفق محمود في الأمور كلها؛ كما قال عليه السلام: "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ؛ ولهذا قال الله تعالى خطابًا لنبيه: " ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ". (وقال أيضًا: " ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ"⁶⁰¹)

⁶⁰⁰ Mesābīh adlı eserde verilen bilgiye göre; bu yüzden Resûlüllâh –Allâh’ın salâtı ve selâmı onun üzerine olsun- Aişe’ye –Allâh ondan razı olsun- şöyle demiş: “ yumuşak huylu ol, sakın kaba ve sert huylu olma; çünkü yumuşak huyluluk herhangi bir şeyde bulunursa, onu, muhakkak ziynetlendirip güzelleştirir. Sökülüp koparıldığı herhangi bir şeyi de muhakkak çirkinleştirip kötüleştirir”. Yine Aişe’den –Allâh ondan razı olsun- rivayet edildiğine göre Resûlüllâh şöyle demiş: “Şüphesiz Allah refiktir, rıfkı sever. Sertlik ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir”.

⁶⁰¹ Rıfık (yumuşaklık) unfun (kaba) tersidir. Yumuşak huylu olmak ve işleri zarafetle yapmak demektir. Buna göre onun (son hadisin) anlamı şöyle olabilir: Allah, birbirinize rıfk ile davranmanızı sever. yumaşaklık bu şekilde sevildiğine göre tersinden daha çok sevap celp eder. Böylece O, sertlik ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir. (son hadisin) anlamı da şöyle olabilir: sertlik ve daha başka şeylerle elde edilemeyen şeyler yumuşaklıkla elde edilir. (şiir): Hilim kılıcı demir kılıcından daha keskindir. Hatta yüz ordudan daha fazla zafer kazandırıcıdır. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.249).

ecved-i ebyāt u cāmī‘-i menāfī‘-i dünyāvī vü uḥrevī olan kelimātdan oldıysa burada karar kılmığı vü sākıt olmağı nāzım ḥazretleri raḥmetü’l-lāhi ‘aleyh müstaḥsen ü revā gördiyse. Pes ma‘den-i aḥlāḳ-ı ḥamīde vü menba‘-i evṣāf-ı celīle⁶⁰² vü pesendīde olan ve luḫf-ı ḥiṣāl u rifḳ u re’fet bir kemālla nāsı irṣād u hidāyet kılan efzāl-ı kā’ināt u ekmel-i mevcūdāt ḥazretlerine ve çihār yār-ı güzīn ve āl ü evlād ü aṣḥāb-ı sa‘ādet-ḳarānelerine du‘ā vü ṣenālar itmekle bu ḳaṣīde-i mübārekeyi nihāyet ü ḡāyete irgürüp buyururlar:

صلواتُ الله على المهدي الهادي الناس إلى النهج

(صلوات): fetḫātla ṣalātuñ cem‘idür. Zekevāt zekātuñ cem‘i olduğı gibi. (صلوات)

وقال القشيري: (وقال القشيري:) Allāhdan raḥmet ü melāyikeden istiḡfār ve nāsdan ta‘zīm ü du‘ādur. (وقال القشيري:)

الصلاة من الله لمن دون النبي -عليه السلام- الرحمة، وللنبي -عليه السلام- تشريفٌ وزيادةُ تكرامة. وقال أبو

mīmūñ fetḫi-yile (مهدي). (العالية: صلاة الله ثناؤه عليه عند الملائكة، وصلاة الملائكة الدعاء⁶⁰³)

hidāyetdan ism-i mef‘ūldur. Aşlı (مهدي)dür. i‘lālı meşhūr. (هادي): hidāyetden ism-i

---

Ayrıca hiç bir akıl sahibi yuşaklığın her şeyde takdire layık olduğunda şüphe etmez; peygamberimizin –Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurduğı gibi: “Allah her şeyde rıfkı (yumuşaklığı) sever” bunun için yüce Allāh peygamberine hitap ederek şöyle buyurmuştur: “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et” (kurân, Nahl , 16/125). Bir de şöyle buyurmuş: “Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir” (kurân, Fussilet, 41/34)..

⁶⁰² Kullandığımız nüshada “صلوات” şeklindedir.

⁶⁰³ Kuşeyrî şöyle demiş: Allāh’tan olan salat Hz. peygamberimiz –Allāh’ın selamı üzerine olsun- için şeref ve yücelik, onun –Allāh’ın selamı üzerine olsun- dışındakiler için rahmet anlamındadır. Ebu’l-Āliye de şöyle demiş: Allāh’ın ona (peygamberimize) salatu, O’nun peygamberimizi meleklerin huzurunda övmesi, meleklerin salatu da duadır.

fā' ildür maqşūda delālet idici ma' nāsına. (نهج): fethateynle ʔarīk-i müstaqīm ma' nāsınadır.

(الإعراب):

(صلوات): lafzen merfū' mübtedādur. Muẓāfdur lafz-ı celāleye. (على المهدي): ẓarf-ı mütaqırrdur. Cümle haberidür mübtedānuñ. (الهادي): taqđiren mecrūr şıfatıdur mehdīnuñ. (الناس) menşüb oqunmaq ve mecrūr oqunmaq hem cāyızdır 'alā kile'-l-vecheyn hādīnuñ mef' ulı olur. (إلى النهج): hādī kelimesine müte' allıq olur.

Ve **ma' nā** Allāhu ta' ālā ʔazretlerinüñ şalevātı vü taḥıyyātı nāsı nehc-i ʔavīm ü ʔarīk-i müstaqīme hādī olan ve luṭf ile irşād kılan Mehdī ʔazretinüñ üzreine bu cümle egerçi şüreten haberdür ve lākin ma' nen inşāddur. Zīrā ma' nāda (اللهم صلّ⁶⁰⁴ على المهدي⁶⁰⁵) envā' -ı şalāt demek ḥükminededür. Pes ol ʔazret üzre şalavātuñ vuḫū' unda mübālağa ʔaşdından ötüri [31a]inşā'ıyyeden haberıyyeye 'udül kıldı ke'enne ol şalavāt anuñ üzerine hemışe şābite vü dāyimedür ki anuñ vuḫū' indan u ḥuşūlından muḥbir oldı. Pes mü'min olanlara lāzım geldi ki (يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا⁶⁰⁶) āyet-i kerīmesinüñ mişdāqınca her ne zamānda ki ol ʔazretüñ nām-ı şerīfı ẓıkr oluna *şalla 'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* diye. (قال البيضاوي في تفسيره هذه الآية: والآية تدل على وجوب الصلاة والسلام عليه في الجملة، وقيل تجب الصلاة كلما جرى ذكره؛ لقوله عليه والسلام: "رغم أنف رجل ذكرت عنده فلم يصل علي"، وقوله: "من ذكرت عنده فلم يصل علي دخل النار فأبعده الله". وتجاوز الصلاة على غيره تبعاً. وتكره استقلالاً لأنه في العرف صار شعاراً لذكر الرسول - صلى الله عليه وسلم -؛ ولذلك كره أن يقال: محمد عز وجل وإن كان عزيزاً وجليلاً. وفي تفسير المدارك: وسئل عليه السلام عن هذه الآية؛ فقال عليه السلام: إن الله وكل بي ملكين فلا أذكر عند عبد مسلم فيصلني عليّ إلا قال ذلك الملكان: غفر الله لك. وقال الله وملائكته

⁶⁰⁴ Kullandığımız nüshada "صل" şeklindedir.

⁶⁰⁵ Allāhum! Mehdī olan peygamberimizin üzerine salat eyle.

⁶⁰⁶ "Ey iman edenler! Siz de ona salāt edin, selām edin" (kurân, Ahzâb, 33 / 56).

جواباً لذینک الملکین: آمین. ثم هی واجبة مرة عند الطحاوي وكلما ذکر عند الکرخي وهو الاحتیاط وعلیه
607 (الجمهور) ve şalevāt-ı şerīfenüñ fezāyili kıatı çoğdur bu bābda niçe kütüp ü resā'il
te'līf olunmuşdur. Bu maħalde tefşil ü teṭvile ħācet yoğdur. (الصلاة والسلامُ علیه في كلِّ)
608 (وقتٍ وأن).

وأبي بكرٍ في سيرته ولسانِ مقالته اللّهِج

کنيته أبو قحافة عثمان. ويقال: ( )
کنيته أبو قحافة عثمان. ويقال: ( )
اسمُ أبي بكرٍ عتيق بن عثمان بن عامر بن عمرو بن كعب بن سعد بن تيم بن مرة بن كعب بن لويّ القرشي.
مات بعد رسول الله بسنتين وأشهر في آخر جمادى الآخرة يوم الإثنين سنة ثلاث⁶⁰⁹ عشر وهو ابن ثلاث⁶¹⁰
611 kesr-i sīnle şıfat u ħuluğ u 'āde. (سيرت). (وستين سنة. ودُفِنَ مع النبي -عليه السلام- في بيته.

⁶⁰⁷ Beyzāvî bu ayeti tefsir ederken şöyle demiş: ayet genel olarak, Hz. Peygamber'e salat ve selam getirilmesinin vacib olduğunu işaret etmektedir. Fakat kimileri, Peygamberimizin –Allâh'ın selamı onun üzerine olsun- ; “her kimin yanında anıldığım halde bana salat getirmesse o kimsenin burnu yere sürünsün” ve “her kimin yanında anıldığım halde bana salat getirmesse o kimse cehenneme girer ve Allâh onu benden uzaklaştırır” buyurduğuna dayanarak peygamber'in anıldığı her seferde ona salat getirmek vacibtir, demiş. Ayrıca Peygamberler dışındakilere salât, bağımsız/doğrudan değil de dolayısıyla ve bağımlı olarak (peygamberimize yapılan salâtın sonra ve onun kapsamı içinde) câiz olabilir, doğrudan salât ise mekruhtur. Çünkü salât, İslâm geleneğinde peygamberimizi – Allâh ona salat ve selam etsin- anmanın simgesidir. Nitekim, azîz ve celîl olmasına rağmen peygamberimiz için, “Hz.Muhammed Azze ve Celle” ifadesini kullanmak câiz olmaz.

ayrıca “Medârik” adlı tefsirde şöyle geçiyor: “Resulullah'a –Allâh'ın selamı üzerine olsun- bu ayet sorulduğunda şöyle cevap verdi: « şüphesiz ki Allah, benim için iki melek tayin etmiştir. Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirir. O iki melek de “ Allah seni bağışlasın” derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevaben “ Âmin” derler. Yine Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirmez. Bu sefer o iki melek “Allah seni bağışlasın” derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevaben “ Âmin” derler. Tahavî'ye göre ömürde bir defa salavat getirmek vacibdir. Kerhî'ye göre ise her ismi zikredildiğinde getirmek vacibdir. İhtiyat budur. Cumhûr da bu görüştedir. ((Medârik tefsirinden alınan ibarenin tercümesi için; Ünal ve diğ, age, c.8, s. 378,379))

⁶⁰⁸ Allâh'ın salati ve selamı her an ve her zaman onun üzerine olsun.

⁶⁰⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶¹⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶¹¹ O, Ebu Kuhafe künyesiyle ve Osman adıyla bilinirdi. Ve denilir ki: Ebû Bekr'in tam adı Atık b. Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b Lü'eyy el-Kureşî'dir. Resûlullâh'ın

cem‘i siyer gelür (ويقال: هي عبارة عن الطريقة حميدة كانت أو ذميمة⁶¹²). (لهج): feth-i lām u kesr-i hā ile şıfat-ı müşebbehedür. Bir nesneye harîş olmak u müdāvet kılmağ ma‘nāsına hem isti‘māl olunur.

(الإعراب):

(في) de vāv ‘āṭife (أبي بكر) beyt-i evvelde olan (المهدي) kelimesine ma‘ṭūfdur. (سيرته) de fī harf-i cerr müte‘allık-ı müte‘allığı (اللهج) vāḳi‘ olmuştur. (سیرت) daḳı zamīre muzāf olup. Zamīr beyt-i evvelde olan Mehdī vü Hādī ḫāzretlerine rücu‘ kılımuştur. (مقالته) da vāv ‘āṭife. (لسان): (سیرت) üzre ma‘ṭūfdur. (لسان) daḳı muzāfdur. (مقالة) daḳı zamīre muzāfdur. Bunuñ daḳı merci‘i mehdīdür. (اللهج): lafzen mecrūr. müte‘allığıdur melfūz u muḳadder olan harf-i cerrlerüñ. ve şıfatı vāḳi‘ olur Ebī Bekrūñ. Ve fī bunda ‘alā ma‘nāsına olur.

(المعنى):

Vallāhu ta‘ālā ḫāzretlerinüñ şalavāt ü taḫiyyātı daḳı şol Ebū Bekr ḫāzretlerinüñ üzerine olsun ki ol Ebū Bekr *raziye'l-lāhu ‘anhu* hādī vü mehdī olan sulṭān-ı kāyinātuñ sīret-i ḫasenesi ve daḳı maḳālesinüñ lisānı olmağ üzre müle‘ [31b] u muvāzıbdur demek olur. ya‘nī Ebū Bekr ḫāzretleri *raziye'l-lāhu ‘anhu* Nebīnüñ *şalla'l-lāhu ‘aleyhi ve sellem* sīret-i ḫasene vü sünnet-i marziyyeleri üzre olmağla ve ol⁶¹³ hādī mehdī olan ḫāzretüñ maḳālāt-ı ṭayyibe vü aḫādīs-i şerīfesinüñ lisānı olup mü’mīnlere anı tekellüm kılmağ müle‘ ü müdāvim idiler egerçi ğayrı aşḫāb-ı kirām hem bu sīret üzre idiler lākin ğayrılardan ol ḫāzretüñ bu sīret üzre olması ziyāde olduğunu iş‘ār eylemeden ötüri anı nāzım ḫāzretleri bu şıfatlarla tavşif buyurdılar ve li-hāzā ḫāzret-i Ebū Bekr *raziye'l-lāhu ‘anhu* ol ḫāzrete ‘aleyhi’s-selām cümle-i *كما روى عمرو بن العاص رضي الله عنه - قال: أتيت النبي - عليه السلام - يوماً*) nāsdan aḫab oldılar.

ölümünden iki seneden birkaç ay fazla bir süre sonra; hicri takvimine göre 13. sene Cümâdâ el-Âhire ayında Pazartesi günü, atmış üç yaşındayken ölüp peygamberimizin mezarının yanına defnedilmiştir.

⁶¹² Ve denilir ki: O (siret), gerek çirkin gerek övgüye layık olan üsluptan ibarettir.

⁶¹³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

فقلت له: أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَائِشَةُ - رضي الله عنها- .فَقُلْتُ: مَنْ الرَّجَالِ؟ قَالَ عليه السلام: أَبُوهَا. ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عُمَرُ - رضي الله عنه- . وَعَنْ ابْنِ عَمْرٍ - رضي الله عنهما- أَنَّ النَّبِيَّ -عليه السلام- قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: يَا أَبَا بَكْرٍ أَنْتَ صَاحِبِي فِي الْغَارِ وَصَاحِبِي عَلَى الْحَوْضِ. قَالَ حُسَيْنُ بْنُ الْفَضْلِ: مَنْ قَالَ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ لَمْ يَكُنْ صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فهو كَافِرٌ لِإِنْكَارِ نَصِّ الْقُرْآنِ، وهو قوله تعالى: "ثَانِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا". وفي سائر الصحابة إذا أنكرَ يكون مبتدعًا (لا يكون كافرًا)⁶¹⁴.

Hāşıl-ı kelām ‘ulüvv-i şānı ta‘bire sığmaz ve rütbelerinüñ beyānı nuḡk u taḡrīre gelmez. Şān-ı şerīflerinde ḡatı çok aḡādīs-i şerīfe vārīde olmış ve efzal-ı cemī‘-i aḡşāb olduğına ehl-i sūnnet ü cemā‘at ittifaḡ ḡılımlardır.ne mertebedür ki ḡazret-i ‘Ömer gibi sulḡān

وللصديق رجحانٌ جليٌّ
على الأصحاب من غير احتمال)

وددتُ لو أنني شعرةٌ في (dimişler ve daḡı) (نثر): لليلة من أبي بكر ويوم خير من عمر وآل عمر⁶¹⁵
(صدر أبي بكر. ولو وُزِنَ إيمان أبي بكر بإيمان أهل الأرض لرجح إيمان أبي بكر بإيمان أهل الأرض)⁶¹⁶
ألا إنَّ أفضل هذه الأمة بعد نبيها [أبو بكر]؛ فمن قال غير ذلك (Ve daḡı) diyü inşāf eylemişlerdür.

⁶¹⁴ Amr b. As’ın –Allāh ondan razı olsun- şöyle dediği gibi: Bir gün Peygamberin –Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- yanına gelip; “insanların içinde en çok sevdiğiniz kimdir?” diye sorduğumda; “Aişe” buyurdular. Sonra; “Erkeklerin içinde en çok sevdiğiniz kimdir?” sorduğumda; “onun babası” buyurdular. Tekrar; “sonra kim?” sorduğumda; “Ömer – Allāh ondan razı olsun-” buyurdular. Ayrıca İbn Ömer’den – Allāh ondan ve babasından razı olsun- rivayet edilğine göre Peygamber – Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- Hz. Ebu Bekir’e şöyle buyurdu: “Sen benim mağarada ve havuz başında arkadaşısın”. Hüseyin b. el-Fadl şöyle demiş: kim Ebû Bekir’in Ashab-ı Kirām’dan olmadığını söylese kafir olur çünkü Kur’ân’ın şu ayetini inkar etmiş olur: “ikinin ikincisi olarak (çıkarmışlardı). Hani ikisi mağarada iken, arkadaşına, “Üzülme, Allāh bizimle beraberdir” diyordu” (kurân, Tevbe, 9/40), ama diğer ashaplar hakkında onu söylese kafir olmayıp “Bid’at” uyduranlardan olur.

⁶¹⁵ Hiç şüpheli ihtimali taşımadan Sıddık’ın diğer ashaba apaçık bir seçkinliği vardır.

(Nesir): Andolsun ki Ebû-Bekir’den bir gün ve gece Ömer ve onun ailesinden daha hayırlıdır.

⁶¹⁶ Keşke Ebu-Bekir’in göğsünde bir kıl olsaydım. Eğer, Ebu Bekir’in imanı, yeryüzündeki bütün insanların imanı ile muvazene edilse (tartılsa), Ebu Bekir’in imanı onların imanından daha ağır gelecektir.

رضي الله عنهما وعن ساير الأصحاب) (بعد يومي هذا فهو مفتر عليه⁶¹⁷
(أجمعين).⁶¹⁸

وأبي حفصٍ وكرامتهِ في قصةِ ساريةِ الخُلجِ

(أبو حفص) ⁶¹⁹ : ḥazret-i ‘Ömerüñ künyetleridür. Ve laḳabları Fārūḳdur. imām-ı Muḥyi’s-sünne *Şerḥü’s-sünne* böyle dir ki (عمر بن الخطاب أبي حفص بن نفيل القرشي) (العدوي رضي الله عنه-، وليّ عشر سنين حجّها كلّها. قُتِلَ في ذي الحجةِ سنة ثلاث⁶²⁰ وعشرين⁶²¹ هي ظهورُ أمرٍ خارقٍ للعادةِ من قِبَلِ شخصٍ غير) (كرامت): gurret ü şerefe dirler. Ve ıstılâḥda (مقرونٍ لدعوى النبوة. وما يكونُ مقرونًا بدعوى النبوة يكون معجزةً؛ فما لا يكون مقرونًا بالإيمان والعمل الصالح المعجزة مخصوص بالأنبياء. والكرامات يكون للأولياء، ولا يكون للأولياء معجزةً؛ لأنّ من شرط) (يكون استدراجًا⁶²² iderler ki (المعجزة اقترانُ الدعوى. ومن شرط الكرامة ترك

[32a]

⁶¹⁷ muhakkak ki peygamberden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebu Bekir’dir. Bugünden sonra kim bundan başka bir şey söylese, o müfteridir.

⁶¹⁸ Allâh ikisinden ve diğeri bütün aşıptan razı olsun.

⁶¹⁹ Kenarda şu bilgi bulunmaktadır: ابن رباح بن عبد العزيز بن نفيل بن عبد العزى بن رباح بن عبد الله بن قريط ابن رزاح بن عدي بن كعب القرشي العدوي. يلتقي مع النبي في كعب [شرح].

⁶²⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklinde.

⁶²¹ Ömer b. Hattab b. Nüfeyl el-Kureşî el-Advî. Künyesi Ebû Hafs’tir –Allâh ondan razı olsun-. On sene süren halifeliğinde on defa hac niyetiyle Kâbe’yi ziyaret etmiştir. Hicri takvimine göre 23. senede Zilhicce ayında öldürülmüştür.

⁶²² (keramet) peygamberlik iddiası olmaksızın bir kişinin (velinin) gerçekleştirdiği olağanüstü eylemdir. peygamberlik iddiasıyla yapılan eylem “mucize” olur. Ama iman ve salih amele bağlı olmayan eylem “İstidrâc” olur.

(قصّ أثره؛ إذا تبعه⁶²⁴) fa'le vezninde (قصة). (الدعوى؛ لأنّ الوليّ لا يدّعيها ولا يقطع بكرامته⁶²³)
 kavlınden me'hūzıdur. (ساریة) (بن حصّین بن زینم دئلمی) : (ساریة) .
 hazret-i 'Ömer anı sırr-ı 'asker idüp Nehāvend cānibine ğazāya göndermişdi.
 Nitakim şāriḥ-i kitāb-ı Ta'arrūf böyle dir ki : (أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه - أمر) :
 ساریة على سرّية وجهها إلى نهاوند، فلما لقي العدو بها وافق اللقاء يوم الجمعة عندما كان عمر يخطب على
 المنبر وقد كمن لهم العدو وراء الجبل، فنادى عمر رضي الله عنه - في المنبر: يا سارية بن حصين، الجبل
 الجبل ، وعمر بالمدينة على المنبر وسارية في وجه العدو على مسيرة شهر؛ فسمع سارية النداء وأشرف وراء
 الجبل واستأصل الكمين. يجوز أن يرفع الله الحجاب بينه وبينهم حتى رآهم وأسمع سارية نداءه، وكل ذلك خارق
 له⁶²⁵ (خلج) hā'-ı de bir kaç vech cāyızdūr ki bir budur ki (خلج) . (للعادة وكرامة له⁶²⁵)
 mu'cemenūñ ve lāmuñ zammeleri-yile 'Arabdan bir kavmdur ki 'Ömer b. Ḥaṭṭāb
 hazretleri Ḥāriṣ b. Mālīk b. En-naẓr b. Kenāneye anları ilhāk eylemişdūr. Pes anlara
 Ḥulūc tesmiye olundı. 'Advān kabīlesinden muḥtelic ü mü'azzez oldukları
 mülābese-yile. Ve bir vech daḥı budur ki (خلج) hānuñ ve lāmuñ fetḥaları-yıla
 işlemekden ve yāḥūd yürimekten ü te' abdan bir kimsenūñ kemikleri aĝrımaĝa dirler.
 Ve fetḥ-i hā vü kesr-i lāmla kemikleri aĝrıyan kimseye dirler.

(الإعراب):

⁶²³Mucize göstermek Peygamberlere ait bir özelliktir. Kerametler göstermek velilere ait bir özelliktir. Velilerin mucize göstermesi mümkün değil çünkü gösterilen eylemin mucize olarak kabul edilmesinin şartlarından biri sahibinin peygamberlik iddiasında olmasıdır ve gösterilen eylemin karamet olarak kabul edilmesinin şartlarından biri sahibinin peygamberlik iddia etmemesidir. Aslında veli olan kişi, kendisinin ne peygamber olduğunu ileri sürer ne de keramet sahibi olduğunu belirler.

⁶²⁴(Arapçada) bir kişi başka kişiyi takip ettiğinde şöyle denilir: *kasse esereh*.

⁶²⁵Hz. Ömer b. el-Hattâb – Allâh ondan razı olsun- Nihavend'e gönderilen bir birliğin başında komutan olarak Sâriye'yi seçmiş. İslam ordusu düşmanlarıyla karşılaştığında onların dağ arkasında bir tuzak hazırladıklarından habersiz idiler. Bu tarafta Hz. Ömer Cuma hutbesini okurken: "Ey Sâriye b. Husayn! Dağa doğru dağa doğru" diye seslenmiş. Hz. Ömer Medîne'de, Sâriye ise orduyla beraber ancak bir ay süren yolculuktan sonra varılan bir yerde bulunduğu halde Sâriye Ömer'in seslenmesini duydu ve dağın zirvesine doğru tırmanışa geçip tuzağı yok etti. Allah, Hz. Ömer'in onları görmesi, Sâriye'nin de seslenmeyi duyması için aralarındaki perdeyi kaldırmış olabilir. Bunların hepsi olağanüstü ve ona (Hz.Ömer'e) ait bir keramettir.

(واو) āṭīfe. (أبي حفص): daḥī (أبي بكر) gibi beyt-i sābıqda olan mehdī üzre ma' ṭūf olur. (وكرامته)de vāv mü' cemedür (وَأَجْمَعُوا⁶²⁶ بِهِ) āyetinde olan vāv gibi. āṭīfe olmaḡ da cāyız olur. Bu taḡdırce anuñ kerāmeti üzre daḥī Allāhuñ şalavātı olmaḡ lāzım gelür. Pes şalavātdan ta' zīmāt ma' nāsı murād olduḡı üzre ve daḥī Allāhu ta' ālānuñ taḥıyyāt u ta' zīmātı anuñ Sāriye kışşasında zāhire olan kerāmeti üzre olsun dinse hem şaḥıḥ olur. (في قصة): müte' allıḡ maḥzūfi-yıla (كرامت) e şıfat vāḡi' olmuşdur. (خُلج): vech-i evvel üzre Sāriyeye şıfat-ı nisbiyyedür. Egerçi yā'-ı nisbet yazılmaḡ gerek idi lākin zarūret-i vezn ü ḡāfiye için taḥfif olunmuşdur. Yāsuz Sāriyenüñ muzāfun-ileyhi olup ḥulūce muzāf u müte' allıḡ olan Sāriyenüñ kışşasında dimek taḡdırinde ola ve vech-i şānī vü şāliş üzre Sāriyenüñ şıfatı olur. Ve maşdar ile tavşif (رجلٌ عدلٌ⁶²⁷) gibi mübālağadan ötüri olur.

Ve ma' nā daḥī Allāhu ta' ālā ḡazretlerinüñ şalavāt u taḥıyyātı Sāriye kışşasında kerāmeti vāḡi' a vü zāhire olan Ebī Ḥafş ḡazretlerinüñ üzerine olsun dimek olur egerçi ol ḡazretüñ kerāmāt-ı ' alıyyesi ḡatı çoḡdurlākin cümleden bu kerāmātları meşhūre olduḡı i' tibārla anı bu kerāmetle tavşif eylediler ve ol ḡazretüñ daḥī şān-ı şerīfinde ḡazret-i Nebī 'aleyhi's-selām çoḡ aḡādīs-i şerīfe buyurmışlardur cümleden biri bu Hadīs-i şerīfdür ki Şeyḡayn Ebū Hüreyre ḡazretlerinden rivāyet eylemede ittifaḡ kılmışlardur. (قال النبي - صلى الله عليه وسلم- : " إِيَّهٖ كَانَ فِيمَا خَلَا قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَّةِ نَاسٌ) مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُنْ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَهُوَ عَمْرٌ بِنِ الْخَطَّابِ". قال المحي السنة: المحدث: الملهم يلقى الشيء في روعه؛ يريد قوما يصيبوا إذا ظنوا. وتلك منزلة جلييلة من الأولياء. قال صاحب النزهة: وقد نزل القرآن بموافقته في أسارى بدر وفي الحجاب، وفي تحريم الخمر وفي مقام إبراهيم. وفتح الله له الفتوح بالشام والعراق ومصر، ودون الدواوين في العطاء، ورتب الناس فيه على سوابقهم وهو الذي نور شهر الصيام بصلاة التراويح فيه. وأرخ التاريخ من الهجرة الذي بأيدي الناس إلى يومنا هذا. وهو أول من سمي بأمر المؤمنين، وكان نقش خاتمه: كفى بالموت واعظاً، وهو أفضل الأربعة بعد أبي بكر -رضي الله عنه- كما قال:

⁶²⁶ "Yūsuf u götürüp(kyunun dibine bırakmaya) karar verdikleri zaman" (kurân, Yūsuf, 12 / 15).

⁶²⁷ Adaletli adam.

. (وللفاروق رجحانٌ وفضلٌ على عثمان ذي النورين عال. 628)

قال الناظم -رحمه الله تعالى- 629:

وأبي عمروٍ وذِي النورينِ   المُسْتَحْيِي المِسْتَحْيِي البَهْجِ

قال محي السنة في شرح السنة: عثمان بن عفان ابي العاص ابن أمية بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي (القرشي - رضي الله عنه - . يقال: كنيته أبو عبد الله وأبو ليلى وأبو عمرو. وَلِي اثنتي عشر سنة حجها كلها قال محي السنة في شرح السنة: عثمان بن عفان ابي العاص ابن أمية بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي (القرشي - رضي الله عنه - . يقال: كنيته أبو عبد الله وأبو ليلى وأبو عمرو. وَلِي اثنتي عشر سنة حجها كلها . 630 .

ḥazret-i nebīnūñ *ṣalla 'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* Rūḳayye nām kerīmelerini tezevvüc idüp ol vefāt eyledükden şoñra ḥazret-i nebī 'aleyhi's-selām Ümm-i küşüm ḥazretlerini tezvīc eylediler. Bu i' tibār ile ol ḥazrete zi'n-nüreyñ didiler ḥattā Ümm-i Küşüm ḥazretleri vefāt eyledükde ḥazret-i nebiyy-i mükerrem *ṣalla 'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* (631 كان لي غيرها لزوجتها يا عثمان) buyurmuşlar.

628 Peygamber – Allāh'ın salatu ve selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: “sizden önce gelen ümmetlerde muhaddisler vardı. Ümmetimin içerisinde böyle birisi varsa o da Ömer b. Hattab'tır”. Muhyi's-Sünne şöyle demiş: “Muhaddis; olayların gönlüne üflenip ilham edildiği kimse demek. Kastettiği şu: bir şeyi sandıkları zaman isabetli olan grup demektir ve bu velilerin yüksek mertebelerindedir. “en-Nüzhe” adlı kitabın sahibi de şöyle demiş: vahy (kur'ân) Hz Ömer'in Bedir esirlerinin durumu, başörtü meselesi, İçkinin yasaklanması, Makâm-ı İbrâhim hakkındaki görüşlerine uygun olarak inmiş ve Allah O'na Şam Irak ve Mısır'ı fethetmede yardımcı olmuştur. Ayrıca fey gelirlerini dağıtmak için divanlar tesis edip divanlarda halkı sınıflara göre tanzim ettirmiş. Bir de Teravihin düzenli olarak cemaatle kılınmasını sağlayarak Ramazan ayını aydınlatan, bugüne kader süren Hicri Takvimi başlatan ve Emirü'l-Müminîn unvanıyla anılan ilk halife de O'ydu ve yüzüğünde; “Vaiz ve nasihatçı olarak ölüm yeterlidir.” anlamına gelen (Kefâ bi'l-mevti vaizan) yazılı idi. Yine o, Ebû Bekir'den- Allāh ondan razı olsun- sonra dört halifenin en iyisi; şairin şöyle dediği gibi:

Fârûk'un Zü'n-nüreyñ (iki nur sahibi) olan Osmân üzerine meziyyeti ve yüksek bir fazileti vardır.

629 Nazım – yüce Allāh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

630 Muhyi's-Sünne “ Şerhü's-Sünne” adlı kitabında şöyle dedi: Osman b. Affan b. Ebi'l-As b. Umeyye b. Abdî Şems b. Abdî Menaf b. Kusayy ve Kureyş ailesine mensuptur –Allāh ondan razı olsun- . denilir ki onun künyeleri şunlardı: “Ebu Abdullah”, “ Ebû Leylâ” ve “Ebu Amr” . On iki sene halifelik yaptı; halifeliği sırasında on defa hac niyetiyle Kâbe'yi ziyaret etmiştir. Hicri takvimine göre otuz dördüncü senede öldürülmüştür.

631 Ey Osman! Üçüncü bir kızım olsaydı muhakkak ki seninle evlendirirdim.

Evvelki (مستحي) ḥayādan bāb-ı istif' ālda ism-i fā' ildir. Ve ikinci (مستحيا) fetḥ-i yā ile ism-i mef' ūl şīğası üzredür. (بهج): bā'-i müveḥadenüñ fetḥası vü daḥı hānuñ fetḥası ile ḥüsn ü meserret ma' nāsına olan behcetden şıfat-ı müşebbehe vāki' olmuşdur. (قال ابن عبد البركات في الاستيعاب: كان عثمان - رضي الله عنه - جميلاً، طويلَ اللحية، حسن الوجه، أَسْمَرَ (اللون يُصفر اللحية، ويشد أسنانه بالذهب⁶³²).

(الإعراب):

(ذي النورين): (أبي حفص) üzre ma' tūf olur. (أبي عمر): beyt-i sābıqda olan (أبي عمر): āṭıfedür. (واو): Ebī ' Amruñ şıfatıdır. (المستحي المستحيا البهج): hem şıfatlarıdır.

(المعنى):

Ve daḥı Allāhu ta' ālā ḥazretlerinüñ şalavāt u taḥıyyatı iki nūr şāḥibi olan Ebī ' Amr ya' nī ' Oşmān ḥazretlerinüñ üzerine olsun ki ol ḥazret hem istiḥyā idici vü hem ḥalkı vü ḥuluḳı güzel andan istiḥyā olunmuş bir kimsedür demek olur. (قال إمام محي السنة في) شرح السنّة: عن عائشة - رضي الله عنها - قالت: كان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - مضطجعاً في بيته كاشفاً عن ساقيه، فاستأذن أبو بكر فأذن له وهو على تلك الحالة فتحدّث. ثم استأذن عمر فأذن له وهو على ذلك فتحدّث. ثم استأذن عثمان، فجلس رسول الله وسوى ثيابه فدخل وتحدّث. فلما خرج عائشة: قلت: يارسول الله، دخل أبو بكر فلم تهتّب له ولم تباله، ثم دخل عثمان فجلست وسويت عليك ثيابك؛ فقال عليه (السلام): ألا أستحيي من رجل تستحيي منه الملائكة⁶³³ ve bu ḥazretün daḥı menāḳıbı çoḳdur ve

⁶³² İbn Abdulberekāt “ el-İsti'âb” adlı kitabında şöyle demiş: Hz. Osman – Allâh ondan razı olsun-yakışıklı, uzun sakallı, güzel yüzlü ve esmer tenliydi. sakalını sarı renkle boyardı ve dişlerini altınla kaplatırdı.

⁶³³ Muhyi's-Sünne “ Şerhü's-Sünne” adlı kitabında şöyle dedi: Hz. Aişe – Allâh ondan razı olsun-şöyle rivayet eder; “Resülullah –Allâh’ın salâtı ve selamı onun üzerine olsun- , bir gün bacakları açık bir vaziyette uzanmış istirahat ediyorlardı. Ebu Bekir gelip içeri girmek için izin istedi. Resülullah halini değiştirmeden girmesine izin verdi. Kendisi ile konuştu. Az sonra Hz. Ömer gelip içeri girmek için izin istedi. Ona da, aynı hal üzerine, girmesi için izin verdi ve konuştu. Bir müddet sonra kapıya

fażā'iline nihāyet yokdur cümle fażā'ilinden biri hazret-i kūr'ān-ı 'azīmü's-şānı cem' kıldığı ve beyne'l-mü'minīn metlūvve olan maşāhıf ol hazretüñ cem' eylediği üzre maqbūl-ı cemī-i aṣḥāb-ı kirām olduğu ve 'ālemde şöhret bulduğıdur. Ehl-i sünnet ve'l-cemā'atdan ekşeri hazret-i 'Ösmānı hazret-i 'Alīden efzaldur ve hilāfetde aña muḳaddem olduğu cihetden dimişler. Bu beyt böyle diyenleri mü'eyyid olur. (بيت):

وذي النورين حقاً كان خيراً من الكرار في صف القتال⁶³⁴

(نثر): ve ehl-i Kūfe hazret-i 'Alīyi hazret-i 'Osmān üzre taḳdīm itmişlerdür. Nitekim imām Muḫyi's-sünne Şerḫi's-sünnede böyle dir ki: (اختلفوا في تقديم عثمان على عليّ؛ فذهب) الجمهور من السلف إلى تقديم عثمان عليه، وذهب أكثر أهل الكوفة إلى تقديمه على عثمان، وسئل سفيان الثوري: ما قولك في التفضيل؟ فقال: أهل السنة من أهل الكوفة أبو بكر وعمر وعليّ وعثمان. وأهل السنة من أهل البصرة يقولون: أبو بكر وعمر وعثمان وعليّ. قيل: فما تقول أنت؟ قال: أنا رجلٌ كوفيٌّ. إلى هنا (كلامه).⁶³⁵

قال الناظم -رحمه الله تعالى-⁶³⁶:

Hız. Osman geldi ve içeri girmek için izin istedi. Bu defa Resülullah kalkıp oturdu. Elbisesini düzeltti. Bundan sonra Hazreti Osman'ın girmesi için izin verdi ve kendisi ile konuştu O gittikten sonra ben Efendimize; "Ya Resülallah! Ebû Bekir geldi, fazla bir davranışta bulunmadın. Fakat Hazreti Osman girince, kalkıp oturdun ve elbiseni düzeltip vaziyetini düzelttin" diye sordum. Bunun üzerine peygamberimiz - Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: Meleklerin bile kendisinden utandığı (haya ettiğı) bir kimseden haya etmiyeyim mi?!

⁶³⁴ Bir beyit: Hakikaten, savaş meydanlarında iki nur sahibi (Hz. Osman) Kerrâr'dan (Hz. Alî) daha iyiydi.

⁶³⁵ Hız. Osman ile Hız. Alî'den hangisininin daha iyi olduğu konusunda değişik görüşler vardır. Zira selef alimlerinin (İslâmın ilk dönem alimleri) çoğunluğu Hız. Osman'ı öne geçirmek düşüncesindeyken Kûfe ehlinin çoğunluğu Hız. Alî'yi öne geçirmek düşüncesindedir. Süfyân es-Sevrî'ye ; "(ikisinden birini) üstün tutma hakkında ne düşünüyorsun" diye sorulduğunda şöyle cevap vermiş: Ehl-i Sünnet'ten olan küfeliler şöyle derler: Ebû Bekir, Ömer, Alî ve Osmân. Ehl-i Sünnet'ten olan Basralılar şöyle derler: Ebû Bekir, Ömer, Osmân ve Alî. Bunun üzerine " sen ne dersin" diye sorulduğunda; " ben Kûfeli bir adamım" demiş. Sözü buraya kadar.

⁶³⁶ Nazım - yüce Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

وأبي حَسَنٍ فِي الْعِلْمِ إِذَا وَافَا بِسَحَائِبِهِ الْخُلُجِ

قال إمام محي السنة: علي بن أبي طالب بن عبد (أبو حسن) ḥāzret-i ‘Alīnūñ künyetileridür. المطّلب بن هاشم ابن عبد مناف أبي الحسن الهاشمي- رضي الله عنه - . قُتِلَ فِي الْكُوفَةِ سَنَةَ أَرْبَعِينَ وَهُوَ ابْنُ (ثمان وخمسين)⁶³⁷. (علم): luġatda bilmege diniyor. Ve işlāḥda vüçūh-ı şettā ta‘rīf kılınur. ba‘zıları (علم: معرفة المعلوم على ما هو عليه)⁶³⁸. Ve ba‘zıları daḥı (صورةً حاصلَةً) (صفةٌ توجبُ تمييزَ الأشياءِ ولا) (في النفسِ مطابِقةً للمعلوم)⁶³⁹ diyü ta‘rīf kıldılar. Ve ba‘zılar daḥı (يحتملُ النقيضَ)⁶⁴⁰ dimekle ma‘arrif oldılar. (وإفا): müvāfātuñ fi‘l-i māzīsidür. Gelmek ma‘nāsınadır. nitekim (وإفا: أتاه)⁶⁴¹ (وإفا فلانٌ؛ أي: أتاه، وإفا: أتاه)⁶⁴¹ ma‘nāsına dirler. (سحاب): seḥābenūñ cem‘idür. Seḥābe bulutdur. Fārisīce ebr dirler. (خُلج): ḥā’-ı mu‘cemenūñ ve daḥı lāmuñ zammeleri-yile ḫabūl vezninde olan ḫulūcuñ cem‘idür. (سحابٌ خُلجٌ) dirler kaçan bulut bölük bölük olsa. Pes ḫulūc bölük bölük müteferriḫ olan bulutlara dirler. ba‘zılar bölük bölük ziyāde yaġmurlı buluda daḥı ḫulūc dirler.

(الإعراب):

(وإفاي حسن): ma‘ṭūfdur. Beyt-i sābıḫda olan (أبي عمرو) üzre. (في العلم)de (في) ḫarf-ı cerr (يَفْرَع) ve (علم): lafzen mecrūr. Cār ma‘a’l-mecrūr müte‘allıḫ. müte‘allıḫı muḫadder (إذا): fi‘l-i yāḥūd buña münāsib fi‘illerdür ve cümlesi (أبي الحسن) [32b] Şıfatı olur.

⁶³⁷ İmam Muhyi’s-Sünne şöyle dedi: tam adı Ali b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf Ebu el-Hasan el-Hâşimî’dır –Allâh ondan razı olsun-. Hicri takvimine göre kırkınıcı senede, elli beş yaşındayken öldürülmüştür.

⁶³⁸ İlim bilinen şeyleri olduğu gibi bilmek demektir.

⁶³⁹ İlim, nefiste teşekkül eden ve bilinen şeylere muvafakat eden bir suret demektir.

⁶⁴⁰ İlim, onunla muttasıf olan kimsenin, bir şeyi diğerlerinden kesin olarak ve şüpheye mahal kalmayacak şekilde ayırmasını icabettiren bir sıfattır.

⁶⁴¹ Arapça’da bir kişi gelince şöyle denilir: “vâfâ fülân”. Yine bir kişi başka kişiye gelince şöyle denilir: “vâfâhu”.

muḳaddere zarfdur. (بسحايبه): bā muṣā’abet içündür. (جاء زيدٌ بعلمه⁶⁴²) de olan bā gibi (وفا) kelimesine müte’ allıḳdur. (سحايب): envā’-ı ‘ulūmdan isti’āre olur. Ve (خلج) bu isti’āreyi terṣṭh için.

(المعنى):

Daḫı Allāhu sübhānehü ve ta’ālānuñ ṣalavāt u taḫıyyātı Ebī Ḥasan üzre olsun öyle Ebī Ḥasan ki keṣīrū’l-emṭār olan seḫāyible geldükde ‘ilmde aña istiḡāşe olunur ve ilticā kılinur. ya’nī daḫı ṣalavātu’l-lāh esedü’l-lāhı’l-ḡālib ‘Alī b. ebī Ṭālib ḫazretlerinin üzere olsun ki ol ḫazret nāsa keṣīretü’l-menāfi’ olan ‘ulūm-ı müte’ addide vü fūnūn-ı mütenevvi’ a ile geldükde cins-i ‘ilm ve yā küll-i ‘ilmde aña ilticā olunur ve andan istifsār kılinur ki ol ḫazret raẓıye’l-lāhu ‘anh medīne-i⁶⁴³ ‘ilm Dār-ı ḫikmet olan resūl-ı ekrem ḫazretlerine ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem bāb u der-i sa’ādet-me’āb vāḳi’ olmuṣdur (كما قال عليه السلام: "أنا دارُ الحكمةِ وعليُّ بابها" رواه عليُّ -كرم الله وجهه- ورواه عنه الترمذي. وقال عليه السلام: "أنا مدينة العلم وعليُّ بابها؛ فمن أراد العلمَ فليأتِ البابَ" (حم الصغیر⁶⁴⁵ كذا في الجامع⁶⁴⁴ عن ابن عباس عن جابر. وعن ابن عباس عن جابر. كذا في الجامع⁶⁴⁴ الصغیر⁶⁴⁵).

Yesārdan böyle rivāyet eyler ḫazret-i nebiyy-i mükerrerem ṣalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem Fātıme ḫazretlerine bir gün didiler ki (يا فاطمةُ أَمَا تُرَضِّينَ أَنْ زَوْجَتُكَ أَقْدَمَ أُمَّتِي سَلْمًا)

(مبداء) . Ḥüseyn Meybūdī dīvān-ı ‘Alī şerḫinde böyle dir ki: (وأعظَمَهُمْ جِلْمًا، وأكثَرَهُمْ عِلْمًا⁶⁴⁶)

سلسلهٔ جمیع اولیا اوست و سلسلهٔ علما نیز باو منتهی است ابن عباس که رئیس المفسرین است

⁶⁴² Zeyd ilimiyle birlikte geldi.

⁶⁴³ Kullandığımız nüshada “سحايب” şeklindedir.

⁶⁴⁴ Kullandığımız nüshada “سحايب” şeklindedir.

⁶⁴⁵ Peygamberimizin –Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurduğu gibi: “ben hikmet evi, Ali ise bu evin kapısıdır”. Bunu Tirmizî Alî’den - Allah onun yüzünü kerametli kılsın- rivayet etmiştir. Yine Peygamberimiz–Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: “Ben ilim şehriyim; Ali ise kapısıdır. İlmî isteyen kimse kapıdan girmelidir”. ..... İbn Abbās’tan Cābir’dan. “El-cāmi’ü’s-sagîr” adlı kitapta öyledir.

⁶⁴⁶ Ey Fātıma! Sen ümmetimin en evvel müslüman olanı, en akıllı ve en çok bilgilisi ile evlendirmeme razı değil misin?!

شاگرد اوست و عاصم که از اکابر قرآ است شاگرد ابن عبد الرحمن سلمی است و او شاگرد علی است و این کثیر گوید امام احمد شاگرد شافعی است و شافعی شاگرد مالک و مالک و ابو حنیفه شاگرد امام جعفر است رضی الله عنه و امام نووی در روضه می‌فرماید که مرتضی یک روز در منبر بود و از حصص زوجه و بنتین و ابوین سؤال کردند بدیهه فرمود صار ثمنها تسعا و این مسئله را اهل فرایض منبریّه خوانند و روایت کنند مرتضی پای مبارک در رکاب داشت و سوار می‌شد زنی آمد و بر سبیل تظلم گفت: یا امیر المؤمنین إِنَّ أَخِي تَرَكَ سِتْمَاةَ دِينَارٍ، وَقَدْ أَعْطَوْنِي دِينَارًا فَرَمُود: لَعَلَّ أَخَاكَ خَلَّفَ زَوْجَةً وَأُمًَّ وَبَنَتَيْنِ وَاتْنِي عَشْرَ أَخَاً وَإِبَاكَ، قَالَتْ: نَعَمْ. فَرَمُود: وَقَدْ اسْتَوْفَيْتِ حَقَّكَ و سوار شد و این مسئله دیناریّه گویند و امام احمد گوید حضرت عمر -رضی الله عنه- حکم کرد برجم مجنونه زانیه علی فرمود: أما سمعت قولَ النبي - عليه السلام -: "رفع القلمُ عن ثلاثة: عن النائم حتى يستيقظ وعن الطَّفلِ حتَّى يحتلم، وعن المجنون حتى يبرأ"⁶⁴⁷ و نیز حکم کرد بر زنی حامله بسبب اعتراف او بزنا و علی گفت: هذا سلطانك عليها، فما سلطانك علي ما في بطنها. پس عمر گفت: عَجَزَتِ النِّسَاءُ أَنْ تَلَدَ مِثْلَ عَلِي بْنِ أَبِي طَالِبٍ، لَوْلَا عَلِيٌّ لَهَلَّكَ عُمَرُ. و مرویست که ابو الاسود دیلی از شخصی شنید که می‌خواند "أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" بجز رسوله این را بر مرتضی

[33a]

گفت فرمود: "وأقسامُ الكلامِ ثلاثٌ⁶⁴⁸: اسمٌ وفعلٌ وحرفٌ؛ الاسمُ ما أنبأ⁶⁴⁹ عن المُسمَى، والفعل ما أنبأ⁶⁵⁰ عن حركةِ المسمَى، والحرف ما أوجد معنى مع غيره. والفاعل مرفوعٌ، وما سواه فرعٌ عليه. والمفعول منصوب، وما سواه فرع عليه. والمضاف مجرورٌ وما سواه فرعٌ عليه؛ يا أبا الأسود، انْحُ هذا النحو و مرتضی از جعفر واقف بود و وارثان او از جعفر او استخراج احوال عالم می‌کرده‌اند زنه‌ار و هزار زنه‌ار که در شأن

⁶⁴⁷ Kullandığımız nüshada "برأ" şeklidir.

⁶⁴⁸ Kullandığımız nüshada "ثلاث" şeklidir.

⁶⁴⁹ Kullandığımız nüshada "أنبأ" şeklidir.

⁶⁵⁰ Kullandığımız nüshada "أنبأ" şeklidir.

خلفاء اربعة – رضوان الله عليهم أجمعين- اعتقاد فاسد مكن و بدانکه حضرت مصطفی ظاهر بکمال داشت و باطن بکمال داشت بعضی از ظاهر او فیض بیشتر گرفتند و بطریق نبوه اقرب بودند بعد ازو خلیفه شدند و مقوی خلفا بودند و بعضی از باطن او فیض بیشتر گرفتند و بطرف ولایت انساب بودند بارشاد و تکمیل سالکان و فقرا مشغول گشتند تا هم سلسله ظاهر منتظم و هم سلسله باطن محفوظ و باقی باشد⁶⁵¹

Mevlānā ‘Abdurrezzāq Kāṣī یشیلâhında böyle buyururlar Muṣtafâ ḥazreleri ‘aleyhi’s-selām Ebū Bekr ḥazretlerinüñ şān-ı şerīfnde böyle buyururlar ki : (أنا وأبو)

⁶⁵¹ O (Hz. Alî), bütün velilerin silsilesinin başlangıcıdır. Aynı zamanda âlimlerin silsilesi onunla biter. Ayrıca müfessirlerin hocası olan İbn-i Abbâs onun öğrencisidir. Yine en önemli kurrâlar arasında bulunan Âsım, Alî’nin öğrencisi olan İbn-i Aburrahmân Süllemî’nin öğrencisidir. İbnü’l-Esîr şöyle diyor: İmâm-ı Ahmed Şâfi’î’nin öğrencisidir. Şâfi’î İbn-i Mâlik’in öğrencisidir. İbn-i Mâlik ve Ebû Hanîfe imâm-ı Cafer’in – Allâh ondan razı olsun- öğrencileridir. Yine İmâm-ı Nevevî “Ravzatü’l-Tâlibîn” adlı eserinde şöyle rivayet ediyor: Murtazâ minberde hutbe okurken, kendisine zevcenin (karının), babanın, annenin ve iki kızın hisseleri sorulduğunda hemen “Onun sekizde biri, dokuzda bir oldu.” diye cevap verdi. Farz sahipleri bu meseleye “mesele-i minberiyye” adı vermişlerdir. Yine şöyle rivayet edilir: Murtazâ tam bineğine bineceken onun yanına bir kadın gelip; “ey müminlerin emiri! Benim kardeşim öldü ve onun altıyüz dinarı kalmış. Varisleri ondan bana sadece bir dinar vermişler” diye şikayet etmiş. Bunun üzerine şöyle buyurmuş: Kardeşin, karı, nine, iki adet kız, seninle birlikte on iki erkek kardeş bırakmış olabilir! Kadın, “Evet” deyince; İmâm: “İşte o zaman, sen hakkını tam olarak almışsın” Buyurup bineğine binmiş. Onlar (Farz sahipleri) bu meseleye “mesele-i dînâriyye” adı vermişlerdir. Yine İmâm-ı Ahmet rivayetine göre Hz. Ömer, zina etmiş deli bir kadının recm edilmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle buyurdu: Peygamberimizin – Allâh’ın selâmı onun üzerine olsun- ; “Üç kişiden kalem kalkmıştır: Uyanıncaya kadar yatandan, iyileşinceye ve aklı başına gelinceye kadar deliden ve ihtilam oluncaya kadar çocuktan.” buyurduğunu duymadın mı?! Bir de (Hz. Ömer) zina edip zina ettiğini itiraf eden hamile bir kadının recm edilmesini emretti. Ali Ömer’e şöyle dedi: “Senin hükmün kadın hakkında geçerlidir, ama rahminde olan çocuk hakkında geçerli midir?! Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Kadınlar Ali b. Ebî Tâlib gibi birini doğurmaktan aciz kalmış; eğer Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu”. Bir rivayete göre Ebu’l-Esved ed-Düelî bir adamın; “enna’l-lâhe berî’un mine’l-muşrikîne⁽³⁾ ve rasûlu(u)” “Allah ve Resûlü Allah’a ortak koşanlardan uzaktır” (kurân, Tevbe, 9/3) âyetinin son kelimesini kesre ile yani “ve resûlihi” şeklinde okumasını duyup Murtaza’ya söylemiş. Bunu üzerine Murtazâ şöyle buyurmuş:” kelâm’ın(sözün) isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısmı vardır. İsim, müsemmadan (yani isim verilen şeyden, bir varlıktan) haber veren şeydir. Fiil müsemmanın hareketinden haber veren şeydir. Harf ise ancak başkasıyla mana ifade eden şeydir. Ayrıca fâil merfûdur. Bunun dışındakiler (fâilin diğer halleri) fer’dir. Mefûl mansûbdur. Bunun dışındakiler fer’dir. Muzâf mecrûrdur. Bunun dışındakiler fer’dir. Ey Ebü’l-Esved! Bu şekilde devam et. Murtazâ Cafer’den daha çok ilme sahip olduğu için varisleri ona Hz.Cafer’den daha fazla zamanların halini sorarlardı. Sakın sakın! Dört halife – Allâh hepsinden razı olsun- hakkında kötü şeyler düşünme. Bil ki Mustafâ’nın (peygamberimiz) hem zahiri ve hem batını mükemmeldir. Onların (dört halife) bazılarının onun zâhirinden fazla aldıkları için peygamberlik yoluna daha yakın olup ondan sonra halife olmuşlar. Aynı zamanda halifelere yardımcı olmuşlardır. Bazıları ise onun batınından daha fazla alarak vilayete daha uygun olup salıklere ve fakirlere yol göstermekle ve onları kemale erdirmekle meşgul olmuşlardır. Böylece zahir silsilesi muntazam olmuş ve batın silsilesi muhafaza edilmiş olur.

652 ve (بِكْرِ كَفْرَسِي رِهَانٍ لَوْ سَبَقَنِي لِأَمْنَتِ بِهِ، وَلَكِنْ سَبَقْتَهُ فَأَمَّنَ بِي) Hākim-i Tirmizī rivāyet iderler:

قال عليه السلام: ولو كان بعدي نبيٌّ لكان عمرين الخطاب و سلسله جميع اوليا بعلي منتهى است و مي - فرمود سلوني عن طُرُقِ السماء فإني أعرفُ بها من طرق الارض و جنيد گفته : لو تفرغ علي عن الحروب لنقل إلينا من العلوم ما لا يقوم له القلوب كميل بن زياد كه يار او بود يك روز با او گفت : ما الحقيقة؟ فرمود : مالك والحقيقة؟ گفت: أولستُ صاحب سرك؟ فرمود بلى ولكن يترشح عليك ماءً يطوح مني. گفت أومتأكٌ يخيب سائلاً؟! بس فرمود: الحقيقة كشف سبحات الجلال من غير إشارة. گفت: زدني بياناً. فرمود: محو (الموهوم مع صحو المعلوم. گفت: زدني بياناً. فرمود: اطف السراج فقد طلع الصبح⁶⁵³ .

Aşahh olan nüshalarda nāzım ḥazretleri bu beytle ḥatm idüp nihāyete yitürmişlerdür. Ve lākin ba‘zı nüshalarda evveline vü āhirine münāsib birkaç ebyāt dahı getürmişlerdür. Ol ebyāt nāzım ḥazretlerinüñ olmaduğı ‘aql-i selīm ü ṭab‘-ı müstaḳīm şāhiblerine ḫatı vāziḥ ü mütebeyyindür⁶⁵⁴ ḥamd چراغ بيوه كجا شمع آفتاب كجا⁶⁵⁴ ile niçün ibtidā eylemedi dimek tevehhümini def‘ eylemeden ötüri ve yāḥūd teberrük ü teyemmün ḫaşd eylemeden ötüri ḥamd u şenāya müte‘allık bir ḫaç ebyāt ibtidāsına münāsib söylemişler ve şalavāt-ı şerīfe ol ḫazretün sāyir-i āl ü evlādine hem tezekkür olunmaḫ cihetinden vāşıl olsun ve dahı ḫaşīde dahı ḥüsn-i iḥtitām bulsun niyyetiyle birkaç ebyāt dahı āhirine götürüp ilḫāḫ eylemişlerdür ammā nāzım ḥazretlerinüñ

⁶⁵² Ben ve Ebu Bekir iki rahvan at gibiyiz. O beni geçseydi, ben ona inanırdım ama ben onu geçtim, o bana inandı.

⁶⁵³ Peygamberimiz –Allāh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: “Benden sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu” . Velilerin silsilesi Alī ile biter. Ayrıca o (Alī) şöyle derdi: “ bana gök yollarını sorunuz, onları yeryüzü yollarından daha iyi tanırım” ve Cüneyd şöyle demiş: Hz. Ali eğer harplerle meşgul olmasaydı akılların anlayamayacağı ilimleri bize öğtirdi. Yine bir gün, arkadaşı olan Kümeyl b. Ziyād ona “hakikat nedir?” diye sorduğunda şöyle buyurdu: Sen hakikatı ne yapacaksın?!

Dedi ki; Senin sır arkadaşın değil miyim? Buyurdu ki; Benim söyleyeceklerim seni terletecektir.

Dedi ki; Senin gibi birisi dilenciyi geri çevirmez!

Buyurdu ki; Hakikat;İşaret olmaksızın celāl perdelerinin açılmasıdır.

Dedi ki; Biraz daha açıklar mısın?

Buyurdu ki; Zannetiklerinin kaybolması ve yakın bilgilerin oturması.

Dedi ki; Biraz daha açıklar mısın?

Buyurdu ki; Söndür kandili,artık sabah oldu.

⁶⁵⁴ Koca karının kandilinin ışığı nerede, güneşin ışığı nerede?!

murādından gāfil olmuşlardır. İbtidā-yı kaşīdeden bu beyte gelinceye dek tamām kırk beytdür. Nāzım ḥazretleri Allāhu ta‘ālā a‘lem bu kırk ‘aded-i ebyātla esrārī’l-erba‘īniyye īmā vü işāret kılmışlardır ki ekser-i eşyā ‘aded-i erba‘īn üzre ḥalk olmuş ve kırk günde kemāl bulmuşdur ve meşāyih-ı ‘izām [33b]erba‘īniyyāta müte‘allık çok esrār söylemişlerdür. Nitekim bu cümleden Ḥakīm-i Tirmizī ḥazretleri *Nevādirü’l-uşūlu*ñ yüz seksan üçüncü aşlında bu ekvāl-i şerīfeyi bu tertīb üzre irād eylemişlerdür (مدة الأربعين وقعت في أشياء كثيرة؛ من ذلك أن الإنسان خُلِقَ لأربعين نطفة ولأربعين علقة) ولأربعين مضغة ولأربعين سنة يتم شبابه ثم يدبر، وبين النفختين أربعون سنة، ومكث آدم في طينته أربعون، ومواعدة موسى بطور سيناء أربعون، وسلطان الدجال في الأرض أربعون، وعدة النفساء إذا رأت الدم أربعون⁶⁵⁵). Ve ḥadīs-i erba‘īn şerḥinde şāriḥ-i⁶⁵⁶ Ḥaṭīb⁶⁵⁷ böyle dir ki : (فوايد در تخصیص این عدد) بسیارست قال صلى الله عليه وسلم:- " من أخلص لله أربعين صباحًا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه " یعنی هرکه چهل روز صدق و اخلاص را قرین احوال خویش گرداند چشمه‌های حکمت از عین الحیات دل او بزبان او روان شود موسی کلیم علیه السلام بکرامت نجوی و تکلیم بعد از صوم چهل روز رسید " فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِيْنَ لَيْلَةً " وحی بر اکثر انبیا صلوات الله علی نبینا و علیهم بچهل سالگی آمده‌است وفي الخبر : ما من رجل يموت فيقوم على جنازته أربعون رجلًا لا يشركون بالله شيئًا إلا شفعم الله فيه. وقال النبي -عليه السلام- خبرًا عن الله : خمرت طينة آدم بيدي أربعين صباحًا در تخمیر طینت آدم دست غیر در میان نبود. وقال النبي -عليه السلام-: " إذا مات المؤمن بكى عليه مصلاه أربعين يومًا ". وقال النبي صلى الله عليه وسلم:- " تبقى بركة دعاء الوالدين للولد البار أربعين سنة ". وقال الشيخ السهروردي في عوارف المعارف: فالتحديد والتقييد بالأربعين، والحكمة فيه لا يطلع أحد على حقيقة ذلك إلا

⁶⁵⁵ Kırk sayısı çok şeyde vakı olmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir: her bir insan, anne karnında kırk gün "nutfe", kırk gün "aleka" ve kırk gün "mudğa" olarak yaratılmış sonra da kırk yaşında olgunlaşıp geçip gider, İki nefha (üfleme) arasındaki zaman kırk sene olacaktır, Hz. Adem kırk yıl çamur halinde kalmıştır, Allāh'ın Hz. Mûsâ ile sözleşmesi kırk gece içindir. Deccal'in yeryüzündeki saltanatı kırk yıl sürecektir ve doğum yapmış kadınların kan görülene kadarki iddeti kırk gündür.

⁶⁵⁶ Kullandığımız nüshada "سارخ" şeklindedir.

⁶⁵⁷ Kullandığımız nüshada "غلاب" şeklindedir.

Çünkü kemâl-ı (الأنبياء إذا عرفهم الحق ذلك، او من يخصه الله بتعريف ذلك من غير الأنبياء⁶⁵⁸ erba‘inde olduğu ma‘lûm oldu. Ve nâzım hazretlerinin bu kırk ebyâtdan murâd eylediği nükât şübût buldı ve hazret-i ‘Alînün râziye’l-lâhu ‘anhu kerreme’l-lâhu vecheh medhine müte‘allık olan beytle hatm kıldıysa ziyâde tahtîre hâcet qalmayup bunun şerhi dağı bu mağalde hatm olup nihâyet oldu.

الحمد لله على التمام، والصلاة والسلام على رسوله أفضل الأنام، ثم إنني أرجو من الأدباء ذوي الأفهام، وأطمع من العلماء الكرام أن يُصَلِّحُوا ما⁶⁵⁹ فيه من الخلل، ويصححوا ما فيه من الخطل. معلوم أن نوع الانسان لا يخلو عن السهو والزلل، " وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ " وهو الرؤوف الرحيم. وقد سوتت هذه الورقات، وأمليت هذه الصفحات على هذا المنوال، مع تشتت الأحوال، وتفرق البال، وكثرة الأشغال مسودة. وتمت بعون الله الملك المنان يوم الإثنين الخامس من شهر رمضان سنة أربعين وألف من هجرة فخر الإنس والجان – صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه أجمعين –. " وَسَلِّمُوا عَلَى الْمُرْسَلِينَ (181) وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ". تمت كتابته في أوائل ذي الحجة سنة 1040⁶⁶⁰.

⁶⁵⁸ Bu sayının seçilmesinin çok faydası vardır. Peygamberimiz –Allâh ona salat ve selam etsin- şöyle buyurmuş: “Kırk sabah ihlâsla Rabbine yönelen kimsenin kalbinden diline hikmet pınarları akar” yani kim bu kırk gün boyunca kendi hallerini dürüstlük ve ihlâsa bağlarsa onun kalbinin hayat kaynaklarından diline hikmet pınarları akmış olacaktır. Kelîm olan Mûsâ –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- kırk gün oruç tuttuktan sonra Allâh ile konuşma meziyeti vukû bulmuştur; “Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı” (kurân, A’râf, 7/142). Yine peygamberlerin – Allâh’ın selamı onların ve bizim peygamberimizin üzerine olsun- çoğuna ilk vahiy kırk yaşındayken inmiştir. Ayrıca Haberde (peygamberimiz şöyle demiş): “her kim ölürse şirkten uzak kırk mümin, onun cenaze namazını kılsa, Allâh muhakkak o müminlerin duâlarını kabul ederek onu affeder”. Peygamberimizin –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- Allah Teâlâ’dan rivayetle ifade buyurduğu bir hadis şöyledir: ben, Âdem’in hilkat toprağını kırk gün kudret elimle yoğurmuştum”; diğerlerinin elleri Âdem’in hilkat toprağının yoğurulmasına karışmamıştır. Yine peygamberimiz –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuş: “Bir mümin öldüğü zaman, namaz kıldığı yer kırk gün onun için ağlar”. Yine peygamberimiz –Allâh ona salat ve selam etsin- şöyle buyurmuş: “Anne-babanın itaatlı çocuklarına yaptıkları duâların bereketi kırk yıl kadar sürer”. Ayrıca şeyh-i Sühreverdi “Avârifü’l-Maarif” adındaki eserinde şöyle demiş: kırk sayısını tayin etmenin ve ona bağlamanın hikmetlerini, Hakk’ın onu bildirdiği peygamberlerin ya da O’nun ihsan edip bildirdiği peygamber olmayanların dışında hiç kimse bilemez.

⁶⁵⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶⁶⁰ Tamama eriştiği için Allâh’a hamd olsun, insanların en hayırlısı olan O’nun peygamberi üzerine salat ve selam olsun. Sonra ben, akıl sahibi edip ve kıymetli alimlerden metindeki kusurları düzeltmelerini ve saçmalıkları tashih etmelerini istiyorum ve rica ediyorum. Zira insanoğlunun hatasız olmadığı herkesin malumudur ve “ Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır”(kurân,

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında birkaç defa tercüme ve şerh edilmesi dolayısıyla önemli bir yere sahip olan ve *Münferice* adıyla bilinen kaside, Arap edebiyatının mutasavvıf şairlerden biri olan İbnü'n-Nahvî'nin (513/1119) eseridir. Bu kasidenin en önemli ve nüsha sayılarına bakıldığında en fazla okunan Türkçe şerhi olan *Hikemi Münderice fî Şerhi'l-Münferice*" adlı eseri incelemeyi hedefleyen çalışmamızda; öncelikle şerh edilen kasidenin nâzımını İbnü'n-Nahvî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde; hicri takvime göre 513 senesinin Muharrem ayında / Nisan/Mayıs 1119 seksen yaşındayken Hammâd kalesinde vefat etmiş olan "Münferice" sahibinin "İbnü'n-Nahvî" diye bilinmesinin, derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesiyle ilgili olmayıp babasının nahivci olmasıyla ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Ahlakî ve tasavvufî şahsiyetine de değinilen İbnü'n-Nahvî'nin *Münferice* dışında, *Vasiyyet ve ed-Dibâcü'l-Müneşşer ve'l-Minhâcü'l-Mu'aşşer* olmak üzere iki eserinin daha bulunduğu görülmüştür.

İbnü'n-Nahvî'nin hayatı hakkında bilgiler verildikten sonra Münferice diye meşhur olmuş kasidesi hakkında da bilgi verilmiştir. Bu noktada, hem İbnü'n-Nahvî hem de el-Gazâlî'nin "Münferice" diye bilinen iki ayrı kaside yazdıkları ve bu iki kasidenin birinin, diğer kasideye nazire olarak yazıldığı kanaatine varılmıştır. "Feilün" tef'ilesinin sekiz defa tekrârından oluşan Habeb/Mütedârek bahri üzerine yazılan Münferice kasidesi, anlam itibarıyla kolay anlaşılıp halkın zevkine uygun içerik taşımaktadır. Terkipleri çok kolay olup zaman zaman zayıf bir hal aldığı de görülmektedir.

Yûsuf, 12 / 76) o da çok şefkatli ve çok merhametli olan Allâh'dır. Böylece, halim perişan, gönlüm kırık ve meşguliyetlerim çok olduğu halde bu yaprakları karalayıp bu sayfaları doldurdum. Çok çok ihsan eden ve mülkün sahibi olan Allâh'ın yardımıyla (bu kitap) insan ve cinlerin iftihar ettiği peygamberimizin – Allâh'ın salâtı onun üzerine, ehli ve bütün ashâbı üzerine olsun – (Mekke'den Medine'ye) hicretine (hicri takvimine) göre 1040 senesinin Ramazan ayında Pazartesi günü sona ermiştir. "Peygamberlere selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur".(kur'an, Sâffât, 37 / 181, 182).

Bu metnin yazılması (nesh edilmesi) hicri takvimine göre 1040 senesinin Zilhicce ayının ilk günlerinde tamamlanmıştır.

Yazıldığı dönemden itibaren birçok şair tarafından kendisine taştîr, tahmis ve nazireler yazılan kaside-i Münferice'nin birçok şarih tarafından Arapça ve Türkçe olarak şerh edildiği ve manzum olarak da Farsça ve Türkçe'ye tercüme edildiği görülmüştür. Bu çalışmada 30 adet Arapça şerhi, 14 tahmîsi ve 7 muarazası tespit edildiği gibi, Türkçe olarak da 13 farklı kişi tarafından şerh edildiği ve 4 defa da Türkçeye manzum olarak tercüme edildiği tespit edilmiştir.

Pek çok ilimde söz sahibi, sufî ve muhaddis olarak tanıtılan ve 1040/1631 tarihinde vefat eden İsmail Ankaravî'nin, çalışmamıza konu olan *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* adlı eserinin yazılış sebebi olarak anlattığı olayın, hem kendisinin İbnü'l-Fâriz'in *Hamriyye*'si şerhinde açıkladığı sebeple aynı olması hem de bazı divan şairlerinin eserlerini yazarken sıradıkları sebeplerden pek farklı olmaması nazar-ı itibara alındığında şarihin ileri sürdüğü sebep, eserinin yazılmasının gerçek sebebi olmadığını düşündürmüştür. Eser hakkında bilgi veren Semih Ceyhân'ın yorumu⁶⁶¹ "*Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice*"nin yazılmasının gerçek sebebi olabileceği tahmin edilmektedir.

Münferice'nin kırk beytini beyit beyit şerh eden Ankaravî'nin, Türkçe şerh geleneğine uyararak şerhini *lügat*, *i'râb* ve *ma'nâ* olmak üzere üç ana bölümden oluşturduğu görülmektedir. Lügat bölümünde beyitte geçen kelimelerin kökleri, sözlük anlamları bazen de ıstilahî anlamları ve okunuşları; i'râb bölümünde sözcüklerin birim içindeki görevleri ve ma'nâ bölümünde beyitlerin tercümesi ve açıklaması üzerinde duran şarihin kasidenin edebi yönünü ortaya çıkarmak amacıyla belagat açısından yorumlayıp şerh ettiği beyitteki edebi sanatları tespit ettikten sonra gerekli gördüklerinin oluşumunu açıkladığı da görülmektedir.

Çok geniş bir din-tasavvuf ansiklopedisi mahiyetinde olduğunu gördüğümüz *Münferice* şerhinde, kur'ân ve hadis başta olmak üzere, dîvân, mesnevî, temel İslamî ilimler (tefsir, hadîs, fıkıh, akaid), tasavvuf-ahlak, kelâm, felsefe, mantık, dil bilgisi (sarf-nahiv), lügat, belagat gibi sahalardaki yaklaşık altmışın üzerinde eserden yararlanıp İslam kültürünün geniş birikimini bu şerh içinde eriterek ve

---

⁶⁶¹ Bkz. s.34,35.

bütünleştirerek sunmuş olan Ankaravî'nin, kendisinin sadece ilmî düzeyini değil, bir şarih olarak yorumculuk g¼c¼n¼ de ortaya koyduğu g¼r¼lm¼řt¼r.

Son olarak, Ankaravî'nin "*Hikem-i M¼nderice f¼ şerhi'l-M¼nferice*" adındaki eserinin T¼rkiye'de ve yurt dışında, ¼¼ matbu ve diğerleri yazma olmak ¼zere 44 n¼shasının bulunduğu, istinsah kayıtlarından yola ¼ıkılarak bunların en eski tarihlisinin, ¼alıřmamızda esas aldığımız Nuruosmaniye K¼t¼phanesi'ndeki n¼sha olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdelmaksoud, Belâl, **İbnü'l-Fâriz ve İsmâil Ankaravî'nin kaside-i Hamriyye şerhi**, (yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000).
- Aytekin, Ülker, **Sarı Abdullâh Efendi ve Mesnevi-i Şerif-i Şerhi**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- Brockelmann, Carl, **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî**, çev: es-Seyyid Ya'kub Bekir, Ramazan Abdüttevab (Kahire : el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1993).
- Cürcânî, Eş-şerîf, **Tarîfât: Arapça-Türkçe terimler sözlüğü**, çev: Arif Erkan, 1.bs (İstanbul:1997).
- Durmuş, İsmail, Elmalı, Hüseyin, "İbnü'n-Nahvî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21 (İstanbul:2000).
- el-Busravî, Alâuddîn (905/1500), **es-Serîretü'l-Münze'ice li-Şarhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**, thk: Muhammed Sâlmân, 1.bs (küfrü's-şeyh: el-'ilim ve'l-îmân li'n-neşr ve't-tevzî, 2010).
- el-Ensârî, Zekeriyâ eş-Şâfi'î (ö:925h), **el-Münfericetân li'bni'n-Nahvî ve el-Gazâlî**, thk:Abdülmeccîd Diyâb (Kâhire: dârü'l-Fadîle).
- el-Gabrînî, Ebü'l-Abbâs (714), **Unvânu'd-Dirâyefîmen Urife mine'l-Ulemâ fi'l-Mi'eti's-Sâbika Bicâye**, thk: Adil Nüveyhiz, 2.bs (Beyrût: Dârü-ufukî'l-cedîde, 1979).
- el-Kâtib, el-Îmâd el-Esfahânî (597/1201), **Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-Asr**: kısmu şu'arâu'l-Mağrib, thk: Muhammed el-Merzûkî ve diğ (Tûnus: ed-dârü't-Tûnüsüyye li'n-neşr, 1986).
- el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, **Kuşeyrî Risâlesi**, çev: Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendî, hz: Mehmet Günyüzlü, 1.bs (İstanbul: Yasin yayınevi, 2003).

- Elmalı, Hüseyin, “İbnü'n-Nahvî, el-Kasîdetü'l-Münferice'si ve tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15 (2000).
- Er-Râzî, Fahrüddîn, **Tefsîr-i kebîr: Mefâtihu'l-Gayb**, çev: Suat Yıldırım ve diğ (Ankara: Akçağ yayınları,1988).
- es-Suyûtî, Celâlüddîn (1011/1505), **Bugyetü'l-Vuat fî Tabakati'l-Lugaviyyin ve'n-Nühat**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim , 2. bs (Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979).
- es-Sübki, Tâcü'd-Dîn (771/1370), **Tabakâtü's-Şâfi'iyye el-Kübrâ**, thk:Mahmûd et-Tanâhî ve Abdülfettâh el-Hilû (kâhire:Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964).
- eş-Şâyib, Ahmet, **Târîhü'n-Nekâ'iz fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-Kadîm**, 2. bs (Beyrût: Dârül-kütübi'l-'ilmiyye, 1999).
- et-Tinbükti, Ahmed Baba (1036/1627), **Neylü'l-İbtihâc bi-Tatrizi'd-Dibac**,thk: Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2004).
- Farrûh, Ömer, **Târîh'l-Edebi'l-Arabî** (Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin).
- İbn Arabî, Muhyiddîn, **Futuhât-ı Mekkiyye**, cev: Ekrem demirli (İstanbul: litera yayıncılık, 2006)
- İbnü'l-Ebbar, Muhammed (658/1259), **et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla**, thk: Abdü's-Selâm el-Herrâs (Lübnân: Dârü'l-fikir, 1995).
- Kadi İyaz, Ebü'l-Fazl İyaz (544/1149) , **Tertibü'l-Medarik ve Takribü'l-Mesalik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Malik**, thk: Saîd Arabî, 1.baskı (Fâs:Matbat Fâdile,1983).
- Karlığa, Bekir ve diğ (çev), **Hadîslerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri ibn Kesîr** (İstanbul: çağrı yayınları, 1986) , c.13, s.7104;
- Katib Çelebî, Hacı Halife (1067/1657), **Keşfü'z-Zünun an Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun**, tsh: M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Bagdât: Dârü'l-Müsennâ, 1941).

- Kehhale, Ömer , **Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye** (Beyrut : Mektebetü'l-Müsenna).
- Kurtubî, Muhammed el-Ensârî (671/1273), **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, çev: M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc yayınları,2002).
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Mesnevî**, haz: Adnan karaismailoğlu (konya: İl kültür ve Türizim Müdürlüğü yayınları, 2008).
- Molla Camî, Ebü'l-Berekat Nureddin (898/1492), **Kâfiye şerhi: el-Fevâid Ez-ziyâiyye**, çev: Abdurrahman Ercan Elbinsoy, (İstanbul: zaman yayıncılık, 1987).
- Muslim, ebu'l-Hüseyin, **El-Cami'ü's-Sahîh (Sahîh-i Muslim)**, çev: Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan yayınları, 1970).
- Mutlu, İsmail ve diğ, **Câmiü's-Sağîr Muhtasarı:Tercüme ve şerhi** (İstanbul: Yeni Asya neşriyet araştırma merkezi,1996).
- Nesefî, Hafızüddin (710/1310), **Medârikü't-Tenzîl ve Haka'ikü't-Te'vîl**, çev: Şerefafettin Şenaslan ve diğ (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011).
- Nizâmî, **Mahzen-i Esrâr**, çev: M. Nûrî Gençosman (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986).
- Semîh Ceylan, **İsmail Ankaravi ve Mesnevi şerhi**, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Suzan, Yahya, **Arap şiirinde Muhammes ve Tahmis**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Sührevedî, Ebu Hafs Şehabeddin (632/1234), **Avârifü'l-Meârif**, çev: H.Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, (İstanbul:Vefa yayıncılık).
- Tâdelî, Yusuf İbnü'z-Zeyyat (628/1230), **et-Teşevvüf ila Ricali't-Tasavvuf**, thk:Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2007).

- Tosun, Necdet, **Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Tecelliyât isimli eseri ve tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneği**, Üsküdar Belediyesi Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu. İstanbul, Türkiye.
- Ünal, Harun ve diğerleri, **Nesefî Tefsiri** (İstanbul: ravza yayınları, 2007).
- Yazar, Sadık, **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).
- Yetik, Erhan , **İsmail-i Ankaravî : Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri** (İstanbul, işaret yayınları, 1992).
- Yetik, Erhan, “Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî” **D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S.3.
- Zehebî, Şemseddin (748/1348), **Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lâm**, thk: Ömer Tedmuri, 1.bs.(Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi,1987).
- Zirikli, Hayreddin, (1396/1976), **el-A'lâm** , 15. bs.(Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 2002).

Taranan Kataloglar

- Abuladze, Ts.; İluridze, M., **Gürcistan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü Türkçe Yazmalar Kataloğu** (Tiflis: 2004).
- Aro, Jussi, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitatbibliothek zu Helsinki** (Helsinki: 1959).
- **Askerî Müze Yazma Eserler Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Aydemir, Yaşar; Abdülkadir Hayber, **Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TİKA Yayınları, 2007).

- Aydın, Şadi, **İran Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalar Kataloğu** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008).
- Bakar, İsmail, **Sadberg Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Katalogu** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2001).
- Balic, Smail, **Katalog Der Türkischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Neuerwerbungen 1864-1994 (Avsutorya Milli Ktp.)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'ân-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu** (İstanbul: 1997).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Alfabetik Kataloğu** (İstanbul : 1998).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –I.** (İstanbul: 1993).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –II.** (İstanbul: 1995).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –III.** (İstanbul: 2001).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.I** (İstanbul: 1994).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.II** (İstanbul: 1994).
- Beeston, A. F. L., **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library** (Oxford: 1954).
- Blaskovic Jozef; Vesely, Rudolf; Petroček Karel, **Arabische Türkische und Persische handschriften der Universitaetsbibliothek in Bratislava = Arabske, Turecke a Perzske Rukopisy Univerzitetnej kniznice v Bratislave** (Bratislava: 1961).
- Blochet, E., **Catalogue des manuscrits Turcs, 2 cilt** (Paris: 1932-33).
- Boskov, Vanco, **Katalog Turkish Rukopisa** (Sarajevo:1998).

- Brina, Elsev, “Kosova’da Bulunan Oryantal El Yazmaları”, **Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 34 (Ankara : 2005) s. 33-190.
- Ceyhan, Abdullah, **Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Elyazması Eserler Kataloğu I-II** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994).
- Cunbur, Müjgan; Kaya, Dursun; Ünver, Niyazi; Yılmaz, Hacı, **Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TDK Yayınları, 1999).
- Cunbur, Müjgan; ve ötekileri, **Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu I-V** (Ankara: 1987-1997).
- Dağlı, Yücel; Bilgin, Orhan, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu** (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2001).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. I** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 1963).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. II** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 2002).
- Eminoğlu, Mehmet, Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu (Konya: 1997).
- Ethe, Hermann, **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu manuscripts in the Bodleian Library** (Oxford: 1930).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome:III (Sarajevo: 1991).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome: V (Sarajevo:1999).
- Flemming, Beschrieben von Barbara, **Türkische Handschriften I** (Wiesbaden: 1968).
- Flügel, Gustav Leberecht, **Die Arabischen Persischen Türkischen Handschriften der Kaiserlichen und Königlichen Hofbibliothek zu Wien, 3 cilt** (Wiemar: 1977).

- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. I** (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. II** (Ankara: MEB, Yayınları, 1971).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. III** (Ankara: MEB, Yayınları, 1972).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. IV** (Ankara: TTK, 1994).
- Gönültas, Güler, **Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Manisa:Türk Kütüphaneciler Derneği Manisa Subesi Yayınları, 1986).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften II** (Wiesbaden: 1968).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften IV** (Wiesbaden: 1979).
- Hadâik, İbn-i Yûsuf-ı Şîrâzî, **Fihrist-i Kütübhâne-i Medrese-i Âlî Sipehsâlâr**, 2.c kütüb-i hattî-i Fârisî vü Arabî vü Türkî (Tahran: 1318).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VI (London-Sarajevo: 1999).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VIII, (London-Sarajevo: 2000).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XII, (London-Sarajevo: 2002).
- Karabulut, Ali Rıza, **el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III** (Kayseri: 2005).

- Karabulut, Ali Rıza, **Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça Arapça Yazmalar I-II** (Kayseri: Mektebe Yayınları, 1995).
- Karabulut, Ali Rıza; Karabulut, Ahmet Turan, **Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI**, 6. c. indekstir, (Kayseri: Mektebe Yayınları, tarihsiz).
- Karatay, Fehmi Edhem, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, 2 c. (İstanbul: 1961).
- Kılıç, Atabey, **Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I**, (Kayseri: 2001).
- Komisyon, **Arnavutluk Devlet Arşivleri Osmanlı Yazmaları Kataloğu**, (Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001).
- Krafft, Albrecht, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der K.K. Orientalischen Akademie zu Wien** (Wien: 1842).
- Kut, Günay, **Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library with Reprint of the 1930 Catalogue by the Ethe** (Oxford: Oxford University Press, 2003).
- Kut, Günay, **Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989).
- Kut, Günay ve diğ, **Kandilli Rasathanesi El Yazmaları I: Türkçe Yazmalar** (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome X, (London-Sarajevo: 2002).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIV, (London-Sarajevo: 2005).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XV, (London-Sarajevo:2006).

- Majda, Tadeusz, **Katalog Rekopisow Tureckich i Perskich** (Warszawa: 1967).
- Nametak, Fehim, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IV, (London-Sarajevo:1998)
- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute I** (Zürich: 1997).
- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute II**, (Bosniak Institute: 2003).
- Okuyucu, Cihan, "Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 7-8 (İstanbul: Kasım 2000), s.135-170.
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu I** (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2006).
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu II/1**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2008).
- Özege, Seyfettin, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, (İstanbul: Fatih Matbaası, 1971-1979).
- Özgökmen, Ali, "**Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi'nde Bulunan Yazma Türkçe Eserler Kataloğu**", (yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987).
- Parlatır, İsmail; Hazai, György, **Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'deki Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2007).

- Pertsch, Vilhelm, **Die Türkischen Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin** (Berlin:1889).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IX, (London-Sarajevo :2001)
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIII (London-Sarajevo :2004).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XVI (London-Sarajevo: 2008).
- Popara, Haso; Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VII (London-Sarajevo: 2000).
- Rieu, Charles, **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum** (Londra: 1888).
- Rossi, Ettore, **Elenco dei manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana : Vaticani, Barberiniani, Borgiani** (Roma: 1953).
- Schmidt, Jan, **Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, I (2000)-II(2002)-III (2006), Leiden.
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische Handschriften V** (Wiesbaden: 1981).
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische handschriften: und einige den handschriften enthaltene und Arabische werke** (Wiesbaden: 1974).
- Şarlı, Mahmut, “Medîne-i Münevvere’deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi’nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler”, **İlmî Araştırmalar**, S. 11 (İstanbul:2001), s. 99-112.

- Şeşen, Ramazan; İzgi, Cevat; Altan, Mustafa Haşim, **Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Yardım, Ali, **İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu, C. III** (İzmir: 1997).
- Yıldırım, Ali İhsan, **Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu I** (Tire: 2003).
- Zeren, Mehmet; Güleç, İsmail, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu** (İstanbul: 2009).
- Zettersteen, K.V., **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala, 2 cilt** (Uppsala: 1930).

ÖZGEÇMİŞ

HASSAN ABDALLAH AHMAD ALZYOUT

Kişisel bilgiler:

Adı Soyadı: Hassan ALZYOUT

Doğum Yeri ve Tarihi: Ürdün- 8/10/1987.

Uyruğu: Ürdün

Cinsiyet: Erkek

Medeni durumu: Bekar

İkamet adresi: Güngören-İstanbul

Eğitim Durumu:

Şu sertifikalara hasıl oldum:

(1) Türkçe kursu: Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER.

Mezuniyet yılı: 2011

(2) Lisans: Yarmouk Üniversitesi - Ürdün, Arap Dili ve Edebiyatı

Genel ortalama: 85.9 %

Puanlama: pekiyi

Mezuniyet yılı: 2009.

(3) Lise (diploma), bölüm: Edebiyat, genel ortama: 87.7%

Mezuniyet yılı: 2006.